$6.00

ב"ה

לוח יומי הלכה למעשה

פרטי ההלכות והמנהגים לימי בין המצרים

ט' תמוז - ט"ו מנחם אב ה'תשפ"ג
שנת הקהל

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

יו"ל על ידי
בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה ה' את הברכה

מהדורת קאבאטשניק

לזכות
הרה"ת ר' **מנחם מענדל** וזוגתו מרת **מלכה** שיחיו
ובניהם: **אברהם** ו**ארי' זאב** שיחיו
קאבאטשניק
להצלחה רבה ומופלגה בכל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציו שיחיו

לזכות
הבחור התמים **צבי מאיר** שיחי' לרגל היכנסו לעול מצות ט"ז מנחם אב
שיגדל להיות חי"ל – חסיד יראי־שמים ולמדן
ולזכות אחיו: **מנחם מענדל, זאב וואלף** ו**לוי יצחק** שיחיו
והוריו: הרה"ח הרה"ת הרב **ישראל ארי' ליב** וזוגתו **פרומט מינדל**
שיחיו **וואלאך**

לעילוי נשמת
מרת **חי' רחל** ע"ה בת ר' **ישששכר דוב הלוי** שיחי'
נפטרה י"ג מנחם אב תשס"ח
ו"הקיצו ורננו שוכני עפר" והיא בתוכם תיכף ומיד ממש

לזכות
הבחור התמים **יוסף יצחק** שיחי'
בן **חי' רחל** ע"ה
לרגל יום הולדתו ט' באב ל"שנת הצלחה"

לעילוי נשמת
הרה"ח הרה"ת **מיכאל** בן **נתן** ע"ה
ניגון

לזכות
הרה"ת ר' **יהודה ליב** שי'
ולזכות זוגתו מרת **חנה** שתחי'
ובניהם ובנותיהם
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן, מאריאשא ומרים מושקא שיחיו
מרזוב

לזכות
הת' **שלמה ישעיהו** שי' **סלזר**
והכלה **חנה** שתחי' **גודמאן**
לרגל בואם בקשרי השידוכין
באור לי"ג תמוז תשפ"ג
יה"ר שיהי' בנין עדי עד וכו'

לעילוי נשמת
האשה החשובה מרת **רבקה** בת צבי הירש ע"ה
שפריצער–יוסטמן
נפטרה כ"ט תמוז תשס"ב
ת.נ.צ.ב.ה
ע"י ולזכות בניה הרה"ת ר' **שמואל ויעקב** שיחיו **שפריצער**
ובתה מרת **גיטל לאה** שתי' **סטאליק**
ומשפחתם שיחיו

לזכות
החיילים בצבאות ה'
יוסף שיחי' ו**מנוחה רחל** שתחי'
לרגל יום הולדתם בט"ו תמוז וט' באב
ל"שנת הצלחה"

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י הבד"צ דק"ק קראון הייטס תשע פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

לרשימת ההפצה של ה"לוח יומי" בקהילות אנ"ש ברחבי ארה"ב
לחץ על Copies & Orders **באתר** www.daytodayguide.com

צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באיימייל **daytodayguide@gmail.com**
ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה"לוח היומי", אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד הבד"צ 718-604-8000
לשעות המשרד המעודכנות
www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב
www.asktherav.com
תחת פיקוחו של המד"א וחבר הבד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי
הלכה למעשה

פרטי ההלכות והמנהגים

לימי בין המצרים

ט' תמוז - ט"ו מנחם אב ה'תשפ"ג שנת הקהל

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ

הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א

בשיחת ר"ח מנ"א תשמ"ח (מסרט הקלטה): "וכאן אויך המקום להזכיר אז בנוגע צו לימוד התורה איז דאך אויך דא דער ענין שהזמן גרמא, וואס בכלל איז דאך דאס די הלכות אין שולחן ערוך, וויסען די הלכות וועגן אט די טעג. וואס לפלא הכי גדול וואס מ'האט וועגן דערויף ניט געמאכט קיין טומעל, איז געבליבן דער טומעל וועגן הלכות בית הבחירה, און קיינער דערמאנט ניט, אז לכל לראש, הלכות שהזמן גרמא איז דאס **מערער ווי הלכות בית הבחירה** – די הלכות ווי זיי שטייען אין שולחן ערוך, הלכות פון די ט' ימים, און פאר דערויף – די הלכות פון די ג' שבועות, כמובן וגם פשוט"[1].

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: ס'איז נהוג צו מקדים ומוסיף זיין . . "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן", ווארום "אחכה לו" שיבוא ביום זה ממש . . במילא באווארנט מען אז די החלטות טובות (פארבונדן מיט דער עבודה בזמן הגלות) איז "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן". ובאמת, איז אויך נאך ביאת המשיח, וועט בלייבן און עס וועט זיין א המשך פון תורה ועבודה (והחלטות טובות) בזמן הגלות.

---

1) וראה בשיחת ש"פ מסעי תשד"מ (חלקה הועתק להלן): ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבודאי ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבודאי לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בחג, וכיו"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים.

תוכן ומפתח

פתח דבר ..... ו

יום רביעי, ט׳ תמוז ..... ח

יום ועש״ק פרשת חוקת־בלק, י״א תמוז ..... ח

שב״ק פרשת חוקת־בלק, י״ב תמוז, חג הגאולה ..... ט

יום ראשון, י״ג תמוז, חג הגאולה ..... י

יום שלישי, ט״ו תמוז ..... י

יום רביעי, ט״ז תמוז ..... י

הלכות בין המצרים – יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ..... יא

תספורת / שידוכין ונישואין / שהחיינו / ריקודים, מחולות, וכלי זמר / ליזהר מסכנה, נסיעות וטיולים / טיפול רפואי / קניית בית, העברת דירה, ושיפוץ בית / הוראות כ״ק אד״ש בקשר לימים אלה / התוועדויות בימי בין המצרים

ליל חמישי, אור לי״ז (טו״ב) תמוז ..... כב

יום חמישי, י״ז (טו״ב) תמוז – תענית שבעה עשר בתמוז, יהפך לשמחה ..... כג

שחרית / מנחה

יום ועש״ק פרשת פינחס, ח״י תמוז ..... כז

שבת קודש פרשת פינחס, י״ט תמוז ..... כז

יום ועש״ק פרשת מטות־מסעי, כ״ה תמוז ..... ל

שבת קודש פרשת מטות־מסעי, שבת חזק, מברכים חודש מנחם־אב ..... ל

יום שלישי, כ״ט תמוז, ערב ר״ח מנחם־אב ..... לב

דיני תשעת הימים ..... לד

משא ומתן / קניות / בנין ונטיעה של שמחה / סעודות / כיבוס בגדים / ללבוש בגדים מכובסים / אכילת בשר ושתיית יין / שחיטה / גזיזת צפרניים / רחיצה / לתפור בגדים

סיומי מסכתות ..... מד

יום רביעי, א׳ מנחם־אב, ראש חודש ..... מו

יום ועש״ק פרשת דברים, ג׳ מנחם־אב ..... מט

יום שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ד׳ מנחם־אב ..... נ

שבת חזון / הבדלה

יום ראשון, ה׳ מנחם אב ..... נו

יום שלישי, ז׳ מנחם־אב ..... נו

יום רביעי, ח׳ מנחם־אב, ערב תשעה באב ..... נז

דיני סעודה המפסקת / סדר סעודה המפסקת

דברים האסורים בתשעה באב ..... ס
אכילה ושתיה / רחיצה / סיכה / נעילת הסנדל / לימוד התורה / שאילת שלום / טיול והיסח הדעת / ישיבה על הארץ / עשיית מלאכה

ליל חמישי, ט' מנחם־אב, תשעה־באב ..... סז

סדר ליל תשעה באב ..... סט

יום חמישי, ט' אב – תשעה־באב ..... עא
סדר תפילת שחרית / סדר תפילת מנחה

מוצאי תשעה־באב, אור ליו"ד מנחם־אב ..... פא

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, יו"ד מנחם־אב ..... פג

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"א מנחם־אב ..... פו

יום שלישי, י"ד מנחם־אב ..... פח

יום רביעי, חמשה עשר באב ..... פח

קיצור דיני שכחה וטעות – טבלא ..... צא

לעילוי נשמת

הילד **שלום הלוי** ע"ה

בן יבלחט"א הרב **מנחם מענדל הלוי** שליט"א

נפטר י"ב תמוז תשפ"ב

ו"הקיצו ורננו שוכני עפר" והוא בתוכם תיכף ומיד ממש

ולזכות הוריו

הרה"ת הרב **מנחם מענדל הלוי** וזוגתו מרת **נחמה רחל**

ולזכות אחותו **חי' מושקא**

ואחיו **צבי מאיר הלוי, לוי יצחק הלוי, גבריאל נח הלוי, ישראל ארי' ליב הלוי, יעקב בנימין הלוי, אברהם דוד הלוי, שניאור זלמן הלוי**

שיחיו **טויבער**

פתח דבר

על־פי בקשת רבים, מגישים אנו לוח הלכות ומנהגים עם ליקוט שיחות קודש ופתגמים קצרים בדא"ח לימי בין המצרים יהפך לששון ולשמחה, במתכונת של לוח יומי.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. ספר המנהגים־חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד.**

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת באתרא דרב", הכוונה לאתר www.AskTheRav.com בפיקוח הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לסי' טו'צב יש לכתוב 15092), ואז בעזה"י תמצא את מבוקשך. עזר בעריכה הרה"ח הרב **מנחם מענדל** שי' **ראטנברג.**

כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטית גם לימים הבאים, כפשוט.

* * *

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו' – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, **שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכיו"ב,** שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתור ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. **ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאו"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו,** מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

* * *

בכמה מקומות הובאו ענינים השייכים ל"הקהל" ול"מבצע הקהל", בעיקר מקטעי שיחות קודש – מה ש"המלך הי' קורא", על "בימה של עץ בעזרה". והוא ע"פ המבואר בכו"כ שיחות קודש שהענין ד"הקהל" הוא ענין שהזמן גרמא בכל השנה כולה, ושבכל הזדמנות יש לעורר אודות הענין ד"הקהל" בכל האופניים האפשריים, ולקשר כל ענין וענין לצו השעה – "הקהל"[1] (ו"מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות" – בריבוי שיחות קודש). ובמק"א[2] נזכר שיש להקהיל ולקבץ עניני התורה שבהם נתבארו פרטי הענינים ד"הקהל" בנגלה דתורה, ובמיוחד – בפנימיות התורה כפי שנתבארה בתורת החסידות, בענינים המעוררים "ליראה את ה". וכן נזכר[3] ע"ד לימוד "הלכות הקהל", בדוגמת הלכות חג בחג, ובענייננו – ההלכות הרוחניות של המצוה המפורשים בתורת המוסר החסידות והקבלה.

כמובן אין בכך משום תחליף כלל ללימוד הענינים במקורם, ובפרט שהובאו כאן רק קטעים **אחדים**, והרי בשיחות ואגרות קודש בשנות הקהל כמעט שאפשר להמליץ ש"כל הספרים מלאים בדבר זה". להרחבה בענין הקהל – ראה "קובץ הקהל"[4]. "קהל גדול": אוצרות מצות הקהל[5]. וראה גם "אנציקלופדיא תלמודית" ערך הקהל. "הקהל": קובץ למצות הקהל ובירור הלכותי'[6]

---

1) ובשיחת שבת בראשית תשמ"ח: "אז אלע עניני עבודה פון דעם יאר דארפן דורכגיין דעם "שער" און זיין דורכגענומען מיט דעם גייסט פון "הקהל"".

2) שיחת שמח"ת תשמ"ח.

3) בשיחת ש"פ משפטים תשמ"א.

4) י"ל ע"י ועד להפצת שיחות בשנת תשנ"ה.

5) י"ל ע"י 'ממש' – מרכז הפצה באה"ק.

6) רבינוביץ תאומים, ירושלים תש"ו. תשל"ג.

"ספר הקהל": מצות הקהל – אסופת מאמרים[7]. ובלשון הרב[8]: "חוברות "הקהל" למחברים שונים".

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"[9], מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש[10] [שגם זה שייך ל"הקהל" – "קהל גדול ישובו הנה", כש"המלך" – "מלך מבית דוד" – "קורא בתורה", וכפי שנתבאר בריבוי שיחות קודש[11]], שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד על הוראות כ"ק אד"ש ברבים, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, ווען "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעכן לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מען ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן**

---

7) י"ל ע"י מכון התורה והארץ, שילהי שנת השמיטה תשס"א.

8) לקו"ש חי"ט עמ' 363 הערה 1.

9) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אגה"ק סכ"ו – קמג, א) שלימות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתחה"מ דוקא. ואכ"מ). וכ"מ מזה שהובאו הלכות אלו ברמב"ם ביד החזקה, דאל"ה מאי דהוה הוה (וכפי שהוכיחו עד"ז בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמשה"ק שם בדין תק"ש בכ"מ שי"ב בי"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית להתוי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מארז"ל (פסחים נ, א) שדיני נגעים ואהלות יקרין בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפי' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם). ועפ"ז, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו" (בשלימות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימוה"מ, בתחה"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק חי"ז ע' שנז. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש חכ"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"נ ר"ל שהל' שבת נדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נט"י בזה"ז בכדי שיהיו רגילים לאכול בטהרה לעת"ל (שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קנג שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש חי"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג"ע (אורח צדיקים דרך ז) שבסוף אלף הששי יתנוצץ אור תוס"ש ויעביר רוה"ט ויהיו קצת מצות בטלות כגון פרשיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמה, ב) שהנגלות יהיו גלוים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכחה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פי' בלקוטי ביאורים (קארף). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם. וכן לעיל שם ע' 575, שהדגיש תיבת "לעסוק"). וכ"ה להדיא בר"ד משיחת ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחו"ק תשמ"ח).

אמנם, בהמשך הענין, ש"גם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם). ור"ל, שלפי בי' זה, ת"ח א"צ **כלל** ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצע"ק שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש חט"ז ע' 39 בשוה"ג להע' 45. ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשון תשנ"ב. וכ"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשכילים יזהירו תש"כ. הבאים ישרש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתניא שם רק **"גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפנ"ז בתניא שם, ש"יהי' גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה והי' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "ותלמודו בידו"), משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ט ופלפולא דאורייתא, לאפשא לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 240. ולהעיר מד"ה הנה ישכיל עבדי תשל"ב בתחילתו. ולהעיר גם מסה"ש תש"נ ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ב ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ יבטל לעת"ל. ובפשטות י"ל, שהכוונה שם לעמל ויגיעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. וע"ד הנת' בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחיי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשעת האמונה שם מפורש שמשיח לא ישפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים [ערב רב] לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר מישראל** שלא יארע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו'". ולכאו' לפי בי' זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

10) ובס' שערים מצויינים בהלכה עמ"ס זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מארז"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב שציפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דהחכמה זה סדר קדשים (כמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

11) חלקם הועתקו בס' "קהל גדול" פ"ט.

פון אידן בזמן הגאולה[12]]".

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממהר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה־עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב"[13].

"דער אויבערשטער **בעט** זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך"[14].

* * *

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת־מה – ולא לחכות לרגע האחרון[15].

> בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ח[16]: נוסף ללימוד ההלכות ד"בין המצרים", הן פרטי ההלכות השייכות לכל שלשת השבועות והן פרטי ההלכות השייכות לתשעת הימים, כדי לידע את המעשה אשר יעשון (כל זמן שמשיח צדקנו עדיין לא בא), וכללות האבילות על החורבן והגלות כמארז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" – צריכה להיות הוספה מיוחדת גם בחלקי התורה שעוסקים **בעניני הגאולה ובנין ביהמ"ק השלישי**, כמדובר כמ"פ בארוכה. ונקודת הענין – שביטול החורבן והגלות הוא (לא כ"כ ע"י התבוננות בחומר ירידת הגלות) אלא **בעיקר** ע"י התבוננות **במעלת הגאולה** . . לעורר הכוסף והתשוקה והגעגועים, ובמילא, הבקשה והדרישה כו', להגאולה העתידה, שעי"ז ממהרים ומזרזים את הגאולה בפועל ממש, ולא עוד אלא שמגלים את הפנימיות והטוב שבענין חורבן והגלות, אתהפכא חשוכא לנהורא.

יום רביעי, ט' תמוז

"בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר". ומכל מקום, אין מתענין בט' בו אלא בי"ז, מפני שאף על פי שבראשונה הבקעה בט' בו, כיון שבשניה הבקעה בי"ז בו, תיקנו להתענות בי"ז בו משום שחורבן בית שני חמור לנו. ולא רצו לגזור גם בט' בו, שאין מטריחין על הציבור יותר מדאי[17].

יום ועש"ק פרשת חוקת־בלק, י"א תמוז

ביום הששי פ' חקת נהגו יחידים להתענות, לפי שבאותו היום נשרפו עשרים קרונות מלאים ספרים בצרפת. ולא קבעו אותו בימי החודש[18], מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום הפרשה גורם גזירת התורה, ש"זאת חקת התורה" מתרגמינן "דא גזירת אורייתא". וגם בשנת ת"ח נחרבו שני קהילות גדולות באותו היום, כמ"ש בסליחות שחיבר בעל השפתי כהן [=הש"ך].

אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בצבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע

12) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

13) משיחה לנשי ובנות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב ע' 485.

14) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

15) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

16) בספר השיחות ע' 560.

17) וי"א שבעל נפש יתענה גם בט'. מיהו בירושלמי איתא שבראשונה היה גם כן בי"ז אלא מפני הצרות טעו בחשבון. וראה בארוכה בלקו"ש חי"ח ע' 308 בהערה 9 ואילך ובשוה"ג.

18) ט' תמוז שנת ה'ד – שבלי הלקט סי' רסג. ושם שהי' ביום ו' פרשת "וזאת חקת התורה", "ודא גזירת אורייתא" – פירושו ביום ו' – דא גזירת אורייתא. אבל בפסוק ובתרגום הוא ללא וי"ו. (ויש שכתבו שהי' בשנת ה'ב. וראה במבוא לשבה"ל מהדורת מירסקי ע' 12). ובמגילת איבה ד"ה ועתה בני: ה' תמוז. ושם: "דא" בגימטריא ה'. אלא שאא"פ לפי קביעות החדשים שה' בתמוז יחול ביום עש"ק.

פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. ונוהגין מטעם הידוע לגמור כל הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ערב שבת אחר חצות. [ומצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת שחרית, ועדיף לפני שחרית].

העברת הסדרה שמו"ת – פ' חוקת־בלק.

בקריאת שמו"ת מנהגנו לומר שתי ההפטרות[19].

חייב אדם למשמש בבגדיו עם חשיכה.

זמן הדלקת נרות שבת קודש בשעה **8:12** (18 דקות לפני השקיעה).

שב"ק פרשת חוקת־בלק, י"ב תמוז, חג הגאולה

יום הולדת את כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ בשנת תר"ם.

יום בו נתבשר – בשנת תרפ"ז – שהוא חפשי מגלותו אשר הגלה – אחרי שהיה תפוס במאסר – על עבודתו בחיזוק התורה והיהדות.

בשיחת ליל י"ב תמוז תשמ"ח (מסרט הקלטה): די התחלה פון היינטיקען יאר . . פון ימי הגאולה פון נשיא דורנו, פון רבי'ן דער שוועה, ממילא איז דאך לכל לראש איז "פותחין בברכה" פון זאגען "א גוט יום טוב", אט די אלע וואס זיינען דא און די אלע וואס הערען און די אלע וואס מ'וועט זיי דערנאך איבערגעבען אדער צו וועלכע ס'וועט דערגיין, איז דאס פאר יעדערען און פאר אלעמען צוזאמען, ביז ווי ער זאגט אין דעם מכתב הידוע . . פון בעל הגאולה אפילו אזא מין וואס בשם ישראל יכונה, איז אויך א מצוה אים איבערגעבען דער ענין פון "א גוט יום טוב", און אז דאס מיינט אים און בני ביתו און דורך דערויף חלקו בעולם.

ממכתב כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ: בשני ימי הגאולה י"ב וי"ג תמוז הבע"ל יתועדו אנ"ש, לטובה ולברכה בגשמיות וברוחניות, כאשר הוקבע מאת אבינו הראשון הוד כ"ק אאזמו"ר רבינו הזקן זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. בהתועדות זו ידברו אנ"ש שיחיו איש את רעהו בשבת אחים בחיזוק קביעות שיעורי הלמוד, והנני שולח להם את ברכתי כי ישא השם פניו אליהם בגו"ר.

כמה פעמים הורה כ"ק אד"ש[20] ללמוד המאמר ד"ה "עשרה שיושבים ועוסקים בתורה" תרפ"ז [אנשים נשים וטף], שכן, הדפסת מאמר זה והפצתו לחגיגת י"ב תמוז הראשונה, מהווה הוראה נצחית ללמוד מאמר זה בימי הגאולה י"ב־י"ג תמוז בכל שנה ושנה. ובאופן דלימוד ברבים, כמובן מתוכן כללות המאמר והמכתב שרצונו וחפצו של בעל הגאולה שילמדוהו ברבים דוקא, באופן ד"עשרה שיושבים ועוסקים בתורה". ובלית ברירה יכולים להסתפק גם בלימוד בפחות מעשרה, עד ללימוד ביחיד, אמנם, מובן וגם פשוט, שלכתחילה יש להשתדל ככל האפשרי שיהי' הלימוד בעשרה דוקא.

בי"ב תמוז תקע"ו נמסר לדפוס שולחן ערוך כ"ק אדמו"ר הזקן בפעם הראשונה.

ב'לכה דודי' אומרים "גם בשמחה"[21].

אין אומרים אב הרחמים וצדקתך.

פרקי אבות פרק ה'[22].

מוצאי שבת קודש בשעה **9:21**.

---

19) "אחרי קריאת שמו"ת ב' הפרשיות" – סה"ש תרצ"א ע' 229. וראה גם לוח כולל חב"ד לשבת בראשית (והוא ע"פ היום יום ל' סיון, נעתק בס' המנהגים ע' 25. אלא שיש לחלק בין הדבקים בנוגע זמן האמירה, שבנוגע שבת ר"ח מפורשת ההנהגה באו"א קצת, ראה היום יום ד' טבת. וכ"ה בכנה"ג סרפ"ה בהגב"י. הובא בכה"ח סקל"ו. וראה תהל"ד שם סק"א).

20) שיחות ימי הגאולה י"ב–י"ג תמוז תשמ"ח – התוועדויות ע' 13. ד"ה עשרה שיושבין די"ב תמוז תשמ"ב (בלתי מוגה). ועוד. וראה ש"פ חוקת תש"נ – התוועדויות ע' 409. ואף חילקו לקראת י"ב תמוז תש"נ.

21) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תקנו.

22) נהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאינו פסוק שלם. ומפי השמועה שכן הורה כ"ק אד"ש בקשר לאמירת פרקי אבות, לפי שהוא לימוד, משא"כ ב"כגוונא" שהוא תפילה (והארכנו בדבר בשו"ת באתרא דרב פורים ח"ג ס"ג במילואים (ג) בשוה"ג הא' להערה בד"ה ובהיותי בזה. וש"נ). ובפרק זה – במשנה יח פסוק "צדקת ה' עשה".

בנוגע לאמירת קדיש דרבנן – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' כז'תתקנג. וש"נ.

יום ראשון, י"ג תמוז, חג הגאולה

אין אומרים תחנון.

יום בו יצא כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לחרות.

המאסר הותחל רבע על שעה השלישית אור ליום רביעי חמשה עשר בסיון תרפ"ז. התעכב בגלות – בעיר קאסטראמא – עד חצי שעה אחר חצות היום יום רביעי שלשה עשר בתמוז תרפ"ז.

ממכתב כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לחג הגאולה: הנני שולח מאמר . . השתתפותי עם ידידנו אנ"ש שיחיו בכל מקום מושבותיכם להצלחה, ולהיות אתכם עמכם בהתועדותכם בדבר חיזוק דרכי החסידות בקביעות ושמירת זמני למודי דא"ח ולהתעורר בקיום ענייני הלימוד . . אלקינו ואלקי אבותינו יברך את כללות אנ"ש [אנשי שלומינו] הם ביתם זרעם וזרע זרעם בתוך כלל אחינו בני ישראל, השם עליהם יחיו, בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

יום שלישי, ט"ו תמוז

יום בו הגיע כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ לביתו בלענינגראד אחרי ששוחרר מגלותו בקאסטראמא, שלימות הגאולה[23].

חמשה עשר בתמוז האט דאך דער ענין וואס איז שייכות במיוחד און פארבונדן מיטן ענין פון שמחה והגאולה פון נשיא דורנו פון רבי'ן דער שוועד. וואס דאס איז דער קיימא סיהרא באשלמותא פון דעם חודש הגאולה. וכמדובר כמ"פ, וויבאלד אז אין דעם טאג קען מען אויפטאן, וויבאלד אז דאס איז קיימא סיהרא באשלמותא, אויף כל ימי החודש שלאח"ז, כולל אויך דעם ענין פון יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, מער ווי מ'טוט אויף, ווי מ'קען אויפטאן, אין שאר ימות החודש[24].

יום ההילולא[25] **של האור החיים הקדוש**[26].

יום רביעי, ט"ז תמוז

משיחת ט"ז תמוז תשל"ה, נדפסה בלקוטי שיחות[27]: זיך גרייטן, באופן המתאים, צו די איין־און־צוואנציק טעג וואס נאך ט"ז תמוז . . דארפן אויך אידן מקדים זיין, נאר **פאר'ן** אנקום פון די דריי וואכן אנהויבן טאן דאס וואס איז א "רפואה" צו די ענינים בלתי רצוים וואס זיינען פארבונדן מיט די 21 טעג . . און דעריבער פאדערט זיך, אז אין אט די קומענדיקע טעג – אין יעדן פון די 21 טעג – זאל זיין א ספעציעלע השתדלות אין לימוד התורה און נתינת הצדקה (א הוספה – ביי די וואס זיינען דערין אפגעהיט פון פריער). [כמובן – נתינת הצדקה נאר בימי החול]. היות אז די שלימות פון יעדער ענין שבקדושה [סיי פון לימוד התורה, סיי פון קיום המצות] וועט דערגרייכט ווען עס ווערט געטאן בעשרה מישראל . . דעריבער דארף מען זיך באמיען ווי ווייט מעגלעך, אז אט די ענינים זאלן געטאן ווערן בציבור, בעשרה מישראל: לערנען תורה בציבור און געבן צדקה בציבור . . דארף דעריבער זיין בכל יום מימים אלו א גרויסע השתדלות און התחזקות אין [עבודה פון] תפלה (און אין אן אופן פון בצבור דוקא – במכש"כ מהנ"ל) . . און אין די אלע דריי קוים – אויך אין תפלה (צוזאמען דערמיט וואס עס דארף זיין דער כובד ראש פארן דאוונען) – זאל זיין די תנועה פון שמחה, "עבדו את ה' בשמחה". [ועיי"ש עוד הוראות מפורטות].

---

23) שאז הי' יכול לברך ברכת הגומל.

24) ר"ד משיחת מוצאי ט"ו תמוז תשל"ו (מסרט הקלטה). ועד"ז בכמה שיחות קודש.

25) נזכר בכמה שיחות קודש, וכן ע"ד השייכות להבעש"ט, וששניהם שייכים לדוד מלכא משיחא – ראה בכ"ז לקו"ש ח"כ ע' 515. סה"ש תשמ"ז ח"ב ע' 469. **וש"נ.** שם ע' 471. אג"ק חי"ט ע' תכא. וראה שיחות ט"ו תמוז: תשי"ז. תש"כ. תשל"ו. תשל"ט. תשמ"ה. וראה שיחת ש"פ צו תשמ"ב. בלק תשמ"ג. י"ז תמוז תשמ"ה. י"ב תמוז תשמ"ז. **ועוד.**

ולהעיר ממאמרי אדמו"ר האמצעי בראשית ע' תנ: שידוע שיש נשמות גם עכשיו שהם זרזים יותר לענין העלי' בהיכלות העליונים אף לנשמות הגבוהות מהם כמ"ש הבעש"ט על אוה"ח שתמיד הי' מוצאו בהקדם בהיכל דמשיח כו'.

26) הקדוש – כ"ה בכ"מ בשיחות קודש ואג"ק. וראה ש"פ מצורע תשל"ג. ט"ו תמוז תשל"ו. אבל להעיר מלקו"ש ח"ב ע' 509.

27) חי"ג ע' 280 ואילך.

הלכות בין המצרים – יהפכו[28] ימים אלו לששון ולשמחה

כיון שבשבעה עשר בתמוז התחילו צרות החורבן, לכן נוהגין קצת אבלות מיום זה עד אחר תשעה באב. ובעוה"ר כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו. ואם יתבונן בזה יקרע סגור לבבו.

בר"ד משיחת י"ב תמוז תשד"מ (מסרט הקלטה):

דער ראגאטשאווער טענה'ט, אז דער ענין פון בנין בית המקדש און חורבן בית המקדש, איז חורבן בית המקדש – איז דאס א **דבר נמשך**. ס'איז ניט דער פשט אז דער בית המקדש איז חרב געווארן מיט קארגע צוויי טויזנט יאר צוריק, און פון דעמאלט האט מען אן **אבילות ישרה [ישנה]**, וואס דערפאר אז ס'קומט תשעה באב און די דריי וואכן, וכיוצא בזה בכל יום – זאגט מען "ותחזינה עינינו" און מ'איז מתפלל על הגאולה וכו' אויף א זאך וואס האט געטראפן מיט העכער ניינצן הונדערט יאר צוריק – זאגט ער: ניין! דער חורבן בית המקדש איז דאס **בכל יום ויום**, במילא איז דערפון פארשטאנדיק ווי אזוי ס'דארף זיין די געשריי "עד מתי" בכל יום ויום! און ער זאגט אז דאס איז גאר א בפירוש'ער ירושלמי: עס שטייט אין ירושלמי אז "כל מי **שלא נבנה** בית המקדש בזמנו", איז "**כאילו חרב** בית המקדש בזמנו"! ס'איז דורכגעגאנגען ניינצן הונדערט יאר, מיט נאך יארן לאחרי זה. וויבאלד אז ביום חמישי פרשה פינחס [תאריך אמירת השיחה] און ס'איז שוין לאחרי תפילת מעריב, ולא נבנה בית המקדש – דארף מען וויסן זיין, אז עס דארף זיין דער געשריי אויף דער גאולה **כאילו חרב ביום חמישי פרשה פינחס**! . . און וויבאלד אז אידן האבן **נעכטן** געשריען "עד מתי", און **אייער–נעכטן** געשריען "עד מתי", און **כל הימים שלפני זה** געשריען "עד מתי", דערנאך רחמנא ליצלן חרב בית המקדש, היינט אינדערפרי אדער היינט בייטאג – איז **דערפון פארשטאנדיק ווי אזוי עס דארף זיין דער געשריי "עד מתי" איצטער**! וכאמור – דאס איז ניט אן ענין פון א פשט'ל. דאס איז א הלכה אין תורה, אז אין תורה שטייט "מי שלא נבנה בית המקדש בימיו" איז כאילו כך וכך. שטעלט מען זיך פאר, בשעת וואס נשרף בית המקדש, און דערביי שטייט א איד, וואס איז א **הארטער** איד, א שטיינער איד, מיט א "לב האבן" און זעט ווי אזוי ס'איז חרב בית המקדש בימיו – וואלט ער דאך **געקערט א וועלט**! זאגט תורת אמת און תורת חיים, הוראה בחיים [כ"ק אדמו"ר שליט"א צעק בקול]: קער א וועלט היינט![29]

בלקוטי שיחות[30]: בשעת עס דערנענטערן זיך די טעג פון בין המצרים און א איד הויבט זיך אן אריינטראכטן ווי גרויס ס'איז די פינסטערניש פון זמן הגלות בכלל און פונעם זמן פון עקבתא דמשיחא בפרט, קען ער דאך, ר"ל, אריינפאלן אין מצב פון יאוש, ניט וויסנדיק ווי אזוי ער וועט קענען בייקומען די אלע שווערקייטן. ער וויים טאקע אז דורך (און פון) דער מאטערניש און יסורים אין זמן הגלות וועט **דערנאך** ארויסקומען אן עילוי בשעת דער גאולה; אבער **איצט** געפינט ער זיך דאך פארט אין אזא פינסטערן און ביטערן גלות – ווי קען ער **איצט** בייקומען די אלע שווערקייטן? איז אויף דעם די הוראה, וואס לערנט און איז מעודד, אז אדרבה דוקא אין **דעם** דור, דרא דעקבתא דמשיחא, האט מען דעם גילוי פון פנימיות התורה וואס האט **מגלה** און מפרסם געווען דעם תוכן פנימי פון די טעג – אז אין זיי איז דא דער תוקף האהבה פון דעם אויבערשטן צו אידן; און אלס הקדמה צו די טעג האט מען דעם חג הגאולה פון י"ב־י"ג תמוז, וואס האט באוויזן ווי מען קען אין **דעם** זמן הגלות גופא ארויסברענגען אט דעם עילוי פנימי **בגילוי** (באופן אז ס'וועט בטל דער העלם והסתר אויך אין חיצוניות); און דאס איז מעודד און מחזק אידן צו קאכן זיך אין די טעג איז דעם **פנימיות'דיקן** תוכן פון גלות, ועל אחת כו"כ אז ער זאל ניט באווירקט ווערן פון דער ביטערקייט און אראפגעפאלנקייט פון מצב הגלות – [ער מוז היטן אלע דיני אבלות וכו' פון בין המצרים, ווי עס מאנט זיך ע"פ שו"ע, אין אלע פרטים, אבער ער געפינט עצות **ע"פ התורה** צו טאן אין עניני שמחה אויך אין די טעג – לדוגמא: דורך מאכן א סיום מסכת וואס ווערט א "יומא טבא לרבנן" אויך אין **די** טעג (ביז אז מ'קען עסן א סעודה של בשר וועז מ'מאכט א סיום מסכת אין די ט' ימים); אדער בכלל קאכן זיך נאך מער אין לימוד התורה וואס איז משמחי לב, ובפרט אין דעם לימוד פון הל' בית הבחירה וכו' (וועגן בנין

---

28) בטעם שקובעים דיני אבלות לפני תשעה באב, אף ש"אחכה לו בכל יום שיבוא" ומקוים שת"ב יתבטל – ראה שיחת ש"פ פינחס תשל"א.

29) ולהעיר מצל"ח חגיגה ה, א: נמצא גדולה יותר צרותנו מהדור שבשעת החורבן כי בימיהם הי' החורבן רק ביום א' וכו' ואנחנו מחריבים המקדש בכל יום מחדש ואצלנו ראוי להיות חורבן ביהמ"ק אבלות חדשה לא אבילות ישנה כי בכל יום נחרב מחדש. וראה עד"ז בצל"ח סוכה כט, א.

30) חי"ח ע' 316.

ביהמ"ק וכיו"ב) וואס דורך דעם לימוד בתורה אין עניני "צורת הבית" איז "אני מעלה עליהם כאילו הם עוסקין בבנין הבית"] וואס די הנהגה ברענגט ארויס לידי גילוי די פנימיות פון בין המצרים – ווי זיי וועלן זיין לעתיד לבא – אז יהפכו ימים אלו "לששון ולשמחה ולמועדים טובים".

בנוגע צום זמן פון חורבן ביהמ"ק: מצד אחד איז דעמאלט דער חיוב על פי תורה פון "מתאבל על ירושלים", פון דער צווייטער זייט איז דוקא בין המצרים דער זמן וואס פארלאנגט א התחזקות מיוחדה אויף ניט אראפפאלן ביאוש פון גלות ח"ו, וויסן, כסיום וחותם הפטורת פ' מסעי אז מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה, ומה טוב – אויף מעודד זיין זיך און אידן בכלל אין דעם חושך כפול ומכופל פון עקבתא דמשיחא און דערצו נאך בבין המצרים – דורך דעם חיזוק ב"אחכה לו בכל יום שיבוא" און לערנען און עוסק זיין זיך אין "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו ואת כל חוקותיו"[31].

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשד"מ: כאשר נמצאים בזמן דבין המצרים, יש להוסיף בכל עניני תורה ומצוותי' באופן של "שטורעם", כולל – "שטורעם" מיוחד בענין השמחה. ובודאי אין הכוונה ל"שמחה מעושה" ש"צובט את לחיו" כדי שיחשבו שהוא שמח, ועאכו"כ כאשר עושה תנועה של מחיאת כפים, אלא שמחה אמיתית שחודרת ברגש הלב. ומטעם זה משתדלים לנצל כל הזדמנות כדי לערוך התוועדות בזמן דבין המצרים – שמחה אצל המתוועדים ושמחה למעלה, מכיון שע"י ההוספה בשמחה ממעטים ומבטלים את כל הענינים הבלתי רצויים דבין המצרים, ועד שפועלים את ענין הנחמה, נחמה בכפליים בפועל ממש.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשמ"א: בשעת עס קומט עקבתא דמשיחא, און אין עקבתא דמשיחא גופא – בין המצרים כו' – דארף מען טאן אין די ענינים פון הפצת היהדות, הפצת המעינות, די מבצעים, וואס זיי במיוחד אטאקירן דעם גלות. און אע"פ אז ער האט אנדערע עניני תורה ומצוות – זיינען דאס די ענינים שהזמן גרמא. און אפילו אויב ער איז פארנומען מיט התבוננות ניט (נאר) אין גדלות הא־ל, נאר אין שפלות האדם, וואס דאס איז אתכפיא און אתהפכא, ער קומט צו צו דער הכרה אז ער איז א בו"ד גלייך מיט אלעמען – אעפ"כ דארף זיין דער "חדוה תקיעא בליבאי מסטרא דא", און ער דארף גיין טאן און מפיץ זיין "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וואס דאס מיינט מצוות, כפירוש הפשוט שבזה, און ווי דער רמב"ם שרייבט אז עס דארף זיין "עבדו את ה' בשמחה". בשעת מ'גייט אין גאס אין די טעג און מ'רעדט מיט א אידן, איז אמת טאקע איצטער טאר מען ניט מאכן קיין חתונות און ניט טאן אנדערע עניני שמחה – דארף ער אבער ניט זיין פאכמורעט און אומעטיק, ווארום אין אזא אופן וועט ער ניט קענען פועל זיין. ווי מ'זעט דא אין ארצות הברית, וואו מ'וויל אז יעדער זאך זאל געטאן ווערן "סמיילינג", און דוקא דעמולט ווערט נתקבל, אנדערש האט דאס צו יענעם קיין שייכות ניט. עס קען טאקע זיין א ריכטיקע זאך ע"פ שכל, בשעת אבער מ'זאגט דאס ניט אין אזא אופן – איז ניט דאס איז ער אויסן, ס'איז ניט אין ד' אמות שלו, און "אזלת לקרתא הלך בנימוסי"! ובפרט אז דאס איז ניט (נאר) דער נימוס פון דער "קרתא", עס איז דער נימוס פון דעם אויבערשטן וואס "עוז וחדוה במקומו". איז בשעת ער לייגט תפילין מיט א אידן – דארף ער זיין בשמחה גדולה, דערפון וואס ער האט ביי יענעם אויפגעטאן דעם "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". און ווי די גמרא דערציילט וועגן אן אמורא וואס "בדח טובא", האט מען ביי אים געפרעגט: עס שטייט דאך "בכל עצב יהי' מותר [און דוקא "אז ימלא שחוק פינו"]?! האט ער געענטפערט "אנא תפילין מנחנא". די הנחת תפילין האט אים גורם געווען צו "בדח טובא". עאכו"כ אז מ'לייגט תפילין מיט א צווייטן, ועאכו"כ אז מ'לייגט תפילין מיט איינעם וואס דורך איין מאל לייגן תפילין נעמט מען אים ארויס פון דעם סוג פון "קרקפתא דלא מנח תפילין", וואס דורך דעם דווקא טוט מען אויף אז יש לו חלק לעולם הבא, כמבואר אין פוסקים, און אזוי דארף ער זיין בשמחה אויך בא דער הפצה פון אלע עניני תורה ומצוות, און אזוי דארף ער זיין בשמחה אויך בא דער הפצה פון אלע עניני תורה ומצוות.

באור התורה[32]: משל המלך כשהוא בדרך אפשר להשיגו לדבר עמו בקל יותר מכשהוא בביתו דמאן חשוב ומאן ספון, ועד"ז פי' העבודת ישראל[33] בשם הה"מ נ"ע פי' "כל רודפיה" להשיג גילוי אלקות, "השיגוה" דוקא "בין המצרים", כמשל הנ"ל[34].

31) שם ע' 411.

32) וישב ח"ה ע' תתק.

33) פ' מסעי. וראה שם לקוטים למס' אבות פ"ב מי"ד. פ"ד מ"ז. ותוכן הדברים דומה מאד למשל "מלך בשדה" שבלקוטי תורה.

34) וראה בליקוט מענות קודש תשמ"ה ס"ע 110 ואילך.

ליקוט שיחות קודש בענין מעלת ימי בין המצרים

בכמה שיחות קודש, רבו מלספור, מבואר במעלת ימי בין המצרים, שלמרות שבחיצוניות נראים כימי מיצר ופרענות ח"ו, והוא זמן של העדר השמחה, ועד שיש דיני אבילות, פשוט שאינו ענין לעצבות ונפילת הרוח ח"ו. ואדרבה, הכוונה בהירידה היא לצורך עלי', וכשהירידה שלא בערך – עלי' שלא בערך. ויתירה מזו, שהפנימיות ואמיתיות דימים אלו גופא הוא טוב נעלה ביותר, העלי' שבזה. ומה שהוא בהעלם – לפי שהוא מחסדים המכוסים, טוב הנעלם, שבשרשו הוא נעלה יותר מטוב הגלוי. וכפי שהוא בתורה "האמורים בפרשה", ולא במציאות העולם למטה, ה"ז אך ורק טוב. וע"י עבודת בין המצרים, "מן המיצר קראתי", במיצר הגלות, "נמשך מלמעלה ממיצר העליון דלית מחשבה תפיסא בי' כלל". ובזמן הגאולה יתגלה הטוב למטה ממש במציאות העולם, כיתרון האור מתוך החושך, "ענני במרחב י–ה", מרחב העצמי, שאז יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, ועד שמחה שלא בערך לשאר ימי שמחה. וכשחושבים ומדברים אודות שלושת השבועות בהתאם לאמיתיות ופנימיות הענינים (כפי שיהי' בגלוי לבוא) – אזי במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא, היינו שנהפכים לששון ולשמחה ולמועדים טובים.

והתנוצצות וטעימה מזה ישנה כבר בזמן הגלות, ובפרט בדורות האחרונים, ובסמיכות לביאת המשיח, שאז נתגלה ענין של שמחה וגאולה בחודש תמוז, חג הגאולה י"ב-י"ג תמוז, ועד שהוא "חודש הגאולה", שדבר זה נראה בגלוי עוד לפני התחלת ימי בין המצרים – בכדי שמלכתחילה נדע ענינם הפנימי של ימים אלו. וככל שמתקרבים לגאולה האמיתית והשלימה פוחת והולך הרגש החורבן והגלות שבימים אלו, ומוסיף והולך ההרגש ההכנה לגאולה, הטוב שבימי בין המצרים, וכיון שנמצאים בסמיכות ממש לגאולה האמיתית והשלימה נרגש ומודגש ביותר וביותר הטוב דבין המצרים, שעי"ז באים להעילוי והשלימות דגאולה האמיתית והשלימה. וכשעומדים על סף הגאולה שבאה תיכף ומיד ממש, מודגש רק הטוב דבין המצרים.

ומודגש בהתחלתו, י"ז בתמוז, בגימטריא "טוב", כיון שהוא "יום רצון לה'", ובדברים שאירעו בו, והראשון שבהם – בזמן ובתוכן – שבירת הלוחות, שאף שהוא ענין בלתי רצוי, יש בזה ענין טוב, ואדרבה – טוב נעלה ביותר, שעי"ז ניתנו לוחות שניות, כפליים לתושי', ועד – עלמות אין מספר, באופן דאין סוף. וכן גם בסופם, בתשעה באב, שבו נולד משיח, התגברות מזלו של משיח צדקנו, ברגע החורבן.

ונתבאר גם הרמז והשייכות לפרשיות השבוע (מטות, מסעי, ודברים) שמדובר בהם בענינים השייכים לגאולה, כיבוש וירושת וחלוקת הארץ (כולל ג' ארצות, קיני קניזי וקדמוני שעתידין להיות ירושה לעתיד). וגם בפרשת פינחס – פינחס זה אליהו, מבשר הגאולה, ותוכנו – מנין בנ"י ורומז גם למנין העשירי לעת"ל, חלוקת הארץ כנ"ל, ענין הקרבנות (וקרבנות המועדים בפרט, שרומז גם על הפיכת הצומות למועדים טובים). [ולפנ"ז[35] – פרשת בלק, שבה נתפרש בתורה ע"ד ביאת המשיח].

וגם במספר השבועות, "שלשת השבועות", "בתלתא זימני הוי חזקה", הן חזקה בענייני קדושה, והן שע"י הירידה בדרגת שלשה, כאילו ישנה קביעות חזקה ותוקף, נעשית עלי' שלא בערך לגמרי, שהתוכן הפנימי דבין המצרים הוא בנין בית המקדש השלישי, שכל מטרת הירידה והחורבן בכדי להגיע לעלי' דבית המקדש השלישי, בית נצחי, "בנינא דקוב"ה", שהוא לא בערך לבית הראשון והשני. וכן מספר "שלשת השבועות" מכוון כנגד "שלשה רגלים" (ועד"ז, ג' השבתות שבבין המצרים – כנגד "שלשה רגלים"). וכמו כן במספר הימים, כ"א יום, שסימנם "**א"ך** טוב" היינו שכל ימי בין המצרים הם באופן ד"א"ך טוב". ומכוון למספר ימי המועדים, כ"א ימים[36], שבזה מודגשת הנתינת כח להפיכת כ"א ימי בין המצרים לימים טובים ולמועדים. והוא מספר הימים דגידול שקדים, שממהר להוציא פרח קודם לכל פרי, הזריזות ומהירות בתגבורת גדולה לבטל המניעות ועיכובים דגלות, ובפרטיות: שקדים מתוקים שבקטנותם הם מרים, ובגמר בישולם (בכ"א ימי בישול) מהתפכים למתוקים, שתוכן ימי בין המצרים להפכם לימי ששון ושמחה, ימים מתוקים ושמחים.

דיני בין המצרים מתחילים **בליל** י"ז תמוז[37].

35) ובשיחת ש"פ בלק תנש"א: "כי גם כשקורין פרשת בלק בשבת שחל בו י"ז תמוז, **נדחה** התחלת "בין המצרים" ("צום הרביעי") ליום ראשון שלאחרי השבת ששייך לפרשת פינחס".

36) באופן החשבון – ראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 567 הע' 40 ובשוה"ג. וראה שיחת ט"ו תמוז תשמ"ב.

37) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טו'צב.

תספורת

נוהגין שאין מסתפרין בימים אלו לא שערות הראש ולא כל שער שבגופו, הן אנשים והן נשים[38]. ואסור לגדולים לספר את הקטנים.

בכלל זה, מריטת גבות, קציצת השפם וכל כיוצא בזה ואפילו של בית הסתרים. אבל השפם כל שמעכב את האכילה[39] מותר לקצוץ.

מי שיש לו בלורית מותר ומצוה לגלחה ואפילו בבין המצרים[40].

קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימי בין המצרים: הנה, גזיזת השערות יש לדחותה לאחר בין המצרים. והיינו, בעשירי באב אחר חצות היום [ובקביעות שנה זו שת"ב חל ביום חמישי, בערב שבת, עשירי באב בבוקר]. אבל מה שנהגו להדר כו' [להרגיל את התינוק בענין נשיאת ט"ק וברכות השחר וברהמ"ז וק"ש שעל המטה] יש להתחיל מיום מלאות ג' שנים[41].

מותר לקצר ולתקן פאה נכרית בימים אלו עד ראש חודש שאינה בכלל תספורת (ראה לקמן דיני תשעת הימים).

שידוכין ונישואין

מותר לבוא בקשרי שידוכים ולעשות "ווארט" ("לחיים") בימים אלו. אמנם, בתשעת הימים, מר"ח מנ"א ואילך, לא יעשו סעודה, רק מיני מרקחת.

אין עושים נישואין – אפילו בלא סעודה – בימים אלו, ואפילו מי שלא קיים פריה ורביה.

אף במחזיר גרושתו יהיה חושש לזה בימים אלו משום דלא מסמנא מילתא.

מותר לעשות סעודת שבע ברכות[42] בימים אלו ללא ריקודים ומחולות וכלי זמר.

שהחיינו

טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש. וממילא לא יאכל הפרי[43] ולא

---

38) אבל יש להתיר לאשה להסתפר מטעמי צניעות או חשש חציצה (ואפילו לצורך טבילה לאחר ת"ב, כיון שנוהגין שלא לגלח ג' ימים קודם הטבילה) וכן ליטול שער הגוף כדי שלא תתגנה על בעלה או לצורך שידוכים (ואפילו בתשעת הימים).

39) וה"ה למוהל כל שמעכב המציצה מותר.

40) ראה אצלנו בהלכה יומית אות רמג.

41) וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' יג'קיד.

42) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ח'תרצג. וש"נ.

43) אשה מעוברת מותרת לאכול פרי חדש בלא שהחיינו דשמא תתאוה ויגרום נזק לה ולולד. וכן חולה מותר לאכול פרי חדש, שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא גזרו.

[ויצא עת"ק בפינו, מה שהשבנו בתשובה מאהבה לארי נעשה שוא"ל כענין, במה שכתבנו להכריע למעוברת לאכול ללא שהחיינו, דהא מילתא תליא באשלי רברבי. ואמרתי אספרה כמו, ואפרש שיחתי:

דורשין תחילות, שכ"כ בדיני ביהמ"צ ("הנהגה והכנעה לביהמ"צ") שנדפסו בח"י, הוצאת ליוורנו, תקכ"ד (ונקרא לפעמים בשם "ח"י חדש"), והוא מעשה ידי המקובל (מגאוני איטליא) הרא"נ פואה, והעתיק משם בברכ"י סתקנ"א סק"ח, והב"ד לדינא בכמה פוסקים (כסא אליהו (ישראל) סתקנ"א סק"ו. קמח סלת דיני ביהמ"צ (קכה, סע"ג). שע"ת סקל"א. מל"ח ס"ט סכ"ג. ויאמר יצחק (וואליד) הל' ת"ב סי"א (ל, ד). זכרון משה (אזולאי) סתקנ"א סי"ז. מערכות וזכרונות בהלכה מכת"י לבנו של המט"י (נדפס במן הגנזים חוברת יא ע' קכו). דיני ביהמ"צ להר"מ טולידאנו (נפ' בשנת תקס"ד) מכת"י (נדפס בס' זכרון עיונים בתענית ח"א ע' צד). משפט כתוב (פינסו) סתקנ"א סי"ז. גדולות אלישע סקנ"ז. לקט הקציר בשיירי הלקט סקס"ד. שו"ת נחלת בנימין סי' קט (זולת במעוברת הקרובה לעת לידתה, עיי"ש הטעם). שערי עזרה עבאדי סתקנ"א. שו"ת קציני ארץ סי"ח. מעשה בראשית (בן אדהאן) ח"ד ע' 722. מעשה אליהו (מני) סי' קצט. ברכת ישראל אוירבאך סע"ח בליקוטי רימ"א סק"ד. משנ"ב סקצ"ט. זרע יעקב (צבאן) סי"ז. ועוד). וכולם הסכימו בשתיקה לדברי הברכ"י. וכש"כ שכ"ה אצל רובם ככולם של אחרוני הזמן, שעלו בהסכמה כדרכם לדברי המשנ"ב.

(ואף שכבר כתב החיד"א בכ"מ (שו"ת חיים שאל ח"א ס"ח. יוסף אומץ ספ"ב. הקדמה למח"ב) שבכל הכתוב לחיים בספרו ברכ"י אין הכוונה שמסכים לענין דינא, בנדו"ז נגררו אחריו כולם. וכנראה סברי רבנן, שהביאו בשם "יש מי שכתב", לפי שלא עלה זכרו על ספר אחר, וכדרך השו"ע כשהביא בשם "יש מי שאומר" אף דהכי הלכתא. ובפרט שאחז צדיק דרכו בכ"מ להביא דברי הח"י בשם אומרו מטעם הידוע לו (אלא שבנדו"ד אף שנמצא הוא בח"י, אינו ממעשה ידיו להתפאר)).

וזאת, למרות שהברכ"י עצמו הביא אח"כ בסקי"ב דעת הכנה"ג, שבאם שכח ולקח הפרי ובירך ברכת הפרי יברך שהחיינו. ונתחבטו רבים בהחילוק ביניהם, וכן בהחילוק בין מעוברת להאוכל פרי שלא ימצא אח"כ או יתקלקל. (ומשנה שא"צ היא, שאאפ"ל דס"ל להני פוסקים שבפרי שלא ימצא אח"כ אינו מברך, ושדעתם שהמחבר לא כן עמדו – שהרי כל הפוסקים הביאו דעת הרמ"א בפשיטות, ולא עלה על דעתם לאשווי פלוגתא בדבר. וראה גם שו"ת פלא יועץ סכ"ג. וצ"ע בשו"ת יוסף אומץ דלקמן, לחד אוקימתא, דעובדא דמהרח"ו

שאכל ללא שהחיינו קאי באופן שלא הי' בנמצא הפרי אח"כ. ולהעיר מברית כהונה מערכת ב סקט"ו שמנהגם לא לברך גם כשאין הפרי נמצא אח"כ. זאת ועוד אחרת, שעדיין לא יגהה מזור בהחילוק בין נידון דמעובדת לדין השוכח שבירך ברכת הפרי).

ותקבר הידיעה להצי"ב ציוני"ם בדבר, שכל האר"ש רחבת ידים היא, ואציגה נא אשר עמדי, זעיר שם: תורת משה רביעאה פ' האזינו עה"פ ובדבר הזה (אלא שמהרצאת הדברים כמעט ברור שאינו להחת"ס, שאין דרכו בסגנון זה, ומה גם שנמצא מלה במלה בהתעוררות תשובה דלקמן. וראה בראשי בשמים פאללאק (שד"ח חדש) ענייני ברכת שהחיינו ס"ב, שהב"ד, אבל העתיק משם בשינוי הניכר, והאי לישנא דשנויי הוא, שינוי קדש, שסיים עלה בשמו "כן יש ליישב שיטת האריז"ל, ומ"מ להלכתא אין לנו אלא דברי שו"ע ופוסקים". אבל כאשר מקור נפתח, באו הדברים בהיפך, שתחילה כתב שהדבר פשוט בחולה שאוכל מחמת בריאות שמברך שהחיינו, והב"ד האריז"ל ותמה עליהם, ושלהלכה אין לנו אלא דברי הפוסקים, אבל שוב כתב ליישב דברי האריז"ל שלא יסתור לדברי הפוסקים, וסיים "כן יש ליישב שיטתו", ותו לא. ומילתא היא). שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סשמ"ז. מעשה אליהו (מני) שם. שו"ת שלמת חיים סרכ"ג. תורת חיים סופר סתקנ"א סקל"ד. וגם אצל אחרוני זמננו עלתה להם אורכה מזה, אפס קצהו תראה – ראה שו"ת אבן ישראל ח"ז סוסי' לו. ח"ט סתקנ"א סקי"ז. הליכות שלמה פי"ד הע' 7. הלכות ומנהגי ביהמ"צ ע' 31 בשם הגרי"ש. וכהנה רבות. וכתבו ליישב בכמה אנפי, וישיתו בחלקות למו (ומהם: שבמעובדת וחולה שאוכלים משום עגמ"נ ליכא משום שמחה; שבאוכל משום פקו"נ אינו יכול לומר "שהחיינו וקימנו"; שכשאחרים אינם אוכלים ל"ש שמחה; שבמעובדת יכולה לשמוע הברכה אחרי ת"ב (כמ"ש בברכ"י שם בשם כנה"ג במי שאכל ללא שהחיינו. וי"א שמעובדת שאינה אוכלת רק מחמת מניעת ההיזק יכולה לברך אח"כ, שאי"ז אכילה שני', לפי ששמחת חידוש הפרי עדיין קיימת אצלה); שמעובדת אוכלת מחמת התאוה לפרי ולא מחמת ההתחדשות (ועכ"פ, בימי בין המצרים לא תיקנו לברך בכגון דא); שבמעובדת וחולה אם נאמר להם לברך שהחיינו יש חשש שימנעו מלאכול ויסתכנו בעצמם; שבמעובדת וחולה דחוי' היא ולא הותרה; שבמברך שהחיינו כשיתקלקל הפרי עדיין מקיים זהירות זו בשאר פירות, משא"כ במעובדת שהותרו לה כל הפירות; דבמעובדת הותר לה רק מחמת חשש שמא תתאוה ויזיק לולד, ובכה"ג לא הופקעה מתקנה זו ואינה מברכת; שבפרי שלא ימצא אח"כ נקבע דינו של הפרי לברך עליו עתה, וממילא מברך שהחיינו שאינו כמברך על הפרענות לפי שעתה זמנו, אבל במעובדת הוא רק מצד הגברא שהפרי מצ"ע יהא קיים אח"כ, ודינו לברך עליו אח"כ, שאל"כ ה"ז כמברך על פורענות; דשאני במקום שהתקנה להימנע משהחיינו בעצמה גורמת לביטול הברכה, אבל כשהפסד הברכה באה תחילה מסיבה אחרת, כבמעובדת וחולה שהותרו לאכול מחמת מצבם, והפסד הברכה באה ממילא בכה"ג אין לברך; כעין הנ"ל, שבדבר שזמנו עכשיו מצ"ע מברך, משא"כ במעובדת שברצונה אוכלת כעת (וע"ד החילוק בין מתרפא בע"ז לעבר באונס (ראה אג"ק ח"א ע' רלו בהע'). וי"ל שיסוד האיסור לא להביא עצמו לידי שהחיינו, שנראה כמברך על פורענות, ושפיר יש לחלק בין פרי שיתקלקל שלא הוא הביא עצמו לד"ז). ומצינו בסידור יעב"ץ (שער החרסית חרך ד סק"ח) שכתב, שמברך שהחיינו בביהמ"צ אמידי דמצוה, וכן בדבר הרשות שזמנו עתה, "משא"כ זמן דפירי וכדומה דלא ליתהני ולא ליברוך". ויש להעמיס בדבריו כעין הנ"ל (אף שאי"ז פשיטות כוונתו), שכיון שאינו מוכרח באכילה זו ובאה לו מרצונו, ואי בעי לא אכיל, אינו מברך שהחיינו. ועוד יצאו לחלק בכמה חילוקי דרבנן. וראה גם קובץ עוז ואורה גל' ה ע' מח ואילך. ולכל הדברות צע"ק, שבברכ"י כתב בעצמו טעמו דשהחיינו רשות, ולא מחמת טעמי דלעיל. ושוב נצטרך ליישב ולחלק בין הדבקים. וראה הנלקט בס' הכי איתמר ס"ו סקמ"ח. ונאספו כל האמרים בקובץ עיון הפרשה גל' קנח ע' קמ ואילך, יעו"ש).

ובאמת, זאת מצאנו ראינו שכמה מהפוסקים כתבו לחלוק אדינא בתרייתא שבברכ"י בשם כנה"ג, וס"ל שגם בשכח ובירך ברכת הפרי לא יברך שהחיינו. וכ"נ דעת השע"ת שם. וכ"כ ברוח חיים פלאגי סתקנ"א סק"ט דיש סוברים שאם בירך על הפרי יאכלנו בלתי שהחיינו. וכן גם בזכל"א כתב שבכה"ג שוא"ת עדיף (אף דס"ל לעיקר שאסור לאכול ללא שהחיינו). וראה גם שו"ת אול"צ ח"ג פכ"ה ס"ג (אף שיצא לחלוק בדין מעובדת). ולהעיר שגם המשנ"ב השמיט ד"ז.

(וראיתי למי שכתב לדייק, של' הרמ"א שבלא ימצא פרי חדש "מותר לו לברך עליו ולאכלו", מסייעת קצת לסברא זו, והיינו שזהירות זו באמת מפקיעה הימנו כל עיקר ברכת שהחיינו, ואמטו להכי קאמר, שבפרי שלא ימצא התירו לו הברכה, דאל"ה הול"ל "מותר לו לאכלו" ותו לא, ואנא ידענא שמברך עליו. (וראה זרע יעקב שם). ויתר על כן בל' הב"ח, הביאו בשכנה"ג בהגב"י סקמ"ב, "אין לקנות וכו' מאחר **שאא"פ לו לברך שהחיינו** כל בין המצרים". ולהעיר מערך לחם למהריק"ש סי"ז). וכבר כתב החיד"א בשו"ת יוסף אומץ סנ"ו שהכנה"ג לשיטתי' אזיל, שכתב בסרכ"ה בהגב"י סק"א שברכת שהחיינו חובה היא. והרי המג"א שם סק"ו דחה דבריו. וראה לקמן בדעת אדה"ז.

[ויתירה מזו, שי"א שבכלל אין מניעה מלאכול פרי חדש בבין המצרים, והאיסור רק אמירת שהחיינו – ראה שו"ת כתונת יוסף מונטיקיו סי"א. באר מים חיים מוצירי ס"ז. וחזר להעמיד דבריו הראשונים – שם ח"ב ס"ב. אבל, כמה פוסקים כתבו לדחות דבריהם בכל תוקף עוז – ראה שו"ת יוסף אומץ סנ"ו. ואמור רבנן בכפילא בספרו שו"ת מראית העין בלקוטים סי' טו"ב. וכ"כ בזכל"א או"ח אות ט (לד, ב ואילך). מאמ"ר סתקנ"א סקי"ד. וראה כסא ישראל (אליהו) שם. זרע יעקב שם. ובפני משה לר"מ הכהן סתקנ"א סי"ז שכיון שברכת שהחיינו רשות יכול לאכול ללא שהחיינו. והוסיף שתמה הוא על האוסר, שטוב לאדם לאכול פר"ח ללא שהחיינו ויאכלנו פעמים הרבה לכל אורך ימי ביהמ"צ ומברך עליו כמה ברכות, דהיינו ברכת הפרי עצמה, מלהימנע בשביל ברכה אחת, ברכת שהחיינו, פעמים רבות].

והעיקר, דחזו מאן גברא רבה דקמסהיד, בנו של מהרח"ו, שכשהפצירו באביו אכל בלא שהחיינו. והובא בח"י שם, ובברכ"י שם סקי"ב. ועוד. ובשע"ת סתקנ"א סקל"ח הביא שמש"כ בברכ"י בשם הגהת מהר"י צמח שהעיד בשם מהרש"ן, כ"ה בפע"ח דפוס קראיץ. (והמציינים רשמו שהוא בשכ"ג ספ"א (בכוונת ט"ב – קכז, ד)). וראה זה מצאתי, ותמיהני שלא הביאו ד"ז חכמי ישראל בספרתם, שככל הדברים והאמת האלה נמצא הוא בפע"ח שער הברכות ספ"ה, מכלי ראשון מדברי מהרח"ו בעצמו, ש"הפצירו בי לאכול פרי חדש ואכלתי בלא ברכת שהחיינו". ובימינו אלה נדפס גם ס' הכוונות בית מועד לראשונה מכת"י, המיוחס למהרח"ו בעצמו (אף שאינה מכתיבתו, והאריכו בהסכמות ובהקדמה), ונמצא הוא אכן בסוד ביהמ"צ (ע' קפו, בהגה "מע"ח"). ודין גרמא שיש כאלה שעלו בספק אם דברים כהווייתם. ואכן בשו"ת אבני"ז או"ח סתכ"ח אכן העתיק הדברים כך מפע"ח שער הברכות. (ועיי"ש בשע"ת בענין זה, וכתב שם ליישב הל' באיזהו מקומן שנוראה כסותר. וראה בשו"ת יוסף אומץ שם, שנשאר בספק בגופא דעובדא היכי הוה, שאיך לא נזהרו רבנן קדישי בזה. (ומסתבר כמ"ש שם (לחד אוקימתא) שהי' בשבת. ולפענ"ד כ"מ בסדר הרצאת הדברים בפע"ח שער הברכות ובבית מועד. וצ"ל דאינהו ס"ל להתיר בשבת). אבל בגוף הענין שאכל ללא שהחיינו כתב ד"האי לחודי' לא קשיא" דס"ל דברכת שהחיינו רשות, עיי"ש. ובשו"ת אבנ"ז שם רצה להעמיד שהיו פירות אחרים שם, וכיון שכבר בירך ברכת הפרי לפנ"ז, אין חובת ברכת הזמן דוחה האיסור שלא לברך שהחיינו, עיי"ש טעמו. ודוחק. ועוד שמש"כ עפ"ז בל' האריז"ל שיש "להימנע מלאכול בימים ההם שום פרי חדש וכו' כדי שלא יצטרך לברך עליו ברכת שהחיינו", שר"ל שכיון שבירך כבר ברכת הפרי מוכרח הוא בברכת שהחיינו – צ"ע שהרי נזכר שם בהאי ענינא "שלא ללבוש שום מלבוש חדש". ובכה"ח ס"ק ריד נדחק ג"כ באוקימתא רחוקה. ויש שכתב שכיון שהפצירו בו לא נהנה. והוא תמוה. ויש שהרחיק לכת וכתב דדמיא למי שאנסוהו לאכול שאינו מברך. וג"ז אינו מן הישוב. וראה גם בשו"ת שלמה ח"א ס"נ. מרפא לנפש ח"ד סל"ז. וראיתי באיזהו מקומן שנדחקו לומר שהי' במשך השנה, ולא העלו ארוכה בזה, דאדרבה בהכי קשיא טפי, והעיקר שבפע"ח ועוד מוכח דמיירי בביהמ"צ). ואתקינו סהדותא דמהימנותא, שמה"ט

הכריע כן למעשה בזכל"א שם (לז, ב) דשוא"ת עדיף (אף דס"ל לעיקר, שבמוכרח לאכול בהכרח לברך שהחיינו. וראה שם במהדו"ב אות ט – יא, ב).

וכעי"ז כ"כ גם הרמ"ע מפאנו, הביאו בברכ"י שם סק"י, לגבי ת"ב שחל בשבת לאכול ללא שהחיינו.

ואיכא לאוכוחי הכי גם מדין הקטן, שכתב בברכ"י סק"ט (וג"ז מח"י שם, ולכן ג"ז הביא בשם "יש מי שאומר"), שבמתאוה לאכול פר"ח מותר לתת לו ויברך שהחיינו, שלא יטעה ולא יברך שהחיינו בשאר הימים, והב"ד בשאר פוסקים (בשע"ת שם, וכן בפת"ע סקס"א ובבאר יעקב סקמ"ג ובכה"ח ס"ק ריב, **ועוד**). ואת"ל שכל שהותר לו לאכול מחוייב לומר שהחיינו, הרי בלאו האי טעמא חייב בשהחיינו. ודוחק ליישב דלדברי החולקים עליו קאמר. ועכצ"ל, דלאו בכל גווני איתמר, וכנ"ל. ונמצא שדברי הברכ"י במעוברת, ובהנהגת הרמ"ע מפאנו בת"ב שחל בשבת, וכן בדין הקטן, הכל עולה בקנה אחד, שאפשר לאכול ללא שהחיינו, ורק בשכח ובירך ברכת הפרי כתב לברך שהחיינו. ובאמת, גם בדין הנ"ל לא הכריע הברכ"י בבירור, שכן אחרי שהב"ד כנה"ג, סיים עלה מעובדא דמהרח"ו, והקדים לזה "אמנם", והאי לישנא – לשון חרטה ומסקנא הוא. (ובסו"ד כתב עלה "וק"ק", והיינו שגם קושייתו אינה מכרעת. אבל ראה שו"ת ישמח לב דלקמן). [ולהעיר שבדע"ת סי"ז הביא מכתבי הדע"ק שגם ברואה חבירו אחר ל' לא יברך שהחיינו. אבל דחה דבריו. וכדברי דע"ת, כ"כ בסידור יעב"ץ שם. וכן הסכמת הפוסקים].

ואעיקרא דמילתא, שבנדו"ד לא מצינו לזולתם שיפסקו איפכא בד"ז. ומאן ספין וחשיב למעבד עובדא בנפשי' נגד כל הני רברבי. וגם בכה"ח ס"ק ריא שהקשה בסתירת הדברים אהדדי, ל"כ אלא כמעיר, ותפס בלשון "משמע", ולא העלה לדינא כן. ובתורת חיים שם, שעמד גם הוא וימודד אר"ש בסתירת דברי הברכ"י, הכריע למעשה שלתלמידי האר"י שומעים שלא לברך.

ולראשונה מצינו בתוספות חיים (לבעל אלף המגן על מט"א) על חיי"א כלל קלד סקי"ג שכתב מדנפשי' לברך שהחיינו, וסיים עלה "כנלפענ"ד". (ואף הוא עמד בסתירת דברי הברכ"י). וכ"כ בדור האחרון בברית כהונה שם סקי"ז, וגם הוא כ"כ מד"ע לחלוק על הברכ"י, ובלשונו – "לעד"ן שמברכת". (ואיהו נמי מודה ואזיל שדעת הברכ"י אכן שלא יברך). וטעמו הוא מצד המציאות, שבל"ז תמנע מלאכול שנראה לה דטפי עדיף להחמיר. (אלא ששוב הוסיף מד' כה"ח הנ"ל, שכל שבא לאכול מברך. ולכאורה סותר קצת ד"ע ממש"כ שם בהאי ענינא, וגם לעיל סקי"ד, והובא אצלנו לעיל, שמנהגם לא לברך גם כשלא יימצא הפרי אח"כ. וי"ל). וגם בחזו"ע בין המצרים ע' קלח ואילך, שעיניו כיונים על אפיקי הפוסקים, והאריך למעניתו להחזיק דבריו שמעוברת מברכת שהחיינו, לא מצא מקום לגבות את חובו מדברי שאר האחרונים. (וראה בשו"ת ישמח לב גאגין יו"ד סט"ז שהעלה להתיר לברך שהחיינו על פר"ח או בגד חדש מחמת קיום מצות פט"ח, ובין הדברים העלה שמדברי הברכ"י מוכח שבכ"מ שמוכרח לאכול מברך. אמנם, תמיה בעיני שלא העיר כלל מדין המעוברת, ולא העלה זכרו לפניו. אלא שבנדון דידי' עיקר סמיכתו להיתר, כטעמא קמייתא שכתב, שברכתו אינה מחמת הפרי והמלבוש אלא מחמת המצוה, ובכה"ג לא חלה האזהרה שלא לברך. ומינה, דלטעם הראשון באמת אין לו לברך שהחיינו גם במוכרח באכילה או בלבישה, זולת מחמת המצוה. וצ"ע בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג, בהגהות לסי' תקנב, כמאן ס"ל, שאף שכתב להקל בחולה ומעוברת, לא כתב להדיא לברך שהחיינו).

והנה, בנוגע לחולה נסתפקו אם גם בזה הכוונה כמו במעוברת לאכול ללא שהחיינו. ובל' ברכ"י, שחילקם בתרתי (מעוברת – בסק"ח, וחולה – בסקי"ג), איכא למימר הכי והכי. וכן העתיק בגדולות אלישע בתרתי (סקנ"ז וסקנ"ט). ובעיון בנגיד ומצוה במקומו בדיני בין המצרים (ע' רסג – בהוצאת ירושלים תשע"ג), שהעתיק תחילה שאסור לאכול פרי חדש, ושוב הביא הגהת צמח שבחולה מותר, משמע שההיתר רק באכילה. וכ"ה בהגהת צמח שבפע"ח הנ"ל. ויל"ד. ולחד אוקימתא בשו"ת יוסף אומץ, וראה בכורי שלמה שם, שעובדא דמהרח"ו הי' כשהי' חולה והחמיר ע"ע, מוכח מינה שחולה אינו מברך. אבל בשמח נפש אות ש ערך שהחיינו (ע' קצה) העתיק מנגיד ומצוה שמברכת שהחיינו. ודא ליתא התם. אבל כ"מ בשו"ת בית דוד ח"א או"ח סשכ"ה, הב"ד במזבח אדמה (הל' ת"ב – ח, א), ובשמח נפש בנה אצלו ציון לדבריהם. ולאידך בהתעוררות תשובה העתיק איפכא מנגיד ומצוה שיאכל ללא שהחיינו. וג"ז אינו. וראה במשפט כתוב שם שבמעוברת כתב שלא לברך, ובחולה לברך. ובאמת, ראיתי שיש שכתבו לחלק בסברות מסברות שונות בין חולה למעוברת (ומהם: שמעוברת אוכלת מחמת אונס התאוה, אבל החולה אף שמחלתו גרמה לו נהנה באכילתו, וכעין החילוק בין אנסוהו לאכול שאינו מברך, לחולה שאכל איסור מחמת סכנה שמברך. ועוד כיו"ב). ושערי תירוצים לא נגעלו.

[ולהעיר שבמשנ"ב שינה מל' הברכ"י לגבי חולה, שבברכ"י כתב "במקום חולי לא גזור רבנן", ובמשנ"ב "במקום חולי לא קבלינן עלן". ויתכן ששינה הל' כיון שהדין שלא לומר שהחיינו אינה גזירה דרבנן, ורק לשון של זהורי"ת שנו כאן. אמנם, איכא לפרושי באו"א, שאין כוונתו לדין שלא לומר שהחיינו, אלא לאכילה ללא שהחיינו כבמעוברת, ור"ל שאף שברכת שהחיינו רשות קיבלנו עלינו כחובה, ושמשו"ה ראוי ליזהר שלא לבטלה (כמ"ש המשנ"ב סרכ"ה סק"ט. וראה ערוה"ש שם ס"א. זכל"א שם. וכ"כ בשו"ת כת"ס או"ח סכ"ה לענין הפסק. אבל ראה משנ"ב שם בשעה"צ סקי"ב. וראה בארוכה ברכת הזמן שילוני סי"ג סק"א אות ה ואילך. ואכ"מ), בכה"ג לא קיבלנו עלינו].

ולדינא, אנן קיל"ן דברכת שהחיינו רשות, כדעת רוה"פ, וכן יסד אדה"ז בלוח ברה"נ פי"ב הל"א. ואף שלא הביא ד"ז בסדר ברה"נ, אין לפרש זה דבר ההשמטה שחזר בו, ואשכחן כה"ג במילי טובא שהביאם בלוח, ולא הזכירם בסדרו, אף שמוכרח הוא מדין התלמוד. הלא תראה גם בסדר ברה"נ ששינה לשונו, שבדין שהחיינו "אקרא חדתא" בפי"א הי"ב כתב "מברך שהחיינו", ואילו בשאר שמחת לבב כשאין עמו שותף בטובה ברפי"ב כתב שחייב לברך שהחיינו. ואדרבה, דוקא בסדר ברה"נ חילקם לתרתי, שדין שהחיינו על הפרי בפי"א, ושאר דיני שהחיינו – בפרק בפ"ע. וכ"ה בשיחת ש"פ תזריע תשמ"א שדעת אדה"ז שברכת שהחיינו רשות היא. וכן עולה בפס"ד להצ"צ בלקוטים בסופו להתיר לברך במקום ספק דרשות היא. (וראה גם שו"ת הצ"צ או"ח ס"ג סק"ט. אג"ק ח"כ ע' שט. ותמוה בעיני מש"כ בשו"ת ר' עקיבא יוסף או"ח סי' קפא בסופו, למ"ד שבספק יוכל לברך דרשות היא, דרשות היינו שיוכל לברך בספק, אבל באמת חובה היא. וכבר נתקשו שם המהדירים בדבריו). גם בשו"ת מהרש"ג ח"א סצ"ה, אחרי שהביא עובדא דמהרח"ו, וכתב שהדין עמו כי ברכת שהחיינו רק רשות, העיד ע"ע, ש"כן עשיתי אף אני פ"א שהפצירו בי לאכול פרי חדש ואכלתי בלא ברכת שהחיינו". ובשו"ת ר' עקיבא יוסף שם כתב שגם למ"ד שהיא חובה, שאני הכא בעובדא דמהרח"ו שאין הזמ"ג לברך (ולא ביאר לנו נימוקו לחלק כן).

ויתר על כן, בשו"ת אבנ"ז שם, שכתב למיסבר שבראי, שאם יברך זמן והמנהג הוא לא לברך ה"ז איסור גמור משום אל תטוש, משא"כ אם לא יברך הוא רק ביטול המנהג לברך על קרא חדתא. וא"ש משה"ק בשו"ת יוסף אומץ שם בל' הפע"ח שכתב "אסור לאכול", שבאמת איסורא איכא. ומש"כ ביוסף אומץ ש"עין רואה דשום אחד לא כתב אסור" – יצויין שכ"ה במג"א סתקנ"א סקכ"א. וראה גם מחה"ש שם. (אלא ששוב הקשה באבנ"ז שהמנהג לברך ברכת הזמן יחדה המנהג שלא לברך ביהמ"צ כעין עדל"ת, דהא מצוה עביד כשמברך. ולמסקנא העלה שכל שא"צ לברך ברכת הפרי אין המנהג לברך אקרא חדתא דוחה האיסור. ולכאורה י"ל שאף שקיבלנו ברכת שהחיינו כחובה, במקום ביטול מנהג כבביהמ"צ לא קיבלנו עלינו). וראה זה מצאתי פלא במימי שלמה (קמחי) סתקנ"א סי"ז לגבי י"ז בתמוז שחל בשבת, דכיון דמידי פלוגתא לא נפקא אם לברך שהחיינו איכא משום ספק ברכה לבטלה. (וראה מה שהעיר עליו בשו"ת יבי"א ח"ט ספ"ה סקט"ז,

ילבש הבגד. ומנהגנו שאין מברכים שהחיינו בבין המצרים, ואפילו בשבת[44] (וה"ה בר"ח[45]).

נוהגים איסור שלא לקנות או ללבוש מלבושים חדשים חשובים בימים אלו[46].

בגדים שאינם חשובים כל כך, מותר לקנותם וללבשם מי"ז בתמוז עד ראש חודש (ולא עד בכלל)[47], כגון: בגדים תחתונים, גרביים, ומנעלים חדשים. גם מותר לקנות וללבוש טלית קטן[48]. כמו כן, מותר לקנות משקפיים (באם אינו לתענוג).

מי שנולדה לו בת, מברך שהחיינו בפעם הראשונה שרואה אותה[49], אף בבין המצרים[50].

וכן בפדיון הבן מברך שהחיינו ואפילו בבין המצרים, שלא יחמיץ המצוה.

מותר לברך הטוב והמטיב בימים אלו.

ריקודים, מחולות, וכלי זמר

אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז ואילך.

אין לנגן[51] ואפילו לשמוע כלי זמר, ואפילו מוקלטת[52].

יש שהקילו בשירה בפה מוקלטת. אמנם, לדעת הרבה פוסקים הרי זה בכלל כלי זמר. וכל שכן, שיש להימנע מלשמוע הקלטות של שירה בפה הנשמע ככלי זמר (המכונה "אקאפעלע")[53].

יש מקום להתיר לשמוע ניגונים איטיים המושרים ע"י בעל מנגן עם קצת "מנגינת רקע".

מותר וגם חובה לאדם לשמוע מוזיקה בשעת הנהיגה לזמן ארוך ובפרט במשך הלילה כדי שיהא עירני.

איסור שמיעת כלי זמר קיים גם במחנות קיץ. ובפרט שמטרת המחנה הוא לחנך הילדים עם יראת שמים. בקייטנות שיש צורך להרגיע הילדים הקטנים שלא הגיעו לחינוך, והמוזיקה אינה לשם שמחה, יש להקל להשמיע מוזיקה.

מי ששכר אומן ללמד את בניו חכמת המוזיקה, אם לומדים אומנות זה לפרנס עצמם יש להתיר ללמוד הלאה בבין המצרים מי"ז בתמוז עד ר"ח. אבל אם הלימוד אינו בכדי להתפרנס מזה, איכא איסורא[54].

בהערות לס' לס' פני משה הנ"ל). ובהיות כן, אנן בתר גדולי האחרונים נגררים, ושוא"ת עדיף בכגון דא.

44) אף שאין עצב בה, לפי שהאיסור אינו משום אבלות (ראה מג"א סתקנ"א סקמ"ב).

45) כ"ה בכתהאריז"ל (שעה"כ ענין בין המצרים (פט, ג). ועוד). וראה הגהות רעק"א למג"א סקמ"ב.

46) ובמקום צורך (כגון לכבוד הבריות או כבוד שבת) – יש להתיר (לפני ר"ח), ויש להשתדל לקנות בהקפה, היינו שיגמור לשלם לאחרי ת"ב – ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תקסא.

47) משנ"ב סתקנ"א סקמ"ה.

48) שו"ת באתרא דרב סי' ט'תתצא.

49) סדר ברה"נ פי"ב סי"ב.

ולהעיר: יש הטוענים שמנהג חסידים לא לברך. וכמדומה גם הגרמ"ש ע"ה אשכנזי מסר כן בשם הגרש"ז ע"ה גארעליק. אבל לענ"ד לקבוע מנהג חסידים ובפרט כמנוגד לדברי הפוסקים ואדה"ז בכללם זקוק למקור יותר יציב, והיינו דברי רבותינו נשיאינו או מסורת ברורה ונהוגה אצל כולם. ולולא דמסתפינא, אמינא שמנהג חסידים הנ"ל כבר הביאו אדה"ז בלוח ברכת הנהנין שרבים טועים שלא לברך ברכות אלו, וד"ל. וראה שו"ת באתרא דרב סי' שנב.

50) ראה שו"ע או"ח סתקנ"א, סי"ד. רמ"א שם. ולהדיא כתב כן בסי' יעב"ץ דיני ביהמ"צ סק"ח, ברואה חבירו בביהמ"צ. וראה גם דע"ת שם. ופשוט שא"צ לדחות ראיית בתו – ראה לפאר ולברך ע' קג. וכ"כ כמה אחרוני זמננו.

51) מי שפרנסה שלו בכלי זמר, מותר לזמר בבית אינו יהודי בכדי פרנסתו עד ראש חדש, אבל מראש חדש עד אחר תשעה באב אסור, ויום שבעה עשר בתמוז עצמו גם כן אסור.

52) וכדמוכח בכ"מ. ודנו הפוסקים במנגן אצל גוים, ולגבי לימוד חכמת המוזיקה ועוד. ולהעיר, שבכ"מ מצינו שמאז ומקדם נהגו להחמיר אפי' בשירה בפה. ובמקו"ח בקיצור הלכות סתקנ"א ס"א שאסור לשמוע קול זמרא דפומא אם לא בסעודת מצוה (אבל שם מיירי מר"ח מנ"א). והבו דלא לוסיף להקל גם בטייפ. וראה גם א"א מבוטשאטש סוסי' תקנב. שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סכ"א סק"ד. אול"צ סכ"ה ס"ב. יחו"ד ח"ו סל"ד. ובשו"ת מנח"י ח"א סי' קיא שהיא הלכה פסוקה באחרונים. ובמכ"ש ממה שהובא בפוסקים לגבי ימי הספירה. וראה גם לקמן בהערה בדיני טיולים בבין המצרים. [וראה המסופר בקובץ העו"ב גל' א'פח בשם הריל"ג. ולהעיר, שבגליון "טאלקס ענד טיילס" נז' כמ"פ ובפשיטות בדיני בין המצרים, והוגה מכ"ק אד"ש, ולאחרונה נתפרסם (בתשורה וילהלם אברהמס ו' תמוז תשפ"א ע' 18) צילום כתי"ק גם לקטעים אלו].

53) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ג'תתא.

54) ובאמת, גם בכל השנה משחרב ביהמ"ק גזרו חז"ל שלא לנגן בכלי שיר.

נוהגים לאסור ריקודים ומחולות וכלי זמר אפילו בסעודת מצוה המתקיימות בימים אלו כמו בר מצוה, סיום מסכת, סעודת שבע ברכות וכדומה.

סיום והכנסת ס"ת בימים אלו: באגרות קודש (במענה לשאלה בענין זה) שיש להתענין בדבר, האם אי אפשר לעשות בזמן מתאים יותר, ומגלגלין זכות ליום זכאי. ושם, שהסברא לעשות לאחרי ר"ח מנחם אב מושללת.

ליזהר מסכנה, נסיעות וטיולים

הימים האלו עלולים לכל היזק ח"ו ולכן יש להיזהר מכל חשש סכנה.

צריך להיזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מסוף ד' שעות עד סוף ט' שעות. וכן יזהרו בימים אלו שלא לילך בין חמה לצל. וכל זה רק במקום תהו שאין בני אדם הולכים שם, מה שאין כן במקום שבני אדם הולכים שם אין חשש בזה[55].

יש למעט קצת בטיולים בימים אלו, אך אם הוא לצורך בריאות או כשנעשה כתמריץ ללימוד התורה וכדומה, בודאי אין לאסור[56].

> בלקוטי דיבורים[57]: [אין ליובאוויטש] א צווי חדשים אין זומער – פון משך שבועות ביז שבת נחמו – מיט א געווייסער הפסקה אין די דריי וואכען וועלכע זיינען באמת געווען טרויער טעג, דער הלכות ט"ב האט זיך אפגעהיט מיט אלע פרטי דינים – האט מען בין מנחה למעריב א ביסעל שפאצירט איבערן מארק–פלאץ. פון פסח ביז שבועות איז קיינער ניט געגאנגען שפאצירן, נאר פון נאך שבועות ביז שבעה עשר בתמוז האט מען שפאצירט און געגאסען פון דער גוטער זומערדיקער לופט[58].

מותר לשוט בבריכה או בים בימים אלו עד ר"ח אב, אבל יזהרו ביותר מכל חשש סכנה. והרבה נמנעין מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה.

אם יש צורך לנסוע נסיעה ארוכה בימים אלו, כדאי ונכון שההכנות משמעותיות[59] לנסיעה יחלו לפני כן, כדי שיודגש שהנסיעה התחילה לפני שבעה עשר בתמוז.

טיפול רפואי

נכון – באם אפשר – לדחות טיפול רפואי מורכב עד אחרי תשעה באב[60], וכל העכבה לטובה. וכמובן, עדיף לפני חודש מנחם אב. ובאם הרופא ידחוק בדוקא את השעה, יש לעשות זה קודם שבת חזון[61].

מובן, שטיפול שיש בה משום פיקוח נפש יש לעשותו בהקדם ולא ידחה אותו כלל.

מותר לעשות בימים אלו טיפולים רגילים שאינם מעמידים את האדם בסכנה, ובכלל זה טיפולי שיניים וכדומה.

יתנו מוסר בניחותא לבנים ולתלמידים, ולא יכו[62] התלמידים או הבנים כלל בימים אלו.

---

55) אשל אברהם (בוטשאטש) סתקנ"א סי"ח.

56) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תקע. וש"נ.

57) ח"א קטז, א.

58) אף שמדינא מותר – ראה רמ"א או"ח סתקנ"ג ס"ב, ובהגהות ברוך טעם לשם דמיירי בטיול לתענוג – אא"כ במטייל יחידי בין ד' לט' שעות ביום. ואולי יש לחלק בין מקום סכנה לשאר טיול, וכן גם בטיול שי"ב שמחה יתירה.

ולהעיר מדוגמתו, בס' משא חיים פלאגי בתחילתו אות ב, ע"ד תקנת בני מקומו איזמיר, "שעשו הסכמה ותקנה בכח תורתנו הקדושה שמיום שבעה עשר בתמוז עד אחד תשעה באב לא יוכל שום בר ישראל לטייל בגנות ופרדסים ועל שפת הים וכו' והעובר ע"ז מלבד שעובר על דברי רז"ל עוד בה וכו'". [והובא בשד"ח ח"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א אות י (א'תשסא, ג). ועיי"ש, ששקו"ט בכוונתו שם בהמשך דבריו "ולא ינגן שום ניגון" אם הכוונה לשירה בפה או בכלי זמר. ואכ"מ]. וראה שו"ת באתרא דרב שם.

59) ובשיחות קודש תשכ"ה ח"ב ע' 230, "לארוז מזוודה או אפילו מספר ממחטות". ומפי השמועה שכן הורה לכו"כ.

60) ובמכ"ש מזה שאין להכות התלמידים מחשש סכנה (אף שיש לחלק). וכן הורה רבינו לכו"כ. וראה אג"ק חי"ט ע' שעו. חכ"ד ע' שנז. חכ"ו ע' שלו. לקו"ש חל"ו ע' 301. מענה בשלחן מנחם ח"ג ע' נ בהערה. וראה מבית לוי ביהמ"צ ע' יא. ועוד.

61) אג"ק חי"ט שם.

62) ע"ד הכאה בכלל – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ו'שמט.

קניית בית, העברת דירה, ושיפוץ בית

אף שיש המחמירים שלא לקנות בית משום דלא מסמנא מילתא, אך מעיקר הדין מותר לקנות בית **דירה**, ובפרט במקום הפסד כשיש חשש שמא יקדמנו אחר (ואף בתשעת הימים מותר). כשרישום הדירה נעשית בפועל רק לאחרי זמן (לאחר ת"ב) אין לחוש.

נוהגים שאין נכנסים לדירה חדשה בבין המצרים גם באופן שאינו צריך לומר שהחיינו[63]. ונכון ליכנס לאחר חמשה עשר באב, ובאם אפשר בחודש אלול חודש הרחמים.

מותר להרחיב דירתו בימים אלו עד ר"ח.

יש נוהגים שאין מתחילין לבנות בבין המצרים משום דלא מסמנא מילתא, ואם התחיל מקודם רשאים לגמור[64]. ומותר לעשות שיפוצים קלים. אבל אין נכון לצייר ביתו כל בין המצרים. ואם קצץ עם נכרי בקבלנות לצייר ביתו, הואיל וקצץ עמו והתחיל יגמור.

אין לעשות סעודת חנוכת הבית בימים אלו דלא מסמנא מילתא.

הוראות כ"ק אד"ש בקשר לימים אלה

א. להוסיף בהימים דבין המצרים הן ב"משפט" – לימוד התורה (ובפרט בלימוד ההלכות דבין המצרים[65]), והן ב"צדקה", וע"פ מש"נ "ציון **במשפט** תפדה ושבי' **בצדקה**".

ב. בהימים דבין המצרים גופא – להוסיף בהנ"ל מתקופה פרטית שבהם לתקופה שלאחרי' (עד ר"ח מנ"א, מר"ח מנ"א, שבוע שחל בו ת"ב, ערב ת"ב, ות"ב).

ג. בער"ח מנחם אב להוסיף במיוחד בתורה, תפלה וצדקה. והצדקה – הוצאת ב' סעודות, ומה טוב – של ג' סעודות, ולהחליט ע"ד כל זה לפני בין המצרים. ואלה שלא הספיקו להחליט אז, להחליט עד"ז **בהקדם** לאח"ז ויפה רגע אחת קודם (ע"פ **פס"ד** שו"ע או"ח סקתע"א ס"ג). ולהוסיף: מובן אשר אלה שלא עשו בפועל בכהנ"ל **ביומם** – כדאי להשלימם לאחר זה.

ד. להשתדל במיוחד – בכל המבצעים [מבצע: אהבת ישראל, חינוך, תורה, בית מלא ספרים (יבנה וחכמי'), תפלין, מזוזה, צדקה, נש"ק, כשרות האכילה, טהרת המשפחה].

> בכמה שיחות קודש הובא ונתבאר, שכיון שהסיבה לחורבן בית המקדש והגלות היתה "מפני שהיתה בו שנאת חנם", ולכן התיקון צ"ל באותו ענין, לבטל הסיבה, והיינו – להוסיף באהבת ישראל ואחדות ישראל ובאופן של אהבת חינם, כולל תורה תפלה וצדקה בצבור, ובהבטל הסיבה בטלה המסובב. ובהדגשה והוספה – בימי בין המצרים. ובעמדנו על סף הגאולה, בודאי שכבר נתתקנה סיבת הגלות, ולכן ההדגשה דאהבת ישראל היא בתור טעימה, ועד להתחלה, דהגאולה האמיתית והשלימה, הקשורה עם נקודת האחדות שלמעלה מהתחלקות, שמודגשת באחדותם של ישראל מצד בהי' היחידה, שהיא ניצוץ מנשמתו של משיח, יחידה הכללית.

ללמוד במשך ימי בין המצרים בעניני בית הבחירה[66]. לימוד זה שייך גם לנשים וטף[67].

> בלקוטי שיחות[68]: ולהעיר (אף שפשוט ומובן הוא) ועיקר הוא: כהנ"ל . . שהזמ"ג לפעולות אלו ולהתחלתן קודם התחלת ביהמ"צ וקודם (ובמשך) ט' הימים דתחלת מנ"א – הכוונה היא שזמנים הנ"ל דורשים כהנ"ל – בלשון הידוע – "בהעדפה וזהירות וזריזות יתרה ביתר שאת וביתר עז כפולה ומכופלת למעלה מעלה מבשאר זמנים", אבל אם מאיזו סיבה שתהי' עבר יום ראשון מזמנים הנ"ל או שני ימים וכו' ולא עשה – פשיטא שצ"ל עשי' נמרצה בכהנ"ל, ואדרבה צריך למלאות את אשר החסיר

---

63) ראה פרטי דינים אלו בשו"ת באתרא דרב סי' ו'תשיז.

64) וראה שו"ת באתרא דרב טו'שפא.

65) ראה שיחת ליל ר"ח מנ"א תשמ"ח – נעתק בתחילת הלוח.

66) בתנ"ך: ספר יחזקאל פרק מ ואילך. במשנה וגמרא: מסכת תמיד ומדות, וברמב"ם הלכות בית הבחירה, ובהוספת הביאורים שנתבארו בתורת החסידות.

וראה שו"ת באתרא דרב סי' שסב כמה אופנים לקיים מצות בנין ביהמ"ק בזה"ז.

67) ראה שיחת ש"פ מטו"מ תשל"ו (שיחו"ק ע' 496 ואילך). ושיחת ש"פ מטו"מ תש"מ (שיחו"ק ע' 658 ואילך).

68) חי"ג ע' 279.

נוסף על עבודת היום ביומו. וי"ל שכיון שבנדו"ז, מקום להצטער ולהתחרט על אשר לא התחיל במועד הנ"ל –בתוקפה הוראת חז"ל: הי' רגיל לקרות דף א' יקרא ב' דפים כו' – לעשות בכהנ"ל בכפליים לתושי'.

אין די ימים שלפני (ערב ת"ב ות"ב) וואס דעמולט האט מען דאך די ברירה וואס מ'זאל לערנען, דארף מען לערנען הלכות הצריכות און די שיעורים קבועים וואס מ'האט, איז אויב מ'וועט וועלן מוסיף זיין אין לימוד פון די פרקים אין יחזקאל וואו ס'רעדט זיך תורת הבית ומוצאיו ומובאיו, און די מפרשים אויף די קאפיטלען, און דערנאך מסכת מדות מיט די מפרשים אויף מסכת מדות, ביז אויך אין יד החזקה משנה תורה להרמב"ם אין הלכות ביהב"ח מיט די מפרשים ע"ז – איז זיכער אז דער אויבערשטער איז מקיים הבטחתו, אז מעלה אני עליהם כאילו בבנינו הם עסוקים. און דאס וועט די הכנה קרובה, אז ס'זאל זיין דער בנין ביהמ"ק השלישי במקומו, בקרוב ממש, בביאת משיח צדקנו[69].

כיון שעומדים על סף הגאולה שבאה תיכף ומיד ממש, מובן שלימוד הלכות בית הבחירה צריך להיות **באופן אחר לגמרי:** לכל לראש – שהלימוד הוא לא מצד התגברות רגש האבילות וההשתדלות לתקן החיסרון דחורבן ביהמ"ק, אלא מצד הכוסף וההשתוקקות למעלה והשלימות דביהמ"ק השלישי . . ועוד ועיקר – שהלימוד הוא מתוך ידיעה והכרה בוודאות גמורה שאין זה "הלכתא למשיחא", כי אם **הלכה למעשה בפועל ברגע שלאח"ז,** כיון ש"מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומושכלל (כבר עתה למעלה, ותיכף) יגלה ויבוא משמים" **ברגע כמימרא!**[70].

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ: בשעת ס'איז געקומען צו דער התחלה פון די דריי וואכן בשנה זה האב איך געווארט צו זהען אויב מ'וועט רעדן וועגן דעם, און בפועל האב איך געזהען אז מ'רעדט ניט וועגן דעם. דערנאך אז ס'איז געקומען צען טעג נאך שבעה עשר בתמוז, קוים עטליכע טעג פאר די ניין טעג – האט מען זיך געכאפט צו אריינשטעלן א מודעה וועגן דעם אין צייטונג! און ערשט דעמולט האט מען געפונען די ברייטקייט בא זיך צו שרייבן צו מיר דערשראקענערהייט, און פרעגן, צי ס'איז כדאי צו אויך לערנען הלכות בית הבחירה אויך בשנה זו – כאטש איך האב וועגן דעם ניט דערמאנט! איי איז די שאלה, אז מ'האט וועגן דערויף שוין דערמאנט די לעצטע פיר יאר, און מ'האט דערמאנט אז מ'זאל דאס מפרסם זיין בכל קצוי תבל, און אזוי האט מען טאקע געטאן, און ס'איז נתקבל געווארן בכמה מקומות, און איך האב דאס געזאגט ניט אין אן אופן פון "גזירה גזרתי חקה חקקתי", נאר איך האב אויך געגעבן א טעם לזה, וואס דער טעם איז שייך בכל שנה ושנה בזמנים אלו, אויך בשנה זו. און וויבאלד אז מ'האט עס געטאן דריי יאר – מוז מען דאס טאן אויך ווייטער, ווי דער דין איז אז אויב איינער טוט א זאך דריי מאל, און ער זאגט ניט קיין בלי נדר, דארף ער דאס ווייטער ממשיך זיין טאן, און ס'איז זיכער אז בשנים שעברו האט מען ניט געזאגט קיין בלי נדר בשעת מ'האט געלערנט הלכות בית הבחירה, וויבאלד אז איך האב ניט דערמאנט אז מ'זאל אזוי טאן – איז דאך דערפאר א זיכערע זאך אז מ'דארף דאס טאן אויך בשנה זו! און ניט קוקנדיק אויף די אלע זאכן – פרעגט מען בא מיר א שאלה צי מ'דארף לערנען הלכות ביהב"ח אויך בשנה זו – צי דען דארף מען יעדער זאך דערמאנען נאכאמאל און נאכאמאל?! ויה"ר אז וויבאלד מ'האט זיך עכ"פ איצטער געכאפט און אריינגעשטעלט די מודעה אין צייטונג – זאל מען מקיים זיין מכאן ולהבא דאס וואס שטייט אין דער מודעה, אז מ'זאל לערנען הלכות ביהב"ח אין די קומענדיקע טעג, ובפרט אין די ניין טעג, ובפרט בשבוע שחל בו תשעה באב ובפרט בערב תשעה באב עצמו. און זיכער דארף מען דאס לערנען היינט, וואורום משיח איז דאך היינט נאך ניט געקומען, ועד"ז אויב משיח וועט ח"ו ניט קומען מארגן, וועט מען עם דארפן לערנען אויך מארגן.

און אפילו נאך דעם וואס משיח וועט קומען וועט מען אויך דארפן לערנען הלכות בית הבחירה – וואורום כאטש אז משיח וועט בויען דעם ביהמ"ק – איז אבער יעדער איד וועט קענען אפשר צוגעבן א פרט ווי צו בויען דעם ביהמ"ק ע"פ ווי עס שטייט אין הלכות בית הבחירה להרמב"ם, ביז – אז בשעת משיח וועט אויפבויען דעם ביהמ"ק, און אין איין פרט וועט דארטן ניט זיין ווי עס שטייט אין הלכות ביהב"ח להרמב"ם – וועט יעדער איד קענען צוגיין צו משיח צדקנו, און ביי אים פרעגן, מיט דער הקדמה אז כל הכבוד למשיח צדקנו, ער איז פון די "שמונה נסיכי אדם" און פון די "שבעה רועים" וכו' – אז לכאורה האט משיח צדקנו געבויט דער פרט אין דעם ביהמ"ק ניט ווי עס קומט אויס פון

69) משיחת אור ליום ועש"ק פ' מטו"מ מבה"ח מנ"א כ"ד תמוז התשל"ו (שיחו"ק ע' 485).
70) שיחת ש"פ בלק תנש"א ס"ט.

רמב"ם – און אויב אזוי איז "מהיכן דנתוני" צו משנה זיין פון דעם וואס דער רמב"ם פסק'נט?! וואורום "תורה לא בשמים היא" און "לא הביישן למד" – איז אויב א איד וועט האבן א ספק אין דעם אופן ווי משיח צדקנו וועט אויפבויען דעם ביהמ"ק, קען ער און ער דארף דאס ביי אים פרעגן. און זיכער וועט משיח צדקנו קיין פאראיבל ניט האבן און ניט ברוגז וועדן – וויבאלד אז ער ווייסט אז דער דרך הלימוד אין תורה איז אז "לא הביישן למד" – במילא וועט ער אים זיכער ענטפערן אויף זיין שאלה.

בר"ד משיחת ש"פ מטות תשמ"א: בימים אלו זאל מען זיך משתדל זיין לערנען דעם חלק אין תורה פארבונדן מיט הלכות בית הבחירה, און אזוי אויך פועל'ן אויף אלע אנדערע אידן אז זיי זאלן אויך לערנען הלכות בית הבחירה, ווייל דורך דעם בויט אויף יעדער איד דעם בית המקדש, וואס ער איז דער יסוד לכל העולם כולו, כמבואר אין דברי חז"ל, אז אין קדש הקדשים, אין ביהמ"ק אויפן הר הבית, איז דער אבן השתי' וואס ממנו הושתת העולם. קומט אויס אז כל אחד ואחת וואס לערנט הל' בית הבחירה – בויט אויף דעם ביהמ"ק לכל העולם כולו! דארף מען בימים אלו ארויסגיין אין גאס און געפינען א אידן און אים זאגן: הער זיך איין – דו דארפסט אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו! וואס דאס טוט ער אויף דורך דעם וואס ער וועט לערנען דעם חלק אין תורה פארבונדן מיט בנין ביהמ"ק. טענה'ט יענער, אז ער ווייסס נאך ניט קיין אל"ף בי"ת, ער ווייסט נאך ניט דעם אל"ף בי"ת פון אידישקייט. זאגט מען אים, אז די אלע חשבונות זיינען ניט תופס מקום בשעת דו דארפסט אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו! אויי דו פארשטייסט ניט דעם חלק אין תורה פארבונדן מיט בנין ביהמ"ק אין לשון הקודש, לערן דעם תוכן דערפון בלשון אחר אבער דו מוזט אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו! וואס בשעת מ'ווייסט אז כאו"א בויט אויף א ביהמ"ק לכל העולם כולו דורך לערנען דעס חלק אין תורה פארבונדן מיט בנין ביהמ"ק – פאלן אראפ אלע חשבונות וואס מ'קען האבן פון העדר מנוחת הגוף און העדר מנוחת הנפש, וואורום במה נחשב הוא לגבי אויפבויען א ביהמ"ק לכל העולם כולו, וואס "ממנו הושתת העולם"... און דורך דערויף זאגט מען אן יעדן אידן – טוט ער אויף אז עס זאל זיין יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ו: בשעת ער לערנט ענינים וועגן דעם ביהמ"ק זעט דאס אפי' א גוי – אויב ער לערנט אויף ענגליש, וואורום בעיקר איז דאך נוגע דער תוכן, און מ'קען דאס לערנען אויף יעדער שפראך – ס'גייט א איד אין גאס און דער גוי זעט אז ער איז פארטראכט, אדער ער זאגט עפעס, פרעגט ער אים אין וואס ביסטו פארטראכט? זאגט ער אז ער איז פאר'דאגה'ט וויפל זיינען די מדות פון ביהמ"ק. וואס דאס איז ע"ד ווי ס'איז געווען ביי המן הרשע, וואס בשעת ער איז געקומען צו מרדכי האט ער געזעהן אז די תינוקות קאכן זיך. האט ער זיי געפרעגט אין וואס קאכן זיי זיך, האבן זיי געזאגט אז זיי קאכן זיך ווי אזוי מ'דארף מקריב זיין דעם עומר; ס'איז שוין דא א ביהמ"ק, און א כהן און א עומר – די איינציקע זאך וואס אין דעם זיינען זיי פאר'דאגה'ט, איז דאס בלויז ווי איז מען מקריב דעם עומר! אוז וועגן גזירת המן טראכט מען גארניט! ואע"פ אז דארטן איז געווען אויך מרדכי, וואס מרדכי ידע את כל אשר נעשה, ניט נאר למטה, נאר אויך וואס ס'טוט זיך למעלה, דעם גודל הגזירה רח"ל, און אעפ"כ איז זיין איינציקע דאגה געווען – די דינים פון הקרבת העומר. איי ס'איז דאך א גזירה אויף אידן, מ'דארף פאסטן, זאגן תהלים וכו' – איז אויף דעם אן אנדער זמן, אבער יעצט פארנעמט ער זיך מיט לימוד הלכות הקרבת העומר. עד"ז איצטער, וואס אלע גזירות זיינען שוין בטל געווארן, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, איז וואס איז זיין דאגה, ניט ס'הארט אים דער גלות כו'; משיח איז שוין געקומען און ס'איז שוין דא א ביהמ"ק, נאר זיין דאגה איז וואס איז די מאס פון ביהמ"ק וכו', וואס דערפאר לערנט ער מס' מדות וכו'. ביי אים איז מלכתחלה ניטא די גאנצע מציאות פון גלות כו'.

בר"ד משיחת ט"ו תמוז תשמ"ו[71]: [ללמוד הלכות בית הבחירה] אפילו אז משיח וועט קומען לפנ"ז [לפני י"ז תמוז] – איז דאך ניט אז ס'וועט טעג ווי ימות כל השנה, נאר ס'וועט טעג אויכעט אויסגעטיילט פון א גאנצען יאר, יהפכו לימים ולמועדים ולימים טובים. איז דאך א זיכערע זאך, אז צי דערפאר אז משיח צדקנו איז געקומען פאר שבעה עשר בתמוז דארף מען ח"ו אנרירען די שיעורים וואס זיי זיינען פארבונדען מיט די ג' שבועות? נאר אדרבה – לערנען זיי ביתר שאת וביתר עוז, וויסענדיק אז דאס איז נוגע אין מעשה בפועל בפשטות. אזוי דארף מען דאך דערמאנען וואס

71) מסרט הקלטה.

שטייט אין מדרש תנחומא [שגדול קרייתה בתורה כבנינה, כאילו הן עוסקין בבנין הבית, ועד שעי"ז אין בנין ביתי בטל]. דערנאך דערמאנט מען זיך אז דער רמב"ם שרייבט – אפילו אז מ'וועט לערנען מדרש תנחומא און הלכות בית הבחירה אין רמב"ם, צוזאמען מיט מסכתא מדות, צוזאמען מיט אלע מפרשים, וועט נאך אלץ בלייבען ענינים וואס זיי זיינען ניט מבורר, וואס וועט מען ערשט וויסען פון הכהן אשר יהי' בימים ההם לאחרי ביאת משיח צדקנו – איז אט דעמאלט וועט ער לערנען די הלכות פון בנין בית הבחירה, איז דאס נוגע בפועל. צי ער פארשטייט די הלכה וואס מ'וועט אים דעמאלט מגלה זיין בענין זה כדרוש, אדער ער דארף דאס איבערמאכען זיין פארשטאנד, אדער ער דארף מוסיף זיין וכו' וכו' – איז דאס ביתר שאת וביתר עוז אז ס'דארף זיין די החלטה תקיפה אויף אנהאלטען אט די שיעורים פאר זיך, און פאר אנדערע, צזאמען מיט אלע שיעורים אין תורה הקבועים, וכל המוסיף מוסיפין לו.

התוועדויות בימי בין המצרים

בשיחת ש"פ בלק תשמ"ז[72]: וכדי להוסיף עוד יותר בענין השמחה – דמכיון ששמחה פורצת גדר, הרי ההוספה בשמחה כשלעצמה פורצת את גדרי הגלות – טוב ונכון ביותר שבימים אלו יוסיפו וירבו בעניני שמחה – התוועדויות של שמחה . . לאחרי שבעה עשר בתמוז (בג' השבועות) – באופן המותר ע"פ שו"ע (סעודת מצוה וכיו"ב), אם משיח צדקנו יתעכב, ח"ו, עוד יום אחד כו'. והעילוי שבזה – הן מצד ענין השמחה, שפורצת גדרי הגלות, ועוד וג"ז עיקר – שעי"ז יתוסף ב"שבת אחים גם יחד", מתוך אהבת ישראל ואחדות ישראל, "גדולה לגימה שמקרבת", שעי"ז מבטלים סיבת הגלות.

בר"ד משיחת ט"ו תמוז תשמ"ז[73]: מרבה זיין אין דעם ענין השמחה כפשוטה בנוגע צו התוועדויות פון אידען בכלל, און א חסידישע התוועדות'ען במיוחד, כידוע די פתקא משמיא נחתא, ווי נשיא דורנו האט דאס מסביר געווען. און ביי א געלעגענהייט, וואס אפילו אין די דריי וואכען, אויב אפילו ח"ו וועט זיך ביאת משיח צדקנו פארהאלטען, רגעים אין די דריי וואכען, אדער שעות אין די דריי וואכען – איז דאך דא אזא מין מעמד ומצב וואס ס'דארף זיין דוקא אן ענין של שמחה, צי דאס איז א ברית, אדער א פדיון הבן, אדער אן ענין של שמחה כיוצא בזה וכו' – זאל מען דאס אויסנוצען אבי ס'איז מותר ע"פ שולחן ערוך. אבער אין דערויף גופא קען דאך אויכעט זיין למעלה ממדידה והגבלה, ווי געדעדט כמ"פ אז דאס איז דער אויפטו פון תורה . . מאכן בזמן המותר ובאופן המותר און מיט הגבלות דקדושה, אז ס'זאל זיין אין אן אופן, אז ס'זאל זיין אלץ מיט א סדר מסודר, אבער אין דעם סדר מסודר זאל מען זען אז דאס טוט א לעבעדיקער מענטש, און דאס טוט א לעבעדיקער מענטש וואס לעבט מיט תורת חיים, און אין תורת חיים עצמה – מיט פנימיות התורה, מחי' חיים יתן לך חיים. און וויבאלד אז מ'פארלאנגט דאס פון יעדען אידען – איז א סימן אז מ'האט פריער געגעבען כח אז מ'זאל קענען דורכפירען די ביידע הפכים. בפרט נאך אז מ'וועט וויסען זיין, אז מ'זאל וויסען זיין, אז דער ענין, קאן דאך וועט מען נאכפרעגען זיך צי מ'האט געהיט די סדרים . . אז מ'זאגט טאקע ס'זאל זיין א שמחה גדולה, אויב ס'איז נאר ביום בזמן ומקום המותר ע"פ תורה, און ס'זאל זיין גדולה למעלה ממדידה הגבלה, אבער ח"ו רחמנא ליצלן אז דאס זאל אים ברענגען צו שכרות לוט, און ניט לערנען אין דערויף קיין פשט'לעך, כמדובר כמ"פ. [לאחרי אמירת ברכה אחרונה עמד כ"ק אדמו"ר שליט"א ממקומו, וחילק בקבוקי משקה לכל אלו שיערכו התוועדויות].

ליל חמישי, אור לי"ז (טו"ב) תמוז

כל תענית שאוכלים בו בלילה הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר[74]. והוא שלא ישן שינת קבע. אבל אם ישן שינת קבע אינו חוזר ואוכל ולא שותה, אלא אם כן התנה לאכול או לשתות. והרגיל לשתות בלילה אחר השינה מותר לשתות בלא תנאי. ומכל מקום, תוך חצי שעה לעלות השחר[75] אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, אבל טעימה בעלמא (אכילת פירות וירקות ושתיית

72) סה"ש תשמ"ז ח"ב ע' 471.

73) מסרט הקלטה.

74) ראה לקמן בהערות ביום י"ז תמוז.

75) ומה שסתמו הפוסקים בדיני תעניות, מיירי באוכל פחות מכביצה או בהתחיל לפנ"ז. אבל להעיר שבשו"ת בצה"ח ח"ג סנ"ב סק"ו ר"ל בדא"פ בדעת אדה"ז בסידורו (סדר ספה"ע) שלילה שלפני התענית קיל טפי, ומותר לאכול עד עלוה"ש ממש, דל"ג שמא ימשך. וכן ראיתי לעוד אחרוני זמנינו. אבל, נוסף לזה שכ' כן רק מסברא ואין לזה שום מקור, והו"ע הרגיש שהוא דוחק (אף שהביאו עוה"פ בסו"ד,

משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות כביצה ולא יותר) מותרת.

בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב: שמנצלים את הזמן הנותר עד הצום לעשיית תשובה . . שעד עלות השחר (ואפילו עד להתחלת הזמן שלפני–זה, כהזהירות להתחיל להתענות עוד קודם עלות השחר) נותרו עוד כמה שעות – הרי זה ריבוי זמן לעשות תשובה![76]

יום חמישי, י"ז (טו"ב) תמוז – תענית שבעה עשר בתמוז, יהפך לשמחה

היום הוא תענית ציבור, יום האסור באכילה ושתי', לפי שבו הובקעה העיר[77].

י"ז בתמוז חמשה דברים אירעו בו: נשתברו הלוחות, ובטל התמיד מבית ראשון, והובקעה ירושלים בחורבן שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה[78]. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה[79]. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם[80].

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו

במסקנת הדברים, ושוב בדא"פ), ומסתבר לומר דל"פ רבנן – יל"פ בפשי' דבסידור שם מיירי בטעימה בעלמא, ולא נחית לפרט, מדלא קאי בדיני ק"ש ותפלה. וז"פ.

76) וכעי"ז בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הע' 45.

77) אע"פ שבראשונה הובקעה בט' תמוז, תיקנו להתענות בי"ז תמוז שבו הובקעה העיר בשניה משום דחורבן בית שני חמיר לן – שו"ע או"ח סתקמ"ט ס"ב. וראה במג"א סק"ב שם. וי"א (גם בשיטת הבבלי) שגם בראשונה הובקעה בי"ז בו. וראה בארוכה לקו"ש חי"ח ע' 308 ואילך ובהערות שם.

78) וראה שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר וידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הרי"ף, הובא בתויו"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת ברייטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (אבל לכאו' קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העינוי. ומצינו כעי"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד סשע"ח).

אמנם, גם אם נקבעו רק לאבל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פי"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פי"ג הי"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקללות כדי שישובו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד' הרמב"ם הנ"ל, וסמך לה מש"כ בר"ן כנ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו'", ונמצא שג"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ קלז, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכא סק"ב, שכתב שלכן תיקנו סליחות ווידוי (וכבר הקדימו בענין זה בשו"ת חת"ס כנ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש שתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהחפצא דהיום שהוא בעצם "יום רצון לה'" גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדרך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

79) ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

80) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבה רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עשי"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכנע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוב אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ה] כי מה יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוה אלא עיקר התענית הוא כדי שניתן לב שהצרות באו בעונותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשינו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' וירחמנו.

שכינה, כן יתהנה גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם[81].

חולים פטורים מלהתענות וכן מעוברות ומניקות המצטערות[82].

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה, מתענים.

בעל ברית משלים תעניתו[83] ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

גם מי שפטור מלהתענות, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

הצום מתחיל מעלות השחר[84] (לחשבון 16.1 מעלות בשעה **3:44**).

הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן[85].

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה[86].

---

81) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנוד עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא (ישעי' נח, ד): הן לריב ומצה תצומו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהי' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך ליזהר ביום התענית מכל מכשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביותר צריך ליזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכועס הרי הוא כעע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדר טוב ממציאות הרע אם לריב ומצה יצוס לכן יתגבר מאד וייעמוד על המשמר לבל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יהא באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחר התענית לא ירבה בענוגין, וביום התענית לא ידבר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה.

82) ראה בנו"כ השו"ע ורמ"א או"ח סתק"נ ס"א. ואכ"מ. ולהעיר מר"ד ש"פ ויגש תשמ"ט.

83) ראה במג"א סי' תקנט סקי"א.

84) זמן התענית מעלות השחר – כ"ה בפוסקים.

אמנם, בר"ד משיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב נזכר בין הדברים שישנם כמה שעות עד להתחלת התענית בעלוה"ש, או אפילו הזהירות [להתחיל להתענות] עוד לפנ"ז. ואולי הכוונה להמבואר בכ"מ (אג"ק חי"ח ע' תקנז, נעתק גם בלקו"ש חט"ל ע' 225. ועד"ז – ובשינויים קלים – במ"מ והגהות לאגה"ת פ"ג) בכוונת אדה"ז באגה"ת פ"ג שיכול לאכול עד ג' שעות לפני נץ החמה. ולהעיר מהוספת המלקט בספר המנהגים ע' 45 בשוה"ג (ונמצא בגוכתי"ק בתשורה לנישואי ברוק כ"ג אלול תש"ע ע' 13).

ועוי"ל בפשטות שהכוונה להישן שינת קבע ולא התנה. וכ"מ בשיחה הנ"ל, בסה"ש תשנ"ב ע' 231 הערה 45 בשוה"ג.

85) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם.

86) רמב"ם סוף הל' תעניות – נתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבזה"ז, שהרי המועדים שבזה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל – סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס תשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ.

ע"ד חיוב סעודה לעת"ל (ולא רק איסור הספד ותענית כבפירוש"י ר"ה יח, ב ד"ה יהיו לששון ולשמחה. ולהעיר מהשקו"ט בסעודות חנוכה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א סי' תקנ"ב סקי"א (בנוגע לזמן בית שני, ושלכן מרבים בסעודה הראשונה בעת"ב לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ג סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במוצאי ת"ב, ובתשעת הימים בכלל – ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלין שלום ואמת סקט"ו – רסג, א). נחל אשכול על ס' האשכול ח"ב הל' ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אי בעי לא אכיל פת). שיחת עשרה בטבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת יו"ט בשבת ויין). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בשעתו).

ע"ד איסור מלאכה (שבשלוש הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, יו"ט", ובכמה מקומות "יו"ט" היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"כ להוכיח נתן העזתי שר"י). וכ"ה בלשון הרמב"ם בכל מקום. אלא, ש"יו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית): הנה, בפירש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק בפי' "ששון ושמחה"). וכ"ה בטו"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' (שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"ח)). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל סס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג בהגהות לשו"ע או"ח סי' תקפ (בשם הר"י איידליץ) שאסור במלאכה כבחוה"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש לז' טבת תקע"ד (פג, א – ד"ה כתיב. וכ"ה בתורת משה תנינא ס"פ ויגש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "ולמועדים טובים כנגד מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ה בפתיחה ע' לא (מד"ע).

קרבנות: בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד חנוכת ביהמ"ק – ראה עזרא ח, לג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל סס"ד. מג"א (ושו"ע אדה"ז) סנ"א סקי"א (ס"א). ולהעיר שבשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמג"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדה"ז השמיט ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית)[87]: ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות[88], שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

מנהג ישראל להרבות בצדקה[89] ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב[90]. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

אין שוטפים את הפה ביום התענית[91].

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקר התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

בי"ז בתמוז מותר ברחיצה וכיבוס[92].

שחרית

רק הש"ץ אומר עננו[93], בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. [וכן אומרו במנחה, כדלקמן]. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

אמירת הסליחות בתוך סדר התפילה.

סדר התפלה לשחרית: לאחרי חזרת הש"ץ, תחנון, נפילת אפים, והוא רחום, סליחות (מתחילים מ"אל תתנו" ומשמיטים הוידוי – "אשמנו"), אבינו מלכנו הארוך, ואנחנו לא נדע, חצי קדיש, א־ל ארך אפים, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ויחל משה.

בנוגע לאמירת וידוי תחנון סליחות ואבינו מלכנו כשיש ברית וחתן וכדומה, המנהג בבית חיינו[94], שהקהל (משא"כ החתן ובעל ברית) אומרים סליחות אבל משמיטים וידוי, תחנון, ואבינו מלכנו[95].

בשיחת ט"ו תמוז תשמ"ב – אחרי אמירת ברכה אחרונה בסוף ההתוועדות – נתבאר, שקודם

או ב"ש. ולכאורה קאי בזמן ב"ר, ומה"ט לא כתב שהי' יו"ט). ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא בכורים פ"ב, ח. וראה ניצוצי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעשירי באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א. וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנז. הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א סל"ד סק"ג).

כשמשיח בא באמצע התענית: ראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחת צו"ג תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמקום לשקו"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה הנ"ל).

87) ועד"ז בטור שם (בשינויים. ונתבאר בלקו"ש חט"ו שם ע' 414 הע' 19).

88) חט"ו שם ע' 416. וראה שם הע' 38.

89) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

90) ראה בפירש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעות רש"י שבערב אחרי שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וראה של"ה מס' תענית נר מצוה. א"ר סתקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סקי"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלקו"ש כה ע' 446 הע' 45. שם ע' 470 הע' 85). אבל י"ל בכוונתם שנותנים **לקראת** ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתשנ"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ח שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכתי י"ל, שברש"י מיירי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשבה"ל סר"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכות שם – משמע שנתנו בליל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבליל תענית הכוונה במוצאו (אף שכ"מ קצת במאירי שם). ואולי תרוויהו איתנהו. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א) שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי'.

91) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי־פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

92) ויש שהחמירו לבעלי נפש ברחיצה בחמין ושאר ענינים כבתשעה באב. וראה אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות שמו. שו"ת באתרא דרב סי' יט'תתצז.

93) באם אין עשרה מתענים – אומר הש"צ עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה בארוכה בהערה להלן בדיני קריה"ת.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א תקסו, סק"ז).

94) היו בזה כו"כ הוראות במשך השנים. ואכ"מ. בפועל, המנהג כבפנים.

95) באופן כזה אין מדלגים כלל בסדר הסליחות. והיינו שמתחיל מסלח לנו, וגם אומר הוידוי ("אשמנו") כדרכו. [ודי בזה במה שמניחים מקצת – והיינו מה שמדלג בסדר התפלה על תחנון – מחמת החתן ומילה].

אמירת הסליחות בי"ז תמוז, מיד בהתחלת שלושת השבועות, מתחילים ומקדימים באמירת שלושה פסוקים, והפסוקים הם העיקר בסליחות, ובדוגמת תפלת שמונה עשרה בתפלה. ובפסוקים הנ"ל גופא – בסדר מדוייק, שלא מתחילים בענין של "חשבון צדק", אלא ההתחלה היא בפסוק "אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ", שפותחים בשטוערעם, באמירת פסוק, שהתורה עצמה אומרת, שאסור להניח להקב"ה לשתוק, מלבנות את ירושלים. וגם זה אינו מספיק, ועדיין אסור להניח לו לשתוק, ויש להפציר ולבקש, עד שירושלים תהי' במצב של "תהלה בארץ". והטעם לכך, בפסוק השני "כי עמך מקור חיים", שמאמינים שהקב"ה מהווה ומחי' ומקיים הכל, ובודאי שכללות ענין הגלות נעשה ע"י הקב"ה – "עמך", והוא קשור עם "מקור חיים" כפי שיתגלה לעתיד לבוא, שאז יתהפך החושך לאור, אבל בכדי ש"נראה אור" הוא "באורך" ע"י התורה, שהתורה מאירה דרכו של יהודי ואומרת "אל תתנו דמי לו". ורק לאחרי זה נעשה המוח והלב רגוע, שאפשר לעשות תשובה שלימה, כבפסוק השלישי "אלקינו בושנו במעשינו ונכלמנו בעוונינו". ומובן, שהענין שהזמן גרמא ועיקר השטוערעם הוא "אל תתנו דמי לו". ובאשר לענין התשובה – כאשר מחליטים בתוקף המתאים ש"בושנו במעשינו" ה"ז כבר תשובה שלימה וכו'. ועוד זאת, תשובה היינו לשוב אל ה', ולכן כאשר פונה אל הקב"ה באופן ד"אל תתנו דמי לו" הרי זו תשובה אמיתית.

קוראים בתורה בתפילת שחרית ומנחה ("ויחל משה")[96], ומפטירים בתפילת מנחה כבכל תענית ציבור.

ביום י"ז תמוז . . יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים[97]) פרשת היום ע"ד "צום הרביעי" . . (ע"ד שבכל יום אומרים שירו של יום וכיו"ב). ויתירה מזה – התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל חלקים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתורת אמת** ותורה **אור** – מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה[98]), היינו הטוב שבצומות אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים **טובים** לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להירידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב[99].

המבשלים היום לסעודת שבת: באם נצרך לטעום ממאכלי שבת לראות אם יש בו מלח ותבלין, יש לסמוך להתיר לטעום מעט ולפלוט.

מנחה

יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה בשעה **8:29**). והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות. בדיעבד, אם נתאחר בתפלתו, אפשר לקרוא בתורה ולהפטיר ולהתפלל מנחה גם בין השמשות[100].

גם במנחה, מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ויחל משה. ומפטירין דרשו ה' בהמצאו.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קריאת התורה, הפטורה וברכותי', יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו"), חזרת הש"ץ, תחנון ואבינו מלכנו הארוך, ואנחנו לא נדע, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום.

---

96) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים.

אלא שי"א שכשאינן מתענין שלא מחמת חולי אין להקל, וכדמוכח בשו"ת קול גדול למהר"ם חביב סי"ד דמיירי רק באניסי – שו"ת שערי צדק (פאנעט) סי' קיט. פרי השדה ח"ג סי' קסח סק"ב. שם סי' קעט. זכרון יהודה שם. אפרקסתא דעניא ח"א סע"ז ד"ה א"כ. בארות אברהם או"ח סל"ו. וגם בשו"ת צ"צ במהדו"ח או"ח סי' קיא מיירי באניסי (וכן בפס"ד שלו סי' תקסו. אבל שם י"ל דנקטי' לדוגמא בעלמא). ועוד להעיר שבס"מ כתבו רק כשיש עשרה מתענים בעיר, ונוגע לשלוחים הנמצאים בערים רחוקות.

אלא, שבזמנינו כשאינם מתענים מחמת העדר הידיעה, כאנוסים דמי, וכתינוקות שנשבו. ובהנ"ל מיירי כשפורשים מדרכי צבור בשאט נפש. ועוד, שרובם ככולם של הסברות שהובאו בשו"ת הצ"צ שייכים גם בכגון דא.

97) מלכים ב כה, ג–ח. ירמיה לט, ב–ז. זכריה ח, יח–יט.

98) לקו"ש ח"כ ע' 341 ואילך. לקו"ש ח"ל ע' 145. ועוד.

99) סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

100) לענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. וראה שו"ע אדה"ז סתרכ"ג ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"כ ומשמע שביה"ש מותר. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. [וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. גם י"ל"ע אם בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי].

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

דברי כבושין אחר מנחה[101].

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחת ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבן דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה[102].

צאת הצום[103] [וזמן תפלת ערבית] בשעה: **9:03**.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים[104] – לפי שאין אנו בקיאים בהם[105] צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים[106]. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך[107].

יום ועש"ק פרשת פינחס, ח"י תמוז

העברת הסדרה שמו"ת – פ' פינחס[108].

חייב אדם למשמש בבגדיו עם חשיכה, ובפרט שלבשו בגדי שבת בחג הגאולה.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **8:11** (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת פינחס, י"ט תמוז

יום כניסת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע לבריתו של אאע"ה (בשנת תר"ם) ויום השביעי דחגיגת הבר מצוה שלו (בשנת תרנ"ג).

במעלת י"ט תמוז, יום שמחה גדולה, והשייכות ל"בין המצרים", כטעימה מגאולה העתידה – ראה הנסמן בהערה[109].

---

101) ראה לקו"ש ח"כ ע' 352 (וש"נ) ע"ד מנהג כמה קהילות בעבר לומר ביום התענית בזמן מנחה דברי כבושין לעורר לתשובה, ושכדאי לעורר ע"ד מנהג הנ"ל במקום האפשרי – שיאמרו אחר מנחה (לכה"פ כמה מלים) דברי כבושין או מזמור תהלים המתאים, ובמקום שאא"פ – שיחשבו עכ"פ דברי כבושין.

102) ויל"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמיירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקו"ט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

103) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

104) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

105) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

106) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

107) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שיסכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' - ואולי יותר מפעם אחד - שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג'רג. ושנ"ת.

108) ההפטורה – דברי ירמיהו (מ"תלתא דפורענותא").

ולכאורה יש לומר ביחיד גם ההפטורה ששייכת לפרשת פינחס (ע"פ היום יום ל' סיון (וראה שם ד' טבת. סה"ש תרצ"א ע' 229) שבהעברת הפרשה שמו"ת קורין שתי ההפטורות "אם הוא שבת ר"ח, או פרשיות מחוברות **וכיוצא בזה**". וגדולה מזו מצינו בסה"ש תרח"ץ ע' 289 (במהדו"ח), בהנהגות ב' ניסן פאריז צ"ח, בה חל ע"פ בערב שבת, בנוגע הפטורת וערבה בשבת הגדול, ש"ביחידות אומרים ב' ההפטרות". ומשמע שר"ל לומר וערבה בכל שה"ג (ולא רק איפכא לומר גם הפטרת השבוע בקביעות ע"פ שחל בשבת). ואינו דומה לקריאת ההפטורה בקריאת שמו"ת דפ' מטות, כדלקמן בלוח שם).

109) ראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ט (ספר השיחות ע' 581 ואילך). ועוד.

בשיחת ט"ו תמוז תשמ"ה[110] (בקשר ליום הברית של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע): "הימים האלה נזכרים ונעשים ברוחניות, מען לעבט זיך אבער אין עולם העשי' – דארף מען זיך משתדל זיין און געפינען אזא מין ענין וואס דאס זאל מתיר זיין א שמחה אין דער יום הברית . . צי דאס וועט זיין א ברית מילה, אדער א פדיון הבן אדער בכיו"ב – א ענין וואס דאס איז ע"פ שו"ע דארף מען מאכן א שמחה אפילו ווען דאס טרעפט אין דער דריי וואכן. און אט דעמאלט זאל מען מאכן אט דא די שמחה. און אויכעט מדגיש זיין אז בגשמיות על פי הלכה – טאקע דאס איז דער עיקר הטעם; אידן און חסידים לעבן דאך מיט נשיא דורנו, וואס משנה לשנה פונקט ווי ער איז געווען חי בשעת זיין ברית בפשטות, אזוי מדי שנה בשנה ביום הברית איז ער הולך ונתעלה און הולך מחיל אל חיל, במילא איז דאך דער יום הברית פון היינטיקן יאר [תשמ"ה] וועט עס דאך זיין דער הונדערט און זעקסטע מאל פון זיין ברית, איז דאך דערפון פארשטאנדיק ווי אזוי ס'דארף זיין די שמחה דעמאלט.

מען דארף אבער אראפנעמען די טענה פון אלה אשר תואנה המה מבקשים, אפילו ווי דאס איז פארבונדען מיט עולם ההלכה – איז דאס ניט קיין תואנה, נאר א טענה צודקת. איז דערפאר דארף מען אויסגעפינען א פדיון הבן אדער א ברית מילה, וכיו"ב א ענין וואס איז ניט נאר מתיר א שמחה ע"פ שו"ע, מען קאן זיכער אויסגעפינען א ענין וואס וועט אויכעט געבן כח און עידוד אויף מאכן א שמחה ביום זה. און אט דעמאלט בשעת מעשה זאל מען רעדן וועגן דעם ענין ע"פ הלכה, א ברית אדער א פדיון הבן וכיו"ב. און גלייך דערנאך, אדער פארדערויף, חזר"ן אן ענין אין חסידות פון דער בעל הברית, פון דער רבי דער שווער – נשיא דורנו, וואס ער איז חי בחיים און מידי שנה בשנה וועט אלץ מער ניתוסף . . ממשיך זיין אין די פארברענגענישן . . און ביום הברית אויכעט זיכער . . באופן מיט די הגבלות ווי אין שולחן ערוך. און ווי חסידות איז מבאר – א הגבלה וואס מ'איז זיך אליין מגביל איז די הגבלה קיין הגבלה ניט, בשעת די שו"ע אליין איז דאס מגביל איז די הגבלה קיין הגבלה ניט[111].

משבעה עשר בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא. בשבת זו מפטירין בדברי ירמיהו[112].

בדא"ח מבואר שתלתא דפורענותא הם כנגד ג' המוחין (ושבע דנחמתא – כנגד ז' המדות), ושהענין דתלתא דפורענותא לאמיתתו הוא למעליותא, פורענותא כמו פרעה דקדושה, דאתפריעו ואתגליין מיני' כל נהורין, שמורה על גילוי נעלה ביותר שלמעלה ממדידה והגבלה.

דער ענין העצבות פון בין המצרים דארף ניט זיין אום שבת, ווייל שבת דארף זיין שמחה. און נאך מערער, אז דעם שבת דארף זיין די שמחה נאך מער ווי אין אן אנדער שבת, בכדי עס זאל ניט זיין קיין חשש אז דער העדר השמחה קומט מצד דעם ענין פון בין המצרים. דער ביאור אין דעם בפנימיות הענין איז: שבת איז מעין דלעתיד לבוא, יום שכולו שבת, און וויבאלד אז לעתיד וועט דאך זיין די גאולה באופן אז עס וועט ניט בלייבן קיין רושם פון דעם גלות דערפאר איז אויך בשבת דארף ניט זיין דער ענין פון בין המצרים. דאס איז דאך אבער מער ניט ווי א ביאור אויף דעם וואס שבת דארפן ניט זיין די ענינים פון היפך השמחה. דער ביאור אויף דעם וואס דעם שבת דארף די שמחה זיין מערער פון אן אנדער שבת, איז: עס איז באוואוסט אז די גאולה וואס נאכן גלות ברענגט צו א העכערן מצב ווי ס'איז געווען פארן גלות . . איז דער שבת וואס אין בין המצרים איז זיין ענין אז ער איז מעין לעתיד לבוא, יום שכולו שבת, און דערפאר דארף זיין דעמאלט א שמחה יתירה, ווייל דער ענין פון **דעם** שבת איז א נתינת כוח צו מהפך זיין דעם בין המצרים לששון ולשמחה, ווייל דער גילוי אור דלעתיד, וועלכער איז אינגאנצן העכער פון דעם ענין פון גלות וגאולה האט ער בכוח צו מהפך זיין דעם בין המצרים גופא צו ששון און צו שמחה. און דאס איז אויך וואס עס ווערט אפגע'פסק'נט אין שלחן ערוך, אז שבת שבין המצרים מעג מען מאכן סעודת שלמה בשעתו, וואס בימי שלמה איז קיימא סיהרא באשלימותא. בשבת זה איז פאראן א נתינת כוח אז הימים האלו יהפכו לששון ולשמחה.

אין שבתים פון בין המצרים דארף מען מער ווי אין אנדערע שבתים פון יאר פארהיטן דעם חשש

---

110) מסרט הקלטה.

111) ובר"ד משיחת ש"פ בלק תשמ"ה: כאן המקום לעורר ולהזכיר שיש להמשיך את ההתוועדויות דימי הגאולה יב–י"ג תמוז ככל האפשרי, עד הזמן המותר ע"פ שו"ע. וכמו כן, טוב ונכון שישתדלו לערוך התוועדויות גם ביום י"ט תמוז, היום שבו נכנס בעל הגאולה בבריתו של אברהם אבינו, וכמובן – באופן המותר ע"פ שו"ע, עי"ז שיקשרו זאת עם סעודת מצוה של ברית מילה, פדיון הבן, וכיו"ב, כמדובר בהתוועדות שלפנ"ז.

112) אם טעה והפטיר בהפטרת פרשת פינחס, יפטיר לשבת הבאה דברי ירמיהו וגם שמעו מפני שהם סמוכים זו לזו. מ"א סתכ"ח, סק"ט. וראה שיחת ש"פ מסעי ר"ח מנ"א תשמ"א (שיחו"ק ע' 284 ואילך).

פון אבילות (איינער וואס פלעגט בשבת טראגן שטעק–שיך [=נעלי בד] אירעו אבל ר"ל. האט ער געפרעגט ביים טאטן, צי ער מעג טראגן די שטעק–שיך דעם שבת וואס אין דער וואך פון אבילות. האט אים דער טאטע גע'פסק'נט, אז ער זאל עס ניט טאן, בכדי ניט צו געבן קיין ארט פאר א חשש פון אבילות בשבת).

במאור ושמש על התורה: מה שאומרים הקדושי עליונים שבתות שבין המצרים גבוהים עד למאד, נראה לי מפני ששת ימי החול שבין המצרים הם נמוכים מאד והם בקטנות עד למאד וידוע שבשבת קודש הוא עליות עולמות ויש עלי' לכל ששת ימי החול ממילא יובן ששבתות שבין המצרים הם גבוהים עד למאד לפי שיש עלי' לכל הדברים שהיה בקטנות עד למאד ונתעלו עד למעלה למעלה משא"כ בשבתות של כל ימי השנה שאין ששת ימי החול קטנים ונמוכים למאד ממילא אין עלי' גדולה כשבתות שבין המצרים שנתעלו כל הדברים שהיו מטה מטה בעמקי התהום למעלה בקדושה.

בכמה שיחות קודש הובא ונתבאר מה שכתב אדמו"ר הצמח צדק באור התורה: "ג' שבועות בין המצרים בזמן כמו מדבר במקום, ומקדים רפואה ג' שבתות שבהן, ובכל שבת ב' שבתות, נמצא ו' (ג"פ ב' שבתות) פעמים ז' (ז' ימי השבוע שבהם מאיר מבחי' ב' שבתות שבכל שבת) עי"ז מכניעים המדבר מ"ב" (מ"ב המסעות שבמדבר העמים, שרומז על כללות זמן הגלות מאה"ק). והיינו, שע"י השבתות נעשה התיקון דבין המצרים.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשד"מ: אצל יהודים שעסקם בעניני העולם, מפני הרגילות להיות מונחים בעניני העולם, מתעורר קושי מיוחד לפעול עליהם שבזמנים מיוחדים ישתחררו מההתעסקות בעניני העולם ויהיו מונחים בענינים רוחניים, ועאכו"כ לפעול עליהם שירגישו את הצער דירידת הגלות, עד שישתוקקו לנחמה דענין הגאולה . . ועד"ז, כאשר מגיע הזמן דבין המצרים, כולל יום השבת, כמודגש בענין ההפטרה ש"מבראשית עד י"ז בתמוז מפטירין מענין הפרשיות דומה בדומה ומשם ואילך לפי הזמן ולפי המאורע תלתא כו'", הפטרה מיוחדת השייכת לבין המצרים, קשה לפעול עליו שיתעורר ברגש של צער מפני שנמצאים בזמן דבין המצרים וישתוקק לנחמה דענין הגאולה, דמכיון שהוא מונח בעניני המסחר ורואה שהקב"ה מצליחו ומברכו בבני חיי ומזוני רויחי הרי אינו מרגיש שחסר לו מאומה . . אמנם מכיון שהקב"ה אינו מבקש אלא לפי כחן, מובן שלאחרי כל הקושי שבדבר, הרי זה בכחו של כאו"א מישראל . . מכיון שהוא חדור בידיעה ורגש שמציאותו האמיתית היא הנשמה, הרי גם כאשר ענייניו הגשמיים, בני חיי ומזוני רויחי, הם בשלימות יודע ומרגיש את גודל צער הגלות, ובפרט כאשר נמצאים בזמן דבין המצרים, ולכן נמצא בתנועה של תשוקה לנחמה דענין הגאולה. לכאורה יש מקום לשאלה, לשם מה מדברים בהתוועדות שיש צורך לזכור שנמצאים בזמן דבין המצרים, ובמילא להצטער ולהיות בתנועה של עצבות כו', וכי זוהי מטרתה של התוועדות? אמנם ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבודאי ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבודאי לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בחג, וכיו"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים, וא"כ לשם מה צריכים לדבר אודות ענין זה? ואפילו אם יש צורך לעורר אודות קיום ענינים אלו – רחמנא ליצלן משליחות כזו לעורר יהודים אודות ענין של היפך השמחה ח"ו... ולאידך, ישנה תקנת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו להתוועד בשבת מברכים החודש, כולל שבת מברכים חודש מנחם אב, ומובן שלכל לראש צריכים לדבר מענינא דיומא! הנה העצה וה"הצלה" בענין זה היא – "מנחם אב", היינו לעורר אודות הענינים המביאים לנחמה וביטול הענינים הבלתי רצויים דבין המצרים, עי"ז שמוסיפים בכל עניני יהדות תורה ומצוותי', מתוך שמחה וטוב לבב.

תקופת תמוז: בשעה 1:30 אחה"צ[113].

פרקי אבות פרק ו'[114].

מוצאי שבת קודש בשעה **9:19**.

---

113) התקופות נזכרו בהקדמה ללוח "היום יום" וכן בלוח כולל חב"ד.

לפרטי דינים: "ראה ב"י או"ח סו"ס תנה. רמ"א שם ס"א (שו"ע אדה"ז שם סט"ו-טז. סר"ו סי"ד). יו"ד סקט"ז ס"ה. ובכ"מ" – נסמנו בלקוטי שיחות חט"ז ע' 98 הערה 33. חכ"א ע' 233 הערה 33. וראה לקו"ש חט"ז ע' 577. וראה בארוכה הנסמן אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות תצד.

114) ראה לעיל בש"פ חוקת–בלק בהערה שנהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאינו פסוק שלם. ובפרק זה – במשנה י פסוק "עד יעבור" ופסוק "מכון לשבתך" אינם בשלימות.

יום ועש"ק פרשת מטות־מסעי, כ"ה תמוז

העברת הסדרה שמו"ת – פ' מטות־מסעי[115].

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **8:08** (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת מטות־מסעי, שבת חזק, מברכים חודש מנחם־אב

הקהל

בלקוטי שיחות[116]: היות ונמצאים אנו בשבת מברכים החודש מנחם אב, הרי עתה הזמן לדבר ולעורר ע"ד הענינים השייכים לחדש זה . . הפסוק ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה - פסוק הסיום והחותם דהפטרה האחרונה שבשבתות דבין המצרים - מבאר אדמו"ר הזקן שמשפט הוא ענין התורה . . וצדקה היא כללות כל המצוות. וכיון שכל הענינים תלוים במעשינו ועבודתינו במשך זמן הגלות - צריך **להוסיף** בחדש מנחם-אב בשני ענינים הנ"ל בלימוד התורה ובקיום המצוות בהידור . . והוספה והדגשה מיוחדת בשנה זו, - שהיא שנה השביעית שבת להוי' והקדמה ל"מקץ שבע שנים גו' **הקהל** את העם האנשים והנשים והטף גו' ובניהם אשר לא ידעו גו'" בענין החינוך ובמיוחד של תינוקות (ילדים וילדות) שלא הגיעו עדיין לגיל מצות, שבהם המעלה ד"הבל שאין בו חטא" לחנכם בחינוך כשר ובחינוך על טהרת הקודש.

אמירת כל התהלים בהשכמה.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ב: ישנם כאלו שגם כאשר מנגנים שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, מנגנים זאת בקול ענות חלושה (מיט א פאר'חלשטן קול), ולאח"ז מוחים את הזיעה מפניהם, באמרם שכבר יצאו ידי חובתם! ובקשר לזה, הנה אפילו כאשר מדובר אודות כל ימות השנה, צריכים לחשוב אם יש מקום להנהגה כזו, ועאכו"כ כאשר מדובר אודות ימי בין המצרים, שאז דרושה זהירות יתירה מענינים שהם העדר השמחה, כדי שאף א' לא יוכל לחשוב שהוא נוהג אבילות בשבת דבין המצרים (כידוע כמה סיפורים אודות גודל הזהירות בדבר), ולכן, דרושה שמחה יתירה מאשר בשאר שבתות השנה, נוסף על כללות הענין דביום שמחתכם אלו השבתות. ורק לאחרי יום השבת, באם יהי' עדיין מעמד ומצב ד"אנחנו לא נושענו" ח"ו, צריך להיות ענין של אבילות באופן המבואר בשו"ע, אבל גם אז, אין הדבר מפריע ח"ו לשמחה הקשורה עם לימוד התורה וקיום המצוות שעז"נ פיקודי ה' ישרים משמחי לב. ויה"ר שע"י שמחה של מצוה בכל עניני התורה ומצוותי', נזכה בקרוב ממש לשמחת עולם על ראשם כאשר יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

בקריאת התורה נוהגים לעמוד בפסוק האחרון, בסיום ספר במדבר.

בסיום הקריאה מכריזים כל הקהל (אנשים, נשים וטף) בקול רם ובשמחה "חזק חזק ונתחזק", אשר הכרזה זו מורה על התוקף של בני ישראל בכל עניני התורה ובאופן של חזקה.

גם העולה לתורה אומר "חזק חזק ונתחזק". אמירת העולה לתורה "חזק חזק ונתחזק" – לא חשיב הפסק, כי הוא שייך לקריאת הסיום. וגם הוא [העולה לתורה] אומר, כי נוסחא שלנו היא "ונתחזק".

בכמה שיחות קודש[117] נתבאר השייכות דשבת חזק לבין המצרים, ובפרט שבת חזק דספר הרביעי מחמשה חומשי תורה, שבכמה ענינים ה"ז הסיום דכל התורה (כי ספר חמישי הוא "משנה תורה" שחוזר וכולל ד' הספרים שלפניו, ושאמרו משה מפי עצמו) – שע"י הירידה הגדולה דשלשת השבועות נעשה חיזוק הכי גדול בתורה, עד לחיזוק משולש, "חזק חזק ונתחזק", ושבהכרזה "חזק חזק ונתחזק" (**חזקה משולשת**) מרומזת החזקה דביהמ"ק השלישי וגאולה השלישית.

---

115) ובהיום יום ל' סיון שבהעברת הפרשה שמו"ת קורין שתי ההפטרות בפרשיות מחוברות. ולא נתברר אם כ"ה גם בכגון דא שההפטרות הן "לפי הזמן ולפי המאורע" ולא "מעין הפרשיות דומה בדומה" (אף שנת' בכ"מ שכיון שכל הענינים שבתורה הם בתכלית הדיוק מובן שגם הפטרות אלו שייכות להפרשיות).

116) חי"ג ע' 271 ואילך (משיחת ש"פ מטו"מ, מבה"ח מנ"א, תשל"ג).

117) ראה שיחת ש"פ מטו"מ תש"נ (בסה"ש). תנש"א (בסה"ש).

מברכים ר"ח מנחם־אב.

י"א ששבת לפני ראש חודש אב אין מברכין החודש. וכתב על זה הדרכי משה בשם הגהות מרדכי: וליתא, דאדרבה צריך לברך ישראל באותו זמן[118].

המולד ביום שלישי הבעל"ט 4:20 ו16 חלקים לפנות בוקר.

ראש חודש מנחם־אב[119] ביום הרביעי הבעל"ט.

אין אומרים 'אב הרחמים' לפני מוסף כבכל שבת מברכים.

בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ז נתבאר, ששבת מברכים החודש מנחם אב, ענינה – המשכת ברכה נעלית ביותר שבכחה להפוך את הענינים הבלתי רצויים דחודש אב, עד לתשעה באב, לששון ולשמחה ולמועדים טובים. וענין זה מודגש בנוסח ברכת החודש, הן בנוגע להכרזת שמו של החודש, "ראש חודש מנחם אב ביום פלוני" – כמנהג ישראל (תורה היא) שקוראים לחודש זה (לא רק "אב", אלא) בשם "מנחם אב", ועד שהשם הראשון והעיקרי הוא (לא "אב", "אב מנחם", אלא) "מנחם", שהתחלתו להיות מנחם, ועד שנקרא "מנחם" (במקום "אב"), ענין הנחמה„ והן בברכה ד"יחדשהו . . לישועה ולנחמה" – ד"ישועה" קאי על הגאולה האמיתית והשלימה, ו"נחמה" קאי על נחמת ציון וירושלים ("מנחם ציון ובונה ירושלים"), ובאופן ד"ונאמר אמן", ובהדגשה יתירה ביחס לברכה הכי סמוכה – "לישועה ולנחמה", הן באמירת הברכה ע"י כל הקהל, והן באמירתה (לאחרי זה) ע"י הש"ץ, שאף שכל הקהל עונה "אמן" גם לאחר הברכות שלפני זה, הרי זה ב"שטורעם" גדול יותר בהסיום ד"ונאמר אמן", היינו שהברכה היא באופן של קיום אמיתי. ומזה מובן גודל העילוי דשבת מברכים החודש מנחם אב לגבי שבת מברכים דכל שאר החדשים.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ: בנוגע צו דעם ניגון הוא אלקינו וואס מ'זינגט אין כתר פון מוסף בשבת. ס'איז שוין כו"כ שנים וואס ס'איז איינגעפירט צו זינגען הוא אלקינו בשבת מבה"ח מנחם אב, וויבאלד אז אין דעם זמן איז נאכמער נוגע די גאולה. און בשנה זו, איז קיינעם ניט איינגעפאלן צו אנפאנגען דעם ניגון! מ'האט געווארט אז איך זאל מאכן מיט די פינגער אז מ'זאל זינגען – האב איך געווארט בכדי צו זעהן אויב מ'וועט אליין האבן שכל און זינגען דעם ניגון... האט מען בפועל ניט געזונגען דעם ניגון! וויפל מאל דארף מען דאס טאן בכדי אז מזאל אליין פארשטיין אז אזוי דארף מען טאן?! און אין עטליכע טעג ארום וועט מען מסתמא באקומען א בריוו פון איינעם מעבר לים – היתכן פארוואס מ'האט ניט געזונגען הוא אלקינו אין שבת מבה"ח מנחם אב?

יום התוועדות.

נהוג שהגבאים מארגנים התוועדות מיוחדת בשבת זו [= שבת חזק] (בהוספה על ההתוועדות שבכל שבת), ובה יתדברו ויתחזקו בכל עניני יהדות תורה ומצוות. [ובשיחת ש"פ ויחי תש"נ: וזירוז מיוחד בנוגע לביהכ"נ וביהמ"ד זה – שלא יצאו ידי חובתם בהתוועדות זו, ולכן מוכרחני לעורר ולזרז על זה, כדי שלא יתלו הדבר בי, שבגלל התוועדות זו לא ערכו הגבאים התוועדות מיוחדת בקשר לשבת חזק].

נוהגים להוסיף באמירת דברי תורה, ובפרט בשמחה לגמרה של תורה – כולל קבלת החלטות טובות להוסיף בלימוד התורה וקיום המצוות בהידור.

[כ"ק אד"ש סיפר הסיפור הידוע מאביו כ"ק הרה"ק לוי"צ בענין לבישת נעלי בית בשבת שבתוך ימי אבלות, הובא לעיל, והמשיך:] עס איז פאראן אזוינע וואס אלע שבת מברכים גייען זיי ארום מיט מחשבות אדער זיי זיינען במרירות אדער פשוט אין עצבות. איז יעדער שבת מברכים פאראן אויף זיי א לימוד זכות, זיי זיינען ניט אויסגעשלאפן, פארמאטערט, פויל, והדומה. דער שבת מברכים קומט צו נאך א לימוד זכות אז דאס איז מצד די דריי וואכן. איז אזוי ווי דער ענין פון די דריי וואכן דארף ניט זיין בשבת, כידוע אז אין געוויסע מדינות וואס מען האט געזאגט לכה דודי מיטן ניגון פון תשעה באב איז געווען גזירות אויף די מדינות[120], איז אפילו אויב אלע שבת מברכים מאכט דאס ניט אויס אזוי

118) אודות החידוש שאפילו בבין המצרים יש הכח לברך החודש מנחם־אב, ראה בשיחת ש"פ מטות מבה"ח מנ"א תשמ"א (שיחו"ק ע' 205 ואילך).

119) ראה להלן בפנים, וכן להלן בר"ח מנ"א, הנעתק משיחות ואג"ק בטעם קריאת השם "מנחם אב", ובפרט בעת ברכת החודש.

120) להעיר מדברי תורה להרה"צ וכו' ממונקאטש מהדורא שתיתאה אות צח בשם בעל קול ארי'. ושם שהוא ע"פ זח"ג (ברע"מ) ערב, ב.

שטארק, איז אבער דעם שבת מברכים, דארף נאך זיין די שמחה מיט א תוספת, אזוי ווי דער רבי האט געזאגט אז שבת מברכים זאל זיין א פריילעכן שבת, איז הייניטיקן שבת מברכים, בכדי עס זאל ניט זיין קיינע חששות דארף נאך זיין די שמחה מיט א תוספת[121].

בנוגע צו שבת מברכים מנחם אב איז דא אין כמה קהילות דער מנהג אז מען מאכט אין אים שינויים לגבי די אנדערע שבת מבה"ח פון א גאנץ יאר, און דאס איז צוליב די ענינים בלתי רצויים וואס זיינען פארגעקומען מתחלת החודש. אין מנהגי חב"ד געפינט מען אבער ניט דעם מנהג, נאר מ'פירט זיך אין דער שבת ווי אין אלע שבת מבה"ח פון א גאנץ יאר. אוז ס'איז ניט נאר וואס מען איז זיך נוהג אין דעם שבת ווי אין אנדערע שבת מבה"ח, נאר מ'איז נאך **מוסיף בשמחה** (בכדי שולל זיין דעם מנהג הנ"ל). וואס דער טעם אויף דעם איז, ווארום אויף שבת שטייט דאך אז "אין עצב בה", ובמילא איז ניט קוקנדיק אויף וואס פאר א שבת עס זאל נאר ניט זיין, טאר ניט זיין אין איהם א ענין פון עצב. ביז ווי מען געפינט בנוגע לשבת חזון, אז דער אלטער רבי האט זיך געפירם ניט צו משנה זיין די בגדי שבת לגבי שאר שבתות השנה (ניט ווי אנדערע גדולים וואס האבן יע משנה געווען זייערע בגדי שבת בשבת זו). איז מה דאך אז בנוגע צו שבת חזון, וואס דאס איז שוין איז די ניין טעג, איז דער מנהג ניט צו מאכן קיינע שינויים, איז עאכו"כ בנוגע צו שבת מבה"ח מנ"א, וואס דאס איז פאר די ניין טעג, איז מובן אז ס'איז ניטא אין דעם שבת קיינע שינויים לגבי די אנדערע שבתים פון יאר. דאס איז אבער אלץ מצד דעם ענין פון שבת, און מצד דעם כלל פון "אין עצב בה". וויבאלד אבער אז תורה איז דאך תורת אמת, און דער ענין פון אמת איז אז ער איז אמת אין אלע זיינע פרטים . . מוז מען דעריבער זאגן אז דאס וואס מען זאגט אז ס'דארף ניט זיין קיינע שינויים בשבת מבה"ח מנ"א, איז דאס ניט נאר מצד ענין השבת שבו, דאס הייסט אז דער ענין השבת איז "מעלים" אויף דער ענין פון חדש אב, און דעריבער דארף ניט זיין קיין שינוי, נאר אויך מצד דעם ענין פון חדש אב שבו, דארף אויך ניט זיין קיין שינוי. ואדרבה, מען דארף נאך מוסיף זיין בשמחה, ווייל היות אז יערער ענין אין תורה איז אמת בכל ענייו, איז דאס וואס מען מאנט אז עס דארף זיין בשבת זו א ענין פון שמחה, איז דאס בכל הפרטים פון שבת, סיי מצד ענין השבת שבו, און סיי מצד חדש אב שבו[122].

פרקי אבות פרק א' [בפעם השלישית].

מוצאי שבת קודש בשעה **9:15**.

יום שלישי, כ"ט תמוז, ערב ר"ח מנחם־אב

מהוראות כ"ק אד"ש: בער"ח מנחם אב להוסיף במיוחד בתורה, תפלה וצדקה. והצדקה – הוצאת ב' סעודות, ומה טוב – של ג' סעודות.

בר"ד משיחת ער"ח מנ"א תשל"ה (מסרט הקלטה), בנוגע להתוועדות בער"ח: לכאורה איז דאך דאס א חידוש פון א פארברענגען אין מיטן פון די דריי וואכן, במילא האב איך געמאטערט זיך זוכן א היתר. איז דער בעסטער היתר וואס איך האב געפונען, אז ס'שטייט אויף קלעזמער אז אויב זיי דארפן דאס האבן לשם פרנסתם מעגן זיי שפילן אפילו אין די דריי וואכן, וויבאלד אז דאס איז אן ענין בא זיי פון פרנסה. אזוי ווי ס'איז דאך מיין פרנסה, האב איך קיין ברירה ניט, במילא איז דאס אפילו אין די דריי וואכן. נאר וואס דען, ווי ס'שטייט דארטן אין פוסקים בלי ריקודים. אבער דער ענין של שמחה בהנוגע צו קלעזמער, בהנוגע צו ניגונים, איז דאס א היתר מפורש אין פוסקים אפילו אין אחרונים.

עס איז אן ענין פארבונדען מיט די ניין טעג, קען מען דאס ניט רעדן מיט כמה זמן לפני זה, דערפאר וואס דארף מען זיך מייאש זיין חס ושלום, אז מ'רעדט דאס מיט א טאג פריער, און מ'רעדט וועגן די באווארעניש פון די ניין טעג, איז דאך א סימן אז מ'איז זיכער אז אויף מארגן אינדערפרי וועט משיח חס ושלום ניט קומען. במילא ווארט מען ביז די לעצטע רגעים פון ערב תשעה ימים, וואס דעמאלט זעט מען שוין אז עבר קיץ כלה קציר ואנחנו לא נושענו...

בשיחת ער"ח מנ"א תשל"ד, נדפסה בלקוטי שיחות[123]: האופן דרפואת הקב"ה ("אני הוי' רופאך") הוא שמלכתחילה "**לא אשים עליך**" – **מקדים** רפואה כו'. ולכן: גם ההשתדלות בפעולות אלו [הוספה

121) ר"ד משיחת ש"פ מטות תשי"ד (שיחו"ק ע' שסג ואילך).
122) ר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ג.
123) חי"ג ע' 278.

בתורה ובצדקה וכו', עיי"ש בפנים] צריכה להיות עוד לפני הזמן ד"משנכנס אב כו'" – ע"י התייעצות וכו' ביום . . ערב ר"ח מנחם אב, איך שכאו"א יקבל ע"ע להתעסק בכל הנ"ל, בעצמו וכן בנוגע לפירסום כהנ"ל במקום שידו מגעת וכו' – ויה"ר שכל זה ימהר קיום היעוד דיהפכו ימים אלו לששון ולשמחה ובהאופן ד"לא אשים עליך", מעיקרא ימי ששון ושמחה.

עצה טובה: בתשעת הימים אין לובשים בגדים מכובסים [לבד מבגדי זיעה כדלקמן], אבל אם לבשן פעם אחת קודם תשעת הימים מותר ללובשם בתשעת הימים, שאין שמחה לאדם אלא בלבישתם בפעם ראשונה בלבד. ולכן כתבו הפוסקים, שבמקומות שיש חום הרבה בזמן זה, ומזיעין הרבה, ומוכרחים להחליף הכתונת, ילבוש לפני תשעת הימים בגדים רבים **בזה אחר זה**[124] למשך זמן מה[125]. והשיעור – זמן ניכר עד כדי שתתבטל הנאת הכיבוס, והיינו באופן שאדם רגיל מקפיד אם אחר לובשו לזמן כזה[126]. כשלא הכין לפני תשעת הימים, יש מקילים להניחם ע"ג קרקע[127], והיינו קרקע עולם, ולא רצפה שבבית. עוד עצה: לפני שבוע שחל בו תשעה באב

---

124) וכתבו אחרוני זמננו, דלא מהני להניחם עליו כמה ביחד. אבל ראה בדע"ק יו"ד שפ"ט להקל. אלא, דמיירי התם באבל תוך ל'. ועוד, דלשיטתו קאי שמותר ללובשם אפילו לרגע כמימרא, ראה לקמן בהע'. ואם נתפס בהם ריח הזיעה גם בכה"ג, ודאי שרי (ראה שו"ת אול"צ ח"ג סכ"ז סק"א).

125) ואף שיש שכתבו לפקפק, דלא מהני רק באבל אחר ז' ותוך ל', וא"כ בשבוע שחל בו ת"ב שהוא מדינא אין להקל. אבל בכמה אחרונים העתיקו כן גם לגבי שבוע שחל בו. ואף שעדיין יש מקום לומר, שבשבוע שחל בו לא סגי בלבישה כשעה, וצריך יום או חצי יום, ראה בהע' הבאה (וכ"כ בשו"ת משפטי צדק גאדמיזאן סמ"ו, שבשבוע שחל בו לא מהני כלל כשלבשן מקודם. ושם ל"כ לחלק בין שעה לחצי יום כלל, אבל מסתבר שלא נחית לזה, שבודאי אם לבשו זמן רב לית לן בה, ובמכ"ש מאבל תוף ז', ש"אם בא להחליף תוך שבעה מחליף", ועכצ"ל דמיירי באופן שלבשו מקודם ולא כיבסו. ודלא כשו"ת ישכיל עבדי ח"ח ס"כ סק"ח שאלה ז' (לענין אבל תוך ז'), שאין מקום לחילוק בין שעה לחצי יום. וראה בהע' הבאה) – הרי יש מתירין אפי' לאבל תוך ז', ופירשו להדיא גם בלבישה כשעה לחוד. וכש"כ שיש להקל באבילות ישנה דת"ב, דקיל טפי. (ואף שלאידך היא אבלות דרבים וחמירא מאבלות דיחיד, ה"ז רק בדבר המפורסם, אבל בדבר שאינו מפורסם קיל ת"ב מאבל – ראה תוד"ה שאני יבמות מג, ב, הובא במג"א סתקנ"ד סק"ד. והרי בגדים מכובסים אינו דבר שבפרהסיא כ"כ, ובפרט כשאינו בגד עליון (ראה מג"א סתקנ"ט סק"י), ולאו כו"ע ידעי אם לבשן תחילה או לא). ועוד, שבש"ך שפ"ט סק"ג כתב דמהני לבישת שעה גם לגבי איסור לבישת בגדים מגוהצים שאסור מדינא תוך ל' (ודוחק לומר דמיירי בגיהוץ שאסור רק ממנהגא). ועוד זאת, שכתבו הישועו"י סתקנ"א סק"ג ומטה יהודה שם סקי"ב ששבוע שחל בו דינו כחומרא דאחר ז', אף שהוא מדינא ולא ממנהגא. וגם שבלובשו מפני הצורך ולא לתענוג, הדר דינא שאינו אסור גם בשבוע שחל בו מדינא רק ממנהגא. וגם חזי לאצטרופי שי' רש"י והרמב"ם שאין לאסור בגדים מכובסים בשבוע שחל בו. והלכה כדברי המיקל באבל.

126) האריכו בכ"מ מזה. ואף שנזכר הל' "ב" או ג' ימים", "יום או יומיים", "חצי יום או יום", ויש שכתבו "שלבשוהו יום אחד כבר ושמוהו בגוף קודם הכנסת ר"ח שקיבל זיעה" (שו"ת מהר"י מברונא סוסי"ח), או "ב' וג' שעות לפחות כדי שתקבל מקצת זיעה מן הגוף ותתרכך מעט מקשיו הכיבוס" (שו"ת רב פעלים ח"ד סכ"ט), וכיו"ב – למעשה פסקו דסגי ב"שעה אחת", וג"ז לאו דוקא, והכוונה משך זמן מה, וא"צ שעה זמנית. (ושיעורים הנ"ל – לאו דוקא, וכמ"ש הש"ך שפ"ט סק"ד בל' הלבוש "שעה או שתים" דאולי לאו דוקא קאמר. או שרק לאבל תוך ז' יש להחמיר כן. וראה בשו"ת זרע אמת ח"ב סי' קנב להתיר לאבל גם תוך ז' במקום צורך גדול, אבל רק בתנאי שילבשנו אחר יום או חצי יום, ולא סגי בשעה אחת כמו לאחר ז'. וראה בשו"ת ארחותיך למדני ח"ב סצ"ד, ושם האריך להוכיח להתיר לאבל תוך ז' גם שלא במקום צורך גדול). ואף שבאבל לובשו אחר ולא הוא בעצמו כבתשעת הימים, סתמו הפוסקים וכתבו להקל לאבל אף בלובשו בעצמו לפני האבלות (וראה להלן). וכ"כ כמה אחרונים להקל בנדוננו.

ומש"כ שתתבטל הנאת הכיבוס וכו' – הוא ע"פ שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קלט (אמנם, בפנים מאירות שם, שאחר הלבישה ה"ז כנתכבס בימים ללא נתר והלבישה מבטלת פעולת הנתר. ומה"ט לא מהני תוך שבעה שאסור גם בכיבוס במים לחוד, אא"כ בתכפוהו אבליו וכדומה. ועכ"ז, אפשר ללמוד מזה גוף הענין, שפעולת הלבישה לבטל הנאת הכיבוס). וכן באופן שמקפיד כשאחר לובשו תחילה לזמן כזה (אף שמותר גם לאבל בלבשו בעצמו לפנ"ז, דליכא קפידא כולי האי, ראה שו"ת בית יהודה בסוה"ס במנהגי אבילות) – ע"פ שו"ת לחמי תודה ס"ל. (ושם, שאדם מקפיד על לבושו שלא ינוף, וכיון שלבשו אדם אא"פ שלא ינוף מעט או הרבה וכו' ולא יהא אלא זיעת הגוף שמטנפת אותם). וכ"כ בשו"ת בית דוד סוסי' קפט. וחדא שיעורא הוא. וכיע"ז כתבו כמה אחרוני זמננו. וצל"ע מש"כ בשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל, שמטרת הלבישה מקודם להיכרא בעלמא, שלא יסיח דעתו מאבילות – שאין לזה מקור בפוסקים.

[ולהעיר שבדע"ק יו"ד שפ"ט סק"ג דסגי בכל שהוא ואפילו רגע כמימרא. אבל נוסף לזה שד"ז מחודש ונגד סתימת כל הפוסקים. וראה ביוסף אומץ (האן) דיני שלשים ויב"ח, ע' 330, שללבוש לרגע ולנער תיכף הוא איסור גמור, שצריך ללובשם לפחות שעה (אבל, לדידי' צ"ל שעה כפשוטה, אחד מכ"ד שעות היום והלילה) – עוד זאת, דאיהו מיירי לאבל אחר ז', שהוא רק מחומרא, ואין ללמוד מזה להקל בשבוע שחל בו שאסור מדינא. וכ"ה להקל בדרכי חו"ש אות תתרמא לגבי בגדים חדשים תוך יב"ח (שהוא רק ממנהגא. אבל בראשונים כתבו גם בזה ב' או ג' ימים). ואף להסברא שדין שבוע שחל בו כאבל תוך ל' (ראה הע' הקודמת), כל כי האי אין להקל. אבל ראה שו"ת רבבות אפרים ח"ג סשמ"א לגבי לבנים].

127) ראה כרם שלמה יו"ד שפ"ט (לש"ך סק"ב), שהביא כן מלחם הפנים. וכמה אחרונים (ראה בית דוד דלקמן. ועוד) כתבו שלא מצאוהו שם. אבל נמצא הוא בלחם"פ שלא במקומו – יו"ד רסי' שעו בסד"ה ס"ד, והביאו בשם מענה לשון (פראג, שע"ה), ושכ"כ מהר"ש מלובלין, ונמצא שמקורו טהור וקדום. ומצינו כן גם בשו"ת הררי קדם שבסו"ס פסקי ושו"ת מהר"ש מלובלין סצ"ג – פסקים מהגאון ר' ברוך עוזר"ש מקראקא (נפטר בשנת שס"ה, וי"א – בשנת שצ"ב) – סקי"א. וד' לחה"פ הובאו גם בלשון חכמים (לתל' הנוב"י) ס"ו, הביאו בית דוד ביסטריץ יו"ד שפ"ט ס"א. וראה גם שו"ת מנח"י ח"י סמ"ד. ועוד. ולכאו' אתיא בק"ו מלבישה תחילה לשעה, שהחוש מוכיח שאחרי שנמצא משך זמן ע"ג קרקע אינו לובשו עוד אלא מכבסו תחילה, אבל אחר שלבשו תחילה כמה שעות ממשיך ללובשו במשך היום. ומ"מ, כתבנו להקל רק כשלא הכין לפנ"ז, כיון שבשאר הפוסקים לא הובא ד"ז כלל (שהרי עצה פשוטה היא לכל אבל, וכבר העיר כן בבית דוד שם שבראשונים לא משמע דסגי בהניח ע"ג קרקע). ולענין ת"ב – כמעט ולא נזכר בשום פוסק (אבל ראה בבית דוד שם שלדברי לחה"פ

(השבוע), יכול ליתן לספרדי שילבוש אותם למשך זמן מה (שלמנהגם מותר בלבישת בגדים מכובסים עד שבוע שחל בו תשעה באב).

דיני תשעת הימים

משנכנס אב ממעטים בשמחה.

בר"ד משיחת ש"פ משפטים תשט"ז (חלקה הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות[128]): זיעען מיר אז בהנוגע לפועל איז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה באגרענעצט. ניט אין אלץ איז מען ממעט. עס זיינען פאראן ענינים שמחה אויך אין אב . . ווייל שמחה דארף זיין אלע מאל, אפילו בחודש אב, עס איז דאך אלע מאל דא דער ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה[129] . . דער ממעטין איז באגרענעצט, ווייל אויך דעמאלט דארפן זיין געווייסע ענינים שמחה, ובפרט מצד דעם ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה . . עס שטייט דאך עוז וחדוה במקומו, דארטן וואו דער אויבערשטער געפינט זיך איז שמחה. במילא בכדי עס זאל זיין דירה בתחתונים, מוז מען האבן עוז וחדוה, וואס דעמאלט קען עס זיין מקומו ודירתו יתברך. דערמיט איז פארשטאנדיק וואס מען דארף זיין שטענדיק בשמחה. אפילו אין די צייטן וואס עס שטייט אויף זיי ממעטין, דארף מען אויך דעמאלט זיין בשמחה, אין א געווייסער מאס, וויבאלד אז די דירה לו יתברך מוז מען מאכן שטענדיק, בכל רגע ורגע, וואורום דאס איז דאך כל האדם, אני (לא) נבראתי (אלא לשמש) את קוני, במילא ליגט דער חיוב צו זיין שטענדיק, יעדע רגע, בשמחה. דאס וואס אמאל דארף זיין דער סדר עבודה אין צווייטן קו, אין פארקערטן קו פון שמחה . . דאס איז די עבודה פון חודש אב, ממעטין בשמחה, בכדי ארויסצונעמען די ענינים פון ומפני חטאינו גלינו מארצנו. דאס איז אבער מער ניט ווי א הכנה צו א דירה. די דירה אליין מאכט מען דורך שמחה. און דאס איז אויך די טעם פארוואס חסידים זיינען ניט מהדר אין דעם משנכנס אב ממעטין בשמחה, ווייל דאס איז מערניט ווי א טפל צו עבודה . . וואס דאס איז מתאים צו דעם וואס איז איינגעשטעלט געווארען אז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה איז בהגבלה, וואורום נוסף לזה אז אויך יעמאלט דארף זיין דער קו השמחה, כנ"ל אז שמחה דארף זיין אלעמאל, נוסף על זה איז דער ענין פון קו שהיפך השמחה איז דאס ניט קיין עיקר בעבודה.

עס איז פאראן גרויסע מחמירים וואס טענה'ן אויף דעם וואס מען מאנט שמחה פון דעם וואס עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה? איז ערשטענס, איז נאך פאראן פיר און צוואנציק אדער זעקס און דרייסיג שעה צו אב. און דערצו, איז אפילו אויף אב גופא שטייט נאר דער לשון **ממעטין** בשמחה, ד.ה. אז לגבי די שמחה פון אדר, און לגבי די שמחה פון ביאת המשיח וואס יעמולט וועט זיין אז ימלא שחוק פינו, איז לגבי די שמחה דארף מען אב ממעט זיין, אבער שמחה דארף זיין. און דער שיעור פון דעם מיעוט וועט מען אפלערנען פון דעם וואס דער רבי האט אמאל דערציילט, וועגען די וואס האלטן ניט פון עבדו את ה' בשמחה, אז בא זיי איז דער סדר שמחת תורה, מען טרינקט מילך וואס ע"פ דין איז דאס משכר, און מען קנייפט זיך אין די באקן כדי עס זאל אויסקומען לעין הרואה אזוי ווי מען לאכט. היינט וויבאלד עס איז מרובה טובה, איז מובן דער שיעור אין דעם ממעטין בשמחה – וועט מען קנייפן פון דער צווייטער זייט[130].

בכמה שיחות קודש נזכר הפתגם הידוע[131] ש"ממעטין" הענינים הבלתי רצויים דתשעת הימים ע"י

גם לענין ת"ב מהני, הביאו בשו"ת מנח"י שם). ויש הרבה מאחרוני דרא בתראה דלא ניחא להו בדבר. וגם מקום לחלק דאינהו לא מיירי אלא לאבל אחר ז', ואין לנו להקל עפ"ז בשבוע שחל בו ת"ב (כנ"ל). ועוד זאת, דשאני הכא בתשעת הימים שאפשר בקל ללבוש בעצמו תחילה. וגם ת"ב חמירא לפעמים שהיא אבלות דרבים. (אבל ראה לעיל, שדבר שאינו בפרהסיא קיל טפי).

[וראה בשש"כ פס"ח הע' ל בשם הגרשז"א שכתב להקל לאבל לזרוק על הרצפה. וסותר להנמסר מפי השמועה בשמו, דלא הי' ניחא לי' כ"כ מזה בתשעת הימים. ואולי לא דקו, והחמיר רק בשבוע שחל בו ולא מר"ח, וטעמו שלא מצינו להקל רק לאבל אחר ז', ראה לעיל בהע', והה"נ מר"ח עד שבוע שחל בו שהוא ממנהגא].

128) ח"א ע' 194 ואילך.

129) להעיר ממקור חיים בטור ברקת סתקנ"א סק"ב: ואין זה הענין נוגע לעבודת הקב"ה שהרי נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה כי עיקר העבודה הוא השמחה אמנם השמחה הגופנית היא מנועה.

130) משיחת ש"פ מטו"מ תשי"ג (שיחו"ק ע' 354).

131) בשיחות קודש נזכר בשם הרה"צ וכו' ממונקאטש. [ולע"ע לא מצאתי כן בספריו. וראה בספרו נימוקי או"ח סתרפ"ו סק"א, וכן בשער יישכר מאמר חודש אדר אות ב, שרק במה שיצוו חז"ל ממעטין, ובשאר דברים יתחזק בשמחה].

ולהעיר, שנמצא כעי"ז במאור ושמש פ' וישב (עה"פ לט, ב). ובכ"מ בשם החוזה מלובלין – ראה תורת שמעון השלם לפורים (בשם רבו החוזה מלובלין). בית יעקב (זאלשין) פ' פינחס לשבת שמברכין מנ"א (סד, א). ועוד. ובשם הרה"צ מרוזין – אהבת ישראל ר"פ עקב.

"בשמחה", ע"י ההוספה בשמחה[132]. ומובן שהכוונה לשמחה באופן המותר ע"פ שו"ע[133], ע"י תורה – "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וכן מצוות, "פקודי ה'" כפשוטו, כולל ובמיוחד – צדקה – שמשמח העני כפשוטו. ובפרט, ע"י עריכת סיומי מסכת (בצבור) בכל מקום מקום, ובכל יום מימים אלו, שזהו שמחה למטה, ועי"ז נעשה שמחה למעלה.

הקדמה: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור בהרבה דברים מעיקר הדין, ויש מהם רק מחמת מנהג, כדלהלן. וכתב הרמ"א, שאנו נוהגים להחמיר כבר מתחילת החודש[134] עד אחר התענית. והמנהג בפועל שנמנעים מ**שקיעת החמה בליל ראש חודש** עד חצות יום עשירי באב. **בקביעות שנה זו** שחל תשעה באב ביום חמישי, מותר לרחוץ לספר ולכבס בעשירי לפני חצות לכבוד שבת כדלהלן.

בן ישראל שיש לו דין עם גוי, ישתמט ממנו עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט"ב, שמזלו רע.

אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב[135], שאז שרויים באבלות, שקידוש לבנה נחשב קבלת פני שכינה ואין מקבלים אותה אלא מתוך שמחה[136].

משא ומתן

בזמנינו נהגו להקל במשא ומתן, משום שהכל נחשב כעת כדי פרנסתנו[137].

קניות

אסור לקנות כלי כסף ושאר כלי בית ותשמיש החביבים[138] כגון רהיטים חשובים וכיוצא בזה[139], אבל סתם כפות וקערות ושאר קניות של צרכי הבית מותר. קניות של שאר צרכי הבית שאינם דחופים, ימתין עד לאחר ת"ב. ולילך לחנות לידע המחיר מותר בכל אופן.

מי שקנה רהיט חדש לפני תשעת הימים והגיע לביתו בתשעת הימים, לא יכניסו לביתו, ועכ"פ לא ישתמש בו, עד אחרי חצות של עשירי באב[140].

אסור לקנות בגדים חדשים ומנעלים חדשים (אפילו אינם חשובים) בתשעת הימים[141], אפילו במקום הפסד (כגון שיש מבצע[142]), ואפילו דעתו להניחו ולא ללובשן עד אחר תשעה באב.

חפצי מצוה: לקנות תפילין חדשים מותר כיון שהוא רק למצוה. אבל טלית וט"ק[143] אף שלובשין אותו רק למצוה, כיון שהן בגדים אסור לקנותן[144].

נעלי תשעה באב: נעלי בד שלובשים בתשעה באב משום אבלות, מותר לקנותם וללובשם בפעם

---

132) וראה סה"ש תשנ"ב ע' 380 שהמיעוט בשמחה הוא באותו תוכן דריבוי השמחה שבחודש אדר, שהכוונה והתכלית דמיעוט השמחה בחודש אב היא שנהפך אותו מחשוכא לנהורא ומנהירו למיתקא.

133) להעיר ממקור חיים בטור ברקת סתקנ"א סק"ב: ואין זה הענין נוגע לעבודת הקב"ה שהרי נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה כי עיקר העבודה הוא השמחה אמנם השמחה הגופנית היא מנועה.

134) נוסף על המנהג להחמיר בתספורת ונישואין וכו' מי"ז תמוז ואילך, כדלעיל.

135) ומקדשין אותה במוצאי תשעה באב – ראה שם אצלנו בלוח.

136) ובאוה"ת ואתחנן ח"ו ע' ב'קצז לפי שחורבן בית המקדש זהו פגימו דסיהרא.

137) משנ"ב סתקנ"א סקי"א.

138) וכן יש להמנע מקניית מכונית, מכונת כביסה וייבוש וכדומה, כשאין צורך גמור בדבר. אמנם, במכונית שלצורך פרנסה ה"ז רק מדין ממעטין במשא ומתן, שבזמננו נהגו להקל.

139) ואף לדידן שאין מברכים עליהם שהחיינו, מ"מ י"ב משום ממעטים בשמחה.

140) שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקכז. וש"נ.

141) יש מקום להקל לקנות בגדי קטנים עד גיל ו' שנים עד שבוע שחל בו ת"ב – שו"ת אתרא דרב סי' תשמח. וש"נ.

142) אמנם כשיש מבצע מיוחד שאינו רגיל, והי' קונה בגד זה גם לולא המבצע, והמבצע מסתיים לפני סוף תשעת הימים, יש להקל עד שבוע שחל בו ת"ב. ולא ילבשנו עד אחרי ת"ב, וגם בשבת אסור ללבשו – שו"ת אתרא דרב סי' ה'לח. וש"נ.

וכ"ש אם לא יהי' בנמצא כלל אח"כ יש להקל. ואם אפשר, ישלם עליו לפני ר"ח ולא ישתמש בה עד לאחר ט"ב – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקכז. וש"נ.

ולצורך חתונה לאחר תשעה באב, מעיקר יש להמתין ולקנותן רק לאחר תשעה באב. ואם ימתין לאחר תשעת הימים להזמין, ספק אם המשלוח יגיע בזמן בשביל החתונה, יש להקל – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'קמז.

143) לצורך קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימים אלו – מותר (וה"ה כיפה). ובאם אפשר, ראוי להרגילו בנשיאת ט"ק כבר לפני ר"ח.

144) כשנקרעה טליתו ואין לו אחר, ואי אפשר לו לשאול טלית מאחרים, או שאיסטניס הוא, מותר לקנות וללבוש חדשה.

הראשונה בתשעה באב, אם אין לו אחרים.

מתנה: מותר לשלוח מתנה לחבירו בתשעת הימים ולא נאסר אלא בתשעה באב[145].

בנין ונטיעה של שמחה

מר"ח אב ממעטים בבנין של שמחה היינו בנין של ציור וכיור. ולמעשה, כל בנין שאין צריך לו לדירתו[146] ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור לעשות בימים אלו. וכן אין לצבוע ביתו, וה"ה להדביק נייר טפט (וואל–פייפער) על הכותל לנוי[147], בימים אלו. [יש נוהגים שלא לשטוף הרצפה בימים אלו. וע"פ דין מותר גם בשבוע שחל בו תשעה באב. ובמקום לכלוך, אין מנהג להחמיר וכל שכן אם הוא לצורך שבת. אבל אין להבריק הרצפה, שהוא לתענוג ואין בו צורך, ודומה לציור וכיור[148]].

אין לקנות או להניח שטיח חדש על הרצפה בימים אלו.

איסור בנין קיים אפילו ע"י נכרי. אמנם, אם שכר נכרי קודם ר"ח בקבלנות מותר, ואפילו בט' באב עצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד.

וה"ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו, מותר לצייר (מטעם הנ"ל). ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבוא עליו ברכה[149].

לצורך פרנסה מותר לבנות ולצבוע ביתו של נכרי בימים אלו.

מותר לבנות ולצבוע בית הכנסת ובית המדרש בימים אלו. וכן מותר לעשות מצות מעקה בימים אלו, ואפילו בתשעה באב.

היה כתלו נוטה ליפול, אפילו שאין בו משום סכנה אלא שיש לחוש להפסד ממון, אף על פי שהוא של שמחה, מותר לבנות בימים אלו, שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ"א בשביל הפסד.

אסור לנטוע בימים אלו אילנות שנוטעים לצל ולנוי, או כל מיני פרחים והדס וכדומה. אבל, מותר להשקות מה שנטעו מקודם.

מותר לקנות פרחים לכבוד שבת, ובפרט אם קונה כל שבוע.

סעודות

מותר לבוא בקשרי שידוכים ולעשות "וואַרט" ("לחיים") בתשעת הימים, אבל לא יעשו סעודה[150] (ואפילו בשבת), רק מיני מרקחת.

מי שנעשה לו נס, טוב וראוי שבו ביום יתבודד בכל שנה להודות ולשמוח ולספר קצת מהנס

---

145) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תתכח.

146) היינו אם ביתו ראוי לדירה, רק שרוצה להרחיב מן הצדדים או למעלה. אבל מי שהי' לו בית קטן וסתר המעזיבה כדי להרויחו ולבנות עלי' על גבו, וכעת אינו ראוי לדור בו, ולא כיון מלאכתו לימים אלו, ונתעכב בבנין עד ר"ח אב מחמת ריבוי גשמים, מותר לבנות גם מר"ח אב ואילך עד יום ז'. וכש"כ אם יש לו הפסד מרובה שאם לא ימשיך בבני' יתקלקלו קירות הבית.

147) ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' פ מתיר **לגמור** עד שבוע שחל בו תשעה באב.

148) וה"ה שטיפת רכב אם אינו מלוכלך מדאי. וכבר מצינו בדומה לזה בפסקי חמו"ד מכת"י הל' ט"ב סכ"ח.

149) וזהו דוקא בציור לנוי, שאסור לכו"ע, ולא בבנין להרווחה (וכמ"ש במהרי"ל הובא במג"א סי' תקנא סק"ז. והרי למהרי"ל ציור חמור מבנין להרווחה, שציור אסור גם מי"ז תמוז (ובמהרי"ל משמע קצת, דהא בהא תליא, שמה"ט נכון לפייסו בדבר מועט), משא"כ בבנין שהיקל עד שבוע שחל בו ת"ב (אבל י"ל דקאי בכל בנין ולא רק של שמחה או להרווחה, כפשטות לשונו. וצ"ע). ועוד שבבנין שהוא להרווחה לאו כו"ע מודו שאסור מדין בנין של שמחה (וכפשטות השו"ע. וראה מטה יהודה עייאש סתקנ"א ס"ב. וגם בדעת הרמב"ם – מרכה"מ אלפאנדרי תענויות פ"ג ה"ח. ועיי"ש שהוכיח מפיה"מ להרמב"ם. שושנת המלך על הרמב"ם שם. מחה"ש סק"ז. ועוד) משא"כ בציור וכיור. ולהעיר מדעת המקו"ח בקיצור הלכות ס"ב, שגם ציור וכיור אסור רק בבנין ולא ציור וכיור לחוד. וכדברינו שהחומרא לפייסו הוא רק בציור וכיור, כן עולה מד' הא"ר סק"ג וסק"ד, ובחיי"א כלל קלג ס"י. ועוד. ודלא כמשמעות כמה אחרונים. אבל ראה בלקט יושר ע' 107 דמיירי בבנין).

150) וכן אסור לעשות סעודת מרעים בימים אלו (ראה ס' האורה לרש"י סס"ד ובפרדס הגדול סי' קסה. ר"י מלוניל (הובא במלאכ"ש תענית פ"ד מ"ו) ומאירי תענית כו, א. ואף שבדוחק איכא לפרושי שהכוונה למעט ולא לאסור לגמרי, אבל אנן קייל"ן שאין שמחים בו כלל, כמ"ש במג"א סתקנ"א סק"א. וכ"כ באחרונים להדיא בענין זה – ראה מל"ח ס"י ס"ט. ערוה"ש סתקנ"א ס"ח. ועוד).

אבל מסיבת יום הולדת ללא סעודה בודאי מותר, וכש"כ לקטנים, ואפילו לחברים וידידים.

ולעשות סעודת הודי' להשי"ת[151]. ואם נעשה לו נס בתשעת הימים, יש לו להתבודד ולהודות וכו' בו ביום, אבל הסעודה והשמחה יש לו לאחרם עד שבת נחמו או חמשה עשר באב.

אף שנוהגים שלא לעשות סעודת חנוכת הבית בכל בין המצרים דלא מסמנא מילתא, אבל בימים אלו אסור מן הדין אפילו בלא בשר, לפי שהוא בכלל ממעטין בשמחה.

כיבוס בגדים

אסור לכבס בגדים, ואפילו על מנת להניחם וללבשם לאחר תשעת הימים, ואפילו אם יוצא לדרך מיד לאחר תשעה באב[152].

אסור ליתן בגדים לניקוי יבש (קלינערס), אף שאינו כמעשה כיבוס במים, אלא מנקים ע"י שאר חומרים.

איסור זה שייך לא רק למלבושים, שאסור לכבס בין ללבוש בין להציע, ואפילו במטפחות הידים והשלחן הכל אסור.

אסור לישראל לכבס בגדי נכרים בשבוע שחל בו ת"ב.

אסור ליתן לכובסת עכו"ם לכבס מראש חודש ואילך, אבל קודם ראש חודש מותר לתת, אף על פי שתכבס אחר ראש חדש. אמנם, כשאין לו כתונת לשבת, מותר לכבסו ע"י נכרי[153].

כמו"כ אסור לכבס פאה נכרית, ובמקום צורך יש להקל, חוץ משבוע שחל בו תשעה באב. אך מותר לסדר, לסרוק (אף בעזרת חומרים) ולקצר[154] (ובפרט שמוסיף בצניעותה) את הפאה[155].

כיבוס במקום הפסד – ראה בהערה[156].

אסור לגדולים לכבס כסות קטנים[157]. אמנם, בקטנים[158] שתמיד מלכלכים בגדיהם, מותר לכבס בגדיהם בצנעה. אבל אסור להוסיף בגדים אחרים למכונת כביסה.

מה שהותר הכיבוס בשבילם הוא דוקא כשצריכים לזה כעת, אבל לכבס ולהניח פשוט שאין להקל.

גיהוץ (פירוש, שמעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו) אסור, בין לגהץ וללבשו ובין לגהץ ולהניחו[159].

לצחצח מנעלים – נחלקו הפוסקים אם הוא בכלל כיבוס, ולכבוד שבת בודאי אין להחמיר [160].

---

151) ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' א'תפז וש"נ.

152) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ט'תשמה. וש"נ.

153) ומכל מקום נכון ליזהר שלא לעשות כן בבית ישראל, דאיכא משום מראית העין.

154) שתיקון בגדים ישנים אסור רק ממנהגא, ולכמה פוסקים מותר וכסתימת המחבר והרמ"א, וה"ז לצורך מצוה וצניעות, וגם הוא בכלל קישוטי אשה. ובפרט, כשאין לה פאה אחרת ראוי' ללבישה, וגדול כבוד הבריות, שה"ז כמי שאין לו בגד אחר (בגדי ישע סתקנ"א ס"ח). ועוד, שי"א שגם להאוסרים תיקון בגדים ישנים מיירי לפרום ולתפור מחדש.

155) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תרעט.

156) יש להתיר לכבס למנוע הפסד בבגד, כגון שאם לא יכבסו יעלה עובש וכדומה, שאי"ז היסח הדעת מאבילות – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ה'לז. וש"נ.

157) ולכמה דעות (וכן נראה עיקר) אפשר להקל עד שבת חזון.

158) בגדר קטנים לענייננו: למעשה נוהגים להתיר עד גיל חינוך דהיינו ו' שנה, אבל במלוכלך ביותר יש לסמוך על הדעות להתיר עד גיל בר מצוה. ואם אפשר, יעשה על–ידי נכרי או קטן (שעיקר האיסור על הגדולים לכבס בגדי הקטנים. ולהעיר מרמ"א סרנ"ט ס"ז דכל היכא דאפשר ע"י קטן לא יעשה גדול) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'שטו. וש"נ.

159) ובגיהוץ שבימינו, יש מקום להקל כשראוי ללבישה ללא גיהוץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי'תשסו.

160) בפשטות אינו בכלל כיבוס, שאין כאן מעשה כיבוס, וגם ל"ש כיבוס בעור (ובשבת איסורו משום ממרח או צובע. ובשבת הותר ליתן מים לשכשכו אבל לא לכבסו, דהיינו שמשפשף צדו זע"ז). ועוד שהוא רק להסיר האבק והלכלוך ואינו בכלל הגזירה, נוסף לזה שהוא רק מבחוץ וע"ד ניקוי כתם (ובאו"א שהוא רק להעמיד שחרותו ולא לייפותו). וגם י"ל דדמיא לבגדי קטנים שמתלכלכים תדיר, וכשאין יותר מזוג אחד דומה למי שאי"ל אלא חלוק א' דעכ"פ קיל טפי (ראה לקמן). ואולי איכא לדיוקי הכי ממה שבתפירה וקני' נתפרש להדיא דקאי גם במנעלים חדשים, משא"כ בכיבוס. והחילוק פשוט, דהתם ה"ט משום אבן שתי' או מיעוט בשמחה, אבל כיבוס איסורו שלא יסיח דעתו מאבלות, ולא גזרו אלא בכיבוס ממש שי"ב טורח והתעסקות. (אבל י"מ באיסור כיבוס כדי למעט בשמחה – ראה שו"ת תורה"ד סי' קנב. פמ"ג בא"א סקי"ב. אמנם מש"כ באר"ח ובכלבו שהוא כדי למעט בשמחה, הוא רק במה שמתחילים מר"ח, אף שאיסורו רק בשבוע שחל בו ת"ב) ואף שיש שכתבו גם באיסור תיקון בגדים משום כיבוס (ראה משנ"ב סתקנ"א ס"ו בבה"ל ד"ה ונהגו בשם ביהגר"א) – אנן לא קיי"ן הכי (שהרי מהנ"ט כתב הגר"א לפקפק בההיתר לתפור לגוים או לתת לאומן נכרי). ועוד, שלדבריהם באמת אין הכרח דטעם זה קאי נמי על

ללבוש בגדים מכובסים

אסור ללבוש בגדים מכובסים או מגוהצים בתשעת הימים[161], אפילו המכובסים מקודם, ובין ללבוש בין להציע בהם המטה[162] ואפילו מטפחות הידים והשולחן, אסור[163].

אם לבשן פעם אחת קודם תשעת הימים, מותר ללובשם בתשעת הימים.

נהגו להקל ללבוש בגדי זיעה הסמוכים לבשר מכובסים, כגון לבנים וגרביים וכיו"ב, בימים אלו, ובפרט בזמננו שכולם איסטניסים בענין זה[164].

מנעלים. וכ"כ כמה אחרונים (ראה שו"ת אול"צ ח"ג סכ"ז ס"א. שו"ת יבי"א ח"ג סל"א סק"ד. שבה"ל ח"ו סרמ"ד סק"ג. מבית לוי בעניני ביהמ"צ ע' כג. ובשם הגרויש"א – שו"ת רבבות אפרים ח"א סשע"ה הליכות והלכות ביהמ"צ ע' 9, והל' ומנהגי ביהמ"צ ע' נג. אבל ראה שו"ת שלמת חיים סשי"ב שהחמיר ללא טעם. וכ"כ בשבילי דוד סתקנ"א ס"ז. ובס' זה השולחן ח"ב סתקל"ד כתב לאסור בשבוע שחל. וראה מוע"ז ח"ה סשל"ח. ח"ח לקוטי הערות לשם. ויש שהביאו מחיי"א כלל קלג סי"ד שאסור לתקן מנעלים חדשים "וכן לנקותם", ופשוט שטה"ד נפלה כאן וצ"ל "לקנותם", כברמ"א סתקנ"א ס"ז. וכ"ה בדפוסים אחרים). וכש"כ בהשחרת המנעלים לחוד ללא הברקתם (ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ. ושם, שמסתבר שאין להבריק אף שאינו שייך לכיבוס. אבל לענין חוה"מ כתב להתיר לצחצח כרגיל אם אינו צחצוח היותר יפה – אג"מ או"ח ח"ה סל"ו סק"ד). ולכאורה השחרתו היא בגדר לבישת בגד ישן שצבעו (ראה שקו"ט מזה בדע"ת למהרש"ם סתקנ"א ס"ו) ולא מדין כיבוס, וגם בזה אין מקום לאסור כשהצביעה אינה מתקיימת, והצביעה רק מבחוץ.

וכ"ה הכרעת כמה פוסקים לענין חוה"מ. וכבר העירו מזה שלר"י אין משלחים מנעלים שחורים ביו"ט מועד מפני שצריך לצחצחם (ביצה טו, א) ומיירי בנשלח לצורך חוה"מ (ראה הגהות אשר"י), ונמצא שלדינא שמותר לשלוח, עכצ"ל שמותר לצחצח בחוה"מ (ראה שו"ת יבי"א שם). וגם להמחמירים במועד – התם חמיר טפי שלא יכנס כשהוא מנוול, אבל הכא ליכא הך טעמא. ואדרבה.

ומ"מ י"א שגם בזה שייך גזירת כיבוס מטעם שלא יסיח דעתו מאבלות. ואולי דמיא קצת להשקו"ט בענין הדחת והברקת הרצפה.

161) אשה הלובשת לבנים מותר לה לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה. אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים, רק לובשת חלוק בדוק ויפה. ואם אין לה, מותרת ללבוש חלוק לבן, שלצורך מצוה לא גזרו. וכן מותרת ליתן לכובסת נכרית לצורך לבישת לבנים.

162) במקום אורחים, יש להתיר לכבס מצעות המטה, כיון דלאו אורח ארעא להשתמש במצעים שישנו עליהם אחרים (שו"ת מנח"י ח"י סי' מד. ועוד). כמו כן מותר לכבס מגבות של המקוה – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ה'ח. וש"נ.

ועצ"ע ההיתר להציבור להשתמש במגבות המכובסים ולא להביא מביתם. ויש ליישב בדוחק, כיון דטריחא להו מילתא וחשו שיתבטלו מטבילה, וזימנין דאיתרמי טבילת עזרא, ויש כאן ביטול מצוה. ועוד, שיש שמחמת הטירחא ישתמשו במלוכלכים שהשתמשו אחרים, ולאו אורח ארעא למיעבד הכי, שבמקום ציבורי יש חשש למחלות מידבקות רח"ל. וחזי לאצטרופי, דאעיקרא דמילתא יש שכתבו שנהגו היתר להשתמש במטפחות הידים המכובסים. ובנדו"ד, שמתלכלכים תדיר, יותר ממטפחות הידים גרידא, דמיא למטפחות האף שהתירו הפוסקים. וראה גם אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. וש"נ. ומ"מ ראוי בדאפשר להחמיר בכך, ועכ"פ להניח תחילה על הרצפה וכדומה.

163) לצורך רפואה כגון למנוע זיהום, או כשיגרם גירוי בעור אם לא יחליף, וכן בבתי רפואה, מותר.

164) כ"כ כמה אחרוני זמננו. וכבר כ"כ בחקר הלכה אות א ערך אבילות סקכ"ב. וראה משנת יעקב סתקנ"א. ובנוגע לגרביים – ראה שבילי דוד סתקנ"א סוסק"ו.

ואף שבכ"מ משמע שרק בשבת חזון התירו להחליף משום זיעה, וכבר חקרוה שרים אם טעם ההיתר משום זיעה או משום שבת, או דבעינן תרוויהו. וגם בכ"מ כתבו להדיא שאין ללבוש פוזמקאות ושאר בגדי זיעה מכובסים בתשעת הימים – הרי הטעם שהותר בשבת חזון הוא גם לפי שאין לך עני בישראל שאינו לובש כתונת מכובסת לשבת, והה"נ בימינו בשאר ימי השבוע (אף של"ש בזה הביאור משום אבילות בפרהסיא. וילה"ע, שהמנהג להחליף כל הבגדים בשבת חזון, הוא כקולי דמר ודמר, שכבר נחלקו קדמאי בפי' "כתונת" (שבמדרבי ועוד), אם הכוונה לבגד התחתון ומשום זיעה, או לחלוק ומשום אבלות בפרהסיא, ובשו"ת מהרש"ל דלקמן נראה שתפס החבל בשני ראשים. וצע"ק). ומצאתי שכ"כ להדיא בפסקי חמודי דניאל מכת"י (ע"פ המג"א סתקנ"א סק"ד שאינו לבוש רק מפני הזיעה): לפ"ז אפילו בחול מותר ללבוש כיון דהיתר שאינו אלא לזיעה. והאחרונים שהחמירו לא ראו דבריו. וכ"מ בשו"ת מהרש"ל סכ"ז בסו"ד. (ובתי' הראשון דמהרש"ל, קמ"ל להתיר לכבוד שבת גם כשלא נתמלא זיעה).

ועוד, שידוע שבימיהם לא החליפו הכתונת רק פעם בשבוע (ראה פתיחתא איכה יז. איכ"ר ג, ה. שו"ת מהרש"ל שם. נוב"י תנינא אה"ע סי ס ד"ה וע"ד הכתונת. וראה הגהות השואל ומשיב סתקנ"א ס"א. הגהות ברוך טעם למג"א סתקנ"ט סק"י. וראה בנוגע לפוזמקאות בהגהותיו לסתקנ"א ס"א. והאריך בזה בשו"ת קנין תורה ח"א סי' קט סק"ג).

וי"ל, דעדיפי מבגדי פשתן הסמוכים לבשר שבזמנם, לפי שידוע שנעשו רק בכדי להציל מזיעה. (וי"ל דוגמא: ע"ד אפרקסותו שפטור מקריעה דלאו בגד הוא. והה"נ לענייננו. וראה מג"א סתקנ"א סק"ד. הגהות יד"פ למג"א סתקנ"ט סק"י. אבל בהגהות ברוך טעם גרס "שאינו לובש", ולא "שאינו לבוש", וא"ש משה"ק בהגהותיו למג"א סתקנ"ט סק"י).

ועוד שריחן רע, ואין משום שמחה בכיבוסן ולבישתן.

ועוד טעם, לפי שמחליפם גם לצורך אחרים המצטערים מחמת הריח. וי"ל שדומה לההיתר לאבל להחליף בגדיו כשנתלכלכו או משום כנים (ראה פת"ש יו"ד סשפ"ט סק"ב שהביא בשם שו"ת לחמי תודה ס"ל. וכבר העירו שבלחמי תודה כתב גם שילבשנו אחר. וכן העתיק בקיצור שו"ע סרי"א ס"ח. והפת"ש קיצר בהעתקת דבריו. ואולי רמזו במש"כ "ע"י כך". וראה שו"ת מנח"י ח"י סמ"ד. אמנם, האחרונים לא החמירו בדבר. וראה גם חמו"ד שהובא בפת"ש סשפ"א סק"ג. ברכ"י יו"ד סשפ"ט. ערוה"ש שם ס"ז. וראה שם ס"ו. ובנדו"ד דל"ש שילבשנו אחר הותר גם בל"ז משום כבוד הבריות. ועוד, דהתם מיירי בכתונת ולא בבגד הסמוך לבשר).

וכבר העירו מזה שאין איסור גיהוץ באנפיליא, אף למ"ד שגיהוץ היינו כיבוס בנתר.

ועוד איכא בגווה, שידוע שההחלפה מונעת כמה מחלות (וראה גם נדרים פא, א) והוי כלרפואה. וכמו שמותר לרחוץ במקום לכלוך וזיעה.

ויש המחמירים עכ"פ בשבוע שחל בו תשעה באב, ועכ"פ להניחו תחילה ע"ג קרקע עולם, אא"כ נתמלא זיעה שמותר להחליף, שגם למחמירים, אם נתמלא זיעה ואינם ראויים ללבישה שוב, ודאי מותר להחליף. והכל לפי הענין. וכ"מ בשו"ת מהרש"ל הנ"ל. וראה שו"ת

מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו וללבשו. אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו[165], והיינו שגם כשנתלכלכו כל בגדיו אסור לכבס[166].

קטנים שהותר לכבס בגדים בשבילם (ראה למעלה) מותר גם להלבישם בגדים מכובסים.

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור[167]). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

ללבוש בגדי שבת: אסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים. בברית מילה נוהגים שהמוהל ובעל ברית [היינו הסנדק] האשה המכנסת התינוק[168] ואבי הבן והיולדת ואבי אבי הבן ואבי היולדת הם ונשיהם וכן גם שאר קרובים (אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת בברית מילה של קרובים אלו) לובשים בגדי שבת. וכן בפדיון הבן, אבי הבן ואמו[169] והכהן לובשין בגדי שבת. והוא הדין בסעודת בר מצוה (בו ביום), שחתן הבר מצוה ואביו ואמו לובשין בגדי שבת. אבל בלאו הכי, אסור[170].

שלמת חיים סשי"א. ועוד.

165) אבל יש להקל לכבס כתם בודד וכל שכן בכתם הבולט ומכוער – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'עא.

166) אבל כשמצטער **מאד** (ולא רק איזה אי–נוחות), כבבגדי זיעה שדרך להחליף כל יום וכולם מצטערים, או אפילו בבגדים עליונים אם מתבייש לילך כך בשוק, יש להתיר המוכרח לבד, ולא יותר. ובפרטיות:

* **בבגדים תחתונים** – עדיף לקנות חדשים וישימם על קרקע עולם. ורק אם אי אפשר לקנות חדשים, אפשר לכבס המוכרח בלבד, וישימם על קרקע עולם.
* **בבגדים עליונים** (חליפה מכנסיים) – אסור לקנות, ויכול לכבס רק בגד **אחד**.
* **בחולצה** (שמרובה בזיעה) – יש מקום בדוחק גדול להתיר לכבס הנצרך, והיינו בצמצום, וישים על קרקע עולם. (וראה בשו"ת באתרא דרב סי' י'רכג בטעם ההכרעה כנ"ל).

167) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמיירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שנזכר שם רק כתונת – היינו למנהג להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

168) אבל המכניס והמוציא התינוק [שקורין קוואטער] וכן שאר המכובדים אינם בכלל זה.

169) וכן הסבא והסבתא, אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת.

170) לצורך שידוכים אם אין להם בגדים נאים אחרים, יש להתיר ללבוש בגדי שבת בפגישות. ואפילו בגדים מכובסים, כשאין להם בגדים שאינן מכובסים. וראה הליכות שלמה פי"ד הע' 25, שכל אלה שהותרו להם בגדי שבת הותרו גם בבגדים מכובסים.

(וכ"ה בשו"ת פנים מאירות ח"ג סל"ז בנוגע לבעל ברית. אבל ראה שו"ת זרע אמת ח"א סע"ו דלא ברירא לי' להתיר בגדים מכובסים לבעל ברית, רק בגדי שבת. והביא משו"ת בית יהודה לאיסור. וכוותי' פסק במח"ב סתקנ"א סק"ב. (וראה שם סק"ה).

ובאמת, כ"ה להדיא לגבי מילה בת"ב, בשו"ע ורמ"א סתקנ"ט ס"ח, ללבוש בגדי שבת ולא לבנים. ובפשטות הכוונה להתיר רק בגדי שבת ולא בגדים מכובסים האסורים מדינא. וכמו שבת"ב אסור ללבוש חלוק לבן לצורך לבישת הליבון (רמ"א סתקנ"א ס"ג), שבפשטות הכוונה לחלוק מכובס. וכ"נ קצת בביהגר"א סתקנ"א סקכ"א וסתקנ"ט סקכ"א. וראה גם בשד"ח פאה"ש מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"א.

ובערוה"ש שם ס"ח נדחק בזה, ומשו"ה כתב של' "בגדי שבת" ברמ"א שם לאו דוקא. והוא מחודש. גם בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סק"ח סק"ג נקט שאינו לובש בגדי שבת. וכתב שמדוייק ל' השו"ע "בגדים אחרים" ולא "בגדי שבת". ותמוה שהעלים עינו שברמ"א שם מפורש "בגדי שבת". (ורק כשהם עדיין חדשים שגיהוצן ניכר יש להחמיר – מג"א סתקנ"ט סק"י. והביאו ביא"פ למג"א סתקנ"א סק"כ, והב"ד במשנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ו. וצ"ל שהחומרא בבגדי שבת שע"פ רוב ניכר הגיהוץ, וכאן הותר בגדי שבת בסתמא אא"כ חדשים וניכר להדיא).

אבל בשו"ת מהר"י מברונא סי"ח, והב"ד בשכנה"ג שם בהגה"ט סקט"ז, פי' "ולא לבנים", שלובשים רק הקוטא וסרבל, ולא כתונת לבנה כיון שכתונת הוא דבר שבצינעא. וצ"ע שבמרדכי ועוד הובא בהמשך לזה שכמו"כ בשבת חזון אין מחליפים כליהם רק הכתונת. ובשו"ת מהר"י מברונא העמיס פי' אחר במרדכי, שאין משנים משום שבת אחר, ורק הכתונת אין לובשים. אבל שאר הפוסקים כתבו איפכא שרק הכתונת מותר להחליף, לפי שהוא מפני הזיעה. (ודלא כהמפרשים דכתונת כאן היינו מעיל. ובשו"ת מהר"י מברונא מוכח דלא כ"ל הכי. וראה שו"ת הרדב"ז ח"א סתרצ"ג).

ולכאורה איכא לפרושי באו"א, שהכוונה למעיל בצבע לבן שהיו לובשים בשבת. וכן נהגו ללבוש בברית. וא"ש הל' "לבנים ממש". ומה"ט אסור, דלאו כו"ע לובשים בגד לבן בשבת – ראה או"ז הל' אבלות סתל"ז. וראה הנסמן בהערת המהדיר בס' קושיות ע' כד הע' 170. וכן ראיתי שפי' בטור ברכת סתקנ"ט סק"ט, עיי"ש ע"ד הסוד. גם י"ל שמצינו כה"ג באיסור לבישת בגד מגוהץ תוך ל' שהאיסור רק בלבן וחדש (שו"ע יו"ד ששפ"ט ס"ה) וה"נ איכא לפרושי הכא. וא"ש בקל.

ועכ"פ, גם אם נפרש שהכוונה לשלול מכובסים – היינו רק בת"ב, אבל בשבוע שחל בו, קיל טפי, והותרו גם בזה. וכ"כ במט"י סתקנ"א סק"א שלבנים לא נאסרו רק בת"ב עצמו. גם בשו"ת נוב"י או"ח מהדו"ק סכ"ח נקט בפשיטות להתיר לבנים לבעל ברית (אף שהחמיר בתספורת, ודלא בשו"ת פנים מאירות שם. ולפלא שהרי כתב שם שכל מה שנאסר מדין התלמוד לא הותר לבעל ברית. ואולי גם בנוב"י לא מיירי לענין מכובסים. אבל ראה שו"ת נוב"י יו"ד מהדו"ת סרי"ג לגבי אבל תוך ל'. ונזכר גם דין שבוע שחל. ומשמע שמחלק בין לבנים ומגוהצים ממש ללבנים גרידא). וכ"מ בשע"ת סתקנ"א סק"ג שהמנהג ללבוש לבנים. וכן המנהג גם בימינו ללבוש מכובסים. ולכאורה לפמש"כ במג"א שם שאין להחמיר בברי"מ יותר מבשבת חזון, נמצא דלדידן שלובשים בשבת חזון בגדים מכובסים אין טעם להחמיר.

ונראה, שצורך שידוכין עדיף מבעל ברית, דהתם ההיתר מפני שיו"ט שלו הוא, אבל אין בלבישת הבגדים צורך מצוה, וגם אינו יו"ט גמור,

אכילת בשר ושתיית יין

נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מראש חודש עד התענית, ור"ח בכלל. ואע"פ שאין כאן איסור כלל מדין התלמוד (שאפילו בערב הצום בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין), אף על פי כן מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור, פורץ גדר של ראשונים ופורץ גדר ישכנו נחש של דבריהם[171].

איסור אכילת בשר כולל בשר עוף, בשר מלוח ותבשיל של בשר[172]. ודוקא בתבשיל של בשר אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר, אפילו אם היא בת יומא, פשיטא דמותר.

מותר לאכול מרק שיש בו בצלים שנחתכו בסכין בשרי[173].

ילדים מתחת לגיל שש רשאים לאכול בשר בתשעת הימים.

איסור שתיית יין כולל מיץ ענבים[174] וכן תבשיל שנתנו בו יין[175].

מותר בחומץ של יין.

מותר לשתות שכר, והוא הדין שאר משקין חריפים המשכרים.

נוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון בימות החול, אלא נותנים לתינוק שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין, ולא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים. וישתה התינוק מלוא לוגמיו. ואם אין תינוק יברך בלא כוס. ואם בירך על הכוס ואין תינוק, יניח ולא ישתה ממנו.

לענין הבדלה, ראה לקמן בדיני מוצש"ק.

מותר לאכול בשר ולשתות יין (וכן כוס של בהמ"ז) בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה (ואפילו שלא בזמנו)[176], פדיון הבן, סעודת בר־מצוה (דוקא ביומו) וסיום מסכת (ראה להלן פרטי דינים ומנהגים בנוגע לסיומי מסכתות). והיינו, כל השייכים לסעודה, כלומר כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו (ואפילו נשים), הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו[177]. וכן נשים

ומשו"ה מקום לומר שלא הותרו לו בגדים מכובסים האסורים מדינא דגמרא. אבל כאן ה"ז צורך מצוה וחשש ביטול פו"ר. (ואף שנהגו איסור בנישואין דלא מסמנא מילתא). ודמיא ללבישת הליבון שהותר נמי מחמת צורך מצוה. וכמו שהותר לכבוד שבת).

[ולהעיר שגם בתוך שבעה שאסור מדינא בבגד מכובס כתב בגליון מהרש"א יו"ד סשפ"ט ס"א, ואמור רבנן בכפילא – שם סי' ת ס"א, בשם שו"ת מהרש"ל סכ"ז, שבשבת של אבילות מי שאינו לובש כתונת מכובס הוא חסידות של שטות". וכבר ראו כן תמהו בדברי, שבמהרש"ל מיירי רק בשבת חזון, שאינו בשבוע שחל בו ואינו מן הדין, וכן באותם שמראים אבלות על קרובים המתאבלים, שהוא רק מנהג. וכן מפורש בט"ז יו"ד סשצ"ט סק"ב שבקובר מתו ברגל שאיסור גמור מן הדין ללבוש מכובסים ברגל. (ולמעשה נהגו להתיר בחולצה, שדומה קצת לבגדי זיעה וגרביים, שבזה בלא"ה התירו. ובמכנסיים – בד"כ לובשים של שבת שאינו מכובס). וראה ציוני הלכה אבילות ע' שפה בשם הגריש"א. והנה נדו"ד בשבוע שחל בו הוא איסור מן הדין (ול"ד לשבת חזון שאין איסורו מדינא דגמרא), ולדברי גליון מהרש"א שהותר גם בכה"ג לכבוד שבת גם באבילות חדשה, כש"כ שיש להתיר במקום ביטול פו"ר. וגם להחולקים – אכתי יש לחלק, דשאני הכא באבלות ישנה, ובמקום ביטול מצוה רבה כה"ג. וחזי לאצטרופי דעת הראשונים דס"ל דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו, ובפרט בכיבוס שלנו. ולכאורה דומה ממש ללבישת הליבון שהותר לה. ועכ"פ, בשעהד"ח כשאין לה בגדים שאינם מכובסים, יש להתיר].

171) חולה (אפילו במקום מיחוש וחולי קצת, אא"כ יודע שחלב לא יזיק לו), וכן מי שמאכלי חלב מזיקין לו (אלרגי' וכדומה), ומעוברת או מינקת שתינוק שלה חולה עד שרע לו כשאמו אינה אוכלת בשר, מותר לאכול בשר עוף. ואם אין בשר עוף יאכלו בשר בהמה. כיום שישנם הרבה אופציות של מאכלים בריאים, יש להעדיפם, וכמובן רק באם לא יזיק. כמו כן, אפשר לשמוע סיום.

יולדות (כל שלשים יום מהלידה) שצריכה לכך, מותרת בבשר ויין. ונכון למנוע מז' באב ואילך אם אפשר (והינו שלא במקום חולי).

מי שבירך על בשר או יין, יאכל או ישתה משהו כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, שאין במשהו לא משום שמחה, ולא משום ביטול המנהג.

172) נפל בשר לתבשיל, אם יש שישים מותר.

173) שו"ת אתרא דרב סי' י'קטו. וש"נ.

174) לצורך רפואה יש להתיר לשתות יין או מיץ ענבים שנתערב במים יותר מכדי מזיגה עד שאין ראוי לברך עליו בורא פרי הגפן. אבל שלא לצורך רפואה אין להקל (שע"ת סתקנ"א סקי"א. משנ"ב סקס"ו).

175) שו"ת באתרא דרב סי' ה'קמו. וש"נ.

176) לענין לשתות מכוס של ברכות המילה, נחלקו הפוסקים. ולמעשה נוהגין ליתן לקטן לשתות. (ואף שפסק המחבר סתקנ"ט ס"ז שאפי' בת"ב עצמו מותר ליולדת לשתות מיין ברכת המילה – כבר האריכו לבאר בכמה אנפי, והארכנו מזה בדיני הבדלה לחולה בת"ב שחל ביום א' (ובת"ב נדחה). ובכל אופן, המנהג בת"ב אינו כן אלא שנותנים לתינוק). וכשאין קטן, ישתה המברך בעצמו. ולא יתן לתינוק הנימול. אבל מכוס של ברכת המזון מותר לשתות. וראה שו"ת באתרא דרב סי' י'פח. וש"נ.

177) אבל ההולכים רק לשתות, ובלאו הכי לא הין הולכים ה"ז מצוה הבאה בעבירה.

השייכות לסעודה, ודוקא במקום שמזמנים נשים לסעודה זו. אבל מי ששולחים לו לביתו אסור לו לאכול. (ובשבוע שחל בו תשעה באב אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם לבד בעלי המצוה ולבד הקרובים הפסולים לעדות[178]). ויש שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בזה, וכל הבא ברוך הבא.

שחיטה

ברמ"א מובא שמצניעים מראש חדש ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה או שבת או מילה (או פדיון הבן) וכיוצא בו. אבל בימינו אלה שאנו דרים בעיירות גדולות, שיש בהן תמיד כמה חולים וכמה יולדות והרבה חלושי הבריאות, וכן צריכים שיהי' בשר מצוי לשבת, לא נהגו להצניע הסכין.

גזיזת צפרניים

מותר ליטול צפרניים בתשעת הימים, ואינו אסור[179] אלא בשבוע שחל בו תשעה באב[180].

רחיצה[181]

אסור לרחוץ כל גופו לתענוג, אפילו בצונן, בתשעת הימים, אבל מותר להתקלח ולשטוף ראשו[182] פניו ידיו ורגליו[183] בצונן (כלומר, שאינם חמים[184]). וכן שאר אברים מותר, באם אינו רוחץ רוב גופו.

להסיר לכלוך וזיעה (כשמזיע מאד, שאינו סובל ריחו, ולאיסטניס גם בזיעה קצת) – מותר

---

178) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'.

179) בכלל זה, אסור לעשות מניקור ופדיקור.

180) וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תרפה וסי' ה'לה. וש"נ.

ולצורך טבילה וכן כשיש חשש חציצה לנטילת ידיים, מותר.

181) יש שכתבו לחדש שבתשעת הימים אסור גם בסיכה, שרחיצה בכלל סיכה (מו"ק טו, ב. רמב"ם אבל פ"ה ה"ג), ובכלל סיכה חמורה תמיד יותר מרחיצה, שביו"כ אסורה גם להעביר הזוהמא משא"כ ברחיצה. וכן באבלות נאסרה סיכה אפילו כל שהוא ואילו רחיצה רק בכל גופו או רובו. וכ"כ בהליכות אבן ישראל ע' שלב. שם ע' שמ. נחמת ישראל פט"ו סי"ח בשם הגרח"ק. ציוני הלכה אבלות ע' שסג בשם הגריש"א.

אבל לא מצאנו כן בשום מקום. וצע"ג לחדש איסור חדש מעצמנו. ועוד, שהרי לכמה פוסקים הותר רחיצה בצונן, ולדידיהו עכצ"ל שאין לאסור סיכה, וא"כ גם לדידן אין לאפושי פלוגתא. וכן כיחול ופרכוס שנאסר לאבל וכל שלשים הותר בתשעת הימים. ועוד, שלא אמרו אלא שרחיצה בכלל סיכה, ובל' הראשונים (תוה"א ענין האבלות. ר"ן מו"ק שם. ועוד) שלא מצינו שאסור בסיכה ומותר ברחיצה. וכ"כ בב"י יו"ד שפ"ד. אבל איפכא לא שמענו. ובפרי האדמה הל' אבל העתיק הפכו. וצ"ע. וגם לפ"ז מיירי רק במה שאסור מדינא ולא ממנהגא, כבשבוע שחל בו. וראי' מרחיצה כל שלשים באבל שהותר בסיכה. וכבר כתבו הפוסקים שאין לנו ללמוד לאסור בת"ב מאבל, וכש"כ בשבוע שחל בו. (וי"ל שאיסור רחיצה בשבוע שחל בו דמיא לאבל תוך ל', שהוא אטו גזירת תספורת וכיבוס, ולא מחמת עצמו. וא"ש שמדינא דגמרא נאסרו רק תספורת וכיבוס, וממנהגא גם רחיצה. אבל סיכה ושאר ענוויים שלא נאסרו מן הדין לא נהגו בהם איסור ג"כ. וגם את"ל שאסור מחמת עצמו, אכתי אין לנו להוכיח לאסור בסיכה). וגם ביו"כ ילפינן להו מתרי קראי ונמנו בעינויים שונים (ונדחק בזה בציוני הלכה שם ע' שסד). וראה תוספת יו"כ יומא עו, ב ד"ה אשכחן. וגם לדבריו דבתר דאתרביא ביו"כ ילפינן דסיכה בכלל רחיצה (וראה שעה"מ שביתת עשור פ"א ה"ה) – היינו רק בסיכה שאסורה מדינא. ועוד ועיקר, דאכתי אין לנו להוכיח איפכא, שסיכה בכלל רחיצה. וכ"כ בחי' ר"מ מאימראן יומא עז, א, דמה"ט אאפ"ל לרבויי תרווייהו מחד קרא דרחיצה בכלל סיכה ולא להיפך, ומחד קרא לחוד נימא דרחיצה אסורה וסיכה מותרת. וראה גם שדה הארץ תעניות פ"ה ה"י בסו"ד. ובכל אופן, איסור רחיצה וכש"כ בצונן בתשעת הימים וגם בשבוע שחל בו הוא רק ממנהגא. ומה שלא נהגו לא נהגו. ובטעם האיסור בחפיפת הראש בע"ש בבורית – ראה להלן בהע'.

182) כ"ה בדרה"ח סי' קל. וכ"מ בשו"ת מהרי"ל סט"ו הביאו בב"י סתקנ"א, שהוא בכלל פיו"ר. אבל ראה ד"מ שם סק"ז שהעתיק באו"א. וכבר העיר בזה בשו"ת דברי נחמי' סל"ט. וראה גם במנהגי מהרי"ל שכתב באו"א. ועכ"ז, הותר שאינו רוב גופו. ומש"כ הלבוש סט"ז להתיר בקטנים רק כשיש להן חטטין בראש – היינו להתיר גם בחמין. וכן ברמ"א יו"ד שפ"א ס"א לאסור חפיפת הראש לאבל כל ל' – מיירי בחמין, ראה ערוה"ש שם.

183) ובאופן כזה מותר לשחק במתיזי מים – "ספרינקלערס" – בימים אלו.

184) גדר חמין לענין זה – כל שבנ"א רגילין לרחוץ בו, ונהנה מחמימותם, ונקרא בלשון בנ"א מים חמים (ראה שו"ת חכ"צ סי"א: שיעור שיקראו להם מים חמים), משא"כ כשחום המים הוא רק להפיג צינתם (ראה בדה"ש יו"ד שפ"א ביאורים ד"ה בחמין. שם סק"ו. ובכ"מ כתבו כן גם לענין רחיצה בשבת. אבל דעת אדה"ז במהדו"ב סרנ"ט ד"ה והנה ברמב"ן שכל שהופשרו בשבת אסור אפילו במי הנהר בחורף שעמדו קצת בבית. אבל לאידך, בהופשרו מע"ש משמע קצת שכל שאינו חם שהיס"ב הותר. וראה קצוה"ש סי' קלג סק"א שמדברי האחרונים משמע שאפילו אין היס"ב מיקרי חמין. ואאזמו"ר בשערים מצויינים בהלכה סי' קכב סקי"ב היקל בענייננו בפחות מחמימות הרוק. אבל להעיר מל' הש"ך יו"ד שסע"ד סק"ו: פושרים גמורים. וראה שביתת השבת מבשל בבאר רחובות סוסקכ"ה שלא כל הפושרים שוין).

להתקלח כנ"ל, ובאם אינו מספיק להסיר הזיעה, אזי מותר לשטוף כל גופו, אבר אבר. באם במים פושרים לא מתנקה, מותר גם בחמין ואפילו בסבון[185], שכל שהוא משום נקיות ולא לתענוג מותר, והכל לפי הענין וכפי ההכרח. ויש להתקלח בצנעה במקום הצורך, ולא במקוה ציבורי וכיו"ב. אבל אין להקל מחמת החום לחוד[186], ובכלל יש למעט בזה ככל האפשרי, ולשנות מהרגלו הקבוע, אף שמצטער קצת, ובפרט בשבוע שחל בו תשעה באב, וכדאי הוא בית אלקינו. והדבר מסור ללב יראי ה' מתי להקל.

לפי זה, אסור לשחות בבריכה או בים בימים אלו[187].

---

185) ויל"ע אם עדיף רחיצה בצונן ובסבון מרחיצה בחמין ללא סבון, שבע"ש התירו רחיצת ראשו בחמין אבל ללא סבון, כדלקמן. ולאידך בשו"ת מהרי"ל סט"ו איפכא להתיר בע"ש רחיצה בצונן בסבון אבל לא בחמין. (וראה בלקט יושר ע' 109 בהנהגת התורה"ד. וכן בהנהגת מהרש"ל אות מד שחפף בלו"ג (סבון) חמין). ונראה פשוט שרחיצה בסבון עדיפא, שאין איסור מעיקר הדין בסבון. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"ז סע"ז סק"א. (ופשוט שלא נאסר מחמת סיכה, כנ"ל. ומה גם דמיירי במימי חפיפה שנעשה מאפר ולא בסבון שלנו. ועדיין יש לדחוק שהמתירים אכן מיירו רק בהכי. וצ"ע. ולפ"ז נצטרך לומר דבלבוש ועוד שאסרו מיירי דוקא "בבורית ולויג" גם יחד. ודוחק. ובקיצור שו"ע סי' קכב סי"ג: לא בבורית ולא בלויג).

ומש"כ הלבוש סתקנ"א סקט"ז שלא לחפוף ראשו בע"ש בבורית – היינו כיון שי"א שלא לחפוף ראשו בחמין כלל, או שבזמנם לא הי' רגיל לחפוף בבורית. ואולי, שכיון שנזקקו להתיר בחמין מחמת ההכרח כתבו למעט בזה שלא יהא בבורית. ובלבוש גופא לא הביא לאסור בבורית לגבי פיו"ר. ועוד איכא בגווה, שהאיסור רק בע"ש חזון, ולא בע"ש שלפניו כשחל ר"ח בע"ש – ראה הליכות שלמה פי"ד סי"ט. קובץ בית הלל חו' מז.

186) וגם בזמנם כתבו בטעמא דמילתא שרבים המקילים לרחוץ כל גופם בצונן "שמפני רוב החום שבא באב מתמלאים זיעה והו"ל לאינשי כאיסטניס", ועכ"ז לא קיילי"ן הכי, "ואילו הי' בידי למחות הייתי מוחה" (שו"ת מהר"י מברונא סי"ב). ובפרט שבימים קדמונים היתה עיקר עבודתם בשדה ועכ"ז נמנעו מרחיצה, וק"ו בזמננו היום, וגם נמצאים בחדרים ממוזגים.

וכבר המליצו בזה גדולי ישראל וחכמיהם, על ריבוי השואלים מדי שנה בשנה המבקשים צדדי היתר, שבנוגע לאבלות על אב ואם רח"ל כמעט שאין באים לבקש היתר, ורק לענין תשעת הימים שנתרופפו הלבבות מהרגשת צער החורבן והגלות מחפשים צדדי קולא. (אלא שבשעת אבילות רח"ל אין יוצאים מהבית).

ועכ"ז, מקום להקל לפי הצורך ברחיצה בצונן כשאינו לתענוג, ובפרט מר"ח עד שבוע שחל בו (דאיכא תרתי לטיבותא, ושניהם לא נתפשטו בכ"מ – צונן ואיסור רחיצה לפני שבוע שחל בו), וכש"כ וק"ו ברחיצה להעביר זיעה שהיא כרחיצה להעביר זוהמא, עכ"פ במזיע הרבה ומפונק (ולכמה דעות, כ"ה אפי' לגבי יו"כ וכש"כ לענין ת"ב – ראה פמ"ג סתרי"ג במ"ז סק"י. מט"א שם ס"ב. משנ"ב שם סק"ב). ובנשים אניני הדעת, עוד טעם להקל, שי"א שהנשים לא נהגו להחמיר שלא יתגנו על בעליהם (ראה ערך לחם למהריק"ש סתקנ"א סט"ז. הגהות מהר"א אזולאי ללבוש ס"ח).

ויש להוסיף, שמקור דברי הרמ"א להחמיר ברחיצת כל גופו בצונן הוא משו"ת תרוה"ד סי' קנ, שכתב "והמחמיר תע"ב", והיינו שגם ממנהגא מקום להקל. וראה כעי"ז בישועו"י סתקנ"א סק"ג בסו"ד.

וראה בשו"ת תשוה"נ ח"ד סי' קכט, שר"ל יתירה מזו, שהרמ"א שהחמיר הוא לשיטתו ביו"ד רסי' שפא לאסור רחיצה בצונן גם כל ל', אבל לדעת הש"ך שם סק"א שהותר בצונן תוך ל', ולכמה דעות – היינו גם כל גופו (ראה א"ר סתקמ"ח סק"ט וסתר"ו סקי"ד. פמ"ג סתקמ"ה בא"א סק"י ויג. שו"ת מגידות ס"נ (בדעת הש"ך). תפארת למשה יו"ד סשפ"א. דגו"מ תנינא שם וסשצ"ט (לדינא, אבל לא בדעת הש"ך). ועוד. וראה בפת"ש סשפ"א סק"ב שלאחרים יש להורות לקולא בזה), מקום לומר להתיר עכ"פ באבילות ישנה. ובשו"ת הנ"ל מטו בה הכי משמי' דהגר"ח מבריסק. וכ"כ בהררי קדם (להגריד"ס) ח"ב סי' קלט. וכבר קדמו בסברא כעי"ז בישועו"י שם. וכ"מ קצת בדברי שאול יו"ד סשפ"א ס"א דבודאי לא חמור מאבילות ל' (אלא שלדעתו גם בזה אסור). ולהעיר מדע"ק סשפ"א, שבזמננו במדינות אלו שרגילין ברחיצה ביותר אין צד להחמיר כל שלשים. אלא שלמעשה כל האחרונים העתיקו חומרת הרמ"א. ועוד, שבשו"ת מהר"י ווייל סי' קלב מוכח שהנהגה לאסור ברחיצה בצונן מר"ח דמיא לאבלות שבעה, עיי"ש. וכ"ה בראבי"ה סתתפ"ב (ומש"כ שם "בחמין" ונתקשה בזה המהדיר לשם, ור"ל בדעת הראבי"ה להתיר בצונן, ונגרר אחריו בשו"ת יבי"א ח"ח או"ח סמ"א סק"ג – צ"ל דהיינו לגבי פניו יו"ר, ולא להתיר בצונן, וכדמוכח בשו"ת תרוה"ד שהבין בדעת המרדכי והאו"ז (שמקורם מהראבי"ה) לאיסור בצונן. והרי בראבי"ה מדמה לה לאבל, ולאבל אסור בצונן). וכ"ה בביהגר"א סתקנ"א סקנ"ז. ומ"מ, אין ראי' מזה בדעת הרמ"א (אף שכ"מ קצת גם בשו"ת תרוה"ד, מקורו דהרמ"א). ועכ"פ, חזי לאצטרופי להתיר במקום הדחק. ובפרט בימינו שכולנו כאיסטניסים לענין זה.

[ואף שאבותינו ואבותיהם קיבלו חומרת הרמ"א, וחובה עלינו לשמור המנהג משום נדר – ראה גם דברי שאול שם – הרי גם הם לא החמירו ע"ע במקום צער או לאיסטניס, אלא שלדידהו לא הי' צער כ"כ בימינו. ועוד שגם בזמנם היו כאלו שרחצו ולא מיחו בידם מה"ט. ועוד להעיר, שגם במנהג הרבים שקיבלו אבותינו מותר ללא התרה במקום צורך וחולי, ראה חיי"א כלל קכז ס"ו. ואף למש"כ להחמיר בשו"ת זר"א ח"ג סי' קכה בחולה שזקוק לבשר משנכנס אב שצריך התרה, אינו מדינא ורק משום סלסול נהגו בהתרה, ראה מש"כ הו"ע שם ח"א סס"ט ד"ה ובאמת כן, שבכה"ג לא קיבלו המנהג. ועיי"ע שם ד"ה אכן הואיל, שבמנהג האבות משום סיגוף אין הבנים מחוייבים בכך, אם לא נמשכו מעצמם אחר מנהג אבותיהם. אבל ראה שם שמנהג למנוע מבשר ויין אינו מנהג סיגוף אלא גדר וסייג, כיון שיש לזה שרש איסור מדינא למעט בשמחה אלא שמחמירים יותר מן הדין. וא"כ לכאו' הה"נ לענייננו].

ועוד להעיר שיש שכתבו למיסבר סברא, שבני ספרד לא קיבלו המנהג להחמיר, לפי שבמדינות וארצות שלהם האקלים חם ביותר, ולפ"ז הדר דינא גם לדידן במקומות חמים. ומה גם שי"א שבזמננו יש שינוי האקלים לגריעותא. וג"ז דחוק.

וראה שו"ת ברוך השם או"ח סס"ג, שאף שכתב לאסור איסר כמנהג שנתפשט, הביא בין הדברים שברחיצת ראשו או פניו ידיו ורגליו לכבוד קונו או לתפלה יש קצת מצוה, עיי"ש. (וצ"ע שהרי בצונן בלא"ה מותר בפיו"ר, אא"כ כוונתו בחמין, ולא דייק בלשונו).

187) יש להתיר – באם יש צורך – לקטנים מתחת לגיל ו' שנים. אלא שכבר כתבו שיש להיזהר מפני הסכנה.

מי שלומד לשוט בנהר לצורך פרנסתו וכבר התחיל מקודם בין המצרים, ועדיין לא השלים לימודו, מותר לו ללכת לשוט בנהר גם אחר ר"ח עד ט"ב, שבמלאכתו הוא עוסק, ואין כוונתו לתענוג. אך ודאי נכון להחמיר בזה.

מותר לרחוץ ואפילו בחמין לצורך רפואה, כגון חולה, מעוברת או יולדת שצריכה לכך.

הנזהר בטבילת עזרא, וכן מי שרגיל לילך כל בוקר קודם התפילה למקוה, מותר לילך בימים אלו. והמנהג הפשוט לחמם המקוה, ולטבול גם בחמין, אלא שאין לישב ולשהות במקוה רק לטבול תיכף בכניסתו ולצאת מיד[188].

לצורך מצוה (ראה גם להלן בדיני ערב שבת בנוגע רחיצה לכבוד שבת) מתרחצים כרגיל (בחמין ועם סבון)[189].

לתפור בגדים

אסור לתפור ולתקן בגדים **חדשים** ומנעלים חדשים בימים אלו. אבל לפי מנהגנו לאסור כיבוס מראש חודש אפילו בישנים, הוא הדין בתיקון כלים שיש לאסור אפילו בישנים. וכל זה אינו אלא לענין לתקן תיקון גמור, אבל מותר לתקן בגדים ישנים בתיקון קל שאינו מעשה אומן[190].

לצורך נישואין, שאין לו אשה ובנים, מותר לעשות בגדים חדשים. ומותר אפילו בט"ב עצמו – ע"י נכרי.

אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים, בין בשכר בין בחנם. ואפילו בשביל נכרי יש לאסור משום מראית עין[191], אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של גוים מותר. ואם אין לו מה יאכל, מותר בכל אופן. ונהגו להקל בזה[192], ואפילו אם עושה בשביל ישראל אם נתנם לו קודם ר"ח. וכן נהגו להקל

---

188) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טו'תתק. ושנ"ת.

189) וכן אשה לצורך טבילת מצוה, עושה החפיפה כרגיל בחמין וטובלת. ואפילו אם טובלת ליל י' באב, מותר לה לרחוץ בערב תשעה באב, ולמוצאי ט"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליזהר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. והוא הדין לצורך הפסק טהרה, יכולה לרחוץ מעט כדרכה, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה.

190) כגון שנקרעו – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'יח וש"נ.

191) ומשמע, שגם מר"ח יש להחמיר, ולא רק בשבוע שחל בו. ואף למ"ד שבכיבוס בגדי נכרים מותר עד שבוע שחל בו – תפירת בגדים חדשים חמורה מכיבוס, וכדמוכח שגם להמחבר יש להחמיר מר"ח, וה"ט שהוא בכלל ממעטין בשמחה (ראה בב"ח, והב"ד בשכנה"ג בהגב"י סק"י. וראה גם בלבוש ס"ח), וא"כ הוא מדינא דגמרא, משא"כ במנהגא ל"ש מרא"ע. (אבל ראה באו"א – מט"י סק"ו. מג"א סקכ"ג. וגם לדבריהם, י"ל שהחמירו בזה טפי, כיון שהמנהג בתפירה מר"ח הוא ע"פ הירושלמי).

192) כ"כ הרמ"א סתקנ"א ס"ז.

וצע"ק בהמשך דבריו שכתב "אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של א"י שרי", דהא בלא"ה נהגו להקל, כמ"ש מיד לפנ"ז. ועוד תיקשי, לגופו של ענין, שלא ביאר לנו הרמ"א מ"ט נהגו להקל בדבר, והמציינים עה"ג לא הראו מקור לדבריו.

והנה, במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ה פי' שר"ל שבזה מן הדין מותר ולא רק מטעם דנהגו להקל. (ואכן בשלחן תמיד ס"ד שינה הסדר הדברים, שתחילה הביא להתיר בידוע שהמלאכה של גוי, ובסו"ד הביא המנהג להקל בכלל). והנה, אף שהדברים עולים יפה בכללי הרמ"א, של "ונהגו" מורה שאינו מן הדין, וכמ"ש בשו"ת הרמ"א סל"ה, והב"ד במג"א סת"צ סקי"ט, דהיינו שמעצמם נהגו כן. (אמנם, שם מיירי בל' "והעם נהגו" משא"כ בל' "ונהגו" גרידא, שנחלקו בזה – ראה פת"ש אה"ע סס"ד סק"ה בשם ס' המקנה שם. שו"ת תשובה מאהבה ח"ג יו"ד קסנ"ה בהערות לסי' קעט. מהר"י אסאד סכ"ד. ארי' דבי עילאי סי"ח. שד"ח אס"ד מערכת חו"כ סכ"א. שו"ת דברי חכמים להנ"ל סוסי' סה) – מ"מ לא נתיישב הדבר על לבנו, שכ"ז דחוק מאד בל' הרמ"א כאן, וכמדומה שלא מצינו כדוגמתו במק"א בל' הרמ"א שאחרי שמעיד על המנהג להקל יוסיף לכתוב להתיר רק באופן מסויים. ופשטות הדברים שלמעשה מורים תמיד להקל כפי המנהג. ועוד שעדיין לא נתבאר לפ"ז טעם המנהג להקל. (ובמט"י סקי"ט, והב"ד בכה"ח ס"ק קט, פי' לפי דרכו, דהך "ונהגו להקל" קאי רק אמש"כ המחבר ש"יש להחמיר בזה מר"ח", שעז"כ הרמ"א שבעושה לאחרים נהגו להקל מר"ח, ולא אסרו בזה רק בשבוע שחל בו. וכ"כ לדינא בבא"ח ש"א דברים ס"ט. אבל המג"א בסקכ"ד לא נקט כך, ופי' להדיא שההיתר לאומן לעשות לישראל מיירי בנתנו לו קודם ר"ח).

ולכאורה י"ל באו"א, תרתי קאמר הרמ"א, שהמנהג להקל היינו בנתנו ישראל לאומן קודם ר"ח (כנ"ל מהמג"א), ואח"כ הוסיף שבידוע שהמלאכה של גוי מותר אפילו לקבל המלאכה **אחר ר"ח**. וה"ט שכיון שהאיסור משום מראית עין אסור לישראל לקבל אחר ר"ח, אבל בגוי אין לנו לאסור כיון שידוע שהיא של גוי. אלא שג"ז לא נתפרש בלשון הרמ"א, והדברים באו סתומים וחתומים. ודוחק ליפלוג וליתני בדידה, דהא כדאיתא והא כדאיתא, כשהכל נזכר בחדא מחתא. ואף שהדברים נכונים מצ"ע שבגוי אין טעם שצריך לקבל לפני ר"ח, עדיין לשונו דחוק. (ועוד, שמש"כ המג"א דמיירי בנתנם קודם ר"ח, לכאורה היינו רק מצד הנותן, ובא לומר שאאפ"ל לאוקמי בד' הרמ"א שהמנהג להקל מיירי בנתן אחר ר"ח, שהרי אסור ליתן, ולא מסתבר שהמנהג קאי בדבר שנאסר לנותן. ולפ"ז, האיסור רק מחמת הנותן ולא מחמת המקבל. וכ"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ג סט"ז, הובא כאן בתורת חיים סקט"ז לבנו, שגם למי שאין לו מה יאכל אסור ליתן לו אחר ר"ח, שהאיסור מחמת הנותן. וא"כ אכתי תיקשי מאי קמ"ל להתיר בידוע שהמלאכה של גוי, שהרי אין סרך איסור בקבלת המלאכה, גם בישראל, ומצד המלאכה עצמה הרי נהגו להקל. אבל ראיתי בשלחן תמיד שם שאם נתנו לו הישראל אחר ר"ח אסור לעשותן).

אמנם, בלבוש הרצאת הדברים היא באו"א, שבס"ח הביא בפ"ע האיסור לתקן מנעלים, וכלשונו ש"אפי' מנעלים יש בהם שמחה", ועלה כתב להחמיר באומן לאחרים, ושנהגו להקל **בזה**. ולפ"ז, איכא לפרושי נמי ברמ"א דקאי רק אמנעלים שבדברי המחבר. ואם נפרש כן, א"ש הדק היטב, שלא החמירו כ"כ במנעלים לאסור גם לתקן לאחרים, שאי"ב שמחה כ"כ, ואינו כשאר תיקון בגדים. ולפ"ז נצטרך לומר שבהמשך דברי הרמ"א להתיר במלאכה כשידוע שהיא של א"י מיירי גם בשאר בגדים. אבל ג"ז אינו מרווח בסתימת דברי הרמ"א.

וראיתי בא"ז סק"ח שכתב שמרמ"א משמע להתיר לתקן כלים ישנים. ולא ידעתי היאך ראה כן בדברי הרמ"א. ואולי פי' בדברי הרמ"א, דהך "נהגו להקל" קאי רק אישנים. וג"ז צ"ב בל' הרמ"א. אולם, בעיון בדברי הרמ"א בד"מ הארוך, עולה שהאיסור רק בדבר הדומה לתיקון

לעשות ע"י נכרי כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית. ומיהו טוב למעט בזה במקום שאפשר[193]. [ויש מחמירים בשבוע שחל בו תשעה באב][194].

אריגה: נוהגין הנשים שלא לעשות חוטי שתי מצמר [וה"ה משארי דברים] על שם שבטלה אבן שתיה[195]. טוויית החוטין לתפור בהן בגדים מותר, שאינו בכלל זה. וכן מותר לעשות אריגה בעצים[196] שאינו בכלל בגד.

סיומי מסכתות

יש לעורר ולפרסם בכל מקום האפשרי על דבר המנהג של עריכת סיומים בכל תשעת הימים [והיות שחמשה עשר באב הוא המשך לתשעה באב, יש להמשיך בעריכת הסיומים עד חמשה עשר באב ועד בכלל] (כולל סיומי ההלכות בשיעורים היומיים ברמב"ם), כדי להוסיף בשמחה של תורה באופן המותר, שעל ידי זה מבטלים הענינים דהיפך השמחה כו'.

על ידי עשיית "סיום" בתורה, נעשה "סיום" בכל הענינים בעולם, כולל גם ובעיקר – סיום הגלות, "סיום" דייקא, לא ביטול הענין, אלא אדרבה, גמר ושלימות הענין, ובנדו"ד – שעושים מהגלות גאולה, על ידי המשכת האל"ף, אלופו של עולם, שאז נעשה מ"גולה" גאולה"[197].

יש להשתדל שהסיומים יתקיימו **ברוב** עם הדרת מלך[198], אנשים נשים[199] (בנפרד כמובן) ואפילו טף[200].

השתי, "שהוא מתחילת אריגת הבגדים ואית בי' שמחה" (ולכן מותר במלילת הקצוות של הצעיפים, ובטוויית חוטים בכדי לתפור – ד"מ שם, ע"פ שו"ת תרוה"ד סי' קנב). ולפ"ז י"ל שהמנהג להקל קאי רק בתיקון בגדים, משא"כ תפירת בגד חדש, שג"ז דבר שי"ב שמחה, והוא בהתחלת האריגה. (ושקו"ט בנוגע לטווית חוטים כשאינה בשביל התפירה אלא בשביל האריגה – ראה מחה"ש סתקנ"א סקכ"ג. סידור בית יעקב להיעב"ץ הל' ביהמ"צ, הובא במח"ב. שו"ת רב פעלים ח"ד סכ"ט). אבל הניחא בדברי הרמ"א בד"מ, אבל בל' הרמ"א בהגהותיו, במפה שעל השו"ע, קשה להעמיס הדברים, שלא נרמז כלל חילוק כזה.

איברא, שבהמשך דברי הרמ"א בד"מ כתב להקשות בהאיסור שכתב הב"י לתקן בגדים חדשים גם לאומן (ושם, שכ"מ בתרוה"ד), "דמנ"ל דכש"כ תיקון בגדים חדשים דאסור דילמא דוקא שתי אסור מטעם אבן שתי' אבל שאר תיקונים שרי'. ולכאורה משמע שהמנהג להקל מבוסס על דבריו בד"מ, שכיון שלא נתפרש להדיא רק בתיקון השתי, לא נהגו להחמיר כולי האי גם בתפירת בגדים כשעושה בשביל אחרים. וכ"מ גם בביהגר"א כאן. ומעתה, הדרא קושיא לדוכתה, במש"כ להתיר כשהמלאכה של גוי, שבלא"ה נהגו להקל בכל עיקר איסור תיקון בגדים חדשים באומן העושה לאחרים. ועל כרחנו לפרש כדברי המשנ"ב, שבא להתיר גם מן הדין. וכ"מ קצת בביהגר"א. (ובדוחק י"ל שעולה בקנה אחד עם הנ"ל דמיירי בנותן לו קודם ר"ח, שבכה"ג אי"ז דומה לתיקון השתי, שהרי המלאכה נמצאת אצלו עוד לפנ"ז, ואי"ז התחלה. אבל דוחק גדול לומר כן, דמאי אהני הנתינה אם לא התחיל בתפירה עדיין. וגם בהתחיל בתפירה יש להתיישב היטב בדבר. ושו"ר בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ו ס"ב שאכן כתב להתיר בחייט שהתחיל לתפור לפני ר"ח. וכבר קדמו בשלחן תמיד בזר זהב סקל"ב בעושה למכור בשוק).

אולם, מתו"ד הגר"א בביאורו למדתי פירוש מחודש שעולה ברווח בדברי הרמ"א, שמש"כ "ונהגו להקל בזה" קאי רק אמאי דסליק מיני', בעושה בחנם, שבאופן כזה ליכא משום משא ומתן. ויומתק לפמש"כ בד"מ שבאומן ליכא משום שמחה שבמלאכתו הוא עוסק. ומ"מ איכא למימר שבעושה בשכר שדעתו על הריוח איכא שמחה ולא נהגו להקל. וא"ש ההמשך שבידוע שהמלאכה של גוי מותר, דהיינו בשכר. והכל נהיר וצהיר. אבל לפ"ז עולה לדינא שאין מקום כלל להקל באומן העושה בשכר. אבל פשטות דברי כל האחרונים שהמנהג להקל קאי גם בשכרו. ואדרבה, בשכר עדיף טפי שהוא בשביל מחייתו (ראה תרוה"ד שם). וראה גם בערוה"ש ס"כ דאזיל בתר איפכא שאין להקל רק בשכר. וכ"ה בבא"ח שם. וגם בביהגר"א לא נראה שהבין כך בדברי הרמ"א.

193) היינו הן בנתינה לאומן נכרי, והן באומן ישראל העושה לאחרים בשכר – כן נראה.

194) טעם החומרא, לפי שכמה מאחרונים מפקפקים במש"כ הרמ"א להקל. וכבר נת"ל בהערה, שגם לרמ"א מן הדין אסור ורק שנהגו להקל.

אבל אין להחמיר רק בשבוע שחל בו. וכ"כ בבה"ל ד"ה ונהגו. ויש להוסיף עוד, מש"כ המט"י ועוד, כנ"ל בהערה, לפרש בדברי הרמ"א שהמנהג להקל רק מר"ח ולא בשבוע שחל בו. [ובבה"ל נראה שיש מקום להחמיר גם בנידון שהמלאכה ידועה שהיא של גוי, והוא עפ"ד הגר"א. אבל כיון שהביאו רק בתור חומרא ולא מן הדין, והרמ"א כתב בפשיטות להתיר, לא העתקנו כן בפנים].

195) בנות הלומדות חכמת האריגה ותפירה וכיו"ב, יש להן להימנע מזה בימים אלו. וכן יש להימנע ממלאכות אלו במחנות קיץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'מט. ושם, לענין עשיית ציצית אשה חולה הצריכה לרקום להרגעת עצביה, מותרת אפילו בימים אלו.

196) וה"ה שמותר לעשות לאן–יאר"ד (שרוכים).

197) משיחת ה' מנחם אב תשמ"ח.

198) אך כמובן שאפשר לערוך סיום בלי מנין.

199) מעיקר הדין מותר לאשה לסיים מסכת (ולומר ההדרן, וכמובן בלי אמירת קדיש) והסעודה נחשבת לסעודת מצוה, עם בשר ויין. אך למעשה אין לעשות כן, שיש להתרחק מכל דבר הדומה לשיטת הרפורמים ושויון זכויות וכו'. אמנם, במקום שאין חששות אלו (שנעשה בצורה פרטית בביתה בצינעא וכיו"ב) נכון הדבר – ראה שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. והארכנו בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתצג.

200) קטנים המסיימים מסכת נחשב "סעודת מצוה" והמשתתפים בה רשאים לאכול בשר ויין. ואחד מהגדולים יאמר קדיש – שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקעד.

המנהג שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, והוא מסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואח"כ עושין סעודה.

צדקה: נהוג לקשר הסיום גם עם נתינה לצדקה, ובשבת קודש – ע"י צדקה רוחנית[201], ואחרי ש"ק גם צדקה גשמית. ובספר השיחות תשמ"ז[202]: מ'זאל דערביי האבן א צדקה פושקע וכיו"ב, און פארן "סיום" (אדער באמצע) זאלן די משתתפים דארט אריינווארפן געלט אויף צדקה[203].

יש לקשר (במקום המתאים) את הסיום – "יומא טבא לרבנן" עם סעודה והתוועדות. כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע הי' נוהג "לעשות סיומים" בט' ימים שבין ר"ח לט' באב, אף שלא הי' סועד אח"כ בבשר ויין.

כמובן, מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת הסיום[204], אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות (ראה לעיל בדיני אכילת בשר ויין[205]. ובשבוע שחל בו תשעה באב מותר שיאכלו בשר רק מנין מצומצם לבד הקרובים הפסולים לעדות[206]).

ומכל מקום, אם לא נזדמן בלימודו הסיום, י"א שלא ימהר או יאחר בשביל זה, אם עושה סעודה עם בשר ויין[207]. ויש המיישבים המנהג להקל[208]. אכן אם נזדמן כראוי, מותרים לאכול אף אותם שלא למדו עמהם, אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות. ואם לא היה עושה סעודה בשאר הימים, כתבו הפוסקים שאפשר שלא יעשנה גם עתה. והיינו אם אינו עושה בשאר ימים סעודה כלל, אבל אם נוהג תמיד לעשות סעודה אפילו קצת, רשאי עכשיו לעשות סעודה בבשר ויין[209]. ויש מקילים גם אפילו אם אינו עושה סעודה כלל בשאר הימים[210]. וכבר נזכר לעיל, שיש מקומות שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בכל זה.

השתתפות בסיום דרך הרדיו, טלפון או שאר אמצעים, נחשבת כהשתתפות, ואף לאכילת בשר ושתיית יין, אם היו משתתפים בזמן אחר משום ריעות, אך לכתחילה אין לסמוך על כך ונכון להשתתף בגופו[211].

מי שלמד מסכת שלימה עד גמירא, אך טרם ערך מסיבת הסיום (היינו, אמירת ה"הדרן עלך" וכו'), נכון שיעשה מסיבה לגמרה של תורה, אבל אין זה בגדר סיום להתיר אכילת בשר ושתיית יין[212].

---

201) ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 719 הע' 94: באופן המותר, ע"י אכילה ושתי', וכיו"ב.

202) ח"ב ע' 498.

203) ובהע' 86 שם שהוא ע"ד נתינת צדקה קודם התפלה או באמצע התפלה. ולהעיר גם בר"ד כ' טבת תש"נ (בקשר לסיום הרמב"ם), לקשר עם ענין הצדקה, יהיב פרוטה לעני והדר מצלי, עאכו"כ שבכדי להצליח "בשם שעזרתני וכו'" זקוקים לברכה מלמעלה "כן תעזרני" זקוקים גם לענין הצדקה.

גם נתפרסם מענה בכתי"ק (נדפס במאוצר המלך ח"א ע' 283, וכנראה בקשר לסיומים בימים אלו): "למסור לאנ"ש שי' המתעסקים בהסיומים – לסיים כל סיום בהצעה-התעוררות ע"ד (להוסיף ב) נתינות לצדקה – נוסף על ההצעה לפנ"ז לחתום כל סיום בתיבות (ענין) דאהבת ישראל". וראה גם ליקוט מענות קודש תשמ"ז מענה רטז.

204) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'קכט. והטעם שלא אכל כ"ק אדנ"ע בשר – נתבאר בשיחת ש"פ דברים תש"מ. וראה בארוכה אצלנו שם.

205) אבל כמה פוסקים כתבו להקל, דבסיום שאני וא"צ לדקדק כ"כ – ראה שו"ת באתרא דרב טו'תקעט. וש"נ.

206) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'.

207) אבל, אם נזדמן לימודו כראוי, אין לו לאחר הסיום בכדי שלא לעשות סיום בימים אלו – ראה בתורת חיים סופר סתקנ"א סקכ"ז (חלקו הובא בלקו"ש חכ"ו ע' 357 הע' 25. חכ"ז ע' 233 הע' 31. סה"ש תשמ"ח ע' 205 הע' 7), שאם מאחר הסיום משום כבוד התורה שאז יהי' נעשה ביותר הידור ברוב עם ניחא, אבל כשאין טעם זה, כיון שנזדמן לו הסיום בלי שום תחבולה ופעולה שמיהר ללמוד כדי לסיים מהיכא תיתי שיאחר המצוה.

208) ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יד'תנה.

209) ראה תורת חיים שם.

210) ראה תורת חיים שם.

211) שו"ת באתרא דרב סי' ה'יג.

212) נסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתקסג.

אפשר לערוך סיום על מסכת משניות[213] (ועדיף ללמדו עם פירוש, כגון פירושו של הרע"ב) ואף לאכול בשר בסעודת הסיום. ומ"מ, מוטב לערוך סיום על מסכת (ולא רק פרק) בגמרא (ולא רק משנה), כדי שיהא סיום לכל הדעות. אפשר כמובן לעשות סיום על ספר שלם ב"משנה תורה" להרמב"ם[214] וכדומה.

מי שהשתתף בשיעור גמרא, וסיים כל המסכתא וכדומה, יכול לערוך סיום, אף שלא למד כל המסכתא בפנים, שהרי העיקר בלימוד תורה שבע"פ הוא ההבנה ולא הלשון[215].

למנהגנו, אומרים אחרי סיום מסכת קדיש דרבנן, ולא הקדיש שנדפס בסוף המסכת[216].

אם נכנס אדם באמצע הסעודה אחרי הסיום, האם נחשב שהשתתף בהסיום לגבי אכילת בשר ושתיית יין, וכן לאידך, אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה האם מותר לאכול בשר אחר כך בביתו – ראה בהערה[217].

יום רביעי, א' מנחם־אב, ראש חודש

יום ההסתלקות של אהרן הכהן[218].

בשיחת ר"ח מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שר"ח נחשב בנוגע לכמה ענינים כמו יום טוב, להיותו יום נעלה ומיוחד מכל ימי החודש, השרש ומקור וכולל כל ימי החודש, ובזה גופא – עילוי מיוחד בהיום טוב דר"ח בחודש מנחם אב, חודש החמישי, שצום החמישי יהפך לששון ולשמחה ולמועדים טובים, וכיון שהירידה דצום החמישי היא הכי גדולה מכל ד' הצומות מובן שגם העלי' היא העלי' הכי גדולה, שיהפך לששון ולשמחה ויום טוב גדול משאר הצומות. ועוד, שהעילוי ד"חמשה עשר באב", שהוא יו"ט גדול יותר מכל הימים טובים, ועילוי זה כבר מתחיל בראש חודש מנחם אב, כיון שענינו של חמשה עשר בחודש הוא שלימות הלבנה, וכיון שמולד הלבנה הוא בראש חודש, נמצא שההתחלה דשלימות הלבנה היא ברגע המולד, בראש חודש, שמעלת היו"ט דחמשה עשרא באב מתחילה כבר בר"ח מנחם אב.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ז: בר"ח אב זאגט מען הלל, וואס דער ענין פון הלל איז פארבונדן מיט דעם ענין הגילוי ווי דער אלטער רבי[219] איז מבאר בנוגע צו דעם ענין פון הלל, אז דאס איז מלשון בהלו נרו – דער ענין הגילוי. וואס אע"פ אז דער ענין הגילוי פון הלל איז לכאורה דער היפך פון די ענינים פון חודש אב. אעפ"כ, זאגט מען הלל אויך בר"ח אב, ווארום דאס איז אין אן אופן אז פון

213) שיחת ר"ח מנ"א תשמ"ט. וראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 603.

ושקו"ט מזה באחרונים. ואכ"מ. וראה לקו"ש ח"מ ע' 116. וש"נ. שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. יט"כ תשל"ח. ט"ו בשבט תשל"ט. ולהעיר מסה"מ תשי"א ע' 296. וראה קובץ אהלי תורה דברים תשנ"ח שבא' השנים הראשונות אחרי תשל"ה נמסר מכ"ק אד"ש למי שלימד הל' ביהב"ח ברדיו שיעשה גם סיום מסכתא ויערוך הסיום ברדיו, ואמר שכיון שהזמן קצר ילמד מס' מדות.

ע"ד אופן הלימוד – להעיר משיחת ש"פ משפטים תשט"ז.

214) וראה שו"ת באתרא דרב ה'לט. ובחטיבת הלכות ברמב"ם – דמיא לכאו' למס' משניות.

215) שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקלד.

וכן גם אם שמע דרך הטלפון וכדומה (אף שאינו מקיים מצות ולמדתם אותם, רק מצות והגית, ומצות ידיעת התורה, "ושננתם", ראה בארוכה במקורות ועיונים להלכה יומית אות רס), שהרי בסיום העיקר ידיעת התורה עפמש"כ בשו"ת צפע"נ ח"ב ס"י (לענין קטנים, ראה לעיל).

216) שו"ת באתרא דרב סי' ה'מו.

217) אם לא שמע הסיום: הדבר שנוי במחלוקת. וראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ה. וכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקלד. ולמעשה, לכתחילה יש לשמוע הסיום (וראה דברי יחזקאל החדש ע' שסז. ויש שהביאו משד"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ח: אם אינם שומעים. אבל שגגה היא בידם, דקאי לענין מי שאוכל בשר בסיום מסכת שלא בדרך לימודו אלא שמיהר או איחר הסיום דלאו שפיר עבדי (לדעתו, ראה לעיל מזה) ועז"כ "ואם אינם שומעים", היינו שלא ישמעו לנו, "עכ"פ לא יאכלו רק בשר עוף". והדברים מוכרחים ממקור הדברים בשו"ת הרמ"ץ ח"א סמ"א, יעו"ש), ובפרט לדידן שעיקר הענין להרבות בשמחה ע"י הסיום, אבל בשעת הדחק אפשר להקל בתשעת הימים (משא"כ בערב פסח) ע"י השתתפות בסעודת הסיום.

אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה: נחלקו גם בזה (וראה שו"ת מהר"ם ברוידא ח"א סי' קלג), ולמעשה מקילים גם בזה בשעת הדחק (וראה לעיל בנוגע שמיעת הסיום בטלפון וכדומה), ואינו דומה למי ששולחים לו לביתו שאסור לאכול, דהתם מיירי ששלחו לו משיירי סעודת מצוה, אבל כאן שמע עכ"פ הסיום.

218) כמפורש בפרשתנו לג, לח.

בענינו של יום – ראה שיחות ר"ח מנ"א תשל"ה, תשמ"א, תנש"א. ש"מ מנ"א תשל"ט. ועוד.

219) לקו"ת צו יד, ד.

דעם חושך גופא קומט ארויס דער ענין האור והגילוי, וואס דעמולט איז איז דאס כיתרון האור מן החושך וכיתרון החכמה מן הסכלות . . אמירת הלל בר"ח, מצד דערויף וואס דאס איז מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר . . אז פון דעם חושך קומט ארויס דער גילוי אור פון "בהלו נרו", און ס'וועט אין אן אופן וואס לילה כיום יאיר, אז ס'וועט אויס חושך, נאר לילה כיום יאיר.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשמ"א: בר"ח איז דא דער ענין השמחה, ווי מ'זעט אז דעמאלט זאגט מען הלל, וואס הלל זאגט מען נאר אין א זמן פון שמחה, ווי עס שטייט אז הקורא הלל בכל יום איז א הנהגה בלתי רצוי', ווארום אויף הנהגה הרגילה זאגט מען ניט קיין הלל, נאר דוקא אויף אן ענין של שמחה זאגט מען הלל. און דעמאלט איז אדרבה, אויב ער זאגט ניט קיין הלל איז דאס א הנהגה בלתי רצוי', ווי די גמרא דערציילט וועגן חזקי' אז ער האט באקומען אן עונש דערפאר וואס ער האט ניט משבח ומהלל געווען דעם אויבערשטן[220]. און אזוי איז דאס אויך בנוגע צום היינטיקן ראש חודש, ראש חודש אב, אז ניט נאר וואס ער איז ניט פון ימי המעשה כו' נאר מ'זאגט אויך הלל, דאס איז א יום של שמחה. און אין דעם איז דא דער חידוש, אז הגם אז מ'געפינט זיך אין בין המצרים, און נאכמער דאס איז דער ערשטער פון די נייען טעג, אעפ"כ זאגט מען הלל, וואס איז פארבונדן מיט שמחה.

בכמה שיחות קודש נתבאר השם מנחם אב (בכמה אופנים), "אב" – האהבה עצמית של הקב"ה לבנ"י כאב לבן, ו"מנחם" – הנחמה על הגלות, שהאהבה באה בגילוי, והנחמה – שינוי מן הקצה אל הקצה, שכאשר ישנה עלי' מדרגא לדרגא אין זה עדיין ענין של נחמה, וכולל נחמה בפירושו חרטה (על העבר). והנחמה מתחילה (לא רק אחרי תשעה באב, אלא) מיד בראש חודש. וה"מנחם" הוא ע"י "אב", "אב הרחמן" ו"אב(מקור) הרחמים", באופן ש"אב" נהפך ל"מנחם", ועד שמקדימים "מנחם" ל"אב", שהשם הראשון והעיקרי הוא מנחם, ועד שנקרא "מנחם" במקום "אב"[221]. ונתבאר, ש"אב" היינו רחמים גדולים שלמעלה מהשתלשלות, והכוונה – מנחם, שתהא המשכת רחמים בגילוי. ועוד, שהיא גם נחמה להאב (ולכן נקרא "מנחם אב", ולא "אב מנחם"), שהגלות נוגע בעצמות ומהות, והנחמה להקב"ה היא ע"י בני ישראל, שכאו"א מבנ"י גם במצב ירוד ביותר (שמטעם זה זקוק הקב"ה לנחמה) בכחו לנחם אבינו שבשמים, אבל זה גופא "מכח האב", שמבלי הבט על מעמדו ומצבו יש בו את עצם ה"אב". ולאידך, אחרי שניתוסף הענין ד"מנחם", מובן שהשם "אב" (לא זו בלבד שאינו ממעט ח"ו, אלא) אדרבה מוסיף עוד יותר בענין הנחמה, ע"ד כרחם אב על בנים, רחמים הכי גדולים. ונתבאר בזה, ש"מנחם", "דרכה אם לנחם כאיש אשר אמו תנחמנו", מדת הנחמה (אם, בינה, תפיסת מקום לעולמות) – היינו רק נחמה (או חרטה) על העבר, שנרגש החסרון ומקבל בשמחה, ולא מילוי החסרון גופא והפיכתו לטוב, אבל "אב", "דרכו של אב לרחם כרחם אב על בנים", מדת הרחמנות (אב, חכמה, ביטול, שאין העולמות תופסים מקום) – היינו שנתמלא החסרון לגמרי, ונהפך לטוב. ו"מנחם אב" – חיבור ב' הענינים "אנא עביד דאב ודאם", שגם במציאות העלומות גופא, בתחתונים כפי שהם במציאותם (בינה) נמשך אור שלמעלה מהשתלשלות (חכמה) ובפנימיות (יחוד חכמה בבינה, "דירה לו יתברך בתחתונים").

ובפרטיות – בר"ד משיחת מטו"מ תש"ל: עס איז דאך מנהג ישראל תורה היא. ווערט דאך דער נאמען אנגערופן מנחם אב, ווי עס איז דער דין לגבי שטרות וכתובות, וואס עס זיינען פאראן דעות אז דער נאמען איז מנחם אב, און אויך פאראן דיעות אז דער נאמען איז מנחם אליין. ואפילו לויט די דיעה וואס זאגט אז עס ווערט אנגערופען אב אליין, איז אבער בשעת ער וועט שרייבען מנחם אליין, אפילו לויט די דיעה איז עס גוט, ווארום עס איז נתפרסם געווארן בכל תפוצות ישראל אז מנחם מיינט מען חודש אב. וויבאלד אז דאס איז א ענין וואס איז נתפרסם געווארן און צו אידען, און דאס איז אויך א ענין אין אידישקייט, ווארום רוב שטרות זיינען דאך שייך בלויז לגבי אידען, איז דאך מובן אז עס איז טאקע אזוי, אז בחודש אב איז נוגע בעיקר דער ענין פון מנחם, ענין הנחמה. און ווי מען זאגט עס אויך בברכת החודש, מנחם פאר אב, וואס דא איז א ענין של קדימה, ניט בלויז בזמן, נאר אויך באיכות, ובפרט אז דאס איז א ענין אין תורה, וואס אין תורה איז דער עיקר איכות ניט כמות. וואס לכאורה אין ניט פארשטאנדיק ווי זאגט מען אז דא אין דעם חודש דווקא אין פאראן ענין הנחמה, בשעת לכאורה איזגאר פארקערט אז "בחדשה ימצאונה" וגו', אז עס אין א חודש של היפך השמחה, ווי מען זעט לגבי כמה ענינים טאר מען ניט טאן אין חודש אב, און מען דארף צו ווארטען בין חודש

220) ראה גם בשיחת תשל"ז הנ"ל, חלקו הוגה בכתי"ק (נדפס בתשורה פולטורק – ג' כסלו תשס"ה).

221) ראה גט פשוט אה"ע סקכ"ו סקל"ה (הובא בפתחי תשובה שם סקי"ב): הדבר מפורסם וידוע דחודש אב קרו לי' חודש מנחם.

אלול אויף דאס טאן, און דער חודש איז היפך השמחה, ווי עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה, און דא זאגט מען אז פון שבת מברכים אן איז שוין פאראן ענין השמחה, ניט בלויז פון ראש חודש נאר פון שבת מברכים אן . . איז דער ביאור בזה: דער דין איז דאך א ג' שנים אין א חזקה, ובפרט אז עס איז אסאך מער ווי ג' שנים, איז דאך לכאורה ניט מובן, לכאורה האט מען זיך שוין געדארפט צוגעוואוינען צום גלות, ווארום עס איז דאך שוין אזוי פיל יארען וואס מען איז בגלות. ולפועל, איז פאראן די געגועים ותשוקה בכל הזמן אויף ארויסגיין פון גלות, וואס דאס איז ניט בלויז במחשבה, נאר אוין בדיבור, ווי מען זאגט ג"פ בכל יום בשמו"ע ותחזינה עינינו בשובך לציון . . די געגועים אליין, דאס אליין אין א ענין של נחמה, אז בשעת מען דערמאנט זיך אז מען איז בגלות, דאס אליין פועל'ט א נחמה אז מען דארף פארענדיקען די עבודה און מען וועט ארויס גיין פון גלות. . איז בשעת עס קומט חודש אב און מען אין מכריז אז מען איז אין גלות און דער ביהמ"ק אין חרוב געווארען, דאס אליין פועל'ט אז מנחם אב, אז עס ווערט ענין הנחמה.

ובשיחת שבת מבה"ח מנ"א תש"ז[222]: שם החודש הוא אב וכן כותבים בגט (ראה קב ונקי סנ"א סק"ד), אבל בכתובה וברכת החודש אומרים מנ"א. וי"ל ע"פ המבואר בדא"ח דיש לראות גודל אהבת האב כשמכה את בנו, וזהו בזמן הגלות שאז ישראל כאשה שנתגרשה (יומא פ"ב) לכן בגט כותבים אב (לשון אב, כ"כ בד"ה נחמו עת"ר) אבל בקשתנו היא שתהי' האהבה בהתגלות דוקא ולכן בברכת החודש (וכן בכתובה שהיא כדי שלא תהא קלה כו' היפך דגירושין) אומרים דוקא מנחם.

בראש חודש מתגלה בכאו"א מישראל ניצוץ משיח שבו, בחי' היחידה, שהיא ניצוץ מבחי' היחידה הכללית, נשמתו של משיח, וגילוי זה פועל חידוש בכל מציאותו וכל ענייניו שנעשים חדורים בבחינת היחידה, והעיקר, שעי"ז נעשה התגלות וביאת משיח צדקנו ועד כפשוטו ממש, נשמה בגוף, "מלך מבית דוד כו'"[223].

הקהל: בר"ד משיחת ר"ח מנחם אב תשמ"ח נתבאר שהפסוק "קרא עלי מועד" קאי על ר"ח מנחם אב, ומיני' ילפינן ש"ראש חודש נמי איקרי מועד", ונמצא שענין המועד דר"ח מודגש ביותר בר"ח מנחם אב. ועילוי מיוחד בר"ח מנחם אב בשנה זו, מצד החידוש דכללות השנה שנת תשמח ותשמח ושנת הקהל השייכים לענין השמחה ד"מועד".

בתפילה ובברכת המזון: יעלה ויבוא. דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בברכת המזון: הרחמן לראש חודש.

במעין שלש: "וזכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה". דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בשחרית: חצי הלל[224]. ואברהם זקן וגו'. קדיש תתקבל. שיר של יום. הושיענו. ברכי נפשי. קדיש יתום. קריאת התורה.

בקריאת התורה: ארבעה קרואים בפרשה של ר"ח. לכהן קוראים שלשה פסוקים עד "עלה תמיד". ללוי חוזרים וקוראים מפסוק "ואמרת להם" עד "רביעית ההין". לשלישי ממשיכין מן "עלת תמיד" עד "ונסכה". לרביעי מן "ובראשי חדשיכם" עד סוף הפרשה. חצי קדיש. הגבהה וגלילה.

אחר הגבהה וגלילה: אשרי ובא לציון (ואין הש"צ מסיים בקול), אחר כך יהללו, ואחר החזרת ספר תורה להיכל – חליצת התפילין והנחת תפלין דר"ת, [מזמור תהלים ע"י הש"צ לפני קדיש], חצי קדיש, מוסף[225].

הלכתא למשיחא: מוסף ר"ח (2 פרים, איל, 7 כבשים לעולה, ושעיר לחטאת).

הלכתא למשיחא: לעתיד לבוא יעלו לרגל לא רק שלש פעמים בשנה, אלא "מידי חודש בחדשו ומידי שבת בשבתו".

---

222) נעתק מאג"ק ח"ב ע' ריג. ושם: אמרתי בהתועדות דשבת מברכים מנ"א וכו'.

223) סה"ש תשנ"ב ע' 123.

224) בנוגע לברכת הלל כשאין גומרין הלל – ראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשנ.

225) בנוגע להוראה מפי השמועה ע"ד אמירת "קוה" ו"אין כאלקינו" בר"ח מתוך סדר התפלה לשבת בסידור, ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יט'קצו.

מצוה להרבות בסעודת ראש חודש.

"מנהג עתיק ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד עם פרש"י, ואפשר להוסיף עם עוד פירושים, מהקאפיטל בתהלים שהוא מסומן כמספר שנות חייו, ואם הקאפיטל מחזיק פחות מי"ב פסוקים, וכן בשנת העיבור, אז כופלים שיעלה כמספר חדשי השנה ואם הוא מרובה בפסוקים אזי לומדים שנים או יותר פסוקים בכל ר"ח".

יום ועש"ק פרשת דברים, ג' מנחם־אב

העברת הסדרה שמו"ת – פ' דברים.

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור[226]). ואפשר להחליף הבגדים אחר חצות, בשעה שמחליפים בכל ערב שבת (ואין צריך להמתין עד סמוך לשבת ממש). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור. וכן יש לפרוס מפה נקיה על השולחן לכבוד שבת.

מותר ליטול צפרניים היום[227].

באם יש צורך, מותר לטעום את מאכלי שבת הבשריים תוך כדי הכנתם, ובלבד שיפלוט ולא יבלע.

מותר להאכיל בשר לקטנים, אפילו בני שש ומעלה, כל שלא הורגלו לחכות בימי הקיץ הארוכים עד אחר מעריב, ודרכם לאכול סעודת שבת כשעה או שתים קודם קבלת שבת[228].

מתרחצים לכבוד שבת כרגיל (בחמין ועם סבון)[229].

---

226) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמיירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שנזכר שם רק כתונת – היינו למנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

227) ואפי' להאוסרים מר"ח – הותר לכבוד שבת. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תשפה וסי' ה'לה. וש"נ.

228) כ"ה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סכ"א סק"ד. וכת"ש, שאין טעם להתיר לפנ"ז אחר חצות. אלא, שמצינו כן בהגמ"נ טירנא סנ"ט, ובלקט יושר ע' 110 להתיר לקטנים לאכול בע"ש אחר חצות כשחל (ערב – כ"ה בהגמ"נ שם) ת"ב בשבת. וראה בא"ר סתקנ"א סקכ"ד שהוא משום קדושת שבת. והב"ד בבגדי ישע סקל"א והגהות אמרי ברוך למג"א סקל"א ובכה"ח ס"ק קנה. ועוד. ומשמע בא"ר להתיר גם כשהגיעו לחינוך. ובהגהות אמרי ברוך שהטעם להתיר כיון שנתבשל בהיתר. והוא מחודש. ולמעשה, קשה להתיר שהרי במג"א שם פ' באו"א בעובדא הנ"ל. וראה משה"ק עליו בא"ר. ובפמ"ג בא"א סקל"ב הביא נוסחא דקאי בע"פ שחל בשבת. וגם בלקט יושר כתב שהניח לקטנים ולא מיחה בידם, ומשמע דלאו שריותא לכתחילה היא. ובסו"ד, שאמר בשם ה"ר אנשיל שמיחה בידם. ואם קאי ארישא (ולא אטעיתם נשים מהקדירה שלאחרים), נמצא דתליא בפלוגתא.

ועוד, שגם בנוגע לרחיצה כתב בלבוש סתקנ"א סט"ז, שיהא סמוך לשבת. ובאמת, מקורו טהור בס' הפרנס סרע"א, הובא בשו"ת מהר"ל סט"ו, ובב"י סוסי' תקנא ובד"מ סק"ז, ועוד בנוגע לרחיצת הראש. (והוא דלא כפמ"ג במ"ז סקט"ז, וכ"כ משמו במשנ"ב בבה"ל לסט"ז ד"ה בחפיפת, שבע"ש שחל בערב ת"ב לכתחילה יזהר שיהא קודם חצות. ולא נהגו כוותייהו. ובס' הפרנס מפורש גם בנוגע לעת"ב שיהא סמוך לשבת. וצ"ע מ"ט חשש הפמ"ג להחמיר איפכא שיהא דוקא קודם חצות. ואולי הוא מחמת דעת הרמב"ן בתוה"א, הביאו הט"ז סתקנ"ג סק"א, שאיסור רחיצה הוא מערב ת"ב בסעודה המפסקת, דהנאה דרחיצה היא הנאה דלאחר שעה ונראה כרוחץ בת"ב. (ובט"ז העתיק "כרוחץ לצורך ת"ב". ואינו מובן). וצ"ע, דהא לא קיי"ל הכי. וגם לרמב"ן, כשחל ת"ב בשבת אין טעם להחמיר. ואיפכא איכא למימר, שכיון שרחיצה הנאה דלאחר שעה היא, עדיף שיהא סמוך לשבת, שתבוא ההנאה בשבת. וגם לדידן שנוהגים בדברים שבצינעא, לא החמירו במקום מצוה כבליל טבילה. והה"נ שאין להחמיר ברחיצה במקום מצוה דכבוד שבת. ואף דהכא אפשר גם קודם חצות, וליכא ביטול מצוה, מ"מ מחמת כבוד שבת בכלל עדיף שיהא סמוך יותר לשבת).

229) וכבר האריכו בטעמא דמילתא שלא נהגו להחמיר שלא לרחוץ בחמין, אף שבעבר נהגו להחמיר בזה (וראה ליקוטי סיפורים פערלאוו מהדורת תשס"ב – ע' קפד), שבימינו דומה לחפיפת הראש למי שרגיל בכך, שרגילים כולם לרחוץ בחמין כל ע"ש, ואין לך עני מישראל שאינו רוחץ בחמין בע"ש. [ועדיף מזמנם, שלא כולם היו רגילים בדבר. ולהעיר שבמג"א סקמ"א השמיט ל' הלבוש סט"ז באיסור חפיפה בבורית שהוא אפי' להרגיל בכך. ויש שהתירו להדיא גם בזה. ולהעיר מהסברא שבמנהגי מהרי"ל לגבי חפיפת הראש (בצונן), דמאחר דרגיל לחפוף בע"ש מיתקרי חולי אצלו]. וכבר כתבו כמה פוסקים כבר בזמנם שחומרא יתירה היא, ושאין המנהג יאות כ"כ לבטל הרחיצה בע"ש אלא שכבר נתפשט המנהג (ראה שו"ת מהרש"ל סצ"ב. ב"ח סתקנ"א ד"ה ואם – הובאו בט"ז שם סקט"ז). ובפרט, לדידן שלובשים בגדי שבת בשבת חזון, מטעמא שלצורך מצוה לא גזרו (ראה שו"ת תשובה"נ ח"ד סי' קכט).

והמנהג להקל הובא כבר במשמרת שלום ס"מ ס"א (שרחיצה מצוה היא מחז"ל ואין למנוע ממנה כיון שלא נזכר בפי' בגמרא ופוסקים לאיסור, ובפרט כי ע"פ הסוד אין לעשות שום שינוי). וראה גם מש"כ הגרי"א הענקין (בהסכמה לס' נחמת יוסף. והיא לו נדפס"ה בתשובות איברא ס"י ובגבורות אליהו או"ח סל"ז סק"ד) שבמדינה זו הכל בגדר איסטניסים בזה, ודיינו להחמיר בשאר ימים ולא בע"ש חזון, ושכן ראה נוהגים חסידים בריישין. וכן נהגו בצאנז ובקראקא (ראה קובץ עץ חיים באבוב גל' כה). וכ"כ להקל בשערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכב סקי"ג, עיי"ש טעמו. וכן בשם הגרמ"פ (בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סש"נ ובשמעתתא דמשה שמועות סתקנ"א סקל"ו). וראה מסורת משה ח"ג סשט"ז שכ"ד הגר"א. ושם סשי"ז, שכן נהג בעצמו. וכן המנהג בכ"מ, ולא רק אצל עדת החסידים (ראה גם קובץ הלכות קמינצקי ביהמ"צ פי"ד ס"ה. שושנת ישראל פ"י ס"ב. ועוד). וגם בערוה"ש סתקנ"א סל"ו נראה שנהגו להקל במקומו בזה (אלא דלא ניחא לי' בהכי). וראה שו"ת שלמת חיים סשי"ג. והאריך בזה בקובץ בית אהרן וישראל גל' לו וגל' קסח. וראה רשימת הרמ"ז ע"ה גרינגלאס

הולכים למקוה לכבוד שבת.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **8:03** (18 דקות לפני השקיעה).

יום שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ד' מנחם־אב

ביום זה התחיל נחמי' והעולים אתו לבנות חומת ירושלים[230].

שבת חזון

באור התורה (בסוף הרשימות על מגילת איכה[231]), ונזכר בכמה שיחות קודש: "ומחזון ותחזינה עינינו". ובהערת כ"ק אד"ש שם: כנראה הכונה אשר משבת חזון יהי' ותחזינה עינינו כו'. והיינו, לא ראיית המקדש **מרחוק** (כדלקמן), כי אם, ראי' חושיית בקירוב מקום ממש דבית־מקדש כפשוטו בעוה"ז הגשמי.

בביאור הפנימי של השם "שבת חזון" (שבפשטות הוא ע"ש ההפטרה), ידוע מה שהביא הרה"ח הנודע ר' הלל מפאריטש "בשם הרב מבאַרדיטשוב נבג"ם"[232], ד"שבת חזון" הוא מלשון מחזה, "שמראין לכאו"א מישראל המקדש דל־עתיד מרחוק" ומביא שם משל לבאר זה וז"ל: "משל. . מאב שיש לו בן יקר ועשה לו מלבוש יקר להתלבש בו ומצד שלא נזהר הבן באותו בגד ועשה מעשים אשר לא יעשו קרע אותו לכמה קרעים. ועשה לו פעם שני לבוש יקר וקרע אותו ג"כ. מה עשה האב עשה לו לבוש שלישי ולא נתן לו ללבוש אותו רק גנזו ולפרקים ידועים הוא מראה לו הלבוש ואומר לו ראה שאם תתנהג בדרך הישר ינתן לך לבוש זה ללבוש אותו [ומצד זה מרגילו לילך בדרך הישר עד שיודע בו שנעשה אצלו כמו טבע אז יתן לו הלבוש להלביש אותו כי אז אינו ירא ממנו פן יחזור לסורו מאחר שנעשה כמו טבעית כו'] וזהו ענין שבת חזון ל' מחזה שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק כו' וד"ל". ונתבאר בריבוי שיחות קודש[233], כדלהלן.

בר"ד משיחת ש"פ דברים שבת חזון תש"מ: דעם "מקדש דלעתיד" וואס מ'באווייזט שבת חזון, באווייזט מען ניט נאר צו ישעי' הנביא, אדער צו שאר הנביאים, נאר אויך לכאו"א מישראל. אמת טאקע אז פריער האט מען דאס באויזן צו א נביא, בכדי עס זאל זיין דער פתח את הדרך, אבער דערנאך דורך דעם נביא באווייזט מען דאס לכאו"א. און דאס באווייזט מען לכאו"א ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען לע"ל, יבנה ביהמ"ק במקומו, לשון עתיד [אדער (בלשון הרמב"ם) "ובנה מקדש במקומו", וואס אויך "ובנה" איז לשון עתיד], נאר דעם בית המקדש פון דעם אויבערשטן וואס איז "בנוי ומשוכלל", דער "מקדש אד' כוננו ידיך". וואס דער ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען איז אויך א דרגא נעלית ביותר, כמובן דערפון וואס בכלל וועט משיח זיין דער נבחר מכל מין האנושי, און ער איז בחי' יחידה, און דערנאך וועלן אין אים צוקומען די אלע עליות פון "הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו", און "יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה", און "ילחם מלחמות ה' וינצח", אתכפיא און אתהפכא, ולאחרי כל זה וועט זיין "בנה מקדש במקומו", איז דאך פארשטאנדיק דער גודל העילוי וואס וועט זיין אין דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. אבער אעפ"כ באווייזט מען לכאו"א בשבת חזון ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען, נאר דעם ביהמ"ק בנוי פון דעם אויבערשטן, "מקדש אד' כוננו ידיך", וואס דער ביהמ"ק איז באין ערוך העכער פאר דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. און דאס באווייזט מען לכאו"א דא למטה מיט דער כוונה, אז דאס זאל אים מעורר זיין אז ער זאל טאן דעם "קב שלו" אין אויפבויען דעם ביהמ"ק.

בתשורה רבינוביץ סיון תשס"ד ע' 17.

והנה י"א להחמיר לרחוץ רק סמוך לשבת – ראה בהערה הקודמת. וכ"כ בהליכות שלמה פי"ד הע' 63. אבל לא הובא ד"ז בנו"כ השו"ע בנוגע לחפיפת הראש. ואדרבה, יש שהחמירו שיהא לפני חצות דוקא, כנ"ל שם.

230) במעלת יום זה וההוראות בנוגע לימים אלו – ימי הכנה לבנין בית שלישי – ראה בשיחת ש"פ דברים תשל"ה (שיחו"ק ע' 359 ואילך).

231) אוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'צז.

232) הובא בהערה באוה"ת שם. שינויי נוסח בין כת"י הרר"ה להנעתק באוה"ת – ראה לקוש חכ"ט ע' 18 הע' 3. חע' 19 הע' 14. חל"ט ע' 8 הע' 4. שם ע' 9 הע' 24.

233) כו"כ שיחות מוגהות בביאור הנ"ל – ראה לקו"ש ח"ב ע' 357 ואילך. ח"ט ע' 24 ואילך. חכ"ט ע' 18 ואילך. שם ע' 241 ואילך. חל"ט ע' 9 ואילך. סה"ש תשמ"ט ע' 608. תש"נ ע' 595. תנש"א ע' 723.

כמה אופנים ופרטים במשל הנ"ל נתבארו בשיחות קודש במשך השנים, ולהלן ליקוט **חלקי** מהמבואר בזה:

המקור: לא הובא בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל נמצא בהשגחה פרטית בביכל דרושי ר' הלל מפאריטש (תשל"ט); נתגלה ע"י הרב מברדיטשוב שהיתה לו שייכות מיוחדת עם אדה"ז וחסידות חב"ד (לקו"ש ח"ט); א"צ "סמיכה" כו', אבל דבריו הובאו בכמה דרושי חסידות החל מלקוטי תורה, וכן בהשיחות, ובפרט של כ"ק מו"ח אדמו"ר בנוגע לגודל מעלתו באהבת ישראל (תש"ל); הי' בקירוב עם אדה"ז (עמד לצדו בעת המחלוקת), ואמר שתורתו היא המשך תורת הבעש"ט והה"מ (תשכ"ט); ידוע ומפורסם גודל מעלתו בענין דאהבת ישראל ולימוד זכות על בני ישראל (תשד"מ); ראה הטוב שבבנ"י ולימד עליהם זכות והכין אותם אל הגאולה, כבפתגם הנ"ל (תשכ"ט); מליץ יושר וממשיך רחמים על בנ"י, ועד שאוה"ע קראו לו "דערבארעמדיקער" (תש"מ); ענינו ועבודתו – לפעול גאולתן של ישראל (תשמ"ט); שמו מורה על העלם הגלות (יצחק – גבורות), אך מזה דוקא (ע"י המתקת הגבורות) מגיע הגילוי דלעתיד (לוי – ילוה אישי אלי) (שם); הגיע אלינו ע"י ר' הלל מפאריטש, מגדולי חסידי חב"ד (ח"ט), ושליח (כמותו ממש) ושייך כל כולו לאדמו"ר הצ"צ (תשד"מ); הרר"ה הי' מסור ונתון לרבותינו נשיאינו, ועד לביטול במציאות לגמרי (תשל"ט); צריך ביאור מה שלא הובא ענין זה בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל אעפ"כ כך היא אמיתית הענין (שם); מצוה לפרסם דבר זה, ובשם אומרו (תשמ"ח).

הרואים: ישנם יחידי סגולה שרואים בפועל (תשמ"ז); אלו שרואים בפועל ממש אינם זקוקים להסברת וביאור הענין בעת ההתוועדות (תשמ"ב); אף שמראין לכאו"א, צריכים לחפש אחד (או אחדים) שראו המקדש בפועל בשבת חזון (תשל"ט); "לכאו"א" – נאמר בר"ת, שמתפרש גם "לכל אחד ואחת" (תש"ל); גם לקטנים ולקטנות, הן בשנים והן בידיעות, וממילא צ"ל מובן גם להם (תשמ"ז); גם למי שמאיזה סיבה שתהי' לא שמע ההפטרה (שם); מראין לכאו"א, גם ובעיקר לאלו שהם מלאים מצוות כרמון, שהרי הטעם הוא שייטיב הנהגתו (ח"ט); גם כאלו שלא יודעים ע"ז, ופועל על גופם ונה"ב ללכת בדרך הישר (שם); מחזה הוא ראי' בלשון תרגום, שחודר ונמשך למטה מטה, גם בדרגא שלמטה מלשון הקודש (תשד"מ); מוסבר ע"י משל, שחודר ונמשך גם למי שאינו יכול לתפוס הנמשל (שם); נתגלה ונתפרסם לכל, ובדפוס – לדורי דורות, ובפרט לדור זה שבזמנו נתגלה ונדפס (שם); נתגלה לכל בנ"י דוקא בדורות האחרונים, בזמן חושך החזק דעקבתא דמשיחא מחמת ההתקרבות לגאולה, ובדורות האחרונים – ה"ז בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים, באופן שיוכלו להתבונן ולהעמיק בזה, כיון שאז נמצא בית השלישי (למעלה) יותר בגילוי, שעומד מיד ממש להתגלות למטה (תשמ"ט).

אופנה: מראין המקדש כפי שעומד בנוי ומוכן למעלה (תשל"ג), ובתכלית השלימות והיופי (עשירי באב תנש"א); לא רק ראיה שכלית, אלא ראיה מוחשית (תשמ"ב); ראיית ביהמ"ק היא גם מצד העולם, שלכן "חזון" הוא בלשון תרגום, ענין העולם כפי שהוא בתורה (תשל"ג); ראייתו של כאו"א מישראל שייכת ושורה עם ראיית ישעי' הנביא, גדול שבנביאים (תשל"ט); "מראין" – מלמעלה, פעולת הקב"ה, נעלה שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); מה שאינו רואה בעיני בשר – לפי שמראין רק "מרחוק" (תשל"ט); כמה חילוקי מדרגות בענין הראי' דהנשמה – יחידה שבנפש, חי', נשמה, רוח, נפש, אבל לא נפש שבגוף, בעיני בשר (שם); מה שאינו רואה בעיני בשר לפי שעין הגשמי אינו ראוי לראות ביהמ"ק, כיון שלא הגיע שלימות עבודתו, וכשיגמור עבודתו אכן יראה (תשל"ג); אף שטוען שאינו רואה, המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (שם); אף שאינו רואה בעיניו הגשמיים עליו לדעת שנשמתו רואה, ואין זה אלא שעפעפיו מסתירות על העינים מלראות (תשמ"א); אף שידע אינש בנפשי' שאינו רואה בעיני בשר – ה"ז כסיפור הידוע, שבגלל שהסוס הוא סוס האם המלאכים אינן מלאכים, וכן כאן – בגלל שנה"ב ועיני בשר אינן רואים מה שמראים לו, היחידה לא רואה?! (תשל"ט, ותש"מ); מה שאינו מרגיש אינו נוגע באמיתית הענין, כיון שיודע שהנשמה שלמעלה רואה זאת (תשל"ט); האם בגלל שלא זיכך גופו, ה"ז אומר שהמציאות לא קיימת (תשל"ג); תמוה ביותר, שאף שמקדש העתיד "אינו מפורש ומבואר" רואים בזמן הגלות כל פרטי הדברים, אבל "אזוי אזוי איז די מעשה", זוהי המציאות לאמיתתה (תשד"מ); רואים מיד כל הפרטים דמקדש העתיד, אבל אין מבחינים כ"כ בפרטי הדברים בהבנה והשגה עד לעת"ל (שם); אף שטוען שאינו רואה מאומה, ואדרבה – רואה חורבן וגלות, ה"ז רק דבר

חיצוני (משל) ולבוש (בגד) והעיקר – המלובש בו (הנמשל), וכשרואה הלבוש מלבד (מאיזה סיבה שתהי') יודע שהעיקר – המכוון הפנימי דהחורבן והגלות, ביהמ"ק העתיד (שם); בכל שנה מיתוסף גילוי חדש, שהרי הראיה דשנה הקודמת לא הביאה המקדש למטה בגאולה האמיתית והשלימה, ולכן צ"ל בשנה הבאה גילוי נעלה יותר (תשמ"ז).

זמנה: ראיית המקדש היתה לפני תקנת אמירת הפטורה ד"חזון ישעיה", משבת חזון הראשון מיד לאחרי החורבן, וההפטורה היא רק ראי' והוכחה (תשמ"ז); דוקא בזמן הירידה הגדולה ביותר בג' השבועות, ושבת שלפני תשעה באב. כי פנימיות הירידה והגלות היא העליה (תשמ"ט); מחזה בלשון ארמי, ענין הרמאות, שמראין לו המקדש גם בגלות, ובפרט בשבת שלפני ת"ב, דרגא הכי תחתונה של רמאות דעוה"ז, כיון שאמיתית מציאות הגלות היא גאולה (תש"מ); כבר ברגע הראשון של שבת חזון מראים (שם); בדורות האחרונים בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים (תשמ"ט).

סיבתה: מצד עצם ענינו של יום השבת שלפני תשעה באב (תשמ"ז), שאז מתגלה התוכן הפנימי דהחורבן – **העילוי** דבית המקדש השלישי, לפי שבשבת מודגש ביטול החיצוניות לגבי הפנימיות, שהחורבן הו"ע חיצוני שבטל לגבי הפנימיות, הכוונה והתכלית – התחלת בנין חדש (תש"נ); מורה ומדגיש זכותן מעלתן וחיבתן של ישראל (תשד"מ).

פעולתה: פועל יותר מבית ראשון ושני (תשמ"ז. ושם, שאף שבית ראשון ושני ניתנו לישראל בפו"מ ועלו שם לרגל וראו גילוי אלקות במשך ריבוי שנים, ולא רק ראי' מרחוק, לא פעלו שתהא הנהגתם בדרך הישר, וראיית המקדש דלעתיד בשבת חזון, אפילו מרחוק, לפני שניתן בפו"מ, פועלת הנהגת בנ"י בדרך הישר באופן נצחי – ונת' בחל"ט); אף שהגילוי רק "מרחוק" פועל על כל יהודי בפנימיות להיטיב הנהגתו (ח"ט); והתוצאה – שהנהגה זו נעשית אצלו "כמו טבע" (בכ"מ), ובפרטיות – שההתקשרות שלו להקב"ה היא לא רק שייכות כללית, התמסרות בכללות לעבוד ה', אלא גם שייכות פרטית, שחודרת בכל כחותיו הפרטיים, שכל מדותיו נהפכו לקדושה, באופן שכל כח ומדה פרטית קשור לגמרי לה', ולכן נעשה "כמו טבע", שאינו שייך הרגש ח"ו שאינו לה' (חכ"ט); חזון – בלשון ארמי, שפעולתה לא רק בעבודה בתו"צ ובתפלה (ענייני לה"ק), אלא גם בענייני העולם, אכו"ש ושאר ענייניו (לשון ארמי); מכיון שמאמין שהיחידה שלו רואה – ה"ז פועל התאמתות בידיעה שלו כאילו רואה בעיני בשר (תש"מ); כשיהודי זוכה לראות המקדש דלעתיד אין לך שמחה גדולה מזו (תשמ"ז); שמחה והתפעלות בל"ג (שם); ע"י שהנשמה רואה, שהיא חלק אלוקה ממעל ממש, גם מלשון ממשות, ה"ז פועל גם על הגוף שיהי' בשמחה גדולה ביותר למעלה ממדוה"ג (ד"ה ציון במשפט תשמ"ז); ואף שבימי החול נהג ע"פ שו"ע כפי שיש לנהוג בתשעת הימים, מיד בהגיע שבת חזון הנהגתו היא בשמחה, כיון שרואה ביהמ"ק השלישי בנוי (תשל"ה); ואף שגם בשבת בין המצרים צ"ל זהירות בעניינים מסויימים בצינעא, אי"ז ענין שבצינעא, כיון שמראין לכאו"א בפרהסיא ובגלוי וממילא נעשית אצלו שמחה גלוי' (תשמ"ז); פועל על האדם לחזק עבודתו לעשות מעצמו וד' אמות שלו "מקדש" לה', הכנה ומעין מקדש דלעתיד, ועד – המקדש עצמו, כביכול, ש"אינו זז לעולם" (תשמ"ז); הראי' דעצם הנשמה פועל גם על כוחות הגלויים, שירגיש התעוררות של תשוקה וגעגועים לגאולה (תש"ל); מעורר להוסיף בלימוד התורה וקיום המצות בהידור, ובפרט בצדקה, מתוך ידיעה שעי"ז יבנה הקב"ה ביהמ"ק בגאולה האמתית והשלימה (תשמ"ט); עי"ז שהראי' היא רק "מרחוק", ולא בעיני בשר, שהוא ענין של ירידה, נפעלת עלי', "כיתרון האור מן החושך", כמעלת בעלי תשובה לגבי צדיקים גמורים (תשל"ט); מגדילה ומגבירה הכוסף והתשוקה כו' שהמקדש דלעתיד ירד ויתגלה בביהמ"ק שלמטה (תשמ"ו).

העבודה: לא להסתפק בזה שנשיא דורנו רואה את המקדש דלעתיד, אלא על כאו"א להשתדל לראות בעצמו (תשמ"ב); המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (תשד"מ); במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא, ובכחו לגלות המקדש דלעתיד בעוה"ז הגשמי בפועל ממש (שם); להתבונן בשכלו בגודל העילוי דמקדש דלעתיד, ושזה מה שמראים לו בשבת חזון, וההתבוננות תביא בדרך ממילא שיראה בעיני (שכלו ועד לעיני) בשר התוצאות (תשמ"ז); באמרו מודה וכו' שהחזרת בי נשמתי יודע ומתבונן שהנשמה שהחזיר לו הקב"ה ביום השבת קודש בהיותה למעלה ראתה ביהמ"ק דלעתיד (שם); ע"י התבוננות המתאימה מיתוסף חידוש בעבודתו ועד לעלוי והוספה באין ערוך לגמרי כפי שהי מיתוסף אילו ראה המקדש דלעתיד בעיניו ממש! (שם); לא די שעצם הנשמה למעלה רואה, אלא צריך שיבוא בהבנה והשגה כדרישת תורת חסידות חב"ד, ע"י התבוננות בפרטי הענינים דמעלת ביהמ"ק השלישי (בית ראשון – בחי' בן, בית שני – עבד נאמן

(דרגת משה), וביהמ"ק השלישי – עבדי דוד (משיח)), עד שנעשה זיכוך המוח, ופועל במדות שבלב, ועד לעבודה בפועל ממש (תש"ל); התבוננות בזה ש'מראין . . מרחוק', שהוא עצמו רחוק מזה (ורק מראין מלמעלה) גורמת לו תנועה של ביטול, שעושהו כלי להגילוי מלמעלה, גילוי שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט).

המשל: נמשך לאדם באופן גלוי, ע"ד לבוש שקרוב יותר להאדם (תנש"א); שחודר בכל כוחותיו הפרטיים, בדוגמת לבוש המותאם למידת המלובש (חכ"ט); בלבוש (משא"כ בבית) רואים מיד כל פרטי המלובש, אורכו ורחבו, כיון שהוא לפי מדת המלובש (תשד"מ), כמו שבביהמ"ק דלעתיד יראו בגילוי פרטי מדרגות "המלובש" במקדש שלמטה, בכל חלקי המקדש, ואפי' בעולם – כח הפועל בנפעל, דרגת האלקות הפרטית המלובשת בכל פרט ופרט בעולם (חכ"ט).

הקהל: בשיחת שבת חזון תשמ"ח נזכר, שבשנה זו, שנת הקהל, "הקהל את העם האנשים והנשים והטף", כולם באים לביהמ"ק לשמוע פרשיות התורה מפי המלך, "כאילו מפי הגבורה שומעה", כלומר, לא רק שרואים המקדש דלעתיד מרחוק, או אפילו מקרוב, אלא עוד זאת שנכנסים בו בפועל ממש בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו במהרה בימינו ממש.

מצינו בכמה ספרים, ששבת חזון יותר גדול במעלה מכל שבתות השנה[234], ושכל השבת הוא בבחינת רעוא דרעוין.

קבלת שבת: מנגנים לכה דודי כבכל שבת[235]. ואדרבה, מתוך שמחה יתירה[236].

הנוהגים לטבול במקוה בכל שבת מותרים לטבול גם בשבת זו.

סימן לקריאת הפרשיות – "צומו וצולו", שתשעה באב לעולם קודם פרשת ואתחנן. והטעם הוא כדי שיקראו פרשת דברים שמתחלת בתוכחותיו של משה קודם ט' באב, כדי להפטיר בה בחזון שהוא תוכחות ישעיה על חורבן.

בספר המנהגים–חב"ד: "בפרשת דברים – הקריאה לכהן מפסיקין פסוק אחד לפני שני, בכדי שלא להתחיל פרשה שני' בפסוק איכה". אבל זה כמה שנים שאין נוהגים כן בבית חיינו[237].

בר"ד משיחת ש"פ ויק"פ תשמ"ג, שלעת"ל יתהפך "איכה אשא לבדי טרחכם גו'" למעליותא, שמשה רבינו, "גואל ראשון הוא גואל אחרון", אכן ישא לבדו, לא בתור טענה ושאלה כי אם בניחותא, כללות עם ישראל, שיהיו אז בריבוי גדול ביותר, לאחרי תחיית המתים.

הרב או החשוב שבקהל מפטיר חזון ישעיהו.

ההפטורה קוראים בניגון הרגיל של כל השנה[238].

בכמה שיחות קודש הובא פירוש רלוי"צ מבארדיטשוב בפסוקי ההפטרה למעליותא, ונזכר שר' לוי"צ מבארדיטשוב "האט זיך געקענט איינקערן" עם הפסוקים שבהתחלת ספר ישעי', ולדוגמא, בפסוק "עם כבד עון", שישראל הוא עם שכל ענין של "עון" הוא כבד לו (ס'איז אים שווער טאן אן עון), כי אין לו כחות וכלים לזה. והיינו, שתמורת "עם כבד עון" כפשוטו ח"ו, נעשה ה"עם" במעמד ומצב שענין ה"עון" (אפילו המחשבה על זה, ועאכו"כ העשי' בפועל ח"ו) הוא "כבד" אצלו, היינו, שקשה (כבד) לו להבין איך יתכן מציאות של עון בעולם.

אומרים אב הרחמים.

---

234) וראה בר"ד משיחת שבת חזון תשד"מ, ששבת חזון הוא באופן נעלה יותר מסתם שבת בשבתו (מצד העילוי דראיית המקדש בשבת חזון). ובר"ד משיחת שבת חזון תש"ל, שנעלה יותר מכל הימים טובים (מטעם הנ"ל).

235) ראה גם שיחת ש"פ מטות תשי"ד (שיחו"ק ע' שסג ואילך), חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א. .

236) ראה גם שיחת ש"פ מטו"מ תשל"ג, חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

237) ראה מזה בשו"ת באתרא דרב סי' י'כה. וש"נ.

238) ודלא כמנהג לקרותה בניגון קינה (ראבי"ה סתקצ"ה – הובא בלקו"ש חכ"ט ע' 9 הע' 11. וראה גם מגן אבות למאירי ענין כד) – ראה שער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד סוסק"ד. נהר מצרים הל' ת"ב ס"ג. כתר ש"ט (גאגין) ח"ד ע' 72. זה השולחן ח"א סתקנ"א ס"א. שם ח"ב סתקנ"א ס"א. וכן נהגו בכמה ק"ק הספרדים ותימנים ועוד. וראה לפי ספרי ערך שבת (הח'. ושם, דאיסורא קעבדי). שו"ת בית ישראל (הורוויץ) סס"א (והבין כן בכוונת מורה באצבע ס"ח סרל"ד (ובפשטות לא מיירי בהכי)). ולהעיר מלדוד אמת סכ"ד ס"א. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ג סתתר"ע.

עושים סיום גם ביום השבת[239]. ויש לקשר הסיום בש"ק עם סעודה[240].

פרקי אבות פרק ב'.

מוצאי שבת קודש בשעה **9:09**.

במוצאי שבת, אם נמשכה סעודתו עד הלילה, ולא התפלל תפילת ערבית עדיין, מותר בשר ויין, דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שייך אצלו שבת. וכל זה כשמתפלל ערבית עם הציבור, אבל אם מתפלל ביחידות, ורוב הקהל כבר התפללו ערבית, נגרר היחיד אחריהם, ויפרוש מבשר ויין[241].

239) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 708 – בנוגע לשבת ת"ב.

240) שיחת שבת חזון, ת"ב נדחה תנש"א – שם ע' 733.

241) הנה, במג"א סתקנ"א סקכ"ו כתב שנגרר אחר הציבור שהתפללו ערבית. ואם מתפלל ערבית במנין אחר, נגרר אחר המנין שמתפלל בו (ראה מחה"ש ועוד).

והנה, פשטות ד' המג"א מיירי שהתפללו הציבור מבעו"י, וקאתי עלה מדין "עשאו לילה", כדמוכח מכל המ"מ שהביא עד"ז (ראה בפ' המ"מ בהגהות לבו"ש, גליון מהרש"א ומחה"ש). וכ"מ בהמשך דבריו שכתב עד"ז שה"ה בר"ח, כלומר שהתפללו הציבור ערבית, שבפשטות ר"ל שאסור גם ביום מה"ט (דלא מסתבר לומר דקמ"ל לאסור בליל ר"ח באמצע סעודתו, דלכאו' מילתא דפשיטא היא. וראה שער המפקד הל' ט"ב בנהר פקוד סק"א ד"ה ולדידי). וכ"מ גם בפמ"ג בא"א שם. וכן מוכח מקושיית האחרונים דמ"ש מתפילין, שכתב המג"א (ס"ל סק"ז) שאין היחיד נגרר אחר הציבור (ראה חיי"א כלל קלג סט"ז. פת"ש על אתר, הביאם במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז. ערך שי למג"א כאן. ילקוט הגרשוני כאן סק"ה. ס' החיים דלקמן. וכ"מ שהק' בהגהות רע"ק או"ח ס"ל. וראה הגהות הגר"י קאפף מכת"י לס"ל ס"ה, נדפס בקובץ אור ישראל גל' ה. **ועוד**. וראה גם משה"ק באו"א בעזרת ישראל תענית כט, א ד"ה במשנה על המג"א). וכ"ה להדיא במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז "כיון שבעצם יום הוא והוא לא התפלל עדיין". (וצ"ע במש"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סרפ"ו דנראה דקאי במשנ"ב במי שנמשכה סעודתו לתוך הלילה. וי"ל, דקושטא קאמר, שבדעת המתירים צ"ל דמיירי בתרווייהו, גם כשהחשיך כבר, כדלקמן). וכן פי' בשו"ת עדות ביהוסף דלקמן. וכ"נ שהבין בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סקי"א. ומצינו כבר כגון דא, בס' המחלוקת לבעל שלה"ג הל' תפלה סל"ג, שאם התפללו ערבית בביהכ"נ אע"פ שעדיין היום גדול אסור לאכול בשר. אבל שם כתב לאסור רק כשענה ברכו עם הקהל. (אלא, שי"ל דלא קאי לענין סעודת שבת, שלענין שבת שאני משום תוס"ש, וסעודת מצוה). ולפ"ז, גם דעת המתירים בכה"ג מיירי (ראה לקמן), ואין ראי' להתיר במשכה סעודתו לתוך הלילה.

לאידך, גם אם נפרש במג"א כפשוטו, דמיירי בהתפללו מבעו"י, אין לומר ולהוכיח לאיסור מדבריו בכה"ג שנמשכה סעודתו לתוך הלילה, ובמכ"ש וק"ו, שהרי לילה ממש גרע מדין "עשאו לילה" – שי"ל דהמג"א קאי במי שאינו עומד בסעודה, אבל כשהתחיל בסעודה אינו מפסיק. וכ"ה להדיא בס' החיים למהרש"ק סתקנ"א (ונדפס בהשמטות – ז, ד) שגם להמג"א מותר בכה"ג להמשיך בסעודה. ועוד, שגם אם נאמר שהמג"א מיירי במי שעומד בסעודה (וכ"ה במשנ"ב סקנ"ו), היינו רק בהתפללו הציבור ערבית, כיון שכולם אסורים בשבר ויין, ואין לו לפרוש מהציבור (ראה משנ"ב בשעה"צ סקנ"ז), אבל כל שלא התפללו ערבית, שאין כאן דין גרירה דהיחיד אחר הציבור, מותר לו להמשיך בסעודה, וע"ד סעודת מצוה. (וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים שם בדעת המג"א).

אמנם, בפמ"ג בא"א סקכ"ז כתב בפי' ד' המג"א באו"א, שמתחילה כתב שבמו"ש אחר הסעודה גם להמג"א מותר בכוס של ברהמ"ז כל שלא התפלל ערבית. ונראה שהבין שהמג"א מיירי מבעו"י, ושלא בעת הסעודה, ואילו כשעומד בסעודה ונמשכה סעודתו עד הלילה הותר גם בכוס שבבהמ"ז. ושוב כתב שז"א, ושדוחק לומר דהמג"א מיירי בהתפללו מבעו"י. ולפום סברא בתרייתא מיירי בהתפללו בלילה, אלא שנמשכה סעודת היחיד אחרי שחשיכה (כצ"ל בכוונתו), ועכ"ז אסור. (וכת"ש, דש"מ לאסור גם בכוס ברהמ"ז. וצל"ע, היאך הכריח לאסור בכוס ברהמ"ז, שהרי י"ל דכוס ברהמ"ז עדיף, ולא נאסר. ואף שלפני הבדלה בלא"ה אסור לשתות, ועכצ"ל דמיירי בכוס ברהמ"ז שמותר לפני הבדלה ברגיל לברך על כוס – הא בורכא, שהרי נזכר גם בשר, ובהכרח דקאי בתוך סעודתו, ומנין לנו לאסור בכוס של ברכה). וכן בכה"ח סקכ"ב פי' להדיא בדעת המג"א דמיירי שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובהגהות אמרי ברוך נראה נמי שפי' דקאי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה, שבכה"ג אסור רק בהתפללו הקהל ערבית. [ועיי"ש, שעז"כ המג"א אח"כ ש"יש נמנעים משקיעה"ח", והיינו מסוף שקיעה (לפי א' האופנים שם), כלומר שיש נמנעים גם בלא התפללו ערבית, וגם הוא לא התפלל ערבית (כצ"ל בכוונתו, אף שכתב רק שהוא לא התפלל ערבית). ועד"ז הוא בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג, שגם בסעודה שלישית יש שפורשים משקיעה"ח ואילך (אלא, שלדידי' מיירי בתחילת שקיעה (כפי שפי' בפמ"ג בא"א. אבל לא פי' להדיא דמיירי בסעודה שלישית), ורק כשהתפללו ערבית. ולדבריו צ"ל שתחילת ד' המג"א היינו משחשיכה (עייש"ה)). איברא, שבשו"ת עדות ביהוסף (בן סאמון – ליוורונו תק"ס) פי' להיפך ממש, דמיירי במתפללים מבעו"י, וקולא אתא לאשמועינן, שיש המקילים ונמנעים רק משקיעה"ח ולא לפנ"ז, אף שהוא אחר ערבית].

ומצינו כבר בשו"ת פה נוף לבן דורו דהרמ"א או"ח סצ"ח, שאין להקל בנמשכה סעודתו לתוך הלילה בבשר ויין, מחמת תוס"ש וסעודת מצוה, שהרי אומרים רצה לפי שהסעודה שייכת עדיין לשבת, וטעמו שתוס"ש היינו לעילויא דשבתא ולא לאכחושי שאר מצוה. אמנם, אין הכרח שכ"ה מסקנתו להלכה למעשה, ותו"ד רק שאין ראי' להקל. ועוד, שלפנ"ז כתב בסגנון של פס"ד, שיש להורות שאם מכוונים לשם מצוה בודאי הותר להם. וצ"ע אם חזר בו מזה למעשה.

אלא, שד' הפמ"ג סותרים מש"כ בס"ק שלפנ"ז (סקכ"ו). וי"ל, שלהפמ"ג בדעת המג"א, צדקו שניהם יחדיו, שאסור בבשר ויין גם מבעו"י וגם בלילה. וצ"ע. ואולי תרתי מילי נינהו, שבר"ח קמ"ל מג"א לאסור גם ביום כשהתפללו הציבור ערבית ועשוהו הקהלילה, ואילו בשבת כל שעדיין יום הותר אף שהצבור התפללו ערבית, ור"ל שבהתפללו בלילה אסור אף שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובס"ק שלפ"ז קאי בר"ח. וכ"ז דחוק ביותר. ועצ"ע.

והנה, במשנ"ב הביא דעת החולקים על המג"א, א"ר ודה"ח (נוסף לד' הפמ"ג סקכ"ו שהקשה מדיני אבלות). והנה, בדה"ח (הל' ביהמ"צ ס"ט) משמע להדיא דקאי בהתפללו מבעו"י, ממש"כ לחלק בין ר"ח לשבת, שבר"ח אם התפללו הקהל ערבית **ערי"ח** אסור בבשר ויין, אבל במו"ש מותר (ועד"ז כתב לדייק בשד"ח שם בל' החיי"א, עיי"ש לשלול הדעה שבר"ח מותר). אלא, שי"ל, שבמו"ש עדיף מר"ח בתרתי, הן מבעו"י, והן משחשיכה בעומד בסעודה. (וראה ביוסף אומץ (האן) דיני ביהמ"צ שתתפ"ג, שלענין סעודת מילה נקט שהספק הוא באופן שהתפללו הקהל ערבית, ואילו בסעודת שבת כשנמשכה הסעודה עד הלילה. ועייי"ש מש"כ לחלק בין מנהג היחידים שנזהרים כבר אחר

הבדלה

מבדיל על היין ונותנו לתינוק [ולא לתינוקת] שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין ולא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים, ומכוון להוציא התינוק בברכת בורא פרי הגפן, וישתה התינוק לפחות מלוא לוגמיו[242]. ואם אין קטן – יכול המבדיל לשתות בעצמו[243], ואין צריך לדקדק שלא לשתות רק רביעית דוקא, ויכול לשתות כל הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות.

אם נתכוון להוציא התינוק בברכה, ושוב לא רצה התינוק לשתות, יברך שוב הגדול וישתה[244].

מלוה מלכה – סעודתא דדוד מלכא משיחא.

אפילו הנוהגים לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בכל מוצ"ש אין להם לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בט' הימים, ואין צריך התרה למנהגם.

יום ראשון, ה' מנחם אב

יום הסתלקות־הילולא של האריז"ל (ה' מנ"א של"ב), שנקרא בכ"מ "האריז"ל[245] החי"[246].

י"ז בתמוז, למנהג אחר ר"ח). אמנם, בא"ר סתקנ"א סקכ"ג תלה הדבר להתיר מחמת שעדיין אומר רצה, ול"כ עדיפא מינה מחמת שעדיין יום הוא, ומשמע דקמ"ל שכיון שאומר רצה גם משחשיכה ה"ז בגדר סעודת שבת. וגם אם נדחוק דקאי מבעו"י, הרי טעם זה דאמירת רצה אהני גם לענין מי שנמשכה סעודתו עד שחשיכה. וכן מוכח ממש"כ שמותר לו גם לברך ברהמ"ז על היין, ועכצ"ל דקמ"ל שהותר אף שגמר סעודתו וכבר חשיכה. ודוחק לומר, שלפנ"ז מיירי בעומד בסעודה, וכאן קמ"ל להתיר כשגמר סעודתו, אבל עדיין יום. וכן מפורש בבגדי ישע סקכ"ו שתפס על הא"ר, שאין לו לשתות קודם הבדלה כיון שהוא כבר לילה. וכן מוכח במשנ"ב בשעה"צ סקע"ה (אמנם, לא מיירי שם בהתפללו הקהל ערבית). וראה גם תורת חיים סופר סקי"ז.

ובעיוני בספרי המלקטים דדרא בתראה, ראיתי דלא נחתו לכ"ז כלל. ושו"ר בקובץ בית אהרן וישראל גל' קלב שהעיר לנכון במש"כ בשש"כ פנ"ט סי"ט ובהערות לשם. ומה שהשיב המחבר שם על דבריו – אינה ממין הטענה. ובחלק מהדברים, דברינו עולה בקנה אחד עם דברי הרב הכותב בגל' הנ"ל, ושנינו מתנבאים בסגנון אחד. אלא שנטינו קו מדבריו בכמה פרטים, ומה גם בדברים שהיו בהעלם דבר אצלו, וכאשר עיני המעיין תחזינה מישרים.

ולמעשה, המנהג להקל בכל הנ"ל. וכ"כ בתורת חיים סופר סקכ"ד דנהוג עלמא כא"ר (ולא נחית לחלק בין מבעו"י למשחשיכה. ושם סקי"ד מיירי ודאי משחשיכה). וכש"כ הוא משיורי סעודת שבת שיש שהקלו משום הואיל ואישתרי אישתרי (ראה שד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג ובשעה המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד שם סוסק"א ששקו"ט בדעת המג"א בהנ"ל. וראה גם שו"ת שערי עזרה (טיראבנ) ח"א או"ח סכ"ד בד' שלחן גבוה שרצה לה"ר מהמג"א). וראה עד"ז בשו"ת יבי"א או"ח סוסי' מ (ונראה שתפס במג"א דמיירי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה). ואף שלא קיילן הכי, הבו דלא לוסיף עלה בנדו"ז שעומד עדיין בסעודה, ושפיר יש להקל. ומ"מ, כשכבר פנה יום, וכבר התפללו רוב הקהל ערבית, ואיהו נמי מתפלל ביחיד, דאיכא תרתי לגריעותא, אף שעומד עדיין בסעודה, קשה להקל נגד ד' המג"א. וראה בקדש פנימה (בעלזא) ח"ב פ"ז.

242) אמנם, טוב לשתות רביעית לצאת מידי ספק ברכה אחרונה, שמכזית עד רביעית יש מסתפקים אם צריך לברך ברכה אחרונה.

243) ועדיף להבדיל בעצמו על היין מלהבדיל על מיץ ענבים וליתן לקטן.

244) שכיון שלא הי' דעת הגדול לשתות ברכתו הראשונה אינה מועילה לו, וה"ז כנמלך. כמו כן, אם הקטן לא שתה מלא לוגמיו, יברך הגדול וישתה כשיעור. ואם לא שתה הגדול, בדיעבד אין צריך לחזור ולהבדיל. ונכון אם אפשר שישמע הבדלה מאחר. ואם לא שתה הקטן כלל, וכן לא הגדול, לא יצא (שצ"ל טעימה ובל"ז אינו מועיל. וראה לקו"ש ח"מ ע' 206). ואם הסיח דעתו או הפסיק, צריך להבדיל שוב (ראה שו"ע אדה"ז סרע"א סכ"ו. סי' קצ ס"ד).

הפסיק הקטן בין ברכה לטעימה, חוזר הקטן ומברך וישתה כשיעור. ואם אינו רוצה לשתות, ישתה הגדול.

אם חזר הקטן ובירך בפה"ג בעצמו, אין כאן חשש ברכה לבטלה, ואין להגדול לשתות, ויתן לקטן לשתות (שאין לגדול לטעום מחשש ברכה לבטלה, לפי שאין ברכת הגדול לבטלה שהרי נתכוון להוציאו, ורק ברכת הקטן לבטלה כיון שכבר יצא ע"י שומע כעונה מהגדול. ואף גם אם הקטן לא ידע שצריך להתכוון לצאת ברכת בפה"ג מהגדול, אין לגדול לטעום כיון שבשעת הברכה לא נתכוון לצאת בעצמו רק להוציא הקטן).

245) בסה"ש תשמ"ז ח"א ע' 336 הע' 71: תואר נפלא "האר"י ז"ל" (ר"ת "האלקי אדוננו רבינו יצחק זכרונו לברכה").

246) בביאור תואר הנ"ל – ראה שיחת ה' מנ"א תשל"ז. ש"פ דברים תשל"ט (ושם, שאף שאומרים "ז"ל" מדגישים מיד "החי", שאף על נשמה בגוף אפשר לומר "זכרונו לברכה"). תשמ"ח (שהתואר ז"ל מצד ההסתלקות, וביחד עם זה מוסיפים ומדגישים "החי", ענין החיים, ואדרבה – שבא אחרי ההקדמה ד"זכרונו לברכה", שהחיים הוא באופן של הוספה וחוזק ועד בתוקף הכי גדול. ושם, שהתואר "החי" הוא בשייכות לענינו המיוחד של האריז"ל – גילוי פנימיות התורה, שכללות התורה היא "חיינו וארך ימינו", ונאכו"כ פנימיות התורה, ה"מעין" שבתורה, "מים חיים". ושם, גם בנוגע לשמו בשייכות לגאולה). שיחת ה' מנ"א תשמ"ט (הועתק בקיצור בסה"ש תשמ"ט ע' 619 הע' 84. ושם, שהתואר "החי" לא נמצא בנוגע לגדולי ישראל, אפילו אלה שעליהם נאמר ש"לא מתו אלא בעטיו של נחש" (להעיר משיחת ה' מנ"א תנש"א שאצל האריז"ל הוא "ותלית אותו על העץ" כמו אצל הרמ"ק (ראה לקו"ש חכ"ד ע' 132 ואילך)), ואפילו על אלו שעליהם נאמר "לא מת" בכלל – מעין הגילוי דחיים נצחיים לעת"ל. ועיי"ש עוד ע"ד השייכות לגאולה המרומזת בשמו (ובאו"א – דגל מחנה אפרים בשלח יד, ח, הובא בלקו"ש ח"ג ע' 872).

ההוראה מהתואר "האר"י" – ראה שיחת ש"פ דברים תשמ"ב (שההנהגה בכל ענייני עבודת ה' צריכה להיות באופן ד"גבור כארי", ועי"ז ממשיכים בחינת הגבורה שלמעלה כפי שהיא בבחינת גילוי "יבוא ארי", ונשלל הענין ד"הן הן גבורותיו" באופן של צמצום והסתר, ומתבטל הענין ד"ארי" דלעו"ז, זה נבוכדנאצר, ואדרבה – מגלים הכוונה הפנימית, "עלה ארי' במזל ארי' והחריב את אריאל", שזהו "על מנת שיבוא

בשלשלת היחס בתחילת לוח "היום יום": "תשל"ו . . להוסיף בנתינת הצדקה לפני תפילות שחרית ומנחה ביחס ליום ה' במנ"א, יום הסתלקות האריז"ל, מעורר ללמוד תורת האריז"ל בימים אלו".

בכמה שיחות ואגרות קודש[247] מעורר ע"ד הלימוד וההוראה מהנהגת האריז"ל, שיום זה שעת הכושר במיוחד להתבונן בדרכיו "הורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", שהיות ונתפרסמו דרכיו, ומספרים לנו ע"ז, וגם לילדים, מובן שזה שייך לנו, ושזו הדרך בה ילד יהודי יכול לצעוד ומחוייב לצעוד. והיינו, הן בהוספה ב"משפט", לימוד התורה, ובפרט – להוסיף בלימוד פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, ביתר שאת ויתר עוז, וכן בקיום המצוות ע"פ כוונות האריז"ל (שההוספה הנפעלת עי"ז היא לא רק באיכות אלא גם בכמות), והן ב"צדקה", ששניהם (תורה וצדקה) בהדגשה מיוחדת אצל האריז"ל. ובפרטיות: שהי' מתגבר כארי בכח בעת שהי' עוסק בתורה עד שהי' נלאה ומזיע, לימוד התורה ביגיעה גדולה, הן בנגלה דתורה והן פנימיות התורה (שלימודו הי' ו' דרכים ע"ד פלפול ודרך שביעי ע"ד הסוד). ובצדקה ובמצוות – לא הי' קמצן כלל, ונתן צדקה בלי חשבונות, שהכניס ידיו לכיס והוציא משם כסף לצדקה או לשלם עבור מצוה, מבלי למנות כמה מטבעות עלו בידו[248]. וכן בשמחה של מצוה, שזכה לרוה"ק מחמת ששמח בעשיית המצות, ובהקדמת אהבת ישראל לפני התפלה, כהוראתו לקבל מ"ע של ואהבת לרעך כמוך לפני התפלה. ובכללות – הפצת המעיינות חוצה, פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, שעי"ז קאתי מר דא מלכא משיחא. [וכמה פעמים הורה ללמוד מתורתו ולהתפלל וליתן צדקה, ובציבור, על הציון שלו, וכן בכל מקום ומקום].

הלכתא למשיחא: זמן הבאת עצי הכהנים והעם - בחמשה באב, בני פרעוש בן יודא (ממשפחת דוד המלך)[249].

יום שלישי, ז' מנחם־אב

בר"ד משיחת ז' מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שאודות שבעה במנחם אב איתא בגמרא ש"בשבעה נכנסו נכרים להיכל כו'", ומובן בפשטות שאין כוונת הגמרא לגרום ח"ו צער ועגמת נפש ליהודי, אפילו בענין פרטי, ואעכו"כ בענין שנוגע לכלל ישראל, ובזה גופא באופן שנמשך כבר יותר מאלף ותשע מאות שנה מהפעם הראשונה שנכנסו נכרים להיכל, אשר הימים האלה נזכרים ונעשים גו' בכל שנה ושנה. וכוונת הגמרא היא לעורר ע"ד השתדלות נוספת במעשינו ועבודתינו למהר הגאולה ובנין ביהמ"ק, נוסף על ההשתדלות המיוחדת במשך כל ג' השבועות דבין המצרים, ובפרט החל מר"ח מנחם אב, מוסיף והולך מיום ליום, ככל שמתקרבים יותר לתשעה באב, ועאכו"כ החל משבעה באב שבו נכנסו נכרים להיכל. וע"ד המבואר במדרש, בנוגע לכללות ענין החורבן "עלה ארי' כו' והחריב אריאל על מנת שיבוא ארי' כו' ויבנה אריאל", כן הוא גם בנוגע להזכרת ענין החורבן, החל משבעה באב שנכנסו גוים להיכל, בכל שנה ושנה: כשהימים האלה נזכרים ונעשים, ורואים שעברה עוד שנה, ועובר עוד יום ועוד יום, ועדיין לא זכינו כו', ולא רק שעובר יום סתם, אלא שמגיע יום שניתוסף בו ענין מיוחד בלתי רצוי, כבנדו"ד, שבעה באב, שנכנסו נכרים להיכל – הרי זה **על מנת** (כלשון המדרש) ליתן לכאו"א מישראל תוספת כח וחיזוק בתביעה הנפשית מקרב ולב עמוק, שתקויים כבר בפועל ממש ההבטחה ד"יבוא ארי' כו' ויבנה אריאל", בנין ביהמ"ק, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י דוד מלכא משיחא.

יום רביעי, ח' מנחם־אב, ערב תשעה באב

לא יטייל ערב תשעה באב[250].

ארי' במזל ארי' ויבנה אריאל").

247) מכתבים כלליים (וכלליים–פרטיים): ה' מנ"א תשל"ב (לקו"ש ח"ט ע' 251). תשמ"ז (חל"ד ע' 231). תשמ"ח (שם ע' 234). וראה גם מכתב כללי–פרטי ה' מנ"א תשכ"ה (לקו"ש ח"ח ע' 359). תשמ"ג (חכ"ד ע' 338).

248) וכן נתינת הצדקה מעומד ב"ואתה מושל בכל". ואופן הצדקה – כמבואר בכתבי האריז"ל שקשורה עם שם הוי', "כי דבר הניתן (הפרוטה שנותן לצדקה) הוא יו"ד, והיד הנותנו יש בה ה' (אצבעות) הוא בחי' ה"א, וזרוע הנותנו הוא וא"ו, ויד המקבלו הוא ג"כ ה"א".

249) תענית פ"ד מ"ה. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1105 הע' 9.

250) ובפמ"ג סתרנ"ג במש"ז סק"ב כתב דהיינו כל היום. וכ"ה ביוסף אומץ סי' תתעב דאיך יעלה על לב שום בר ישראל או בת ישראל לילך לטיול ביום שנעשו לאבותינו צרות גדולות וחזקות ועוד היום הזה אנחנו סובלים את הצרות בגלות המר הזה בעוונותינו הרבים

נוהגים שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך [**1:02** בקראון הייטס], רק דברים המותרים בתשעה באב. [פרטי הדינים, להלן בדיני תשעה באב]. וכמובן, כ"ז רק כשאפשר בכך[251].

בנוגע לשיעורים הקבועים – יש להשלים שיעורי חת"ת, רמב"ם וכדומה לפני חצות היום. באם לא השלים יכול ללמוד חת"ת כל היום עד שקיעת החמה[252]. ונראה שכן הדין גם בנוגע ללימוד הרמב"ם[253].

ברמ"א הובא שהמנהג לאכול סעודה קבועה קודם מנחה ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה[254]. ובמגן אברהם כתב הטעם (נוסף לטעם שברמ"א שלא יזיק להם התענית): מפני שבזמן בית שני הי' יום טוב והיו מרבין בסעודה[255], ואף עכשיו לא זזו ממנה להיות לזכרון שיהפך במהרה בימינו

ושכינה הולכת עמנו בגלות. אבל בכה"ח סק"כ משמע שהאיסור הוא רק אחר חצות.

251) להעיר ממש"כ במאמ"ר סתקנ"ג סק"ב (הועתק בחלקו ובשינויים קלים במשנ"ב בבה"ל שם ד"ה ולכן, והובא בלקו"ש חי"ט ע' 43 הע' 53): הוראה זו תמוהה היא בעיני הרבה, וכבר מצאתי לקצת מן האחרונים דצווחו עלה. אמנם הרב מגן אברהם קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו'. ואיך שיהיה נלענ"ד דאין לחוש לזה לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד [בערב תשעה באב שחל] בשבת כלל. ומש"כ הרב מגן אברהם להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים ע"כ, אומר אני שאין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. ועיינינו הרואות דכמה ת"ח מתרשלים בלימוד המותר ביום ט"ב, משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין, וגם אני בעו"ה כאחד מהם. ולכן איני חושש לסברא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו [בערב תשעה באב שחל] בחול עד סמוך לבין השמשות. ואי לאו דמסתפינא מחברותא הוה אמינא דאפילו ביום ט"ב עצמו היה לנו להתיר, דבעו"ה נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה. ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד. וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי וכו' א"ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחוה"מ כלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחין ועוסקין בתורה כדון אינון אוכלין ושתין ופוחזין ע"כ. אף אנו נאמר כלום אסרו [הלימוד] אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבלות ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול. אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול כדלקמן סי' תקנ"ד סכ"א, והשם יכפר בעד השוגגים. אמנם בעט"ב יש להקל כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים, וכן אני נוהג אף בחול, וסמיכנא בהא על רש"ל ז"ל, עיין ט"ז. ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו. ואחר כונת הלב הן הדברים עכ"ל. ובמועד לכל חי ס"י סקכ"א: והעיקר הוא שלא יהא בטל מדברי תורה וכבר אפשר ללמוד בפירוש האיכה ואיוב וירמי' ומדרשי רז"ל ופרק אלו מועלין ובהלכות ת"ב ומי הכניסו לחכם בתגר זה במקום שיוכל להגות במילי דשייכי לאותו היום. אך מה יעשה עם הארץ דאינו יודע כאלו, ולהיות בטל הוא יותר רע ואין דנין אפשר משאי אפשר, ואם יוכל לילך ולשמוע מוסר ואגדה מפי חכם מה טוב ומה נעים . . ומש"כ במטה יהודה לענין אבל וערך השולחן לגבי ת"ב דאם רוצה להיות בטל רשאי יעו"ש, לי הפעוט צריכה רבה, ואני מצטער על הנשים דהם בטילות, והם באו להוסיף על האנשים זה דבר תמוה.

וראה גם עד"ז בערוה"ש שם ס"ד, שיש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה, ומה שיכול ללמוד דברים המותרים אין זו טענה שאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד.

וראה עד"ז במשנ"ב שם סק"ח. (וראה המסופר בס' החפץ חיים חייו ופעלו ח"ג ע' תתמח. קונטרס ורפא ירפא בתשובות הגרח"ק ע' נט. בדידי הוי עובדא פריעדמאן ספמ"א. שאלת רב ח"ב פל"ג סמ"ב).

252) ראה לקמן בנוגע לימוד שיעורי חת"ת בתשעה באב עצמו.

253) כיון שהעדר הלימוד בעת"ב הוא רק ממנהגא, ולא מדינא (אף שהובא ברמ"א סוסי' תקנג, וכן בקדמוני אשכנז, ונתקבל אצל רוה"פ), וחומרא יתירה היא (כמ"ש בביהגר"א שם. ובחיי"א כלל קלד ס"י שהוא חומרא בעלמא, והובאו במשנ"ב סק"ח), ויש שכתבו בכלל לפקפק בדבר (ראה ט"ז סק"ב בשם מהרש"ל. ובדרישה רסי' תקנד בשמו: חלילה לי לנהוג כוותייהו. וראה גם בהערה לעיל). ואיכא נמי דעת הט"ז סתקנ"ד סק"ג ברגיל לחזור הפרשה דהו"ל כסדר היום, ושרי גם בת"ב גופא. וראה גם ברכ"י שם סק"ג בשם קזנו מהר"א אזולאי (אף שכתב לחלוק עליו). וכן התירו כמה פוסקים אפי' לאבל בשיעורים קבועים בשבת שבתוך השבועה – ראה לחה"פ הובא בבל"י יו"ד סי' ת סק"ג, ערוה"ש שם ס"ו. (אבל חלקו עליהם). וראה הנסמן אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תנג. ונהגו כך בת"פ בשחל בשבת – ראה כה"ח סתקנ"ג ססקי"ח. ועוד. וכש"כ בעת"ב דקיל טפי. ויש לצרף הסברא להתיר בלהוט אחר התורה, עכ"פ לענין עת"ב שהוא מנהג בעלמא – ראה הגהות אמרי דוד סתקנ"ג שם, הובא באר"ח ספינקא שם סק"ג. וכעי"ז בשיעור חוק ולא יעבור דאא"פ בלא"ה, ודין נדר עליו (ראה מג"א סרל"ח סק"א). וגם דברי האבד הוא, ול"ש להשלים, שהרי תשלומין לשיעור קבוע שייך רק בלילה שלאחריו (שו"ע או"ח סרל"ח ס"ב. ובפמ"ג בא"א שם, שאם לא השלים בלילה ה"ז מעוות לא יוכל לתקון כי ביום שלאחריו מחויב בפ"ע. וראה משנת חכמים, הובא בפת"ש יו"ד סרמ"ו סק"א. אבל במאירי עירובין סה, א, שכל שצריך לפעמים לפי ההכרח לבטל ולחסר ממה שהתנה ישלים ביום הבא או בשבוע הבאה. ואולי היינו בתור דבר נוסף, להשלים חוק לימודו, ולא מחמת גוף הנדר, וגם בזה מיירי באונס דוקא, "לפי ההכרח". ובכלל, אפשר דלא קאי בחוק לימודו מידי יום ביומו, דרך נדר, אלא באמר אשנה פרק זה בכלל לכשיזדמן. ודוחק. ומחוורתא כדמעיקרא, שב' פרטים בנדרו, ללמוד בקביעות מדי יום, וגם ללמוד איזה דפים בכ"י, ראה גם עד"ז משנת חכמים שם, ולענין מספר הדפים עדיין חובת השלמה עליו, אף שביטל נדרו ללמוד ביומו, ועבר זמנו). וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב שם, שיש שצידדו להקל גם בימי אבלות, ואף שכתבנו שם לשלול הדברים – מסתיין לסמוך ע"ז באבלות ישנה בת"ב, לגבי ערב ת"ב שהוא רק ממנהגא.

254) ולהעיר מטור ברקת סתקנ"ב סק"ט, במה שא"צ ליזהר בדיני סעודה המפסקת בשאר סעודות היום: כי כל הדברים הללו הנעשים לזכרון א"צ להיות כמ"פ, רק אחת מזכרת עון. ומה גם שמעשה האדם כך הוא מעורר למעלה ולא נכון להרבות הצער. ומה גם כי ענין האכילה האדם אוכל וכו' נעשה בערך קרבן וכו' מפני כי המאכל הוא גורם כל השבח והיחוד הנזכר אין ראוי למנוע עצמו מעניין זה רק בסעודה המפסקת.

255) ובנו"כ (עט"ז על אתר ועוד) הביאו ד' המדרש שהיו אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב.

ובמג"א סנ"א סקי"א (ובשו"ע אדה"ז שם ס"א) שבזמן המקדש הי' יו"ט גדול והיו מקריבין תודה.

וידוע, שדעת הרמב"ם בפיה"מ ר"ה פ"א מ"ג שהיו מתענים בזמן בית שני. אבל פשטות הפסוקים זכרי' ז, א (ראה פירש"י ורד"ק שם), וכן

לששון ולשמחה[256].

נוהגים להקדים זמן תפלת מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה המפסקת. [כאן בשכונה מנחה גדולה החל מהשעה **1:37**].

אין אומרים תחנון ערב תשעה באב במנחה, משום דאיקרי מועד.

מאמר דא"ח שנאמר בסעודה **בערב** תשעה באב [בחול] – ראה בהערה[257].

דיני סעודה המפסקת

גם אם יודע שלא יתענה בתשעה באב יאכל סעודה המפסקת.

בסעודה המפסקת (אחר חצות), לא יאכל שני תבשילין, כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ויצטער עליו. [ולמנהג שאוכלים ביצה מבושלת, כדלקמן, אין לאכול שום תבשיל אחר].

בישל מין אחד בשתי קדרות, אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה מקרי שני תבשילין. אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לאכול משתי הקדירות.

יש להחמיר וליזהר מלאכול שני מינים בקדרה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון מאכל שכל השנה נותנים עליהם בצלים, אבל לאקשי"ן עם גבינה כיון שרוב פעמים אין עושים כן[258] ה"ז ב' תבשילין.

מרק ירקות אע"פ שיש כמה מיני ירקות, מותר לאכלו בסעודה זו.

תבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, נקרא תבשיל לענין זה. וכן מאכל צלי או מעושן או מטוגן נקרא תבשיל לענין זה. אבל מותר לאכול פת עם תבשיל[259].

מותר להוסיף תבלינים להמאכל שמבשלים לסעודה זו.

לכמה דעות קפה נחשב תבשיל. (וכן נחלקו בחלב מפוסטר, ובמוצרי חלב בכלל). ויש שנהגו להקל, וכתבו ללמד עליהם זכות, שמשקה אינו נקרא תבשיל, וגם אין בקפה משום שררה ועונג, שמקרוב נתפשט בעולם מאד לשתותו ואפי' העניים רגילים בו (ואינו דומה למשקאות של תענוג ומנהג עשירים). ולמעשה יש להחמיר בשתיית קפה ותה, אא"כ לזקוקים לכך, ובכל אופן לכתחלה ראוי למי שאפשר לו שלא לשתות אלא מים בלבד.

מותר לאכול פירות לא מבושלים, אפלו כמה מינים. ומכל מקום נכון למעט הנאותיו בסעודה זו ולא ירבה בפירות ורק יאכל פרי הצריך לו בשביל התענית, וכן לא יאכל סלט ירקות לתענוג. ולא

בגמ' ר"ה יח, ב שלא התענו. ואדרבה, בכ"מ שהיו עושים אותו יו"ט. וי"א שט"ס נפלה בדברי הרמב"ם – ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סרע"א. אלא שבידינו היום גוף כת"י הרמב"ם ונמצא כנ"ל. והאריכו בזה האחרונים – ראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנז. שו"מ מהד"ק ח"ג סקע"ט. וראה הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א או"ח סל"ג ואילך וח"ב או"ח סכ"ח. וראה לקו"ש חי"ד ע' 185. חט"ו ע' 416 ובהע' 43. ואכ"מ.

256) ומציין שם לב"י סוסי' תקנד. וראה במחה"ש שפי' הכוונה, דשמעינן דיש לעשות זכר לגואל במהרה בימינו היכא דליכא איסורא ולכן עושים זכר בערב ט' באב ע"י ריבוי סעודה.

257) ד"ה מורי זלה"ה הי' נוהג – נדפס במאמרי אדה"ז הקצרים ע' תסד. וש"נ. ונז' גם בשיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ה. ושם, שלא נתברר אם הי' בסעודה המפסקת או בסעודה שלפנ"ז. ועיי"ש השייכות לת"ב.

258) אבל במקום שדרכו בכך כל השנה הרי הוא תבשיל אחד.

וכן מותר לאכול תבשיל עגבניות וביצים (שקשוקה) ותבשיל עדשים עם אורז במקום שהדרך לבשלם כן כל השנה.

259) כפשוט. וכן נהגו בפת וביצה. וכן מבואר בפוסקים שאוכלים פת, ועכ"ז נהגו בביצים או בעדשים (והזהירו רק שלא לאכול גם שניהם – לבוש סתקנ"ב ס"ה. משנ"ב סקי"ג). וראה גם משנ"ב סתקנ"ב סוסקכ"ב. והטעם, מחמת שפת אינו בכלל תבשיל, כבדין עירוב תבשילין, לפי שהוא אפוי. וראה מאירי ביצה טז, א: הבישול הוא שם כולל כל מיני הכנות של מאכל חוץ מן הפת הן מעשה קדרה הן צלי הן בשר על גבי גחלים הן תיקון כל מאכל. וכפי שמצינו בראשונים שלמדו מדין ע"ת, ראה מרדכי הל' ת"ב סתרל"ד. ועוד. (ואף להסברא שדג וביצה שעליו כתבשיל א' חשיבא דלא ילפינן מע"ת – אכתי יש ללמוד בעיקר הענין שהאפוי אינו בכלל). ובראשונים סתמו וכתבו רק תבשילין, ותו שברא"ה סוף תענית כתב שאינו אסור אא"כ שם תבשיל עליו. וכ"כ לדינא בא"א מבוטשאטש רסי' תקנב, הובא באר"ח ספינקא. רבבות אפרים ח"א סשע"ו. אול"צ ח"ג פכ"ח ס"ג. אשרי האיש פ"ע ס"י. והאריך בזה בארחותיך למדני ח"ו סצ"ד.

ויש שפירשו באו"א, לפי שהוא עיקר קביעות סעודה (ולפ"ז, שאר מיני מאפה בכלל תבשיל, ראה שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סשמ"ט. וראה שו"ת בצה"ח ח"ד סנ"ה. ואולי טעמם, שיסוד האיסור בריבוי תבשילין מחמת שי"ב כבוד ותענוג, והוא דרך חשיבות, כמ"ש בראשונים (רא"ש תענית פ"ד סל"ד, משא"כ פת שכיחא לפי שבכ"י יש לחם, ראה ביצה טז, א וברש"י שם. וא"כ תלוי בחשיבות, ושאר מיני מאפה דרך תענוג הם. ובלא"ה, מחמת פרישות יש לימנע משאר מיני מאפה. וראה שו"ת עמק הלכה להר"ז וואלף או"ח סי' קמח).

יאכל אחר סעודתו לקינוח דברים שנוהג בהם בשאר פעמים כדי שיתנהג בפרישות.

בסעודה זו אסור **מן הדין** לאכול בשר ולשתות יין (אבל נוהגין לאסור מר"ח וכדלעיל בדיני תשעת הימים).

אפילו בשר דגים נהגו לאסור בסעודה זו.

אף ממשקים [חשובים] אחרים ממעט בשתייתם ממה שרגיל לשתות.

אין לשתות שכר ויי"ש בסעודה זו.

אין לאכול מלפפונים חמוצים[260] (או שאר ירקות שכובשים אותם במלח או חומץ) בסעודה זו.

אסור ללעוס שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ (וכל כיו"ב) בערב ט"ב לפי שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות[261].

סדר סעודה המפסקת

יושבים על גבי קרקע (ויפסיק בינו לקרקע בדבר שאינו לבוש בו, ויהא נמוך (פחות מג' טפחים) – ראה לקמן בדיני תשעה באב). ואינו צריך לחלוץ מנעליו[262].

יש ליזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. ובדיעבד אף אם ישבו שלשה ביחד לא יזמנו שאינה חשובה קביעות.

אוכלים פת וביצה קשה. ולא יאכלו תבשיל אחר כיון שאסור לאכול שני תבשילין בסעודה זו, כדלעיל.

נוהגין לטבול הפת והביצה באפר.

טוב להתנות בפירוש שאינו מקבל עליו התענית בגמר הסעודה, ואז מותר לאכול ולשתות עד השקיעה.

אומרים שיר המעלות ואין מזמנים, ומברכים ברכת המזון.

באם שותה מים שלא בסעודה, שלא לצמאו, רק כדי שלא יצמא אח"כ, אינו מברך עליו[263].

צריך להפסיק לאכול ולשתות **לפני**[264] **שקיעת החמה** [כאן בשכונה בשעה **8:05**], כי מיד בשקיעת החמה אסור בכל מה שאסור בתשעה באב (כדלקמן).

אם שכח מלברך ברכת המזון עד שחשיכה, לא יאמר נחם בברכת המזון[265].

כשחולץ מנעליו יזהר שלא יגע בהם בידיו[266]. ואם נגע בהם (או בנעלי בד שלובש עתה באם אינם חדשים[267]) נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[268].

---

260) שכנה"ג (הגה"ט אות ב) הו"ד בא"ר סי' תקנב סק"ז. שע"ת שם סק"א. שלחן גבוה שם סק"ג. כה"ח שם סקט"ו.

261) אבל משום בליעת הרוק לבדו אין איסור.

262) שאין אבילות נוהגת עד הלילה ומטעם זה מותר לישב אחר הסעודה על כסא רגיל.

263) כ"ד רוה"פ. ותלוי גם אם בא לשלול דוקא בדחנקתי' אומצא או שצ"ל דוקא לצמאו. ועכ"פ שיהנה מהמים בעת השתי'. וכן הוכיחו מכ"מ. וכ"ה פשטות ל' אדה"ז אדה"ז בשו"ע סר"ד סי"ג ובסדר ברה"נ פ"ז ה"ז "שאין הנאה לאדם בשתיית המים אלא בשעה שהוא צמא". ואף אם לא יצא מכלל ספק, סב"ל.

264) בענין תוספת לת"ב, ראה בתוד"ה לקביעא – פסחים נד, ב שת"ב תוספתו מותר. וכ"ה במ"מ תעניות פ"ה ה"ז. והובא לדינא במג"א סתקנ"ג סק"ג. וכן נקטו כל הפוסקים.

אמנם, בפיה"מ להרמב"ם תענית פ"ד מ"ו כתב שמוסיפין בת"ב מחול על הקדש. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ד בלשונות הרמב"ם סי' א'תעז שהשיא דבריו לכוונה אחרת, דהיינו שביה"ש שלו אסור. ועדיין צ"ב בפשטות לשונו. ועמדו בזה במנ"ח מ' שיג. שפ"א תענית יב, ב ד"ה במשנה. ועוד. ואולי י"ל, שבאמת ספק דרבנן מותר, ונתחדש בת"ב להחמיר בביה"ש מספק מדין תוספת. [ומש"כ בל' "על הקדש" אף שאי"ב קדושה – היינו לפי שנק' מועד, ולעת"ל יהפך לששון ולשמחה וליו"ט].

265) שע"ת סתקנ"ב סקי"ג (וחולק על הלק"ט ח"ב סקל"ו, הביאו בנו בלקט הקמח הל' ת"ב (נג, סע"ד). והב"ד בשו"ג סתקנ"ז סקנ"ו ובשת"ז סתקנ"ב סקי"ט). וכוותי' דהשת"ת – כ"פ בכה"ח סתקנ"ב סקס"א. ולדידן, ודאי דינא הכי, דאנן קיילן"ן אפי' באוכל בע"ש וקידש עליו היום ולא אכל משחשיכה שאינו מזכיר של שבת. וכש"כ בנדו"ד (שהרי אפי' בת"ב גופא נסתפקו בזה, והבו דלא לוסיף עלה. ואף למ"ד לאומרו בת"ב – אי"ז מדין "מעין המאורע", שהרי בת"ב אין קרבן מוסף ואי"ב חובת הזכרת מעין המאורע).

266) מג"א סתקנ"ג סק"ו. ולהעיר משו"ע אדה"ז סקכ"ח סכ"ז.

267) כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

268) מחה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סקי"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנקי.

דברים האסורים בתשעה באב

בתשעה באב אסור בכל אלו הדברים כל היום משקיעת החמה עד צאת הכוכבים במוצאי התענית[269].

אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אסור אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר.

עוברות ומיניקות מתענות בט' באב, ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור. אולם אם הריונה בסיכון או הריונה קשה או שמרגשת חולשה יותר מן הרגיל או שיש חשש שתפסוק החלב תאכל ותשתה כצרכה[270].

יולדות כל שלשים יום אינן מתענות.

חולה שהוא חלוש וחש בגופו וצריך לאכול אע"פ שאין בו סכנה מאכילין אותו.

קטנים פטורים מלהתענות.

בעל ברית משלים תעניתו ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

אין שוטפים את הפה ביום התענית[271].

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקרה התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן[272].

גם מי שפטור מלהתענות, וכן קטן שיש בו דעת להתאבל, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

מי שאינו מתענה, יאמר נחם בברכת המזון לפני ובנה ירושלים, ויחתום "מנחם ציון ובונה ירושלים"[273]. שכח ולא אמר נחם, יצא ואינו חוזר.

269) ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם.

270) ראה הליכות שלמה פט"ז, א–ב ובהערות שם.

271) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי–פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

272) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב טז'מה.

273) כבתפילה – רמ"א סתקנ"ז ס"א ובמג"א ס"ק א. וראה בבירור הלכה ח"ד סתקנ"ז שהביא מכו"כ מקורות שכך נקטו לדינא.

וראה גם פסקי הסידור (להגרא"ח נאה) אות קפה (לענין יו"כ), שהשיג על שעה"כ פל"ד ס"ט, ודבריו הובאו בקיצור בהגהות לסידור רבינו הזקן ע' ע. והרי גם למאי דחש לדעת החולקים בשו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"א – היינו רק לגבי ברכת אשר נתן, משום ברכה לבטלה, אבל אין חשש בהזכרה באמצע הברכה. ובת"ב – קיל טפי מיו"כ, שהרי הוא ממש מתוכן וענין הברכה גם בשאר הימים, וכנוסח הרמב"ם בברכה שלישית דברהמ"ז שאומר "נחמנו ה"א בירושלים עירך", וחותם "מנחם עמו בבנין ירושלים". וכ"ה בטושו"ע (ודאדה"ז) סקפ"ח ס"ד: "מנחם ציון בבנין ירושלים". וידוע מתלמיד האריז"ל שאמר נחם בכ"י (וראה שיחת ש"פ בהו"ב תשט"ז. ל"ג בעומר תשכ"ב ותשל"ה. ש"פ תצוה תשכ"ז. אחו"ק תשכ"ח. ש"פ אמור תשל"ז. פסח שני תשמ"ג. ובלקו"ש ח"ג ע' 1003 מפורש שהכוונה לברהמ"ז. אבל ראה לקו"ש חל"ז ע' 138 הע' 67. לקו"ש חכ"ב ע' 330 ואילך. ואיך שיהי', ברהמ"ז אתיא בק"ו מתפלה). וראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג ספ"ד שהאומר נחם בתפלה בכל יום אין מחזירין אותו בדיעבד. ואף גם בט"ז סתרי"ח סק"י שחולק הן בנוגע ליו"כ והן בנוגע לת"ב, איכא למישמע מיני', דת"ב עדיף, ממש"כ בסו"ד "ואף לענין ת"ב נראה כן", ומשמע שאינו כביו"כ.

הן אמנם שבשו"ת בעי חיי סע"א (הביאו בברכ"י סתקנ"ז סק"ב) כתב הכנה"ג לחלק בין יו"כ לת"ב, כיון שבת"ב אומרים נחם רק לעת המנחה. אבל כבר כתב במג"א סתקנ"ז סק"א, שמדינא אומרו בכל התפלות (וכ"ד רוה"פ, וכפי שהעיר בברכ"י שם על הכנה"ג), ורק ממנהגא אומרים רק במנחה, ובברהמ"ז שאין מנהג אומרו כל היום. ואף גם מש"כ בביהגר"א סתקנ"ז סק"א, דשאני ת"ב שאי"ב קרבן מוסף וממילא אין חובת הזכרת מעין המאורע – אה"נ, שאי"ז מדין מעין המאורע (ראה שפ"א שבת כד, א. ובס' החיים סתקנ"ז, מדין ברכת האבלים בברהמ"ז. ושוב דחה וכתב שהוא מדין מועד. וכבר ביארו בכ"מ, שההזכרה בברהמ"ז הוא "מעין הברכה" ולא מעין המאורע" – ראה ברכת מרדכי חנוכה סכ"ז. נזר המלך גולדברג ס"ה. דביר הקודש מועדים ע' קלט. אגרות הגרי"ד ע' מג). וראה עוד בדמשק אליעזר לביהגר"א שם. שדה אליהו שבת כד, א. ועוד.

ומש"כ בט"ז סקפ"ח סק"ג שלא לשנות חתימת הברכה בשבת, שהפתיחה והחתימה צ"ל שוות (והביאו עה"ג בשו"ע אדה"ז שם) – אינו שייך לנדו"ד, שבאמת רחמים ונחמה היינו הך, ורק מי שמקפיד לשנות החתימה בשבת, ואינו אומר "בונה ברחמיו" דס"ל שאין לבקש רחמים בשבת, גילה דעתו דרחמים שאני מנחמה אבל כשמשנה בת"ב בכדי להזכיר נחמת ציון לית לן בה. וכמו שחותמים בברכה

אף שמן הדין מותר לעשן בתענית ציבור למי שרגיל בזה[274], בתשעה באב ראוי להחמיר בדבר. ועכ"פ גם מי שדחוק לו מאד כיון שמורגל בו ביותר, יעשן רק בצינעא בתוך ביתו. ויש שכתבו גם בזה להתיר רק אחר חצות. ונקיי הדעת אינם מעשנים כלל בתשעה באב. אבל אם אינו צריך בכך, אין להקל (שיש שכתבו ששומר נפשו ירחק מזה אפילו בד' צומות, וכ"ש בת"ב, והחמירו מאד עד שכתבו שמי שמעשן בת"ב ראוי לנדותו). ובזמננו שנתפרסם גודל הסכנה בעישון, יש להימנע מהעישון גם במשך כל השנה.

רחיצה

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן; אפלו להושיט אצבעו במים[275].

בבוקר נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[276]. ולאחר שנגב ידיו ועדין לחות קצת, מעבירם על עיניו. ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו.

מותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת – עד שאין בה טופח ע"מ להטפיח[277] (ובלאו הכי אסור) – ומקנח בה פניו ידיו ורגליו[278].

גם הנוהגים לטבול במקוה בכל יום אסורים לטבול בתשעה באב.

נגע במקומות המכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. היוצא מבית הכסא יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[279]. באם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם נגע בנעליו, ואפילו בנעלי בד (באם אינם חדשים[280]), נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[281].

נתלכלך בטיט או בצואה רוחץ מקום המלוכלך לבד.

חולה רוחץ כדרכו.

שלשית בבית האבל (ראה ש"ך יו"ד סשע"ט סק"ד).

274) וראה במאורי אור ח"ה בספר עוד למועד פסחים סתע"ח (לא, א – העתיקו בשו"ת זכר יהוסף או"ח סקצ"ח): דברי המחבר ההוא [שכנה"ג] שמנדין אותו מי נתן רצועה ומקל בידו על דבר שאינו כלום ואולי במדינתו שיושבין בביהכנ"ס כל היום כמ"ש בשו"ע לכך החמיר ואיים במקומו בשעת אמירת הקינות . . ומי ביקש זאת ממנו והבו דלא לוסיף כי הטפל משכח העיקר מן ההמון שעומדים בט"ב אחר ביהכנ"ס כל היום בנעילת הסנדל שאיסור גמור. והוסיף על דבריו בשו"ת זכר יהוסף סקצ"ח: אין להחמיר במה שאין בו חשש מדינא . . [ד] היכי שסובר שהוא מעיקר הדין אסור להחמיר . . ועל המדפיסים מוטל להסיר מ"ש בקיצורים בבאר היטב וחיי אדם ולכל הפחות להזכיר דברי התשובות בזה ושאין להחמיר בזה יותר ממשא ומתן דמקילין מדינא אחר חצות . . [ושוב העתיק מש"כ במאורי אור שם] ועל כיוצ"ב נאמר ולא תוסיף ולא תגרע כי ריבוי חומרות נוספות שאינם לסייג גורם לגרוע גם במה שמחוייבים מהדין ואולי שהחמיר השיורי במקומו בפרהסיא למזלזל על דרך שאמרו מנדין על כבוד הרב ובפרט כנודע שהשיורי [בעל שכנה"ג] נכשל אז לבטל לגמרי התענית בט"ב שהאמין לשמועת שקר שהגיע הזמן שיהפך לשמחה וכנודע שמינהו אז ש"ץ שר"י לרב באיזמיר . . ולזה החמיר השיורי לשנה הבאה גם בשאר עיניין שאין מחוייבין מהדין להוציא מלבן של צדוקים הנתעים באותה העת.

ובא"א מבוטשאטש ססי' תקסז (לענין עישון בתענית ציבור בכלל): פשיטא שאין שום פתחון פה על הנוהגים להתיר וגם אותם שכתבו להחמיר היתה כוונתם רק וכו' משא"כ במדינתנו אין שום פתחון פה כל שהוא לחשוש בזה וכו' והמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ובשו"ת מחנה חיים ח"ג או"ח סמ"א (לענין תענית בכלל): דבר זה יהי' גיאות גדולה להשיב בו מה שכבר נתפשט בעולם להתיר וכו' אני מחמיר מנעורי נהגתי כן לעצמי אבל מי ישער לאחרים בשתיית טאבאק טבע אנשים אינו שוה בו יש שהוא אצלו חצי חיות ויש שיכול למנוע עצמי וכו' אך לא נאה ולא יאה לשאול עליו לדינא כלל. וראה בארוכה שו"ת יבי"א ח"א סל"ג ובחזו"ע דיני ארבע תעניות ע' לב.

ועכ"ז, בהיות שכמה אחרונים החזיקו בתוקף בדעת המחמירים ואף כתבו דברים חריפים למאד (וראה גם במח"ב סר"י סקי"ג מה שגילו מהשמים להר"י אזולאי בדבר), ראוי להחמיר בדאפשר, כבפנים.

275) לצורך הפסק טהרה צריך לשנות קצת שלא תרחוץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן.

276) אף שהטומאה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע "י"ל אשר בת"ב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאווה כ"כ לשרות, וע"ד מש"כ בשו"ע רבנו מהדו"ב בסופה, ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו. וטעמא דמסתבר הוא" (אג"ק ח"ג ע' קמח).

277) פירוש, כשמניחין דבר אחר עליו אותו דבר הוא טופח ויכול להטפיח אחרים.

278) מטעם זה מותר להשתמש בממחטות לחות כל זמן שאינן טופח ע"מ להטפיח.

279) והנוהגים בכל השנה ליטול ידיו ג"פ, יכול ליטלן גם היום ג"פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא לא יטול ידיו אם נשארו נקיים כבתחלה, רק יש לו לנקותם בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכה"ג.

280) כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

281) מחה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סקי"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'קמב. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנקי.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת לרחוץ פניה.

נשים המבשלות וצריכות לרחוץ את הבשר מותר אף שממילא רוחצת גם ידיה. וכן בהדחת כלים[282].

הצריך לאכול לחם בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע[283] וה"ה למים אחרונים.

סיכה

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה לתענוג אסורה.

בכלל זה, בושם וכל אבקות וחומרי קוסמטיקה שונות.

להעביר זוהמא מותר[284]. ולכן מותר להשתמש בדאודורנט בלי ריח.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת בסיכה[285].

מותר להתיז על גופו דבר נוזלי נגד יתושים[286]. והוא הדין קרם הגנה מהשמש.

סיכה לרפואה מותר.

נעילת הסנדל[287]

אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור. [ובספר המנהגים חב"ד: "הולכים בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור. ודלא כהמחמירים"].

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל. והוא הדין לקטנים אפילו לא הגיעו לחינוך כיון שמנעלים שאינם של עור מצויים, ראוי לחנכם באיסור נעילת הסנדל.

אם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מביהכ"נ או להיפך והוא איסטניס[288] (דהיינו איש מצונן וה"ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשילך במקום הגשמים בלא מנעלים) מותר לנעול מנעליו של עור (אם אין לו מנעלים שאינם של עור) – עד שמגיע למקומו.

לבני זוג – צריך לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום[289].

---

282) ומותר להדיחם גם בחמין.

כמו כן, מותר לרחוץ הקטנים שלא הגיעו לכלל חינוך אם רגילים לרוחצם כל יום. ויש שהחמירו להלביש כפפות כשרוחצים אותם, שלא ליהנות מהרחיצה. וראה שו"ת באתרא דרב י'תטו. וש"נ.

283) כה"ח סתקנ"ד סקנ"ג.

284) ולא כיוהכ"פ שאסור, ראה שוע"ר סי' תריד ס"א. וראה בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תתצט.

285) ואפילו להמחמירים ביוהכ"פ, ראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סימן קל"ג ס"ק ב, דשאני הכא שרואה אותה. ויש להביא קצת ראי' מזה שבסתרי"ג סקכ"ו (לגבי יוה"כ) כתב המשנ"ב שבזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין בזה היתר, ומשמיטו בסתקנ"ד סקכ"ט (לגבי ת"ב).

286) שאינו לתענוג ואדרבה אין בו ריח נעים – שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קצא סק"ד.

287) באג"ק ח"ד ע' ת, שאף שהאיסור דנעילת הסנדל ביו"כ ובת"ב הוא מטעמים הפכים (וראה אג"ק ח"ג ע' קמח), מ"מ גם בת"ב הענין דחליצת סנדל שהוא למעלה מסנדל. ולהעיר שכעי"ז הוא בזכר דוד מ"ג פנ"ג, עיי"ש.

288) ובערוה"ש סתקנ"ד סט"ז דאע"ג דגבי יוה"כ אין היתר רק לאסטניס, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל.

289) כ"ה ההוראה המקובלת. וראה ד"מ סתקנ"ד סק"ז. מחה"ש שם סקי"ט. משנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ד. בא"ח ש"א דברים סכ"ג, והב"ד בכה"ח סתקנ"ד סקפ"ה.

וכ"מ קצת בשוע"ר יו"ד סקפ"ד קו"א סק"ב (בדין פרישה בעונת הוסת, לענין שינה במטה אחת וחו"נ, ד"לא דמי ליו"כ ות"ב", כיון שבת"ב האיסור הוא מדינא ולא משום גזירה. ואולי סברתו שהשוו דין ת"ב שהוא מד"ק ליו"כ (ראה שו"ע אדה"ז סתרט"ו ס"א) בכל מילי, וכעין דאורייתא תקון, ומשו"ה ל"ד נמי לאבלות. וראה שם סק"א. ועצ"ע. וראה שו"ע אדה"ז ס"מ ס"ח (והוא במוסגר שם, וידוע בכללי רבינו שכל ספק העמיד במוסגר – ראה שו"ת שארית יהודה או"ח ס"ו, הב"ד בשעה"כ פ"א ס"ב, והובאו באג"ק ח"ב ע' קמ, והל' נדה חיבר לעת זקנותו), ובקו"א לשם (שאין לחלק בין יום ללילה. אבל קאי רק לענין שינה במטה אחת). וראה שאילת משה קליין סכ"ו פ"ג. ואכ"מ).

ואם חל ל"ט בליל ת"ב טבטול במוצאי ת"ב, ולכתחלה תרחוץ ותחוף מעט בערב תשעה באב ולמוצאי ט"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליזהר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. ואם לא רחצה וחפפה בערב תשעה באב יש לה לרחוץ ולחוף במוצאי ת"ב ותשהה שעה אחת בעסק החפיפה. ראה שו"ע סתקנ"ד ס"ח. מ"א סק"י. שע"ת סק"ח. כה"ח סקמ"ג.

מותר להפסיק בטהרה בת"ב אבל הרחיצה צריך לשנות קצת שלא תרחץ רק באותו מקום ובין ירכותיה.

לימוד התורה

אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ותינוקות של בית רבן בטלים בו אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. והוא הדין אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר.

אפילו תינוקות של בית רבן בטלים בו ותינוק שמבין מה שהוא אומר מותר ללמוד עמו דברים הרעים.

יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור[290].

אפילו במקום שמותר ללמוד היינו שילמוד בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. וכן אסור ללמוד איזה דרוש או בדרך קשיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו.

מותר לקרות כל סדר היום, דהיינו ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפלה, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל. ובעל קורא מותר לחזור על הפרשה שיקרא בתשעה באב ואפילו במנחה.

גם בתשעה באב יש לערוך סיומים באופן המותר ע"פ שו"ע, בענינים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מסכת מועד קטן או מסכת שמחות[291]. [ולהעיר, שבר"ד משיחת ער"ח מנ"א תשל"ה, שגם אחרי ביאת משיח יצטרכו לעשות סיום בתשעה באב. וכ"ה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ג, והסיום יערך בנוכחותו של משיח צדקנו, ובאופן של שמחה גדולה ביחד עם בשר ויין, כסעודת שלמה בשעתו ועוד יותר מזה. ובספר השיחות תש"נ[292]: כיון שמשיח צדקנו בודאי יבוא לפני תשעה באב, ותשעה באב יהי' יו"ט הכי גדול, יערכו בתשעה באב "סיום" באופן של משתה גדול ושמחה גדולה. ובהערה: ויש לומר – "סיום" על כללות לימוד התורה בזמן הזה, שהוא הבל ("זכר") בלבד לגבי תורתו של משיח].

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הי' לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב איכה רבה וסוגיית רבי יוחנן דפרק הניזקין[293].

---

290) אף דהרהור לאו כדבור דמי שאני הכא דעיקר טעמא משום שמחה – משנ"ב סתקנ"ד סק"ה.

291) ונת' בארוכה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ הטעמים בדבר – שהמוכרח לאכול מחמת בריאות, לכה"פ ישמע סיום. ועוד, שעצם הענין דעשיית סיום פועלת שמחה, וממילא בת"ב שהוא זמן שבו נמצא בגלוי הענין ד"מפני חטאינו וכו'" רוצים לפעול שיהי' כמה שפחות עצבות ומרירות, ולכן דבר נכון לעשות סיום בדברים המותרים בלימוד, שוע"פ תורה נפעלת בזה ענין השמחה עד כמה ששייך בת"ב (וע"ד אמירת נחם בת"ב אחר חצות בכדי לנחם בנ"י מאבלותם). ועוד זאת, שעי"ז שיעשו סיום יתוסף שילמדו עוד ענין בתורה.

ובר"ד שיחת ש"פ דברים תש"מ נתבאר, שאין להקשות איך אפשר לערוך סיום בתשעה באב והרי יש בזה משום שמחה – לפי שאינו דומה להאיסור בת"ב ללמוד בתורה "במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות" שהם עצמם בגדר "פקודי הוי' ישרים משמחי לב", ובת"ב אסור בשמחה, משא"כ כשלומד בדברים המותרים ומסיים מסכתא בת"ב, אין כוונתו לשמחה שבלימוד זה, שהרי אין לו שמחה מיוחדת ממימרא פרטית זו הנלמדת בסיום, וכוונתו היא רק להסיום כשלעצמו, והשמחה שיש בזה אינה אלא תוצאה הבאה לאחר מעשה אחרי הסיום, ולכן הסיום עצמו אינו נחשב לענין של שמחה. ועיי"ש דוגמא לדבר בהלכה (לחלק בין התוצאה הנגרמת מהדבר לעצם הענין), מהמובא בס' החקירה להצ"צ (סד, א) בענין עדות שתחילתה בדיני ממונות, ובדיני ממונות העדים אינם צריכים דרישה וחקירה, אבל יש לה תוצאה בדיני נפשות, ובדיני נפשות צריכים דרישה וחקירה, שכיון שתחילתה של העדות בדיני ממונות אין העדים צריכים דרישה וחקירה, "ואי משום שיכול להביא לד"נ אין להחמיר בו כ"כ, דהיינו רק גורם לדבר דד"נ ואינו כהדבר עצמו, דכל גרמא אין בו חומר כמו עצמות הדבר". וראה המסופר ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, בקשר להסיום בכותל המערבי בת"ב. וראה צילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה ("הוראות כ"ק אדמו"ר שליט"א . . שהגיעו אמש" – התקשרות גל' שסה).

וראה יתירה מזו במאמ"ר סלאנים ח"ב ע' רו (ונדפס בס' שני המאורות (קאמינקא) מהדו"ח ע' 61) בשם הרה"צ מרוזין (אבל בכ"מ נדפס בנו"א). ואולי ילה"ע מדוגמתו בשו"ת מהר"י מברונא סי"ד, שמשמע מדבריו שאפשר לקדש הלבנה גם ב[ליל] ת"ב גופי' (אף שאין מקדשין הלבנה אלא מתוך שמחה. – כמה מהמלקטים העתיקו מדבריו בזה"ל "שנוכל לקדש הלבנה בת"ב גופי'", אבל ל"כ כך בפנים, עיי"ש. ועכ"ז, כ"מ בלשונו). וראה לקו"ש חל"ט ע' 232. ואף שלכאו' יש לקבוע סיום בשעת הכושר, וזמן שמחה, ל"ג משאר תשעת הימים שמפורש שמותר לעשות בהם סיום מסכתא, ואפי' בעת"ב.

292) ח"ב ע' 579 ובהע' 190.

293) מסכת גיטין דף נה ע"ב – נח ע"א.

חסידות: בלקוטי שיחות[294]: "מהנכון שהלימוד במעל"ע זה יהי' בעניני דיומא וכמחז"ל שואלין ודורשין בענינו של יום כו' – ברשימות כ"ק אדמו"ר הצ"צ למגילת איכה". ועיי"ש במעלת הלימוד בפנימיות התורה בת"ב[295].

בספר השיחות תר"צ[296]: [כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ] ראה את אדנ"ע לומד דא"ח בט' באב, וכנראה למיגרס בעלמא[297].

בנתיב החיים[298]: שמעתי מהרה"צ המפורסם בשמו ר' הלל פאריטשער שמותר ללמוד בחכמת הקבלה[299] בט"ב שאין מוסרין רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבו עכ"ל[300].

בשנת תנש"א אמר כ"ק אד"ש שיחה ביום א', עשירי באב (לפני תפלת ערבית), ונדפסה בספר השיחות תנש"א[301]. וראה שם בהערת המו"ל (בשוה"ג): בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה וכו'.

אפילו בתשעה באב, שעד שנה שעברה היו בו הגבלות בנוגע ללימוד התורה, ש"**אסור** לקרות בתורה כו' משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב" – **חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע,** אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה[302]. [ובו"ד משיחה הנ"ל (פינחס תש"נ): ולא כפי שהעלו כמה (מספרי האחרונים) "א מאדנער איינפאל פון א גדול ישראל"[303] שבת"ב אין את החיוב של לימוד התורה, ומה שכתוב שישנם דברים שמותר ללמוד בתשעה באב, אין הכוונה שחייבים ללמוד בהם, אלא כשאחד כבר אמר את כל הקינות וכו' ואינו יכול להירדם, התירו לו ללמוד ענינים מסויימים בתורה... ומביאים ראי' לדבריהם – דאם לא כן היה צריך להיות כתוב בפירוש שהם דברים ש(מותרים, וממילא) מחוייבים ללמוד בהם בתשעה באב...

---

294) ח"ט ע' 250 (משנת תש"ל. וראה שם בפרטיות ע"ד משמרות ללימוד. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו ששייך גם השנה (תשל"ה). ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), דהיינו שאר הפרטים שם ולא ע"ד המשמרות ללימוד).

295) וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של הע' 14 במעלת הלימוד בפנימיות התורה, ובפרט בענין האור, בשבת ת"ב נדחה.

296) ע' 134.

297) ובסה"ש תורת שלום ע' 202: יום א' תשעה באב (נדחה) בשעה 4 נכנסתי לכ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א מצאתיו כותב דא"ח, וכפי שראיתי התעסק אז בתיקון הדרושים שהגיד, והיינו לא שכתב כדרכו בהתעסקות בהענין שעומד בו, כ"א בקונטרס ההגהות, ואפשר דהוי דבר האבוד.

ולהעיר שבתורת מנחם "מנחם ציון" ח"ב עמ' 370, שמה שאירע (בשנת עדר"ת) שנמשכה החזרה (במוצ"ש ת"ב נדחה) בלילה (כנ"ל) הוא "דבר פלא".

וראה המסופר בלשמע אזן (מהדורת תש"נ) ע' רטו: א"ז רמ"י נ"ע פלעגט דערציילן, אז ער איז איינמאל געקומען פון ליובאוויטש פון אדמו"ר צ"צ, ער איז נאך געווען א יונגער בחור, האט ביי אים הרה"צ ר' אייזיק האמליער ארומגעפרעגט דעם סדר הנסיעה וכו' . . אז עס איז געקומען צו תשעה באב, פרעגט ער: וואו ביסטו געווען? זאגט ער אין קארמע. נו, און וואס האם מען געטאן? זאגט ער: גע'חזר'ט חסידות. זאגט ר' אייזיל: אזוי גרויס ביסטו ביי זיך, ת"ב ריידן חסידות?

298) לדרה"ח סרנ"ח. ובס' המנהגים ע' 77 (ומציין לשם): אבל בימי האבלות, ר"ל, לומד פנימיות התורה. וראה שלחן מנחם ח"ו ע' רעג (ונדפס בשלימות בליקוט מענות תשמ"ח ע' 35) במכתב השואל, שלומדים בימי אבלות שיעור חת"ת [ובפשטות כוונתו לשיעור תניא היומי] ושאר פנימיות התורה.

ולהעיר משעהמ"צ פ' ויחי: ועניין עסק התורה בימי האבלות ע"ד הסוד הי' מגמגם בהם לפי שהם משמחי לב וע"י ההפצרה שהיינו מפצירין בו הי' מתחיל להתעסק בהם והי' פוסק באמצע הדרוש. אבל בטעמי המצות שם כתב "ענין עסק התורה **בדיני** האבלות". וכ"ה בגוכתי"ק מהרח"ו. ואינו סותר, דאכן מיירי בימי האבלות שהותר אז ללמוד בדיני האבלות, ועכ"ז הי' מגמגם בענין עסק בהם ע"ד הסוד, כנ"ל.

299) ראה המסופר ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), בנוגע לחזור מליקוטי הש"ס להאריז"ל עמ"ס ברכות ושבתניא באגה"ק סי"ז, בהסיום עמ"ס מו"ק בת"ב, (בכלל ו)בכותל המערבי (בפרט).

300) וראה המסופר בתשובה שמולביץ–לרנר כ"ד טבת תש"ע ע' 22.

ולהעיר מל' שו"ת מהרי"ל סר"א (הביאו בב"י רסי' תקנד) דמשמע מיניה להתיר ללמוד עניני תוכחה. וכ"כ המאירי מו"ק כא, א, שלא זו בלבד אלא שראוי לעשות כן. וכל שהכוונה לא לשם לימוד אלא להתעורר מזה מותר – ראה שד"ח אס"ד אבלות סוף סקכ"ה בשם נוה שלום שסש"ד. והביאו בדרכי החיים סט"ו בהגה סק"ד. ומה שאין אומרים פרקי אבות – לפי שנאמר לשם לימוד. וכן הותר תהלים דרך תחינה. והה"נ בדא"ח.

301) ח"ב ע' 721.

302) סה"ש תש"נ ע' 574 ואילך. וראה שיחת יום שמח"ת תש"מ. מקץ תשמ"ה. ועוד.

303) ובר"ד שנדפס בהערות וביאורים ספר היובל ע' תמט: מ'האט געשריבן א סברה משונה ומוזרה. ועיי"ש הרקע.

ובהנחה אחרת: שסברא זו לא כתובה לא בראשונים ולא באחרונים[304]).

בר"ד משיחת יום ב' דחה"ס תשנ"ב: ההגבלות – מפני חטאינו – שבתשעה באב שאינם אלא בנוגע ללימוד ענינים מסויימים בתורה, אבל מעצמו מובן שאותם הענינים שישנו היתר גמור ללמדם, הרי לימודם נעשה חיוב גמור, וזכות גמורה. ואדרבה, דוקא בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון.

בר"ד משיחת ש"פ דברים תשל"ד[305]: לכאורה יש להקשות איך ממלאים מה שנחסר ע"י העדר לימוד התורה בתשעה באב? ואין לומר וליישב הענין, שמותר ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, שהרי א. ישנן הגבלות בהלימוד המגבילים את הלימוד רק לדברים המסויימים, וממילא חסר ב"בלעולם ילמד אדם במקום שלבו חפץ". ב. גם בדברים המותרים גופא יש לעסוק ללא פלפול וכו', וממילא ישנה הגבלה באיכות הלימוד. (וההגבלה בכמות ואיכות – ג"ז בגדר "ביטול תורה"). והביאור בזה על דרך המבואר בענין האיסור דנטילת ידים בתשעה באב ויום כיפור, שגם בזה מצינו הגבלות "עד קשרי אצבעותיו", ולכאורה מכיון שהנטילה ענינה הסרת הטומאה, איך אפשר לומר שבתשעה באב ויום כיפור חסר בזה. ונתבאר במק"א, שיש בזה ב' אופנים: א. שביו"כ מאירה הקדושה ביותר, ומצד קדושת היום אין צורך בנטילת ידים. ב. ולהיפך, בתשעה באב – הקדושה דבני ישראל היא בחלישות, וממילא אין ה'לעומת זה' מתאמץ להשיג יניקה. (ומה שצריך ליטול ידיו "עד קשרי אצבעותיו" עכ"פ – מפני שבענינים מסויימים דרושה נטילת ידים דוקא). וישנו אופן שלישי: שכיון שהקליפות הם מעשיו של הקב"ה, והרי "רחמיו על כל מעשיו", לכן נתנו להם יניקה, שמזה יש להם קיום. וזהו הטעם לכך שמצינו שניתנו להם כמה ענינים. ולדוגמא: שחמץ מותר במשך כל השנה, וגם בפסח – ישנן הגבלות מסויימות בפרטי דיני בדיקה וביעור ושריפת חמץ, והטעם – בכדי שתהי' יניקה לחיצונים לצורך קיומם. ועד"ז, מה שבית הכסא פטור ממזוזה (שאין לומר שענין המזוזה נפעל שם מצ"ע ח"ו, ע"ד הביאור בנוגע לתקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, שהענין דתק"ש שבר"ה נפעל בשבת ע"י השבת, אלא הביאור בזה הוא), שכיון שענין המזוזה לבטל יניקת החיצונים ולעו"ז, לכן בביה"כ ששם מקומם – לצורך יניקתם וחיותם – א"צ במזוזה, ואדרבה. ועד"ז בנוגע ללימוד התורה בביה"כ. (ומה שמותר לפעמים ללמוד תורה בביה"כ, לאפרושי מאיסורא או לאונסו – שכיון שרואה שישנו

---

304) וכן נקטו רוב ככל האחרונים. ודעת החולקים, דחוי' קרינן לה. ובכמה פוסקים נזכר להדיא בנוגע לעת"ב שהוא ביטול תורה. ויל"ד. ולהעיר משו"ת חת"ס אה"ע ח"א סוסי' קכא בשם בעל ההפלאה. וכן מוכח בדגו"מ למג"א סתקנ"ד סק"ב שגם לקטנים איכא משום ביטול תורה. ובשו"ת שיבת ציון סס"א בנוגע לקטן שהגדיל תוך שבעה, דל"ש חינוך לאבילות שא"כ אתה מבטלו מת"ת. (וראה חכמ"א כלל קנב סי"ז). וראה גם שו"ת ר' טיאה ויי"ל סי' קיא להתיר שלא להודיע לבן תורה שאמו נפטרה בכדי שלא יתבטל ז' ימים מלימודו.

[והרי מברכים ברכה"ת גם בת"ב, (ובשבה"ל סרס"ט מחמת הלימוד ברברים הרעים). וגרע מנשים, גם להסוברים שלימודם בגדר רשות, ושיכולות לומר "וצונו" כיון שעכ"פ אנשים חייבים בתורה, משא"כ בת"ב. ואפי' את"ל ובדוחק שאפשר לברך על ההיתר ללמוד, אף כשאין חובה – יצטרך לברך בכל פעם שמסיח דעתו מלימוד (ראה לקו"ש חי"ד ע' 154 לגבי נשים).

ויש מהאחרונים שציידדו בראיות קלושות שהוא רק רשות. וכבר נדחו דבריהם בקל. וגם בערך השלחן סתקנ"ד ס"א שכ"כ – תיקן הדברים לאחמ"כ במילואים בסוה"ס (תיקון ערך השלחן לשם – קכד, ב), וכתב להוכיח משו"ת חכ"צ סי' ק (שהתיר ללמוד משניות לאבל שלא ישב בטל) שאינו כן. ומה שיש שה"ר מהריטב"א מו"ק טו, ב והרמב"ן בתוה"א ענין אבלות, שהקשו דאבל אסור בת"ת ול"כ שמותר בדברים המותרים – חדא, התם מיירי לאבל ולא בת"ב, ובא ליישב גם להשיטות שאבל אסור גם בדברים הרעים, אבל לדינא שאבל מותר בדברים הרעים ודאי חובה גמורה היא (עורוה"ש יו"ד סשפ"א ס"א). והרי י"א שבאבל דין בפ"ע דהאנק דום, ולא רק משום צער החורבן כבת"ב, שלכן אסור לגמרי גם בדברים הרעים (ראה מאירי מו"ק טו, א. המכתם מו"ק כא, א. הגהות הרמ"ך לרמב"ם אבל פ"ה ה"א. ועוד). ועוד, שהריטב"א עצמו נסתפק בדבר (בחידושיו למו"ק כא, א) אם ההיתר שבת"ב ללמוד דברים הרעים קאי גם באבל. וכ"מ בדעתו ממשה"ק (שם טו, א), בטעם האיסור לאבל בת"ת, אף שאינו בדין לפרוק ממנו עומ"ש. וכן גם ברמב"ן שם הביא שנחלקו בדבר ולא הכריע. ובשמחת יהודה (שמחות פ"ו) כתב שדעת הרמב"ן נוטה יותר שאבל אסור בדברים הרעים. ויתירה מזו, שבריטב"א (שם כא, א) כתב שההיתר דלימוד הלכות אבלות לאבל הוא רק "כדי שידע מה לעשות" (ובהערת המהדיר לשם הביא מפי' אחד הקדמונים: "כדי לקיים אבלותו כדינו"), ולא כהדעות שהותרו לגמרי. ועוד שגם להמתירים י"ל שאבל שאני מת"ב בגדר ההיתר. וכבר כתבו לדייק בל' הכלבו, שבאבל כתב "יכול לעסוק", ואילו בת"ב "קורא הוא", שהיא חובת קריאה ומצות ת"ת. ושו"מ שדרך עד"ז בשו"ת דברי יציב או"ח סר"מ לחלק בין ת"ב לאבל, אבל לא נחית לכל הנ"ל.

ובאמת, גם באבל אא"פ להוכיח מד' הריטב"א, שיל"פ בכוונתו שפטור מת"ת בנוגע לשאר חלקי התורה. (ושו"ר עד"ז ובארוכה בתשובת הגרי"א בציוני הלכה אבלות ע' שלד). ובסגנון אחר, שחייב בתורה אבל לא בגדר "משמחי לב" שבת"ת (וא"ש גם לתי' בתרא, שבק"ש הותר אף אם "משמחי לב"). ועוי"ל דמיירי במי שאין לו אפשרות ללמוד דברים הרעים (קובץ תשובות ח"ג סקס"ח. וראה ציוני הלכה אבלות ע' שלג ואילך בהנ"ל, ועוד כמה אופנים, ושעפ"ז סרו גם שאר הראיות). ועכ"פ, גם אם מצינו סברא כזו (וכ"מ דעת הגאונים בשבה"ל הל' שמחות סכ"ו, שא"א ברכה"ת בת"ב ובאבל, אלא שדחה דבריהם) – אי"ז להלכה למעשה, דאנן קיי"ל להתיר דברים הרעים לאבל, ושחייב בברכה"ת. ומינה, שגם באבל וגם בת"ב חובה גמורה ללמוד תורה. ושו"ר שהאריך בכעי"ז בקובץ העו"ב גל' א'מ, עיי"ש].

305) התוכן דלקמן – ע"פ המובן מההנחה בלתי מוגה שנכתבה בקיצור נמרץ.

ענין שצריך לפעול ע"י לימוד התורה, מוכרח שבמצב זה חייב לעשות כן. ועיי"ש, שזהו הטעם מה שהזכיר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ענין המזוזה, בדרך שלילה, בבית האסורים, שאז הי' צורך בכך – "לאפרושי מאיסורא"). ועד"ז, הוא בנוגע לההגבלות בת"ב בלימוד התורה, שההגבלות הן – לצורך יניקת וחיות הקליפות, והחובה ללמוד תורה – שבענינים אלו, כיון שרואה אפשרות ללמוד תורה, מוכרח שבפרטים אלו חייב בכך.

שאילת שלום

אסור ליתן שלום בתשעה באב. ואלו שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבין אותם בשפה רפה ומודיעים להם שהיום אסור ליתן שלום.

גם לומר צפרא טבא, שבוע טוב וכדומה אסור בת"ב.

מותר לברך לחברו בשאר מיני ברכות כגון אריכות ימים ורפואה והדומה, ואפי' ברכת מז"ט לא מצינו שיהא אסור, דהא רק בשאלות שלום אסרו.

אסור לשלוח מתנה לחבירו בתשעה באב[306]. אבל לעני ובפרט כשהוא תלמיד חכם, לא רק שאין איסור, אדרבה מצוה בדבר, וכל שכן אם שולח מעות להוצאת בני ביתו וכו' ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים ביום תשעה באב.

טיול והיסח הדעת

לא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול[307].

לא יקח תינוק בחיקו שמא יבא לידי שחוק[308]. אבל כשבוכה וצריך להרגיעו הותר[309].

ישיבה על הארץ

ליל תשעה באב ויומו יושבים לארץ עד חצות (**1:03**).

ע"פ הקבלה אין לישב ישר על הקרקע רק יפסיק בדבר שאינו לבוש בו בינו להקרקע.

מותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך דהיינו פחות מג' טפחים[310].

מי שהוא חלוש בבריאותו וכן מעוברת ומינקת בשעת הנקה מותרות לישב על כסא רגיל[311].

מי שנוסע ברכב מותר לו לישב כדרכו[312]. וכן בבית הכסא.

בעל הגבהה וכן סנדק יושבים על כסא רגיל.

בספר אמרי פינחס בשם הר"פ מקאריץ: בתשעה באב כשיושבים על הארץ יכולים לפעול אצל

306) שזהו בכלל שאלת שלום.

307) שו"ע תקנד, כא. וראה כה"ח שם ס"ק צה.

308) כ"ה בשו"ע יו"ד שצ"א ס"א לגבי אבלות. והה"נ בת"ב. וכן להרמב"ם אבל פ"ה הכ"א, שנקט משום טעמא דהאנק דום – הה"נ בת"ב שאסור בש"ש. וכן מובן מביהגר"א סתקנ"ד סכ"א בדין טיול שסמכה לאיסור לקיחת תינוק בחיקו. ומצינו כן להדיא בראשונים – בס' מנהג טוב שאין ליקח תינוק בחיקו בת"ב. וכ"כ בפלא יועץ ערך ת"ב. והרי כל המצוות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, עכ"פ ל"ת שבאבל. ואף למש"כ בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין ללמוד ת"ב מאבל – היינו באיסורים ככפיית המטה וכדומה, אבל בנדו"ז דמיא ממש לטיול וכבביהגר"א הנ"ל. וכן העלה בתשוה"נ ח"ב סרנ"א.

309) ובזה נדחית הסברא דשאני ת"ב מאבל, שכולם אבלים, ומי יקחנו – דאה"נ בצריך לכך הותר גם לאבל.

310) כ"מ בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה: סמוך לארץ. והובא בבל"י יו"ד שפ"ז. וראה בפס"ד להצ"צ או"ח סתקנ"ט סק"א, אפי' לענין אבל. וכש"כ בת"ב שהוא רק ממנהגא (וראה פמ"ג סתקנ"ט בא"א סק"ב. וראה פס"ד להצ"צ שם בארוכה). ובמס' סופרים פי"ח ה"ז (לגבי ת"ב): יורדים מספסליהם למטה. ומשמע שאין העיקר שיהא על הארץ. וכבר העירו מרש"י יומא יא, ב ד"ה ולא כלום. תוס' כתובות לא, ב ד"ה רב אשי. ועוד. וראה ילקוט הגרשוני סתקנ"ט סק"א. חיים וברכה שמחות אות י סמ"ז. ערוה"ש שפ"ז ס"ג. (ובערוה"ש סתקנ"ט ס"ד: לאו דוקא על הארץ וכו' ספסל קטן נמוך לארץ). דע"ת שם ס"ב. שם סתקנ"ט ס"ג. (ועיי"ש שהביא מפירש"י ישעי' ג (כצ"ל שם), כו: לארץ תשב מגובה לשפלות ישבו וכו' בת"ב. וראה חיים וברכה שם). אמנם לדעתו אסור שיהא חלל אויר טפח בינו ובין הקרקע (ראה גם חיים וברכה שם), ולא ראינו מקפידים בזה. וברוח חיים פלאגי סתקנ"ב ס"ח ובבא"ח ש"א דברים וכה"ח סתקנ"ב סק"מ החמירו יותר שצ"ל נסר שאינו גבוה טפח. ונראה שהכל לפי הענין, שיהא שינוי דמינכר. וראה גם רוח חיים יו"ד שפ"ז ס"א. וראה גם בדה"ש שפ"ז בציונים סק"כ.

והרבה מקילים גם בגבוה יותר, כל שנמוך מהרגיל.

311) ראה ערוה"ש יו"ד שפ"ז ס"ג.

312) ויש שהחמירו לישב ע"ג קרש המונח ע"ג המושב ברכב. וכן ראינו במעשה רב.

השי"ת מה שצריכים כיון שהשי"ת שורה ג"כ בבחינה זו.

עשיית מלאכה

אין עושין מלאכה עד חצות (**1:03**). מי שהוא ירא שמים יש לו להחמיר כל היום[313].

נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת.

כתיבה מותרת בתשעה באב[314].

מלאכת דבר האבד מותר אבל לא יעשה זה בפרהסיא.

אפילו קודם חצות מותר לעשות מלאכות של צרכי ביתו[315] אפילו בביתו על ידי גוי.

כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואפילו לאחר חצות, אינו רואה סימן ברכה מאותן מעות שמרויח מאותה מלאכה. ודוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות.

ליל חמישי, ט' מנחם־אב, תשעה־באב

"אין שמחה בא אלא בתשעה באב[316]"

תשעה באב חמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה[317].

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית): ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות[318], שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

בכמה מקומות שלעתיד לבוא יהי' תשעה באב יום טוב הכי גדול, יותר משאר הימים טובים, ויותר משאר הצומות שיהפכו לימים טובים.

באגרות קודש[319]: עס איז באוואוסט דער חסידישער ווארט[320], עבדו את ד' בשמחה, אז אפילו

---

313) ואף את"ל שהטעם משום היסח הדעת באבלות ל"ש כ"כ אחר חצות היום, איכא נמי לשאר הטעמים (ראה לעיל לפני "דברים האסורים בת"ב" בהערה).

314) אבל המעתיק ספרים בשכר נחלקו הפוסקים, ובמג"א מסיק שאסור.

315) אכן לבנות בנין דאוושא מילתא, אסור.

316) פס"ר פי' על נהרות בבל בסופו. ושם: לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. ובמדב"ר (פי"ג, ה בסופו): אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם.

ולהעיר מפי' הידוע (קדושת לוי ועוד) במאחז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", שזוכה הוא מלשון הזדככות שמזדכך ורואה עתה בשמחה, קצת משמחת ירושלים איך יהי' לעת"ל, שע"י שמצטער ומתאבל על חורבן ירושלים מעורר הגאולה, ולכן זוכה מיד לראות בעוה"ז הנחמות של עתיד, שמראים לו תיכף הנחמות העתידים. וראה פרי צדיק דברים טז.

317) ההערות וציונים לקטע זה ושלאחריו, תמצא לעיל בדיני שבעה עשר בתמוז.

318) חט"ו שם ע' 416. וראה שם הע' 38.

319) חי"ב ע' רצז.

320) ראה גם שיחת כ' מנ"א תשל"ד. ולהעיר משיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ח בנוגע לשון המאמר בד"ה נחמו תרכ"ו ע"ד "ההפרש . . בין ט' באב לשמח"ת", שלכאורה ה"ז לשון מוזר. ועיי"ש הביאור שט"ו באב דומה לשמח"ת, וממילא גם ט' באב שעל ידו בא העילוי דט"ו באב דומה לשמח"ת, רק שבת"ב הוא בקו הירידה והעלם, ובט"ו באב ושמח"ת הוא בקו העלי' והגילוי.

וכ"ה בס' תורת שמעון השלם (תשע"א) ע' קלא בשם הר"ש מיעריסלאוו, **עיי"ש**. וכן מסופר על הר"ד לייקעס תלמיד הבעש"ט (אדמור"י טשרנוביל ע' צה). וראה ייטב פנים אבני זכרון לר"ה אות י, הובא בשיח השדה ס"פ דברים אות קצד.

ולהעיר מעבודת ישראל פ' מסעי (חלקו הועתק באוה"ת, כנ"ל אצלנו בדיני בין המצרים): אפילו בתשעה באב שהוא חושך למראה עין הגם שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא מכל מקום יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה שבו יולד מנחם ויגאלנו

תשעה באב – יהפך במהרה לששון ולשמחה – בביאת משיח צדקנו, דארף דער תענית און זאגען קינות, בשעת מעשה זיין אויך בשמחה־געפיל, וואס מען האט דעם גרויסען גליק און מעגליכקייט צו מקיים זיין דעם ציווי מלך מלכי המלכים הקב"ה, און לויט ווי עס [איז] אפגע'פסק'נט געווארן אין רמב"ם סוף הלכות לולב, אז דער וואס פארמיידט זיך פון שמחה, ראוי להפרע ממנו וכו' און דער וואס טוט דאס עבודה גדולה היא כו' עיין שם.

איתא בירושלמי שביום שחרב הבית (ת"ב) "יליד מלכא משיחא". ובפרט ע"פ הידוע שביום הולדתו של אדם מזלו גובר, דלפי זה נמצא, שביום ת"ב מתגבר מזלו של משיח צדקנו, והוא יום מסוגל לענין של ישועה וגאולה. וענין זה נוגע להלכה למעשה, וכמ"ש הרח"ו בשם האריז"ל שזהו מהטעמים שאומרים "פסוקי נחמה" "ביום ט"ב במנחה . . כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", וי"ל שזהו הטעם הפנימי שנק' ט"ב בשם "מועד"[321].

בכמה ספרים נזכר שכ"א ימי בין המצרים מי"ז בתמוז עד ערב תשעה באב הם כנגד הימים מראש השנה עד הושענא רבה, ותשעה באב – כנגד שמיני עצרת (ושמחת תורה)[322]. ועוד מצינו, שתשעת ימים הראשונים של חודש מנחם אב כנגד ימי חג הסוכות, ותשעה באב – כנגד שמחת תורה.

אף שאין להסיח דעת מהאבילות[323], וכל המתאבל על ירושלים זוכה וروאה

במהרה וישמח ה' במעשיו.

ובס' מגן אברהם (מטריסק) ס"פ מסעי, שאע"פ שהם ימים הנמוכים בשנה, עכ"ז בת"ב נולד משיח שאז הלידה והתגלות אורו של משיח, ולכן אדרבה היא שעת הכושר שע"י שיתאמץ ויסיר מאתו החשכות יזכה לאור גדול להרגיש האור של מלך המשיח.

321) לקו"ש חל"ט ע' 8 (משיחות ש"פ דברים תשמ"ז–מ"ח).

322) כן מצינו בספרים, שעשירי באב כנגד שמחת תורה. ובאו"א קצת, ששלשת השבועות על הסדר כנגד שבעת ימי פסח שבועות (וימי תשלומין) וסוכות, ות"ב – כנגד שמע"צ. [ובכ"מ דקודם מ"ת הי' יו"כ בעשירי באב].

323) וגדר היסח הדעת – שקובע עצמו לדבר אחר (ולכן מותר במלאכה שאי"ב שיהוי). אבל בשעת הקינות, לא יפסיק לבו מהאבל בכלל. (כן מוכרח מזה, שבשעת הקינות אסור אפי' לספר דבר ולצאת חוץ, משא"כ בשאר היום).

[והנה, מה שאיסור מלאכה משום היסה"ד הוא רק ממנהגא, וכן נהגו שלא לשחוט ולהכין צרכי סעודה עד חצות מחמת היסה"ד, ואינו מדינא – י"ל של"ש להטיל איסור מלאכה והכנת צרכי סעודה שהם דברים המוכרחים. וראה בהגמ"י תענית פ"ה ה"י סק"ש שהביא מהל' שמחות להרמב"ם דהוי דומיא דקניבת ירק שהותר ביו"כ משום עגמ"נ. וגם אינם היסה"ד בעצמם אלא שגורמים (וחשש שיגרמו) להיסה"ד. ומה"ט גם ממנהגא הותרו אחד חצות. (וסרה ראיית שו"ת משיב נבונים ח"ב סמ"א).

אבל, באמת משמע שהיסה"ד גופא אינו אסור מדינא, ורק בדבר שנהגו בה, כדמוכח מזה שאיסור ת"ת הוא רק משום משמחי לב או האנק דום כמפורש בראשונים, ולא משום היסה"ד. וכ"כ להוכיח בשו"ת הר הכרמל סי"ט. וכת"ש לשלול דעת האוסרים עישון משום היסה"ד. [ובדעת האוסרים העישון משום היסה"ד – ראה שו"ת דרכי נעם או"ח ס"ט, שנקט בלישנא שמשום חומרו ואבלו של יום ראוי למנוע מלשתותו שלא להסיח דעתו מן האבל, הרי לנו שלא אסרו (לפי טעם זה) מן הדין. וראה גם בא"א מבוטשאטש (לענין ת"צ בכלל) שהמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ויש שאסרו מטעמים אחרים והארכנו לקמן בענין זה. ובסידור יעב"ץ בשער הדלק אורבה ד' (וכן בספרו מו"ק סתקנ"ד) כתב דלא גרע מטיול ותענוג ומסיחין דעתן מאבלות. ואין הכרח בדעתו שהיסה"ד אסור מדינא, שהרי התיר שם ארובה ה' כשאינו נעשה לתענוג. ויל"ד דבכה"ג אי"ב היסה"ד. וי"ל במש"כ באיזהו מקומן להחמיר בשעת התפלה דייקא, לפי שבשעת קינות חמור טפי, כנ"ל].

אמנם, במהרש"א תענית ל, א כתב בטעם איסור ת"ת שלא ישכח מאבלו, וכ"נ בין השיטין בשו"ת דבר שמואל ס"ט לענין לימוד עם אחרים. וכ"מ גם בל' שו"ת דרכי נעם סוסי' ט. וכ"מ קצת במאמ"ר סתקנ"ג סק"ב. וכ"ה בחכמת שלמה סתקנ"ד ס"א. וכ"כ ביסוש"ה ש"ט פי"ב. אבל אין כן דעת כל הראשונים. (ולהעיר שבאוה"ח עקב ז, יב משמע בטעם האיסור לפי שת"ת צ"ל בשמחה. ויל"ד). ובחלקם, אולי י"ל, דס"ל שאיסור שמחה גופא הוא משום היסה"ד. ודוחק. והרי לת"ק מותר בדבר שאינו רגיל לקרוא ולשנות. וגם מותר לדבר בעסקינו שלא בשעת הקינות (ובמהרש"א שם אכן חידש שם שבשאר עסקים נמי אסור). וכן טיול נאסר רק שלא יבוא לידי שחוק והיתול ולא משום היסה"ד. (אבל ראה שו"ת גן המלך סי' קמה). וגם במלאכה שנאסר ממנהגא משום היסה"ד, מצינו גם טעמים אחרים בראשונים (מתורת אבלות גופא – מאירי פסחים נד, ב. ס' הבתים שערי תענית ש"ז. או שאינו מרגיש בתענית בשעת מלאכה – אר"ח הל' ט"ב סי"ב. כלבו סס"ב. שו"ת תרוה"ד סי' קנג. או לאידך גיסא שמחת טורח המלאכה לא יוכל להתענות – אר"ח וכלבו שם. ועוד. וי"א משום דאיקרי מועד – לבוש סתקנ"ד סכ"ב. וראה ליקוטים אשכנזיים מכת"י, נד' בירושתנו ז ע' נג. וכ"מ במרדכי תענית רמז תרלו, שהביא בתרוה"ד שם, שהוא כיו"כ. וברש"י תענית יג, א ד"ה כשאמרו, משמע שהוא ככל ת"צ, מדין "קדשו צום קראו עצרה" (ראה שם יב, ב – בגמ'). ומש"כ המשנ"ב סתקנ"ט סקמ"א שלא לילך בכנופיא על הקברים משום היסה"ד – הביאו מהשל"ה מס' תענית, ואינו איסור מדינא (זולת משום טיול), עיי"ש. ואין לה"ר מל' הלבוש סתקנ"ד סכ"ג לגבי פרקמטיא שאסור שלא יסיח דעתו, שכ"ז בכלל מלאכה למנהגו שנהגו.

אמנם, באבל מצינו שאסור במלאכה ובמו"מ מדינא, והטעם משום היסה"ד – ב"ח יו"ד סש"פ ד"ה ואפילו דבר. לבוש שם ס"ב. חכמ"א כלל קסד ס"ב. (וצ"ע מש"כ בשו"ת צבי תפארת סי"ג סק"א שלא נמצא בהדיא שטעם האיסור במלאכה לאבל משום היסה"ד. ואולי כוונתו שלא נמצא בראשונים. אבל כ"ה בשו"ת הרשב"א ח"א סש"ו: כדי שיהא יושב ומחשב באבלה של ירושלים ולהתאונן ולהתעסק בנהי וקינות כאבל. וכ"ה להדיא ברש"י כת"י (רש"י על הרי"ף) ובנמוק"י מו"ק יא, ב ד"ה דברים: כדי שלא ישכח אבילותו. וכ"מ בתוה"א לרמב"ן ענין האבלות: כדי שיתאבל על מתו. וכ"מ ברי"ו, הביאו הב"י יו"ד סש"פ, לגבי ג' הראשונים). וכן אסור לו לצאת מביתו שלא ישכח אבלו – שו"ת תרוה"ד סר"צ. וכ"ה ברדב"ז אבל פ"ה הט"ו, שמותר לאבל לקרוא בדברים הרעים שע"י קריאה זו לא ישכח אבלו ולא יהי' שמח. (ואולי היינו הך, ומשום שמחה נגעו בה). וראה ערוה"ש יו"ד סשפ"ד ס"ט שאסור ללמוד שאר חכמות או כתבי עתים משום היסה"ד. וכבר כ"כ בר"ן מו"ק יא, ב שאסור לעיין בספרי הרפואות להתלמד דחכמה היא. אבל בת"ב שמותר מעיקר הדין (לולא בהמנהג)

בשמחתה[324], כמ"ש שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה[325], אסור ליפול בעצבות ח"ו, שהרי כתיב עבדו את הוי' בשמחה[326].

בספר השיחות תש"ג ע' 41 (שפעם באה קבוצה של יהודים מליטא לאדמו"ר הצמח צדק, ואמרו שיש להם קושיות וכו'): האבן זיי געזאגט, אז זיי האבן געזעהן א גרויסן חסיד האט ער שמח"ת געווויינט און תשעה באב געזונגען, און האבן מסיים געווען: מילתא דמתאמרא באפי מארי' לית בה משום לישנא בישא. האט הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק זיי געענטפערט, אז ביי א חסיד איז דער ניגון ניט קיין שמחה און די בכי' איז ניט קיין עצבות. די בכי' איז מרירות . . תשעה באב בעת החורבן אז ער זעהט ווי עס איז נתקיים געווארן דער חורבן, איז דאך בכל עצב יהי' מותר און גלויבט בקיום יעודי הגאולה, איז פון דעם זינגט ער, דער ניגון איז להתענג על הוי'.

סדר ליל תשעה באב

מסירין הפרוכת מלפני הארון הקודש[327].

אין מדליקים האורות בבית הכנסת רק מה שצריכים כדי לומר קינות ואיכה.

כתב הרמ"א: מתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים וכן עושים בקריאת איכה.

אחר שמו"ע אומרים קדיש תתקבל[328], יושבים לארץ[329] וקוראים איכה[330] (בלחש עם החזן) וקינות. אחר קריאת איכה וקינות אומרים ואתה קדוש[331], קדיש שלם בלא תתקבל.

במלאכה, ומותר לצאת מפתח ביתו – אין לנו להכריח שאסור לו להסיח דעתו מאבילות. וכבר כתב בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין לנו איסור בת"ב אלא מה שמנו חכמים בפירוש ואין ללמוד מאבל. ושו"מ שכ"כ בקצרה בחזו"ע בין המצרים ע' שטו. וראה בשו"ת פאר עץ חיים סכ"ד שהאריך מאד ביסוד החילוק בין ת"ב לאבלות בכמה אנפי', ולידידי' בשניהם איכא איסורא דהיסה"ד, אבל גדרם שונה עיי"ש. ואף שהאריך לבסס יסודו, לא נחית לכל הנ"ל. אבל להעיר שבחכמה ומוסר להר"א ענתיבי הל' יו"ט סקע"ח אזיל בתר איפכא, לענין שתיית טוטין שאף שבת"ב יש לאסור שלא יסיח דעתו מהאבלות, באבל אין לנו להוסיף צער על צערו. אבל נראים הדברים שדבריו אינם מדינא, אלא שכדאי בית אלקינו שיצער עליו, עיי"ש. וראה רץ כצבי אבילות סי"ד. ודבריו צ"ע.

ואולי יש מקום לקרב הדבקים, שכל עיקר איסור היסה"ד בת"ב, את"ל דאסור בבאבל, אינו כפשוטו, שלא יסיח דעתו מזה, שכמעט אא"פ לעמוד בו, וכן גם באבל דל"ש לומר שלא יסיח דעתו מזה כל ז' ימים. ופי' היסה"ד היינו כבתפילין (ולהעיר מאמרי פינחס השלם להר"פ מקאריץ סשפ"ב), שנקטו כל הפוסקים (ואדה"ז בכללם – בשו"ע סכ"ח ס"א) כדעת תר"י ברכות יד, א (בדפי הרי"ף) ד"ה ולא והרא"ש הל' תפילין סכ"א שאינו נק' היסה"ד אלא כשעומד בשחוק או בק"ר, אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו אע"פ שאין דעתו ממש אין התפילין אי"ז נק' היסה"ד. ומה"ט אין דין היסה"ד בשינה (ראה רשב"א וריטב"א סוכה כו, א. תי' בתרא בתו"י יומא ח, א ותוהרא"ש שם). וההסברה בדבר, שהיסה"ד היינו עקירת הדעת לענין הפכי, ולכן נק' בל' הירושלמי "הסיע דעתו", המורה על העקירה ממקומו הקודם, ולגבי תפילין – העקירה משעבוד המוח והלב (ראה לקו"ש חי"ד ע' 152. חכ"ג ע' 226). ובענייננו, עקירת דעתו היינו שחוק וק"ר ולא רק העדר המחשבה בעניני אבלות. (ולפ"ז י"ל דת"ב שאני מתפילין, שבתפילין אסור גם במטריד עצמו בצרכיו עד שלבבו פונה מיר"ש מחמת טרדתו כמ"ש אדה"ז שם במוסגר (ואולי דמספק"ל בד"ז), אבל בת"ב ל"ש ד"ז כל עיקר). וא"ש שמלאכה והכנת צרכי סעודה נאסרו רק ממנהגא, מחששא שעי"ז יבוא להיסה"ד לגמרי (וע"ד שגם בתפלין מצוה מן המובחר שלא להסיח דעתו כלל). ולפ"ז מובנת גם דעת הסוברים שת"ת נאסר משום היסה"ד, דכיון שהם משמחי לב ה"ז בגדר היסה"ד גמור. ויש להוסיף, שמצינו דין היסה"ד בפרה אדומה קדשים וטהרות וכו', והיינו שמירה שלא יבוא לידי פסול. וגם בתפלין איכא לפרושי דהיינו שמירה מבזיונם ומהאיסורים השייכים בו (שלא יפיח וכו'). וכ"נ בתו"י יומא ח, א, וכ"מ באו"ז סתקפ"ה וביראים סרס"ט וסשצ"ט. ועפ"ז י"ל, שבת"ב ואבלות היסה"ד הוא השמירה שלא יבוא לשחוק וק"ר ושאר איסורין הנוהגים באבל, וכל שנזהר ונשמר אי"ב משום היסה"ד.

וראה זה פלא, בשיעורי הרב עניני ת"ב סכ"ז ע' נד בהע', שאין איסור היסה"ד באבל, שהרי מותר לו לשתות יין שישכח רישו, ורק באנינות אסור בהיסה"ד. ולפ"ז, את"ל שאחר חצות הוא כמי שנקבר מתו (ואכ"מ) אין למנוע היסה"ד. וא"ש גם מה שאחר חצות לא נהגו באיסור מלאכה. וכ"כ באגרות וכתבים להגרח"ק ע' קז בשם החזו"א שאין איסור היסה"ד לאבל, וה"ר מזה שאיסור לקיחת תינוק בחיקו הוא רק שמא יבוא לידי שחוק. ויל"ד, דמיירי כשאינו מסיח דעתו עי"ז. וראה בקיצור דברי סופרים הל' אבילות פל"א סק"א שתפס עליו כעין הנ"ל].

324) והובא **לדינא** בשו"ע או"ח סוסי' תקנד.

325) ובלקוטי תורה פ' נצבים מז, ב ואילך, משמע שע"י הבכי' בת"ב מעוררים רחמים להיות נמשך אח"כ יגמה"ר באלול.

326) ראה אצלנו בשו"ת אתרא דרב סי' ה'קפג. וש"נ. ולהעיר מהסיפור דהר"ש מונקעס, הובא בלקוטי ספורים (פערלאוו, תשכ"ו) ע' נג, ובשינוי נוסח – בשמועות וסיפורים ע' 38. וראה בכיו"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשצט.

327) רמ"א תקנ"ט, ב. ויש שנהגו גם להוריד המפה. ונהרא נהרא ופשטי'. וכמדומני שהמנהג בפועל אצלנו להשאיר המפה של בימת קרה"ת. בנוגע ל770 – בווידיאו מתשעה באב שחרית תש"נ רואים שהשאירו המפה. אבל בסטנדר הורידו המפה. וכן מעשה רב בעצמו (יומן משנת תשכ"ז).

328) טעה ולא אמר תתקבל, ונזכר קודם קריאת איכה, יאמר פרק תהלים ואח"כ קדיש תתקבל. אבל לא ישלים אמירת תתקבל אחרי איכה וקינות.

329) כ"ה בכל בו (סדר התפילה) ובהג"מ מנהגי ט' באב. ובפתיחתא דאיכה רבתי (פתיחה יז): "יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה".

330) ואין מברכין עליו.

331) טעם אמירתו, דכתיב בה "יושב תהלות ישראל", שבתשעה באב (וכן בפורים) לא נשתייר שריד ופליט משונאיהם של ישראל לולא

בספר גירושין להרמ"ק[332]: בליל תשעה באב להיות שאנו מראים אבלות ועצבות היה באפשר שיתעוררו הקליפות, ואבל הוא מקום סכנה ונתן רשות למזיקים, לכן אנו מבטלין אותם, וזהו טעם הזכרת הגאולה בסדר גאולה (וי"ג קדושה) זו [ואתה קדוש[333]], מפני שאז בטול הקליפות באמיתות בה.

בקריאת איכה יפסיק בין כל פסוק מעט ובין כל פרק יותר מעט ופסוק האחרון שבכל איכה אומר בקול רם.

כשמגיע החזן לפסוק "השיבנו", אומרים אותו הקהל תחילה בקול רם, ואחר כך קורא החזן שני פסוקים אחרונים, וחוזר הקהל ואומרים "השיבנו" תחילה בקול רם, ואח"כ החזן.

כתב הלבוש[334]: וכל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בצבור . . מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו כדין הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בצבור . . ואפשר שנהגו כן מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו משא"כ במגילת פורים כי ימי פורים לא יהיו בטלים ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין.

בכמה שיחות קודש הובא שברשימות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על מגילת איכה[335] נתפרשו כו"כ פסוקים במגילת איכה שבח ולמעליותא ("ע"ד שהקללות יהפכו לברכות וכו' י"ל ג"כ איכה לעליות"), שהם ברכות נעלות ביותר[336].

מובא בשם הרלוי"צ מבארדיטשוב[337] שלעתיד לבוא יברכו שהחיינו על מגילת איכה, ויקראו המגילה בנחת, למעליותא, בתענוג גדול, מה שאין הפה יכול לדבר[338].

המתפלל ביחידות אומר איכה וקינות.

בהנוגע ללימודי יארצייט [משניות שלאחר התפלה] בתשעה באב (וכן לאבל תוך י"ב חודש), הנה עד חצות היום הרי לימוד משניות דאחרי התפלה הוא בפרקי דתענית ומועד קטן הידועים [ואין אומרים משנה דר' חנניא בן עקשיא וכו']. ולאחר חצות היום הרי נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב[339].

הקב"ה יושב תהלתם – סדר טרוייש ע' 38. ובערוה"ש סתרצ"ג ס"א שכל ענינו ית' תהלות ישראל ולכן בעת שצר לנו ח"ו, עמנו הוא בצרה ובכל צרתנו לו צר. ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלט שהעולם מתקיים בזכות קדושה דסידרא והיא במקום תורה שאסורה בת"ב. וראה עוד לקמן בהערה.

332) ספ"ט.

333) ואולי קאי לשיטת הראשונים שאומרים גם פסוק ובא לציון גואל בליל ת"ב, ראה שבה"ל סרס"ז לבקש רחמים על הגאולה. וכ"ה בתניא רבתי הל' ט"ב. ועד"ז באבודהם דיני אשרי ולמנצח – משום נחמה. אבל בשו"ע סתקנ"ט ס"ה נפסק שמתחילים מואתה קדוש. ואולי כוונתו לסיום הענין שנזכה ונחי' ונראה וכו' לשני יומה"מ. וראה שלחן גבוה סתקנ"ט ס"ב שהביא בשם הר"י מולכו שכתב שאומרים ואתה קדוש רמז לגאולה שלא יתייאשו העם ובפרט לרמוז לידת משיח.

334) סתקנ"ט ס"א.

335) נדפס בפ"ע, ולאח"ז – באוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'לד ואילך.

ובסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 617 הע' 70: ראה בספרו [של הרלוי"צ מבארידטשוב] קדושת לוי שמפרש כו"כ פסוקי איכה למעליותא.

ולהעיר שבס' קול בוכים למהר"א גלאנטי (ספר שהובא כמ"פ באוה"ת. ובתורת שמואל הובא בשם קינת סתרים) מפרש ג"כ פסוקי איכה ע"ד הסוד ולמעליותא. ויתירה מזו, שנראה במוחש שרשימות הצ"צ הם הגהות לס' הנ"ל.

כן מצינו ספר נחמת ציון (להבא"ח – שי"ל מכת"י בשנת תשד"מ) עד"ז.

336) בתורת כ"ק אד"ש – ראה ד"ה איכה תשל"א (סה"מ מלוקט ח"א ע' קיט ואילך). ד"ה ציון במשפט תשל"ד. ועוד.

337) קדושת לוי השלם ח"ב לקוטים חדשים לת"ב ע' תקכו.

338) וראה גם מדרש אליהו (מאיזמיר) על מגילת אסתר (בד"ה וגדולה – בהוצאת ווארשא תרל"ח: פ, א) שתשתנה קריאתן לטובה דרך ישועה ונחמה.

וראה פירוש בעלי התוספות (איכה א, כב): לכן נכתב ספר קינות [מגילת איכה] להודיע כשם שהוא כל הקללות שנכתבו בידי נביאים הראשונים כן כל הטובות שאמר המקום ע"י הנביאים יבואו וכו' וזש"ה וכו' טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' לכך נכתב ספר זה באלף בית להיות רגיל בפיהם כשירה.

בזמן בית שני, קראו מגילת איכה בשמחה לזכרון לפניהם על בית ראשון – ראה פתיחתא דאיכ"ר יז. איכ"ר ג, ה. עט"ז סתקנ"ב. פרי צדיק דברים אות יז. ובפרי צדיק שם, שכמו כן לעתיד לא תתבטל מגילת איכה שהיא מכ"ד ספרים אך אז יהי' להם פירוש אחר שיהי' מורה על טובות ונחמות.

339) אג"ק חי"א ע' שו.

ילכו לביתם כאבלים וכמנודין לשמים במרירות לב ואנחה וכובד ראש[340].

אומרים כל סדר קריאת שמע של המטה כרגיל, מלבד הוידוי (מדלגים מאו"א תבא לפניך וכו' עד אנא בכח ולא עד בכלל).

ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר. אבל אין נוהגין לישן על הארץ או לשום אבן תחת מראשותיו.

יום חמישי, ט' אב – תשעה־באב

בנטילת ידיים בבוקר נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו ומברך "על נטילת ידיים".

אין מברכים "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת.

מי שאינו לובש טלית, אינו מברך על טלית קטן בבוקר. וכדי שלא יכנס עצמו לספק חיוב ברכה[341] לא יחליף את הטלית קטן עד לפני מנחה ואז יברך עליו.

בשחרית משכימין קצת לבית הכנסת[342]. ואם יש חשש שעי"ז יגמרו לומר קינות ויצאו זמן הרבה קודם חצות מבית הכנסת טוב שלא ישכימו כל כך.

אין אומרים תחנון משום דמיקרי מועד[343]. ולכן מדלגים כל חלקי התפלה שאין אומרים בימים שאין אומרים תחנון.

> הטעם שנקרא מועד[344] לסימן כי אנו מובטחים מה' יתברך שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים. ועוד, שכיון שהחושך גורם ליתרון האור, הרי ט' באב בעצמו גורם מועד גדול לעתיד. וגם, לפי שבו ביום נולד משיח[345].

אין מדליקין נר תפלה בביהכ"נ בט"ב שחרית.

סדר תפילת שחרית

אין מתעטפים בטלית ואין מניחים תפילין. ולכן אין אוחזים הציצית ב'ברוך שאמר' ובק"ש. מתפללין שחרית לימי החול כרגיל ואומרים מזמור לתודה[346]. רק הש"ץ אומר עננו[347] בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. (שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח). הש"ץ אינו אומר ברכת כהנים[348]. לאחר חזרת הש"ץ – חצי קדיש. ואין אומרים תחנון ולא סליחות ולא א־ל ארך

---

340) מהרי"ל מנהגים הל' ת"ב. סידור יעב"ץ. סדה"י סדר ט"ב. ועוד.

341) ראה משנ"ב סי' תקנה ס"ק א.

342) והוא אחד מחמשה ימים שמשכימים לתפלה: ר"ה יו"כ הושע"ר פורים ות"ב.

343) וכן א"א צדוק הדין.

344) וראה לקו"ש חכ"ט ע' 376 בהתיוחד עם מה שתיבת "מועד" קאי על ר"ח אב (תענית כט, א).

345) מועד ע"ש העתיד – ראה סדה"י סדר ט"ב. של"ה פ' בלק תורה אור. מאמ"ר סתקנ"ז סק"ד. ערוה"ש סתקנ"ב סי"ד. שת"ב גורם המועד – של"ה פ' ויצא תורה אור. שבו ביום נולד משיח – שו"ת יד אפרים סי"ט. וכ"ה בלקו"ש חל"ט ע' 8. ועוד טעמים מצינו, ששפך חמתו על העצים ואבנים (וכ"מ בסה"ש תנש"א ח"א ע' 23 הע' 77), וכן שהאבלות מראה שלא נשתכח מן הלב ושיש תקוה.

346) שהרי בזמן שבית המקדש היה קיים היו מקריבין תודה גם בט' באב – שוע"ר סנ"א, ס"א.

347) באם אין עשרה מתענים: הש"צ אומר עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סתקס"ו סק"ז).

348) בתשמ"ה היתה הוראה שיאמר הש"ץ (הריב"ק) ברכת כהנים. ובמענה לשאלת הריל"ג אח"כ, כתב כ"ק אד"ש בנוגע לגוף הענין "כמנהג המקובלים בירות"ו עתה, הרע"ג **ועוד**". ועל השאלה "אם ההוראה היום בעת חזרת הש"ץ שחרית . . זוהי רק הוראת שעה", ענה (בסימון בחץ ובעיגול התיבות מלשון השאלה): "זוהי רק הוראת שעה". וכ"כ ביומן הריב"ק שמאז.

אפים. מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי[349] בפרשת 'כי תוליד בנים'[350]. חצי קדיש[351]. מפטירים 'אסוף אסיפם'. יהללו ומחזירים הס"ת. קוראים כל הקינות[352] ומאריכין עד מעט קודם חצות. אשרי ובא־לציון, ומדלגים את הפסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלי תתקבל. עלינו. קדיש יתום. משניות (המותרות בתשעה באב). קדיש דרבנן.

אין מלבישים הס"ת בתכשיטי כסף[353].

אין אומרים מי שברך לעולה לתורה בשחרית[354], אבל לחולה עושים מי שבירך.

נער שנעשה בר מצוה נכון שיעלה לתורה במנחה[355].

המגביה את הס"ת יושב על כסא רגיל.

מנהגנו לקרות ההפטורה אסוף אסיפם בניגון הרגיל של כל השנה[356].

לתשומת לב: נוסח ברכות ההפטרה שבספרי "קינות" הנפוצים אינם כנוסח חב"ד. וניתן למצוא הנוסח המדוייק בסידור.

יושבים על הקרקע[357] כל זמן שאומרים קינות וקורא הקינות בבכי' ויללה כמי שמתו מוטל לפניו. ולא כמקצת אנשים מריקים שמרימים קולם בשמחה בכל מיני זמר וכו' והס שלא להזכיר. ובעונותינו הרבים וכו' באים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קינות בבכי ובקול מר אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ומשחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם עוסקים בשמחת תורה וכו'[358].

---

349) ואין נוהגין לברך דיין האמת.

350) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא בתורה אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת במנחה). ובאמת, בת"ב בשחרית אפשר להקל יותר ולקרוא גם כשאין אפי' ג' מתענים. (וכל עיקר השקו"ט בפוסקים הוא לענין קריאת ויחל בד' צומות. ובשו"ת רעק"א פסקים סכ"ד אכן כתב לחלק כה"ג בין שחרית יו"כ למנחה. וכ"ה בכ"מ. וכבר העירו שכן מדוייק ברמב"ם הל' תפלה פי"ג הי"ח, גם לענין ת"ב. ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קנז כתב להקל בת"ב שחרית ומנחה (לענין להעלות לתורה מי שאינו מתענה. ומ"מ ישית בחלקות למו, לענין לקרוא בתורה כשכל הציבור אינו מתענה בת"ב מנחה, בכותבו שהוא רק להלכה, ולמעשה צריך מיתון קצת", ושו"צל לדינא אם יקראו ויחל". ונראה מדבריו שלא נסתפק רק לענין ת"ב מנחה ולא לגבי שחרית. אבל להעיר שאף דקאי התם רק לענין ת"ב – י"מ בכוונתו שבאמת דעתו להקל (להלכה עכ"פ) גם בשאר צומות). וגם בשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) דן רק בנוגע קריאת ויחל, אף דקאי התם בת"ב. ובין הדברים כותב "הרי קריאת ויחל בד"צ וכ"ש קריאה דט"ב בשחרית הם שייכים רק עבור מה שאירע לאבותינו". וכן בשו"ת דברי' נחמי' או"ח סמ"ב שכתב להקשות על הצ"צ, כתב למיסבר סברא לחלק בנוגע לת"ב שחרית. וראה גם דברי קהלת (במשלי שלמה לחוברת השלישית ליום כ"ד ס"ב – ע' 102): היעלה על הדעת שבשחרית ת"ב לא יקראו בתורה אם אין י' מתענים בבהכ"נ. (ועיי"ש שמזה מוכיח שכ"ה גם בשאר צומות). ודלא כשו"ת חלקת יעקב או"ח סרט"ו סקי"ב שגם בת"ב שחרית החמיר שצ"ל לכה"פ ג' מתענים. וראה שו"ת משנת יעב"ץ או"ח סמ"ט).

351) כך הלכה רווחת בפוסקים. וכ"כ הרבה ראשונים להדיא. וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ומעשה רב. והאריכו בזה בכ"מ. וראה מה שאסף איש טהור והביא כל המובא בית ה' בנר ציון (סניור) בין המצרים פ"י סס"ו. ואכ"מ.

352) ספר המנהגים ע' 47.

353) כן המנהג בבית חיינו. ולהעיר ממס' סופרים פי"ח ה"ז: ויש שמניחים את [תיק ה]תורה על הקרקע (באבלות) [בעטיפה] שחורה, והובא בטור סתקנ"ט.

354) בנוגע ליולדת וקריאת שם לבת – בכמה אחרוני זמננו העתיקו כדבר הפשוט שלא לעשות מי שבירך ליולדת ותינוק. וציינו למהרי"ל ומנהגי וורמיישא ופיורדא. ועוד. אלא שבכל הנ"ל נזכר רק בנוגע למי שבירך לעולה. ומסברא, טובא יש לחלק, דלא גרע ממי שבירך לחולה, שפשוט שעושים גם בשחרית. ואדרבה, יולדת תוך שבעה בחזקת סכנה, ונוגע יותר ממי שבירך לחושאיב"ס. ובכלל, מנהגנו שלא לאחר קריאת שם לבת. ובבית חיינו אכן נהגו הגבאים לעשות מי שבירך ליולדת (אף שפשוט שאין להביא ראי' מהנהגת הגבאים, שלפעמים היתה "שלא ברצון חכמים" ולא מיחו בידם – ראה אג"ק חי"ג ע' קנג. שיחת יו"ד שבט תשכ"ג. ש"פ מטו"מ תש"מ. יום שמח"ת תשמ"ג. המלך במסיבו ח"א ע' מז. שם ע' קטז. ח"ב ע' רנז. בצל החכמה ע' 117. היכל מנחם ח"ג ע' רמה. רשימות דברים חיטריק ח"ב ע' צח. ושוב כעי"ז כמה שנים לאח"ז – ברשימות ענינים וסיפורים להרב"ש (עשרה בטבת העת"ר). לקוטי ספורי התוועדויות ע' 323. ובכ"מ).

355) ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'שיד. וש"נ.

356) כן מעשה רב. והוא דלא כמ"ש במג"א סי' תקנט סק"ו ועוד (לאומרו בניגון איכה). ולהעיר, שבסדר טרוייש ע' 13 שאומרים בניגון דרשו ולא בניגון שבת חזון, ובדרשו ראיתי מהוגנים שלא משנים נגינה משאר הפטרות רק מקצרים בה.

ובכ"מ כתבו לאומרו בניגון "מלמדי מקרא וברכותי'" (או "בניגון המקרא ולא בניגון אחר [שאר] ההפטרות"), ויש שכתבו לאומרו ללא ניגון הטעמים, ויש שכתבו בניגון בכי' (ואולי היינו ניגון הרגיל אבל בבכי').

357) בכ"מ, שדוקא בישיבה ולא בעמידה. [ומש"כ בט"ז סתקנ"ט סק"ד, דאה"נ אם רוצה לעמוד ודאי אין עליו חיוב לישב דוקא ולישב על הארץ – אי"ז שייך לנדו"ד, ומיירי לענין אבל, וכוונתו להוכיח גוף החובה דישיבה ע"ג קרקע, לפי שהוא ל"ת שבאבל ולא מ"ע שבאבל, עיי"ש"ח. ואכן, יש שכתבו שבזמן אמירת קינות הוא כבשעה שבאים מנחמים שצ"ל בישיבה. ואכ"מ].

358) ראה לבוש סתקנ"ט ס"ד. נהג כצאן יוסף ס"ז. קב הישר ספצ"ד.

בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל. וכל שכן שלא ישיח עם גוי. "וכ"ש שרש עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ"נ. ועוון גדול הוא דאפילו שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכ"נ וכ"ש בט"ב ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים על בית ד' שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם"[359].

נוהגין לומר הפזמון "אלי ציון" חזן וקהל ובעמידה[360].

מי שלא הספיק לגמור קינות לפני חצות ימשיך לאחר חצות.

בספר תורת חיים[361]: "שמעתי מאאמ"ו ז"ל שהמחהש"ק לא הי' כורך סדר הקינות שנדפס עם איכה, וקנה בכל שנה ושנה מחדש, ובת"ב אחר הקינות הניח הקינה בביהכ"נ הפקר, שאם יכרוך אותו ויקחהו לשמרו על שנה הבאה נראה כמתייאש מן הגאולה"[362]. ויש שכתבו שלעתיד יאמרו כל הקינות בדרך שירה ויתהפכו כל הקינות לשמחה[363].

לאחר התפילה, נכון שכל אחד יקרא מגילת איכה.

אחר התפלה הולכים מבית הכנסת כבני אדם הנזופין למקום ואין נותנים שלום זל"ז[364].

אחרי חצות היום (1:03) ואחר סיום הקינות – יושבים על הכסא כרגיל.

"בענין הליכה לבית הקברות הרי אף שנזכרה בספרי הוראה לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נוהג כן, אפשר אחד מהטעמים כיון שאי אפשר לטבול ביום זה מקודם לזה במקוה, ועד"ז מצאתי בנימוקי או"ח תקנ"ט להרה"צ ממונקאטש. ומ"ש שם שיש הולכים מבחוץ, גם באופן זה לא ראיתי נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר, ויש לבאר גם זה ע"פ מ"ש בכ"מ שגם ע"י ההבטה וראי' בבית החיים נעשה איזה קישור ובמילא גם זה יש לקשר עם העדר הטבילה הנ"ל"[365].

נוהגין שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות. אבל אם אינו מתעסק בקינות וכיוצא, יותר טוב להתעסק בצרכי סעודה שלא יהי' מתעסק בדברים בטלים ויבוא לידי שחוק.

לא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול[366].

בלקוטי שיחות[367]: להשתדל במשך ימים אלו, ובפרט ביום הת"ב (בהשעות שמותר להניח תפילין), לזכות יהודים במספר גדול הכי אפשרי במצות הנחת תפילין.

בספר השיחות תשמ"ח[368]: יש להציע . . אז די וואס עשירי באב [בקביעות שנה ההיא – ת"ב נדחה] פארן . . אין פארשידענע ערטער בכדי רעדן מיט אידן וועגן אידישקייט בכלל און תשעה באב בפרט – זאלן מיטנעמען א צדקה– פושקע וואס דערמאנט און רופט ארויס נתינת הצדקה, און אויך "מיטנעמען" דברי תורה (מענינא דיומא) וועלכע מ'קען יענעם זאגן בעל–פה, באותיות המתאימות לו בדרכי נועם ובדרכי שלום, "האמת והשלום אהבו"[369].

---

359) ראה קיצור של"ה ריש מס' תענית. מקו"ח רסי' תקנט. יוסף אומץ (האן) סתתפ"ו. א"ר סתקנ"ט סקי"ז. משנ"ב שם סקכ"ב. כה"ח שם סק"ג. שו"ת אהל אברהם יג, ב.

360) וכן מעשה רב.

361) סופר סתקנ"ט סק"ב.

362) וכ"ה בספורי חסידים בשם הרה"צ מטשעכנוב.

363) ראה מנהגי קודש רוזין ע' קכח בשם הרה"צ מרוזין. ובכ"מ.

364) וראה שער המלך (על מועדים – נדפס בשנת תקל"ד) שהזהיר על כך שיש שהולכים מביהכ"נ ומיד הוא להם כמו שהולכים לחירות מיגון לשמחה וממלאים שחוק פיהם, ולא כן הוא, שכל היום כשר למול ערלת לבבו וכל היום דוה לבנו על חורבן בית אלקינו וכו' ולכן יציאתו מביהכ"נ תהא ג"כ בכפיפת ראש ובכפיפת קומה.

365) אג"ק חי"א ע' שז.

366) כ"ה בכלבו סס"ב, והביאו בשו"ע סתקנ"ד סכ"א. ובמהרי"ל ומחז"ו ועוד כתבו, שהרי תורה בטילה משום דכתיב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב, ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטיולים. ובשלחן שלמה סתקנ"ד סק"ב, דפשיטא שאסור לטייל ולשמוח מה"ט, ובעו"ה העולם אין נזהרין בזה ועושים ת"ב כשמחת תורה ולא פסיק חוכא מפומייהו כולא יומא וכו' עיי"ש.

367) ח"ט ע' 251 (משיחת ש"פ דברים, ש"פ חזון, תש"ל. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו שהצעטל הנ"ל ע"ד משמרות ללימוד, והוספה בתורה ובצדקה – שבו גם הוראה האמורה – שייך גם השנה (תשל"ה)).

368) ח"ב ע' 575.

369) ובר"ד משיחה הנ"ל (ש"פ דברים תשמ"ח): מהעצות לזה (בענין הצדקה, למשל) – להביא קופת צדקה: כשמביאים קופת צדקה –

מנהג ישראל להרבות בצדקה[370] ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב[371]. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

סדר תפילת מנחה

תפלת מנחה בשעה מאוחרת. למעשה, ב–770 נהגו להתפלל בשעה הרגילה. ועכ"פ יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה). והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות[372]. ובתשעה באב בפרט, מחמת הנחת תפילין, כדלקמן.

אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה. ולכן יזהר לסיים תפילת מנחה ולהניח תפילין דר"ת לפני השקיעה. ואם היו עליו מקודם אין צריך לחלצן. ולאחר צאת הכוכבים צריך לחלצן אם הוא ברבים שמא יטעו לומר שמותר להניחן לכתחילה בלילה.

> אין ליובאוויטש ביום התענית פלעגט מען דאוונען מנחה שפעט. דאס איז געווען א דיוק. איך מיין ניט שפעט נאך דער זון אונטערגאנג. נאר אין די שפעטערע שעות, למשל, זייגער אכט אום שבעה עשר בתמוז, און זייגער זיבען אום תשעה באב[373].

נוהגים להחזיר הפרוכת לפני מנחה. וכן מדליקין הנרות כרגיל.

סדר תפלת מנחה

* לובשים טלית (מי שאינו לובש טלית, יחליף הט"ק ויברך עליו) ותפילין של רש"י ומברכים עליהם.

* קוראים את השמע (כל ג' פרשיות).

* שיר של יום (וקדיש יתום).

* אין כאלקינו (וקדיש דרבנן).

* תהילים (וקדיש יתום) וכל השיעורים השייכים לשחרית, **ואח"כ** סדר תפילת מנחה.

"השיעורים השייכים לשחרית" היינו אותם השיעורים קבועים שלומדים בהמשך לתפילת שחרית, "משא"כ אלו שאין שייכים ל(תפלת) שחרית[374]".

לא צריכים להאריך בדיבורים ולעורר אודות נתינת הצדקה, שכן, תיכף ומיד כשרואים קופת צדקה מבינים שצריכים לתת צדקה בפועל, ליקח הכסף ולהכניס בתוך קופת הצדקה, ובמילא, עושים כן בפועל. משא"כ ע"י הדיבור ע"ד נתינת צדקה – הרי (נוסף לכך שפלוני עלול להפגע מהרושם שבאים **לעוררו** אודות קיום מצות הצדקה) גם לאחרי הדיבור, נשאר עדיין הכסף במקום אחד, הנותן במקום שני, קופת הצדקה (או גבאי צדקה) במקום שלישי, והמקבל במקום רביעי! ומובן, שהפעולה בכל זה צריכה להיות בדרכי נועם ודרכי שלום, באופן שיתקבל אפילו בהרצון דנפש הבהמית, ובפרט ב"יום רצון", שלכן, יש להשתדל שלא ליצור רושם שבאים לספר לו דבר שאינו יודע אודותיו, ועאכו"כ שבאים לעוררו לתקן הנהגתו וכיו"ב.

370) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

371) לפירוש הדברים – ראה בדיני שבעה עשר בתמוז בהערה.

372) בדיעבד, אם נתאחר בתפלתו, אפשר לקרוא בתורה ולהפטיר ולהתפלל מנחה גם בין השמשות. לענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. (ראה שו"ע אדה"ז סתרכ"ג ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"כ ומשמע שביה"ש מותר. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. [וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. גם יל"ע אם בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי].

373) לקוטי דבורים כרך א קח, ב.

374) ש"ברובא דרובא לכל אחד יש שיעורים" – ע"פ מענה מז' שבט תשמ"ח – נדפס בליקוט מענות קודש תשמ"ח ע' 53. וסימן קו–מחיקה על התיבות "האם הכוונה גם לחת"ת?". ובהסבר הענין – במענה מי"ט אדר תשמ"ח (שם ע' 70), שמשלימים לפני מנחה דוקא השיעורים "השייכים לשחרית", כלומר, "שייכים ל(תפלת) שחרית". (ובליקוט מענות נשמט הקטע שבכתי"ק שבפנים). ואולי הכוונה "שכל שהוא סדר היום אין בו משום ת"ת לאבל". (וראה גם עד"ז באג"ק חי"א ע' שו, בנוגע לשיעורי משניות שאחר התפלה, שאחר חצות דינו כשאר השיעורים שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב. ואולי הכוונה גם שם לשיעורים קבועים ושלאחר התפלה. וכ"מ מהציון שם להיום יום. וראה לקמן באו"א. שוב נתפרסם שבו' מנ"א תשמ"ח (ליקוט מענות ע' 124) נתקבלה תשובה, בנוגע פרסום המענה הנ"ל: "בשמי לא להדפיס בזה כלום כיון שאין אצלי בירור בזה").

באשר לזמן השלמת שיעורי חת"ת במשך היום, ראה לקמן בפנים (ודלא כהבנת השואל שם שאין לומדים אותם כלל בת"ב).

ופשוט, שעד"ז הוא במי שרגיל ללמוד "הלכות בית הבחירה" בהמשך לתפילת שחרית דוקא. אמנם, כל שאין הדבר כן, אפשר ללומדם במוצאי היום. ולהעיר מסה"ש תנש"א ח"ב ע' 691 הערה 87 (ע"ד הספק אם צריך ללמוד הל' ביהב"ח בעשירי באב, כשת"ב חל בשבת ונדחה), שנזכר שם (בין הדברים) בסוגריים ב' אופנים בדבר: "באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום". ואולי

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בתשעה באב במנחה אומרים בברכת בונה ירושלים "נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו'"[375], וחותמים "מנחם ציון ובונה ירושלים". טעה או שכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), ונחם בבונה ירושלים כיחיד, וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קוראים ג' גברי בפרשת ויחל[376] ומפטירין בדרשו ככל תענית ציבור, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו" ו"נחם"), חזרת הש"ץ, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום, משניות (כרגיל) וקדיש דרבנן.

המניחים תפלין דרבינו תם שימושא רבא וראב"ד בכל יום, גם בתשעה באב עושין כן לאחר תפלת מנחה. ואומרים ג' פרשיות שמע, קדש והי' כי יביאך כרגיל.

שיעורי חת"ת: באגרות קודש[377] שאין דוחים לכתחילה שיעורי חת"ת למוצאי תשעה באב.

שיעור רמב"ם: במורה שיעור לרמב"ם היומי – "השיעור של תשעה באב ללמוד במוצאי תשעה באב"[378].

שיעור הלכות בית הבחירה: באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום[379].

בכמה פוסקים[380] הובא שמנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב, ו"אין למנוע אמירתה כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה' ברחמיו ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב".

הכוונה גם שם כנ"ל, שתלוי ברגילותו. וגם יל"פ בפשטות, דלא נחית לדינא כאן, וכדרכו בקדש, ור"ל שהלימוד צ"ל באופן המותר, והיינו איך שתהא ההכרעה בדבר, אחרי חצות או במוצאי ת"ב, וכפי הדין העולה אחרי העיון בפוסקים. ויתכן גם לפרש שהכוונה כאן "באופן המותר, כמובן" – ללמוד בדברים המותרים דוקא. ואח"כ מוסיף אופן (ועניין) אחר בנוגע לזמן הלימוד. והל' צע"ק. וכ"ה בר"ד מההתוועדות (ש"פ בלק תנש"א): "אמנם אין מקום (ס'האט קיין ארט ניט) ללמוד אז ענינים שאסור ללמוד בת"ב, אך אפשר ללמוד זאת במוצאי ת"ב, או ללמוד ענינים המותרים בלימוד בת"ב". ובתוכן קצר: "אלא שמצד איסור לימוד התורה בת"ב – פשוט שיש ללמוד הלכות אלו באופן (או בזמן) המותר, או ללמוד ההלכות במוצאי היום".

ומכלל הדברים עולה, שהותרו הן שיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (שהוא ע"ד סדר היום), אף שאינו שיעור שנתפשט בכלל ישראל, ויש להשלימם לפני מנחה, והן שיעורי חת"ת שנתפשטו ונתקבלו אצל אנ"ש כחובה גמורה, אף שאינם בהמשך לשחרית. אבל כל שיעור אחר שרגיל בו אבל אינו שייך לשחרית לא הותר. ונראים הדברים, שהוא כעין פשרה והכרעה בין שיטת הטו"ז והמג"א, בההיתר לחזור הפרשה בת"ב (ראה שו"ע סתקנ"ד ס"ד ובנו"כ. וראה סיכום הדעות בכה"ח שם סקכ"ב. וראה שו"ת יהודה יעלה יו"ד שסח"ח. ועוד), שבשיעור שנתפשט ונתקבל כחובה לרבים הותר מדין "חובת היום" (ראה ס' המנהגים טירנא מנהג ת"ב. לבוש סתקנ"ד ס"ד. ט"ז יו"ד סי' ת סק"א. הגהות מהר"א אזולאי ללבוש שם, והב"ד בברכ"י סק"ג בשם מט"מ סתשכ"ב. לחה"פ – הובא בבל"י יו"ד שם סק"ג. וראה הררי קדם ח"ב ס' קמה), ובשיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (אף שאין כל אדם אומר אותו – ראה מג"א סתקנ"ט סק"ז. ובנוגע למעמדות – מנהגי וורמיישא שמש ע' קכז. הגהות למנהגי וורמייזא קירכום ע' רעא. ברכ"י סתקנ"ד סק"ב. ועוד. וכן בנוגע לחק לישראל – מועד לכל חי פלאגי ס"י סק"צ. זכל"א אות ט – סתקנ"ד ס"ט, הב"ד בכה"ח סקי"ט. ויש שהקלו בזה – ראה אמרי פינחס השלם ח"א אות ת – ע' קמט. וכן נהגו להקל בכ"מ – ראה שו"ת פרח מטה אהרן (האדאס) הגהות לשו"ע סתקנ"ד. וראה גשה"ח פכ"א ס"ה בנוגע מאן דקפיד ללמוד לחם חוקיו בסדר חק לישראל) ה"ז כ"סדר התפלה" (ראה ערוה"ש סתקנ"ד ס"ז. שו"ת דברי מלכיאל ח"ו ס"ט). וצ"ע בסה"ש תרצ"א ע' 219. גם באג"ק הנ"ל משמע קצת להתיר בכל שיעור קבוע].

375) מה שאומרים נחם בזמננו בירושלים – ראה לקו"ש ח"מ (ב) ע' 53.

376) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת במנחה).

377) חי"ג ע' שלא, עיי"ש הטעם.

ולהעיר, שבשיעור תהלים "ביון שאומרה דרך בקשה שרי לאומרה במנחה", ובשיעור תניא – להעיר מההיתר עד"ז לאבל (ראה ס' המנהגים ע' 77, והארכנו מזה לעיל), וגם בשיעור חומש – ה"ז בכלל "לחזור הפרשה" (רמ"א או"ח סתקנ"ד ס"ד, וע"פ פי' הט"ז סק"ג. אבל שם לכאו' מיירי ללא פירש"י).

והארכנו בכללות הענין, בקובץ הארבעים.

378) וכבר נתחבטו רבים ושלמים בהחילוק בין חת"ת לרמב"ם. ונאמרו בזה כמה ביאורים. וראה בארוכה אצלנו בקובץ הארבעים. ודרך בכעי"ז בהתקשרות גל' לו.

379) ספר השיחות תנש"א ח"ב ע' 691 ובהערה 87.

380) ראה ברכ"י או"ח סתקנ"ט סק"ז שהביא מכמה פוסקים לכאן ולכאן. וכתב ששו"ר שכ"ה בס' הכוונות להאריז"ל (הועתק לעיל). והלשון שבפנים – בספרו מורה באצבע ס"ח סרל"ח.

בת"ב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים[381]) פרשת היום ע"ד . . "צום החמישי" (ע"ד שבכל יום אומרים שירו של יום וכיו"ב). ויתירה מזה – התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל חלקים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתורת אמת** ותורה **אור** – מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה[382]), היינו הטוב שבצומות אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים **טובים** לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להירידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב[383].

בספר המנהגים, מנהגי בין המצרים: דער צ"צ פלעגט רופן דעם רוזינער "דער הייליגער רוזינער", וסיפר: דער הייליגער רחינער האט מרחק געווען עצבות ואפילו מרירות, איז בא חסידים געווארען – שטיפערריי. תשעה באב האט מען זיך געשפילט אין בערעלאך[384]. דערנאך איז געבליבען אז מען זאל עפענען דעם דאך פון בית המדרש אראפלאזען א פעטליע און וועד עס וועט אריינגיין זאל מען ארויפווארפען אף עם די פעטליע און אויפהייבען עם אפן דאך, וכן עשו. דערווייל איז אריין דער רוזינער. די וואס זיינען געווען אפן דאך האבען דאך ניט געזען געזען האט מען עם אויך אנגעהייבען אויפהייבען אז מען האט עם דערקענט – האט מען עם אראפגעלאזען צוריק. האט דער רוזינער געזאגט: רבונו של עולם, אויב דיינע קינדער האלטען ניט דיין יום טוב, טא נעם עם צו פון זיי.

בר"ד משיחת ש"פ ויגש תשכ"ה: וזהו מה שבליבאווייטש היו שעות בת"ב אשר היו בשמחה, ולכאורה ווי איז דאס אויסגעהאלטן דהרי גם תורה שהוא למעלה מזמן ומקום מותר רק ללמוד איזה הלכות (מצד אבילות), ואיך שייך לומר שיהי' שמחה? אלא הוא כנ"ל שאין העיקר הבכי', אלא צ"ל העבודה בפועל ממש, שדוקא עי"ז בונים את הביהמ"ק הפרטי, וכמ"ש באגה"ק שע"י הגאולה הפרטית באים לגאולה הכללית כו'.

כתב בברכי יוסף (להחיד"א)[385]: כי במנחת ת"ב נולד משיח הנקרא מנחם כו' ומצאתי כתוב דמזה הטעם לא מיחו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות וכיוצא מתקוני הבית וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים. ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתיאשו ח"ו. וראה בספרו מורה באצבע[386] שכתב: כל מה שאסרו רז"ל בט"ב הוא עד הלילה ואין להקל אחר תצות בשום דבר רק שמקילים לנשים לסדר הבית קצת וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה.

בשער הכוונות ענין תשעה באב: מה שנהגו ביום ט' באב במנחה לומר פסוקים של נחמות וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט' באב ונשרף בעת המנחה, וכפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר, אבל הענין יובן במה שדרשו בגמרא על פסוק[387] מזמור לאסף אלקים באו גוים כו', והקשו מזמור קינה מבעי לי',

---

381) מלכים ב כה, ח–כד. ירמיה לט, ח–י. זכריה ח, יח–יט.

382) לקו"ש ח"כ ע' 341 ואילך לקו"ש ח"ל ע' 145. ועוד)

383) סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

384) להעיר מר"ד משיחת כ' מנ"א תשי"א, עיי"ש.

ובשו"ת דברי ישראל (וועלץ) ח"א סי' קנה, מביא מה שהתריעו הפוסקים, ומסיים שמ"מ אין לבטל מה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן.

385) סתקנ"ט סק"ז.

ומצינו כדוגמתו כבר בכלבו הל' ת"ב סס"ב (וכ"ה בארחות חיים הל' ת"ב סי"א (בשינויים קלים). והובא ביוסף אומץ (האן) סתתצ"ג. ועוד), שאחרי שהביא איסור הרחיצה בת"ב כל היום, ושמי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה עובר על דברי חכמים, כתב: "אבל מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בתשעה באב והזקנים הראשונים הנהיגו זה ולטובה נתכוונו ועשו סמך לדבר על מה שאמרו באגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב. וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות כן צריך לעשות לגואל ולמנחם כדי שלא יתייאשו מן הגאולה. וזה האות לא הוצרך רק לנשים ולכיוצא בהן שהן חלושי כח אבל אנו כולנו מאמינים ובטוחים בנחמות הכתובות שנויות ומשולשות בספרי הנביאים אך הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק". ועד"ז הוא במכתם תענית ל, א. ועוד. ובמאירי תענית ל, א: על שאמרו במדרש שהמשיח נולד בו ביום ורמז לנחמה וגאולה. ושם ל, ב: שלא מיחו בידם חכמים ולא עוד אלא שסועדים בידם וכו' ואין הדבר נאה. וראה הנסמן בהגהות המהדיר לכלבו שם.

וכבר כתב על זה הבית יוסף סוסי' תקנד: ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים. וראה גם ד"מ שם.

386) ס"ח סרל"ז.

387) ובר"ד ש"פ עקב, כ"ף מנ"א תשד"מ: ולהעיר מ"ש בגמרא ש"תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור", קאי על חורבן בית שני. אמנם מכיון שבשער הכוונות מקשו ענין זה עם מ"ש בספר תהלים "מזמור לאסף גו'" דקאי על בית ראשון, מובן, שגם בבית ראשון "תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור".

ותירצו כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בנ"י, ואז חשבו ישראל שלא תהי' תקומה למפלתם ויכלו ח"ו בחרב האויבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא הי' משליך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים לא היתה תקומה לשונאי ישראל, וכמשנ"ל כלה את חמתו ויצת אש בציון כו', ונלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל טעם אחר והוא כי אז במנחת ט"ב[388] נולד המשיח הנקרא מנחם, כנזכר במדרש איכה רבתי.

בר"ד משיחת ט"ו מנחם־אב תשד"מ (מסרט הקלטה): שטייט אין ספר הכוונות אַ דבר נפלא, און ברענגט דאָרטן אויך אַראָפּ, אַז וואָס איז דער ענין וואָס מ'זאָגט תשעה באב לאחרי חצות זאָגט מען "נחם", מיט נאָך כמה ענינים של נחמה, "יושבים על הספסלים" – ווי ער ברענגט דאָרטן אָראָפּ – לאחרי חצות היום; לכאורה – ווי ער פרעגט דאָרט די שאלה – האָט דאָך געדאַרפט זיין איפכא מסתברא, אַז וויבאַלד אַז לערב הציתו אש במקדש – האָט דאָך דעמאָלט געדאַרפט זיין דער **חומר** בענינים אלו, און דאָ זאָגט מען אַז דוקא דעמאָלט איז יושבין על הספסלים און מ'זאָגט "נחם"? זאָגט ער, אַז דעמאָלט ווען הציתו אש במקדש איז געווען ביי אידן אַ **שמחה גדולה**! אַזוי איז דער לשון אין ספר הכוונות. ניט ער זאָגט אַז ס'איז געווען איבער־אַ־יאָר אָדער בזמן האריז"ל וכיוצא בזה; ער זאָגט "**באותו היום**" איז געווען ביי אידן אַ שמחה גדולה. און איז ער מבאר אין וואָס ס'איז באַשטאַנען די שמחה, אַז מצד דעם מצב הענינים דעמאָלט איז געווען רחמנא ליצלן די אפשריות פון "כילה חמתו" אויף "שונאי ישראל"; בשעת זיי האָבן געזען בערב, וואָס בערב איז געווען דער חומר הדין, דער חומר העונש, איז וואָס איז געוואָרן? "הציתו אש בהיכל", "כילה חמתו על העצים ועל האבנים" – אָט דעמאָלט איז געווען "**מזמור** לאסף", ווי ער פרעגט אין מדרש תהלים: "**בכי'** לאסף מיבעי לי'"? וואָס איז געווען דער "**מזמור** לאסף" – איז געווען וואָס "כילה חמתו על העצים ועל האבנים", זיינען אידן געווען בטוח אַז **עם ישראל חי לעד ולעולמי עולמים!** אפילו אין אַזאַ מעמד ומצב האָט זיך דאָס אויסגעלאָזט צו עצים ואבנים. און כאמור, דער חידוש אין ספר הכוונות איז, אַז ער שרייבט אַז דעמאָלט איז געווען אַ שמחה גדולה ביי אידן, אין דעם תשעה באב פון חורבן בית שני, לאחרי חצות היום! און ס'איז ניט געווען אַ דבר לשעתו – דערנאָך איז דערפאַר געווארן מידי שנה בשנה, אַז לאחרי חצות היום איז "יושבין על הספסלין ואומרים נחם", און דערפאַר איז אויך גלייך אַז ס'ווערט נאָכט, וואָס דעמאָלט אין זמן קידוש הלבנה – לייגט מען דאָס ניט אָפּ אויף שפּעטער, נאָר מ'איז גלייך מקדש את הלבנה במוצאי תשעה באב.

בכמה מאמרי דא"ח ושיחות קודש[389] נזכר מה שאמרו בגמרא ובמדרש (יומא נד, ב. פתיחתא דאיכ"ר ט) על הפסוק (מ"א ז, לו) "כמער איש ולויות", ש"בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים[390] המעורין זה בזה", "כאיש המעורה בלויי' שלו". וידועה הקושיא[391], שהרי "כרובים מעורין זב"ז" מורה על גודל החיבה בין הקב"ה ובנ"י, שהוא "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום" (ב"ב צט, א), והלא זמן החורבן הוא ההיפך ממש מזה. ונתבאר, ע"פ המבואר בחסידות בכ"מ שככל שגדול ההעלם, זה עצמו מורה על גודל הגילוי, והיינו הגם שבחיצוניות נראה כגלות וחורבן, בפנימיות הוא תכלית הגילוי ביותר, הגילוי דגאולה העתידה. (ולכן, כדאי החורבן והגלות לפי שעה בחיצוניות, בכדי שסו"ס יגיעו להגילוי דגאולה העתידה). וזוהי הסיבה שכשנכנסו לקדש הקדשים ראו הכרובים כמער איש ולויות, "כאיש המעורה בלווי' שלו", שזה מורה על הקירוב והאחדות דהקב"ה וכנס"י בתכלית, עד למעמד ומצב ד"והיו לבשר אחד", כי קדש הקדשים נמצא ה"פנימיות" בתכלית הגילוי, ובפנימיות – זמן החורבן הוא עת רצון, שתוקף האהבה הוא בגילוי, ולעין כל, עד לאוה"ע ("בשעה שנכנסו נכרים")[392]. וע"ד המבואר

388) וראה לקו"ש חל"ט ע' 229 ד"ה במנחת, במש"כ בכ"מ (בבאה"ט סתקנ"א סקכ"ה ובפמ"ג שם במ"ז סק"ח ועוד) "במוצאי ת"ב" שצ"ל "במנחת ת"ב". (ובלקו"ש שם נזכר גם שכצ"ל בא"ר. אבל בא"ר לפנינו סתקנ"א סקמ"ו כתב בסתמא "בט"ב". ואולי גם בזה צ"ל "במנחת ת"ב").

389) ראה בכ"ז: לקו"ש ח"ב ע' 360 ואילך. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רסט. ח"ד ע' שנ. ח"ה ע' רה. ר"ד משיחת ש"פ פינחס תשכ"א. ש"פ ראה תשכ"ג. ש"פ דברים תשמ"א. יום ב' דחה"ש תשד"מ. ש"פ עקב תשד"מ. ליל שמח"ת תשמ"ז. ובכ"מ.

וכבר הביאו שכעי"ז מצינו בכ"מ בספרי חסידות הקדומים, ואף קודם לזה – ראה הנסמן היכל הבעש"ט גל' יט. ויש להוסיף לשם: ס' עבודת ישראל להר"י קמחי (קסא, א). ולהעיר מפלח הרמון להרמ"ע (שער ח מהות והנהגה פ"ט – כג, א).

390) במהות הכרובים שנז' כאן – האריכו בכ"מ. וראה בארוכה מש"כ הרה"ג הר"ש שי' קראוס בקובץ לשמוע בקול דברו. וש"נ.

391) ראה רמב"ן וריטב"א ב"ב שם בשם הר"י מיגאש, שנעשה להם נס שלא לטובה. ועוד ביאורים – במפרשים.

392) להעיר משטמ"ק ב"ב שם שרצה להראות לגוים חיבתן של ישראל. ובפרשת דרכים דרוש כג, שנעשה להם נס לטובה שרצה הקב"ה להורות לנו, דאכתי חביבותי' גבן והשרה שכינתו ביניינו להורות שהוא מצטער בצרותינו. ואפשר שכדי שידעו הגוים שהקב"ה נתרצה לישראל הוצרך להראות להם שהשכינה עמנו. וביערות דבש ח"ב דרוש יג כתב, שלפי הירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) החורבן הי' בר"ח אב, וחל בשבת, וא"כ היתה השכינה שורה בנו.

במה שבשעת שריפת ביהמ"ק "שמחו שמחה גדולה", לפי שהקב"ה כילה חמתו על עצים ואבנים, שבזה מתבטאת אהבתו העצמית של הקב"ה לכנס"י, שגם כאשר נמצאים בתכלית הירידה, מציאותם קיימת לעד ולעולמי עולמים (אלא, שבזמן החורבן היתה הפנימיות בגילוי רק בקדה"ק, ובעולם כולו הי' חורבן וגלות). ומכיון שבאותו זמן היתה תכלית אהבתו העצמית של הקב"ה לבנ"י בגלוי, לכן הי' אז זמן הכי מתאים ומוכשר ומסוגל לעשות תשובה.

ובעומק יותר, שהוא ע"ד מארז"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, דמכיון שבזמן הגלות כנסת ישראל היא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, לכן, לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך היתה הפקידה[393], ולכן היו אז הכרובים כמער איש ולויות (אלא שהפקידה שהיתה אז היתה בהעלם, ובגילוי הי' החורבן והגלות, והכוונה בזה היא, שע"י העבודה שזבמן הגלות, ובפרט ע"י עבודת התשובה, תהי' הפקידה בגילוי בבנין ביהמ"ק השלישי). ויתרה מזו, שגם כשכבר יצא הבעל לדרך, ה"ז רק בחיצוניות, אבל בפנימיות הענין לא הלך הבעל למדינת הים, אלא נמצא ביחד עם אשתו. ויובן ע"פ תורת הבעש"ט שב"מקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא", וממילא אפילו בשעה שבנ"י נמצאים בגלות, נמצאת מחשבתו ית' כביכול עם בנ"י, וכן גם אצל בנ"י שבפנימיותם "לבי ער" להקב"ה (ולכן "היתה כאלמנה" בכ"ף הדמיון, ולא אלמנה ממש ח"ו). ומכיון שכן הוא בפנימיות, ה"ז פועל על החיצוניות ג"כ (ולא שמבטלת את החיצוניות, כ"א שהפנימיות היא העיקר, והחיצוניות טפלה אליו), באופן שהחיצוניות נגררת אחרי הפנימיות, שבגלות (חיצוניות) גופא נרגשת הפנימיות (גאולה). וההסברה בזה: ע"פ הידוע שהגלות נמשלה לעיבור והגאולה ללידה, וכמו שלמטה, לאחרי הפקידה נעשה יצירת הולד, אלא שבתחילה הוא בעיבור בבטן אמו (בהעלם), ובמשך זמן העיבור הולך וגדל עד שמגיע זמן הלידה שאז יוצא לאויר העולם (בגילוי) – עד"ז הוא למעלה, שבשעת הפקידה שברגע שלפני התחלת הגלות נעשה מיד המשכת האור (יצירת הולד) גם למטה, אלא שההמשכה היא בהעלם, באופן דגלות (עיבור), ובמשך זמן הגלות הולך וגדל מיום ליום, עד שבקרוב ממש תהי' הלידה והגילוי בגאולה העתידה.

בכ"מ בשיחות קודש[394] הובא הסיפור שבירושלמי ומדרש[395] בקשר ללידת[396] משיח בתשעה באב מיד לאחר החורבן[397], שהי' יהודי שחרש שדהו וגעתה פרתו[398], ועבר לפניו ערבי שהי' מבין

393) ומכיון שהפקידה היתה **לפני** יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך, נעשה **יצירת** הולד לפני החורבן, וברגע שלאחרי החורבן **נולד** מושיען של ישראל.

394) ראה בלקו"ש ח"ה ע' 149 הע' 51. חי"ט ע' 511. חכ"ז ע' 364. חכ"ט ע' 14. סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 574 ואילך. תשמ"ט ח"ב ע' 611 ובהערה 27. תנש"א ח"ב ע' 721 ואילך. שם ע' 744 ובהע'. סה"ש תשנ"ב ע' 237 הע' 114. ר"ד משיחת אחש"פ תשי"ב. ש"פ צו תשי"ד. כ' מנ"א תשכ"א. מטו"מ תשכ"א. מוצש"ק יו"ד שבט תש"ל. ד"ה ושננתם תשל"ח. אחש"פ תשמ"ב. וראה אג"ק ח"ג ע' קסו. חט"ז ע' עט. ועוד.

395) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. איכ"ר פ"א, נ"א. וראה במדב"ר יג, ה "בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה אתיבון ליה . . והכתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם".

396) בנצח ישראל למהר"ל פכ"ו: לידה זאת אינה לידה ממש גשמית כמו שהיה ענין כל לידה, כי אין החכמים מדברים מענין הגשמי כלל, רק מופשט מן הגשמי. ורצונם לומר שנולד המשיח, דהיינו מצד עצם כח המשיח שהוא נמצא בעולם. וזה כי קודם שחרב הבית לא שייך משיח בעולם כלל . . וכאשר חרב הבית, אז יש בעולם כח מה שלא היה קודם . . סוף סוף נולד שם משיח, שלא היה דבר זה קודם, כי קודם אין ראוי שיהיה המשיח כלל בעולם. ועד"ז כתב האברבנאל בספרו ישועות משיחו ח"ב פ"א: שלא נולד משיח בפועל כשנחרב בהמ"ק אבל עלה במחשבה ית' להולידו ולהביאו בזמנו שהיתה לידתו בכח לא בפועל. והובאו בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 744 בהע' 93. וראה גם בספר בית אלקים להמבי"ט שער היסודות פנ"ב.

אבל בכ"מ שנולד כפשוטו. וראה יפה מראה לירו' שם (ועד"ז ביפה ענף השלם לאיכ"ר שם – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 הע' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13) שצ"ל שנולד ממש (ודחה שם הפי' שנולד היינו במחשבה, או שר"ל שמן היום ההוא בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם יהיו ראויים). וראה זכר דוד מ"ג פנ"ג שהשיג על האברבנאל והוכיח שהדברים כפשוטן.

ובלקו"ש חכ"ט שם הע' 62: ואף שאומר "**דאתיילד** פריקהון דיהודאי" (ואיך שייך שיהי' מוכן תיכף לגאול את ישראל) – הרי מצינו דוגמתו קודם המבול דביום שנולד עזר לאמו וכו' עיי"ש. ועד"ז הוא בסה"ש שם בשוה"ג. וראה גם יפ"מ לירושלמי שם. ובר"ד משיחת אחש"פ תשמ"ב: לכאורה אינו מובן – איך יכולה להיות הגאולה מיד לאחר החורבן, והרי מושיעם של ישראל היה אז תינוק בן יומו?! אך הענין הוא, דכיוון שעניינו של משיח הוא יחידה הכללית – למעלה ממדידה והגבלה לגמרי, הרי כאשר מדובר אודות משיח, אפילו אם הוא תינוק בן יומו – אי"ז סתירה לענין הגאולה כו' מאחר שזהו ענין שלמעלה לגמרי מכללות המדידה והגבלה דזמן ומקום! אמנם, בסה"ש תנש"א שם: "נולד מושיען וגואלן של ישראל, ולא עוד אלא שגם לאחרי שנעשה גדול, כולל ובמיוחד גדלות רוחנית". ובהערה שם: "ומסתבר יותר לומר שגם זה נכלל ב"נולד מושיען של ישראל" – שאין הכוונה להיציאה לאוויר העולם, שאז בפועל אינו "מושיען של ישראל" אלא **להתגלות** (דוגמת לידה כפשוטה) ד"מושיען של ישראל", שכבר ראוי ומוכן לגאול את ישראל בפועל ממש". וראה רשימה קצרה משיחת ש"פ דברים תש"ל – בס' משבחי רבי ע' 164.

397) בית שני – כ"ה ביפה ענף למדרש ויפה מראה לירושלמי. וכ"כ באור יקר לרמ"ק דלקמן.

398) בר"ד משיחת הושע"ר תנש"א שהיתה פרתו של הערבי, עיי"ש הביאור. (והוא לפי הגי' בילקוט מכירי משלי בסופו).

ומה שנרמז ע"י צעקת שור דוקא, לרמז גם על משיח בן יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו, שמשיח בן יוסף יקדים לחרוש כל העולם

שיחת בהמות, ואמר לו שמצעקת הפרה יודע הוא שעתה חרב ביהמ"ק, וכאשר מיד לאח"ז געתה פרתו פעם שני', אמר לו הערבי שעתה נולד מושיען של ישראל ("יליד מלכא משיחא" "דאיתייליד פריקהון דיהודאי"), ואמר לו ומה שמו, א"ל מנחם שמו. ונקודת הענין, שכבר ברגע שלאחרי החורבן[399] מוכן וממתין המשיח לגאול את עם ישראל. ואחד הטעמים, שכשמאיזה טעם שיהי' יש ענין בלתי רצוי הקב"ה מביא בהקדם עידוד חזק שלא יפלו ח"ו ברוחם וכו'. ויתירה מזו, שמכיון שלידת משיח היתה ברגע שאחר החורבן, מובן שהתחלת העיבור שלו היתה תשעה חודשים לפני החורבן, וכמרז"ל שהקב"ה מקדים רפואה למכה. ומאז בכל דור ודור[400] ישנו המשיח שבדור שממתין ומצפה לגאול את עם ישראל. ובפנימיות הענין: ידועים דברי הילקוט שמעוני "עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל . . **על מנת** שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל", שמטרת החורבן אינה אלא הכנה ו**על מנת** לבנות ביהמ"ק השלישי (סותר על מנת לבנות), ולכן, לא רק שברגע שלאחרי החורבן מוכן משיח לגאול את ישראל, שביחד עם החורבן ישנה **הכנה, התחלה ואפשריות** הגאולה (וכמובן ההכרח לזה בפשטות[401]: כיון שכשבנ"י עושין תשובה מיד הן נגאלין מוכרח שמשיח יהא מוכן מיד ברגע שלאחרי החורבן בכדי שתוכל להיות הגאולה[402]), אלא יותר מזה, שהחורבן והגאולה אינם בהפסק זמן, בהפסק רגע ביניהם, שתיכף **ממש** לחורבן היתה למטה התחלת הגאולה, נולד מושיען. כלומר: כלומר אצל בנ"י לא שייך ענין של חורבן בפני עצמו, כי התורה היא תורת חסד, וא"כ כאשר ישנו ענין של חורבן הרי יחד עם זה באה מיד גאולה וזוהי הכוונה הפנימית של החורבן והגלות – בכדי שעל ידו יוכלו לבוא לענין הגאולה. וזמן לידת משיח הוא דוקא בשעת תכלית הירידה, בשעה שהציתו הנכרים אש בהיכל, כי כשהחושך גדול ביותר ה"ז גופא ראי' לגודל הגילוי, ולכן דוקא בשעה זו נולד משיח הנקרא מנחם, ונתגלה פנימיות האהבה והחיבה דהקב"ה לישראל, ועד ש"אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקבלו נחמה".

ו"בכל ט"ב נולד משיח, כמ"ש בו אני היום ילדתיך, היום אם בקולו תשמעו כו', אך זהו למעלה מעלה בבחי' הרוחני' דנשמו' באבי"ע עד ג"ע התחתון דעשי', אבל לא בא ונמשך למטה בגילוי בגשמיו'"[403]. וכן מבואר בשיחות קודש, שענין זה – לידת משיח – חוזר מחדש בכל שנה (ובכל שנה באופן נעלה יותר) בתשעה באב, וכיון שביום הולדת של אדם מזלו גובר[404], הרי שבתשעה באב גובר מזלו של משיח צדקנו, וזהו יום מסוגל לגאולה האמיתית והשלימה. וכל זה נוגע ל**הלכה למעשה**, כמבואר בכתבי האריז"ל שהסיבה לאמירת תפלת נחם במנחת תשעה באב – "כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", ומטעם הנ"ל אומרים ברכת הלבנה (הקשורה במיוחד לגאולה) במוצאי ת"ב דוקא "כי בט' באב נולד משיח".

בר"ד מליל ב' דחה"ס תשנ"ב: בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון [תנש"א].

בשיחת יום א', עשירי באב – תשעה באב נדחה (לפני תפלת ערבית) ה'תנש"א, נדפסה בספר השיחות תנש"א[405], בהערת המו"ל: בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר

(אגדת אליהו לירושלמי שם).

399) וביפה ענף לאיכ"ר שם, מה שלא נולד לפני החורבן, דמינכרא מילתא שנולד לגאולה משא"כ אילו נולד מתחילה.

400) וראה פרי צדיק (ר"ח אב): וכן כל דור נולד בחינת משיח בת"ב ותיכף ביום החורבן כשנכבשו בבוקר מיד עלה הרהור תשובה בלבם ואחר כך לעת ערב כשנשרף ההיכל מזה נולד בחינת משיח.

401) עוד טעמים שנולד מיד: כדי להודיע לו שהוא המשיח ועל ידו נגאלים ישראל, וצועק על צרתם של ישראל בגלותם והקב"ה רואה בצרתו ובעבורו מרחם על ישראל. ועוד, שכיון שקדם מלך המשיח לצאת לאויר העולם ביום החורבן כבר ניתן מתנה גמורה לעם ישראל וצריך לגאלם, דמשמיא מיהב יהבי מישקל לא שקלי, וצריך לפדותם אף שיהיו דור שכולן חייב. ועוד, שיראו שרי אוה"ע שכבר הכין והזמין משיח לישראל לגואלם, ולכן מקילים השעבוד, באומרם למחר כשיפדו מידינו מה תהא עלינו, וזה לטובתם של ישראל – אגדת אליהו לירו' שם.

402) וכ"כ באור יקר להרמ"ק פ' לך לך ש"ב ס"ד (ע' קלט) שלא הי' ראוי שישלטו אוה"ע בישראל אלא יום אחד ולכן נולד גואלנו מיד כדי שאם יזכו יגאלנו מיד. ועיי"ש בארוכה בפי' המדרש. ובסי' יעב"ץ הל' ת"ב: שמיד הי' ראוי לחזור ולהבנות ביהמ"ק אם היו ראויים.

403) מאמרי אדמו"ר האמצעי דברים ח"א ע' קב – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 הע' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13. וראה גם מאמרי אדהאמ"צ קונטרסים ריש ע' רלו.

404) כולל מזל מלשון "ונוזלים", שממזלו של משיח (שישנו בכל דור ודור במצב שראוי לגאול את ישראל תיכף ומיד) נוזל ונמשך לכל ישראל (ובפרט בניצוץ משיח שבכאו"א מישראל). וזה צריך לעורר אצלו התגברות בעבודתו להוסיף מצוה אחת שתכריע הכף "וגרם לו ולהם תשועה והצלה".

405) ח"ב ע' 721.

שיחה. ואח"כ נתן לכאו"א שטר של דולר ע"מ לתת אותו או (חילופו) לצדקה ובהוספה מדילי'. ואח"כ התפללו תפלת ערבית. ולאחרי התפלה התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן ניגון הקפות דאביו ז"ל.

מיומן עשירי באב (ת"ב נדחה) תנש"א (כפי שנכתב בשעתו): על תפילת ערבית הכריזו שתהי' ב–8:50. בשעה 8:37 יצא כ"ק אדמו"ר שליט"א בפתאומיות מחדרו ויצא מג"ע התחתון וניגש **לבדו** למעלית. א' שנכח שם רץ מיד ופתח את דלת המעלית וכ"ק אדמו"ר שליט"א נכנס ובינתיים הצטרפו גם המזכירים, ונכנסו אחרי הרבי למעלית. למטה, בפרוזדור הכניסה ל'זאל' אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א להריל"ג בזה הלשון בערך: "איך וועל זאגן אפאר וועדטער דערפאר בין איך אראפ פריער". בינתיים קמה מהומה דקדושה, כל הת' מהזאל למעלה הגיעו במהירות למטה וכל הקהל הלך אחרי כ"ק אדמו"ר שליט"א לעבר בימת התפילה (כאשר לרוב הקהל שלא שמע שהרבי מתכונן לומר שיחה עדיין לא היה ברור מה קורה בדיוק, וכל זה הוסיף לדריכות מה הולך להיות). כ"ק אדמו"ר שליט"א הגיע למדריגות ובמקביל סידרו את הסטנדר שעמד מוכן לתפילה, והעבירוהו למקום אמירת השיחה. כ"ק אדמו"ר שליט"א המתין מעט, עלה וניגש לסטנדר ופתח בשיחה. השיחה ארכה כ–17 דקות. ומיד בסיומה (ב8:56) – כפי שהזכיר בשיחה שיש ענינים ששייכים עוד **לפני מעריב** – ירד לחלק שטרות לצדקה. לאחר שהמבדיל גמר ברכה אחרונה, התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א במפתיע לנגן את הניגון דשמחת תורה (המיוחס לאביו ר' לוי יצחק זצ"ל), וכל הקהל הצטרף בהתלהבות עצומה. כשקרב למדריגות עודד בידו בתנועה של שמחה גדולה מאוד וכו', וכן עודד בדרכו. (לא קידשו את הלבנה, כיון שהיתה מכוסה בעננים). מאליו מובן, שגם לאחר צאת כ"ק אדמו"ר שליט"א לא פסקה השירה, ואדרבה הלכה וגברה. הקהל יצא בריקודים סוערים מתוך שמחה רבה גלויה ופנימית, בהמשך לשיחה וכו' והניגון דשמח"ת. רק כעבור זמן ארוך ניגש הקהל לאכול סעודה לאחרי הצום.

מתוך מאמר שכתב אחד התמימים לאחר מכן: כתמימים הנמצאים אצל הרבי שליט"א וחיים עם השיחות והאווירה הגאולתית המיוחדת שהוא משרה עלינו, הרגשנו שכל הענין הזה של תשעה באב (שנדחה ליום ראשון) לא כל כך 'משתלב' פה... הרבה יותר הרגשנו את שבת חזון – בה הרבי מעורר תמיד לשלול כל ענין של היפך השמחה. אבל בשנה הזו ראינו את זה בצורה מיוחדת, כשבמשך ההתוועדות הרבי חזר שוב ושוב על הוואורט (שבמוגה הוא מופיע רק פעם אחת, אבל בהתוועדות זה היה הציר המרכזי) "כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי", כשהרבי מדגיש כי בשנה זו זכינו לאכול בתשיעי, ובמילא נזכה ל"**כאילו** התענה" שיתבטל כל הענין של הצום וכו'. הרבי האריך אז גם במעלה של חמשה עשר באב והשמחה הגדולה שצריכה להיות בו, כשהוא מקשר זאת לשמחת סיומי המסכתות של ימים אלו. ראו כיצד הרבי מחפש לעסוק רק בענינים של טוב ושמחה. זכורני שלאחר מכן, ישבנו בסעודה מפסקת בשבת קודש ב־770 ובאווירת ההתוועדות כולם החלו לעשות כמה שיותר סיומים (מי על מסכת משניות ומי על פרקי אבות, העיקר לערוך עוד ועוד 'סיום' ולהוסיף בשמחה...). כשהגיעה שעת השקיעה, כבר לא יכלו עוד לאכול – אבל עדיין המשיכה השמחה והריקודים הסוערים, ממש כמעט עד כניסת הצום... גם בצום עצמו ראינו הנהגה מיוחדת שלא היתה מעולם, כשמיד אחרי איכה הרבי סימן על חלוקת דולרים, ובעוד שבכל פעם, היו מוכנים הדולרים מראש, כעת רק יצאה השבת והרבי עמד וחיכה (כשכמובן בינתיים אי אפשר לשיר...) עד שילכו להביא את הדולרים לחלוקה. למחרת אחרי שחרית, התקיימה חלוקת הדולרים הרגילה של יום ראשון. אני זוכר כיצד אנחנו יושבים בזאל הקטן, בשעת אחר־צהריים של תשעה באב, ופתאום מתקבלת הידיעה שהרבי ירד למטה, אנחנו מסתכלים בשעון ורואים שעוד לא הגיע הזמן לתפילת מעריב. כמובן אנו רצים מהר למטה ורואים את הרבי עולה לבימת התפילה ומסמן על רצונו לומר שיחה – גם זה היה הלם גדול, לא היה תקדים להנהגה זו. בשיחה עצמה שוב הרעיש הרבי אודות הענין של משיח, שיום זה הוא "יום לידתו". אם חשבנו שבכך תמו ההפתעות, נכונה לנו הפתעה נוספת – כשאחרי השיחה, שוב סימן הרבי על רצונו לחלק דולרים, כשחלוקה זו היתה **השלישית באותו יום!** דבר שעד אז, לא קרה מעולם... אחרי מעריב והבדלה החל הרבי במפתיע בשירת "ניגון ההקפות" לאביו רלוי"צ, כשהקהל כולו נסחף בריקודים סוערים במשך שעה ארוכה, כשזמן רב לקח להיזכר כי בעצם צמנו היום וצריכים ללכת לאכול משהו... ראינו איך הרבי משתדל לצמצם את הענינים הבלתי רצויים של הצום (אך כמובן, בגבולות הברורים של השולחן־ערוך) למינימום האפשרי..."

מוצאי תשעה־באב, אור ליו"ד מנחם־אב

צאת הצום[406] [וזמן תפלת ערבית] בשעה: **8:48**.

אין לאחר תפלת ערבית משום טירחת הציבור שהרבה אנשים שהתענית קשה להם ובפרט מעוברות ומניקות, ותענית ציבור אין צריך תוספת.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים[407] – לפי שאין אנו בקיאים בהם[408] צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים[409]. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך[410].

נוטלים ידים ג"פ בסירוגין בלי ברכה [ונועל מנעליו[411] ורוחץ פניו ופיו[412]] לפני קידוש לבנה כמו במוצאי יו"כ[413].

בספר סדר היום: ילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו ויאמין באמונה שלימה שאלקינו יתברך ויתעלה ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיח ע"י נביאיו.

אחרי מעריב, קידוש לבנה[414] – בחגירת אבנט ובסידור. [בנוגע אכילה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה[415]].

> בפרי עץ חיים[416] בהגהת צמח: שמעתי בדמשק ששאלו להרח"ו ז"ל למה אומרים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב והשיב לי לבשר ללבנה ולישראל כי כשנחרבה הבית וגלו הרי הם עתידין להתחדש כמותה הרי ישראל והשכינה עתידין להתחדש וזהו בשורה אז וגם כי בט' באב נולד משיח.
>
> ממכתב מוצאי ת"ב תשד"מ[417]: מנהג ישראל תורה היא לקדש את הלבנה **דוקא** במוצאי תשעה באב, ומפורש הטעם בכ"מ, כי בשו"ט היא כי ישראל והשכינה עתידין להתחדש כמותה, וגם כי במנחת ט"ב נולד המשיח.
>
> ובספר השיחות תש"נ[418]: ולהעיר ממנהג ישראל לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, די"ל שלאחרי שנתברר בט"ו באב שבטלה הגזירה בתשעה באב, יש מקום לקדש הלבה תיכף במוצאי תשעה באב, שקידוש לבנה מורה על קידוש ועלי' בלבנה, ובישראל הדומין ומונין ללבנה. ולהעיר מהמובא בספרים שקידוש לבנה הוא סגולה לאריכות ימים ולנסיעות כו' (וי"ל הטעם ע"פ מ"ש בפנים בנוגע להוספה באריכות ימים הבאה ע"י הוספה בלימוד התורה מט"ו באב ואילך).

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי. ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר[419] ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי עד חצות היום. ומכ"ש שלא יהיה שם

406) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

407) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

408) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

409) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

410) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שיסכים להתיר בהתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג'רג. ושנ"ת.

411) הלכות ומנהגי מהר"ש מנוישטט סתי"ג. וכ"ה בפמ"ג סתקנ"ד בא"א סק"א לענין קדוש לבנה.

412) בנוגע לקדוש לבנה: פניו – בעבודת הקדש להחיד"א במורה באצבע סרל"ט. ופיו – בלוח כולל חב"ד.

413) אג"ק ח"כ ע' רפד.

414) ואין לדחות קידוש לבנה ליום אחר (נוסף על הטעם שבכתהאריז"ל כדלקמן בפנים) דשהויי מצוה לא משהינן.

415) פשטות הלשון בס' המנהגים אודות מוצאי יוה"כ משמע כהדעות שיש להדר לאכול לפני קידוש לבנה. וראה גם ר"ד דיום א' דחגה"ס תש"ל. וכן נהגו במוצאי יוה"כ עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת דלא כנ"ל. ולהעיר גם מאג"ק מוהריי"צ ח"ג ע' רכח.

416) שכ"ג – כוונת ט"ב ובין המצרים בסופו. וכ"ה במשנת חסידים סוף מס' תמוז

417) לקו"ש חל"ט ע' 229.

418) ח"ב ע' 614 הערה 66.

419) בתבשיל של בשר – לפענ"ד מקום להרוצה להחמיר שלא לאכול תבשיל ש"ב.

כלי שיר עד אחר חצות יום עשירי. וה"ה שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות. ובקביעות

ואפרש שיחתי: הנה, במאמ"ר סתקנ"ח סק"א (הו"ד במשנ"ב בבה"ל שם ד"ה שלא לאכול וכן בכה"ח סק"ד) – כתב להתיר במוצאי ת"ב בתבשיל ש"ב. אבל למעשה לדידן צע"ק לומר כן, שהמאמ"ר מתבסס על פס"ד המחבר בשו"ע סתקנ"א ס"י שמותר בתבשיל ש"ב בט' הימים, וממילא כש"כ במוצאי ת"ב. אבל לדידן גם בט' הימים אסור וכפס"ד המג"א שם סקכ"ט. ועוד, דאנן קיי"ן גם בנדרים לאסור בתבשיל, כמ"ש בש"ך יו"ד סרי"ז סקי"א, ודלא כמחבר שם ס"ט, כמ"ש במג"א שם (אף שלכאו' בש"ך שם קאי ברוטב, ואילו דין תבשיל ש"ב נתפרש שם ביו"ד סרט"ז ס"ט ולא העיר בזה הש"ך מאומה. אבל כ"כ שם בפרישה סרט"ז סקט"ז), ובמג"א קאתי עלה הן מחמת לשון בנ"א, והן שבאומר קונם בשר שאני אוכל אסור גם למחבר בתבשיל ש"ב (ראה במחה"ש. ובשמן המאור למג"א שם כתב בכוונת המג"א דדמי לגבינה אחר בשר, שהמנהג גם בתבשיל ש"ב. וראה עד"ז באמרי דוד לט"ז סתקנ"א סק"ט). ואין טעם לחלק בין מנהג כשר דמוצאי ת"ב למנהג שבט' הימים לעניין ד"ז, שהרי ג"ז מנהג טוב שבכלל בל יחל, עכ"פ מדרבנן. (והנה, נחלקו במחמיר ע"ע אם אסור גם בתבשיל וכלים ב"י. ואכ"מ. ולכאו' תיקשי למקילים מדין נדר, לדידן שגם תבשיל ש"ב בכלל. וכה"ק בתורת זבח לבעל קיצשו"ע ס"מ בהעלה שלמה סק"ג. וראה גם שו"ת אבני צדק מהדו"ח יו"ד סצ"א. וצ"ל, דהוא רק במקום שמעיקרא כך המנהג).

ועד"ז במש"כ במאמ"ר שם בנוגע לכושפ"ב – ומ' שתלוי זב"ז – ג"ז רק ע"פ פס"ד השו"ע. אבל אנן בדידן, היוצאים ביד רמ"א, זהירים בכושפ"ב – ואפי' בהבדלה – ליתנו לתינוק.

ומזה מובן שאין להוכיח גם מכה"ח, שהוא למנהגם. (אמנם, ראה שם שהציב ציו"ן לסתקנ"א סקמ"ב, והוסיף "ודוק", והרי שם הביא גם דעת המחמירים), אבל על המשנ"ב קשיא טובא.

והוכחתו משו"ת מהרי"ל – כמובן אין בזה כדי הוכחה, יעו"ש.

ואדרבה, מקושיית האחרונים שהביא בנוגע לסכין של שחיטה בת"ב אחר חצות – י"ל דמוכח שלא שמיעא להו לתירוצו. וראה מג"א סתקנ"א סקכ"ח ופמ"ג ויא"פ שם. סתקנ"ט סקי"ד וט"ז סק"ח ועוד. פמ"ג בא"א סתקנ"ד סקי"א. ולא העמידו הדברים דקאי באופן שמבשל הבשר בכדי לאכול תבשיל ש"ב. ואדרבה מזה שנקטו הפוסקים שלמנהג כשר מצניעים סכין של שחיטה גם בעשירי, מוכח שגם תבשיל ש"ב אסור (ראה עד"ז אמרי דוד שם לעניין גוף האיסור בתבשיל ש"ב מר"ח עד התענית. ושם לעניין רוטב). אבל יל"ד בקל, שהרי המנהג להצניע סכין של שחיטה מר"ח קאי גם למתירים תבשיל ש"ב.

[ובמוצאי ת"ב נדחה – י"ל דתליא בפלוגתא באם מותר לשתות בעצמו מכוס הבדלה. והנה, בדגו"מ ר"ל ולהוכיח ממהרי"ל הנ"ל להיתרא. והמשנ"ב לשי' – אכן מיקל בזה ג"כ. אבל כו"כ כ' להחמיר. וראה במקומו אצלנו בלוח בקביעות שת"ב חל בשבת. אמנם, היינו בדרך ק"ו, שאם אסרו אפי' בכושפ"ב ובשתי' של חובה – כש"כ בתבשיל ש"ב. אבל אין ראי' להיפך, שלמתירים יין הבדלה בת"ב נדחה – ה"ה להתיר בתבשיל ש"ב. ופשוט. וכשחל עשירי בע"ש, מקום להקל יותר, שי"א שלכבוד שבת מותר גם בשבר ויין, ראה שו"ת מור ואהלות פוסק באהל ברכות והודאות סל"ט (לז, ג) בשם הרה"צ הרלוי"צ מבאר־דיטשוב, הובא באר"ח ספינקא סתקנ"ח סק"א. אבל שאר הפוסקים לא כ"כ].

ואף שלא מצינו מי שחולק על המשנ"ב – כבר נת' שכל דבריו מבוססים על המאמ"ר, ומכיון שד' המאמ"ר הם ע"פ פס"ד השו"ע – נפל היסוד ונפל הבנין (בשגם שגם המחבר גופא כ"כ רק בשם יש מי שאומר. אלא שבזה י"ל שהוא לפי שלא מצאה במק"א – ראה שמן המאור שם. וכן בשמן המאור דלקמן. וראה גם הגהות הרש"ש למג"א סתקנ"א סקכ"ט. וכ"כ בכה"ח שם ס"ק קמא. השומר אמת אדאדי קונט' מקום שנהגו דיני ת"צ ס"ד).

ובדוחק י"ל, שכיון שמוצאי ת"ב קיל טפי (ראה מג"א סתקנ"ח סק"א ובפמ"ג בא"א שם) לא החמירו עד כדי כך. ואכתי צ"ב, דליתסר מדיני נדרים עכ"פ, וכנ"ל. ובפרט, בליל מוצאי התענית גופא דאיכא גם משום אבלות ועינוי של יום, לענין בשר ויין עכ"פ (ראה לענין ת"ב נדחה, ברמ"א סתקנ"ח סק"א ובמג"א סק"ג. ושם שהוא כמוצאי תענית של תשובה. ובמחז"ו סרס"ו וסידור רש"י סת"ח: משום אנינות הלב ותוקפו של צום. וה"ז ע"ד דעת הפוסקים שאסרו בעשירי רק בבשר ויין והתירו כיבוס ותספורת, ונימוקם שאף שהאבלות נגמרה בליל עשירי, בשר ויין לאו משום אבלות נגעו בה, שהרי אבל גופא מותר בבשר ויין, וטעם האיסור בבשר ויין, שבו בוטל התמיד ונסוך היין, וגם שאין שמחה אלא בבשר ויין, וכדי להרבות אבל שאם יאכל או ישתה ישכח רישו ומצוה שיזכור חורבן הבית ויצטער, וכ"ז שייך גם בעשירי, ולחלק מהטעמים – גם בתבשיל ש"ב. וראה שע"ת סקי"ח).

ומצינו בשו"ת מהרש"ל סצ"ב: מאחר שקיבלו עליהם כל ישראל נעשה חובה וכו' בעשירי שהוא בעל מיצרא דט"ב ובו נשרף עיקר הבית **כש"כ, דלא גרע** מהני ימי דהן מר"ח שנהגו בו איסור אע"פ שאינם בשבוע שחל ט"ב וכו' א"כ **כש"כ בעשירי**. (והרי נהגו כמהרש"ל לאסור גם ברחיצה וכיבוס ותספורת, ומה"ט גופא). ולדבריו ק"ו פריכה הוא, שאין ללמוד מהיתר תבשיל ש"ב מר"ח, דהא בעשירי גרע טפי. ועכ"פ, גם לדידן דמוצאי ת"ב קיל טפי, ליכא ק"ו, דדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואנן קיל"ן להחמיר מר"ח בתבשיל ש"ב. (ולהעיר ממט"י עייאש סתקנ"א סקכ"ד שבסעודה המפסקת אסור בתבשיל ש"ב מדינא).

ומריש הו"א, דתליא בפלוגתא אם תבשיל ש"ב אסור לגבי אונן (ראה ברכ"י יו"ד קשמ"א סק"ב. הגהות רע"א שם. יד שאול שם. פת"ש שם סק"ג. והביא שם שו"ת נוב"י תנינא יו"ד סרי"ב. תשובה מאהבה ח"ג בהערות ליו"ד קשמ"א (ע, ד). שמן המאור או"ח סע"א למג"א סק"ד. הגרא"ז מרגליות הל' אונן ס"ד. מהר"י אסאד ח"א יו"ד קשנ"ו. וראה שד"ח אס"ד מערכת אנינות סכ"ב. ובלקט יושר יו"ד ע' 85: ואונן אינו אוכל אפי' רוטב מן הבשר או עשב שנתבשל עם הבשר), והה"נ כאן באבלות של מוצאי תענית. אבל אינו, דשאני באונן שאינו בכלל מנהג איסור, ונאסר בבשר רק כדי שלא ימשך באכילתו וימנע מלהתעסק בצרכי המת (ראה נוב"י שם), אבל כאן ה"ז כשאר דברים המותרים ונהגו בהם איסור, ודומה ממש לאיסור מר"ח עד התענית, וכנ"ל, אין בבשר ויין דין אבלות, שהרי אבל מותר בזה.

ולאידך, במוצאי תענית של תשובה לא מצינו להחמיר בתבשיל של בשר, רק בבשר ויין גופא. ועד"ז לא אישתמיט בשום דוכתא שהמחמירים בבשר ויין מי"ז תמוז יחמירו גם בתבשיל ש"ב (אף שפשטות המג"א סתקנ"א סקכ"ט דאכולהו קאי, שבמש"כ בשו"ע שם ס"י להקל בתבשיל ש"ב "בימים הנזכרים" (דקאי אמש"כ בס"ט שם, למר כדאית לי' ולמר כדאית לי), כתב דלמעשה נהיגי להחמיר בכולהו. אלא שתלוי בג' הטעמים שבמג"א שם, שאם משום מנהג המקום, הרי לא נתפשט המנהג להחמיר מי"ז תמוז בכלל). ואיכא למימר נמי, דשאני תענית של תשובה שהוא בדרך עינוי ולצעורי נפשי' קמכוון והא אצטער (כבאר"ח הל' ת"ב ס"ד בכלבו הל' ת"ב סס"ב, ונעתק במג"א שם), ונימא דשאני מנהג כשר במוצאי ת"ב, שהוא עד"ז, ול"ד למר"ח עד התענית שהוא בגדר מיעוט שמחה. אלא שכל עיקר חילוק זה לא נתפרש בפוסקים, ומסתבר דכי אהדדי נינהו, ועכ"פ לענין דין נדרים. ועד"ז, יש מקום בראש לחלק, בין מנהג מר"ח, שהוא מנהג הרבים, למנהג כשר במוצאי ת"ב, שאינו נחלת הכלל. אלא שלמעשה נתפשט המנהג גם בזה (ראה בט"ז סתקנ"ח סק"א: כבר נתפשט בכל המדינות האלו והייינו לערך ארבעים שנה). ול' הב"ח שגזרו על הציבור לנהוג כן. (אבל בשכנה"ג בהגה"ט סק"ב כתב שלא ראיתי שגזרו כן על הצבור, ומנהג פשוט בכל העולם מלבד קצת יחידי סגולה שאוכלים בשר ושותים יין בליל עשירי. ובפשטות תלוי

שנה זו כשחל ט"ב ביום ה' שאז יום עשירי הוא ערב שבת – מותר לרחוץ ולספר ולכבס גם קודם חצות[420] לכבוד שבת. אבל שאר מנהגי אבילות, כגון שמיעת כלי זמר, לאכול בשר ולשתות יין, אסורים גם בשנה זו עד חצות היום[421].

קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימי בין המצרים: הנה, גזיזת השערות יש לדחותה לאחר בין המצרים. והיינו, בעשירי באב אחר חצות היום [ובקביעות שנה זו שת"ב חל ביום חמישי – בערב שבת, עשירי באב בבוקר].

האחרונים קיבלו "מקומי עד שכבי **קומי**" – פירוש מזמן אמירת קומי רוני בלילה (במגילת איכה) בט' באב[422] ועד זמן שכבי עד הבוקר(במגילת רות) בשבועות, צריך להיות **קומי רוני בלילה** – להוסיף בלימוד התורה בלילות.

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, יו"ד מנחם־אב

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: היות אז די ימים שלאחרי תשעה באב – ביז חמשה עשר באב – זיינען א המשך צו תשעה באב – איז טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן אין די הימים הבאים – איז מען מציע אז מ'זאל ממשיך זיין מאכן "סיומים" ביז חמשה עשר באב, ועד בכלל.

ביוסף אומץ (האן)[423]: אחר שעבר תשיעי ועשירי יסיח אדם דעתו מן החורבן ויזכור לנחמה וכו' שהאבלות אחר זמנה היא איסור.

משחרב בית המקדש תקנו חז"ל שבכל שמחה יהא בה זכר לחורבן[424], כמו שכתוב: "אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שבאותו הדור וגזרו שלא יבנה לו ישראל בניין מסוייד ומצוייר כבנין המלכים, ולא יסייד את כל ביתו בסיד, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח[425] בלא סיד, כדי לזכור החורבן. ומה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור[426]. דין זה חל גם על המשפץ בית דירתו, שישייר מקום בגודל אמה על אמה, במקום גלוי מול דלת הכניסה לבית, בלי סיד, צבע או טפט[427]. וכן הצובע ביתו – ישייר אמה על אמה. ונחלקו הפוסקים האם מותר לכסות מקום זה.

וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמח בהן ואסור לשומען מפני החורבן. ומכל מקום, לצורך מצוה מותר. וכן כתבו הפוסקים להתיר כשהמטרה לעורר הלבבות לעבודת השם. ויש שהתירו גם אם שומעים בכדי להפיג עצבות. והרבה נוהגים להקל לנגן ולשמוע מוזיקה גם לשם תענוג והנאה. ומצינו שכתבו הפוסקים ללמד זכות עליהם בכמה אופנים. אמנם, שורת הדין היא כנ"ל[428].

במנהג המדינות – ראה גם במח"ב סק"ד). ומסתבר דלא מהני התרה למנהג כשר דעשירי, אחרי שכבר קיבלום עליהם.

ועוד זאת, שבמקו"ח בקיצור הלכות רסי' תקנח הביא מתורת חיים שאין לאכול בליל עשירי רק פת פירורים. וכבר כתב בטור סתקנ"ח שאוכלים רק להשיב הנפש שיהא קרוב לעיניי. ומקורו מראבי"ה סתתפ"ו (ובב"ח שם דהיינו שגם בשאר מאכלים יאכל רק להשיב הנפש. אבל בט"ז סק"א שא"צ למעט באכילת שאר דברים. וכ"מ בראבי"ה שם). ואף שלא נהגו כן, מסתיין להחמיר בדאפשר בתבשיל ש"ב.

420) ואפילו במוצאי ת"ב אם הוא לכבוד שבת – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' י'רנו.

421) להעיר מהמסופר שבמוצאי ת"ב תשל"ב – כקביעות שנה זו – רמז כ"ק אד"ש לא' שעדיין אסור לשיר (שיחות קודש ע' 596).

422) אבל פשטות הגמ' סוף תענית שמט"ו באב מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה. ובמג"א סרל"ח סק"א הביא מהעולת שבת "מט"ו באב עד ט"ו באייר". וראה לקו"ש חי"ד ע' 206 וחי"ט ע' 447 ד"ה בנתנם, דלא פליגי ומוסיפים על הש"ס, עיי"ש דוגמא לדבר.

423) סתתצ"ג ואילך.

424) וראה שו"ת באתרא דרב סי'כא'רכז במה שלא נהגו ליתן אפר על ראש החתן, וכן לא באמירת אם אשכחך.

425) יש שכתבו שצריך לשייר בכל חדר וחדר. אך לדעת רוב הפוסקים, די שיהא כנגד הפתח בכניסה לבית.

426) וכתבו הפוסקים, שמה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור. וראה גם משנ"ב סי' תקס סק"ב. דע"ת שם. **ועוד.** וראה אצלנו בהלכה יומית אות שמד. שו"ת באתרא דרב סי' ה'תצח.

427) ואינו מועיל להחסיר משלימות היופי של החדר באופן אחר, וצריך להיות דוקא אמה על אמה ללא סיד בקיר כנגד הדלת.

428) ראה בכ"ז בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טז'תקמד.

אמרו חז"ל שאסור[429] לאדם שימלא שחוק[430] פיו בעולם הזה[431] שנאמר: "אז ימלא שחוק פינו". ומכל מקום, כשהיו החכמים מסתכלים בבירור נחמת ירושלים היו שמחים ושוחקים.

בספר השיחות תנש"א[432]: לפרסם בכל מקום ומקום שעומדים בסיום וחותם דמעשינו ועבודתינו ובהתחלת התקופה דתשלום השכר, ובהתאם לכך צריכה להיות העבודה גם בענינים השייכים לימות המשיח, החל מלימוד התורה בעניני משיח וגאולה וביהמ"ק, ועוד ועיקר – מתוך מנוחה והתיישבות, שמחה וטוב לבב, כולל גם ע"י עריכת התוועדויות של שמחה, ובמיוחד בשייכות לשמחת נישואין ושבעת ימי המשתה, מעין ודוגמא והכנה לקיום היעוד "אז (לעתיד לבוא) ימלא שחוק פינו", אשר, בדורנו זה שנשיא הדור, כ"ק מו"ח אדמו"ר, ששמו השני יצחק, ע"ש הצחוק והשמחה, הוא נשיא השמיני ("**אז**" בגימטריא שמונה) להבעש"ט, נעשה הענין ד"ימלא שחוק פינו" (לא בלשון עתיד, "אז", אלא) בלשון **הוה**.

כתב השל"ה[433] בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל": "כלומר עתידין כשיתבשרו להגאולה יאמרו שירה על מה שעתיד לבוא דהיינו על הנסים שיבואו שיתבשרו עליהם יקדימו לשורר מיד ויהיו בחוזק אמונתם כאילו נעשה כו'".

בספר השיחות תשנ"ב[434]: כשם שביציאת מצרים "**מובטחות היו צדקניות שבדור** שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים", כך גם בהגאולה מגלות זה האחרון, שנשי ישראל הצדקניות צריכות להיות מובטחות **ובודאי מובטחות הן** שתיכף ומיד ממש באה הגאולה האמיתית והשלימה, ועד **שמתחילות תיכף** (ברגעי הגלות האחרונים) **בהשירה** [ובהערה שם: בתכלית הצניעות, כמובן וכו'] ו**בתופים ובמחולות, על בוא הגאולה האמיתית והשלימה!** ובפרטיות יותר: ביחד עם התפלה, הבקשה והדרישה מהקב"ה שיביא את הגאולה תיכף ומיד ממש, שהיא מתוך רגש של **צער ומרירות** ("מרים על שם המירור") על אריכות הגלות, שבאה לידי ביטוי בהצעקה מקרב ולב עמוק "**עד מתי, עד מתי, עד מתי**"! ... חדורות הן (גם ובעיקר) ברגש **השמחה**, ושמחה גדולה ביותר שבאה לידי ביטוי **בהשירה**, מצד גודל הבטחון ש"הנה זה (המלך המשיח) בא", וכבר בא!

בספר השיחות שם[435]: בנוגע להתפלה על הגאולה האמיתית והשלימה (ובפרט לאחרי שכבר "כלו כל הקיצין" ונשלמו כל עניני העבודה, כדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו) – שנוסף על רגש הכוסף והתשוקה והגעגועים להגאולה (עד עתה), צ"ל **עכשיו** גם ובעיקר רגש **השמחה** מזה שהגאולה באה בפועל ממש ברגע זה ממש.

הרואה [המקומות בהם היו מקודם] ערי יהודה בחורבנן [שבודאי כמה מהם נמצאים בין לוד וירושלים] מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות[436], ואומר: "ערי קדשך היו מדבר" וקורע[437].

הרואה ירושלים[438] בחורבנה מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "ציון מדבר היתה ירושלים שממה"[439] וקורע [עוד הפעם]. ראה ירושלים תחילה וקרע, אינו קורע עוה"פ על ערי יהודה.

כשרואה [מקום] בית המקדש [היינו כיפת הסלע או כותל המערבי – מה שרואה תחילה], מברך

429) והוא ממדת חסידות – ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשצט.

430) האיסור רק ב"שחוק", הרגשת השמחה ביותר, ולא בשמחה גרידא, ובזה גופא – רק בממלא פיו שחוק. וראה לקו"ת במדבר יח, ד. מאמרי אדה"ז תקס"ה ח"א ע' תקח. אוה"ת שה"ש ח"ב ע' תשט. ד"ה אלפיים שנה תשי"א. ובשיחת אחש"פ תשי"ז, שלמלא פיו שחוק היינו שמחה בל"ג. וכיעי"ז באוה"ת בראשית ח"א ע' מ. שם ח"ד ע' תשצד.

431) ונחלקו הפוסקים בנוגע לשמחה של מצוה – ראה אצלנו שם. וראה שיחת יום ב' דחה"ש תשמ"ח. ובשיחת פורים תשכ"ח – באו"א.

432) ח"ב ע' 808. ונעתק כאן בקיצור. ונת' אצלנו שם.

433) חלק תושב"כ פרשת בשלח (נעתק בסה"ש תנש"א ח"א ע' 300 הע' 153) בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל".

434) ע' 307

435) ע' 320. ובהערה 142 שם, בנוגע לשמחה: שפורצת גדר – לא רק פריצת גדרי הגלות, אלא גם ובעיקר פריצת גדרי הגאולה, שהגאולה עצמה היא באופן ד"נחלה בלי מצרים" כו' עיי"ש.

436) כ"כ בב"ח או"ח סתקס"א ד"ה מצאתי בשם ליקוטים, והב"ד במשנ"ב שם סק"ו וכה"ח סק"ה. שערי צדק שער משפטי ארץ פי"א ס"ז. פאה"ש פ"ג ס"ב. וכ"ה ביומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"י ב' מנ"א תרפ"ט: קרענו את בגדינו ובירכנו ברכת דיין אמת. אלא שלא נתפרש שם שהוא ללא שו"מ. וראה שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' קכט סק"ה. ולהעיר מאג"ק דלקמן: ברכות אלו.

437) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ב'תקנג.

438) קאי על ירושלים העיר העתיקה. בנוגע לעיר החדשה – פלוגתא בדבר.

439) כ"ה בלשון הפסוק (ישעי' סד, ט). וכלה"כ – כ"ה במו"ק כו, א ובפיר"ח שם ורי"ף (ושם: ירושלים מדבר שממה) ורא"ש ומרדכי שם,

"ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה", וקורע [שוב פעם].

צריך לקרוע צד שמאל של בגדו העליון ושל חולצתו, אבל לא יקרע את הטלית קטן או בגד התחתון (גופיה). הקרע צ"ל בגודל טפח. הקריעה צ"ל מעומד. יכול לקרוע אותו הבגד כמה פעמים, ויבדיל בין קרע לקרע כשיעור ג' אצבעות.

כל הקרעים האלו – בידו (ויכול להתחיל ע"י סכין) ומעומד.

גם בימים שא"א בהם תחנון – קורעים. אבל לא בשבת ויו"ט.

היה הולך ובא לירושלים, הולך ובא – תוך שלושים יום, אינו קורע קרע אחר. ואם לאחר שלושים יום, חוזר וקורע (והוא הדין בערי יהודה ובמקדש).

אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קריעה, אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה, וחוזרת וקורעת העליון, כדי שלא תגלה את לבה ויבואו האנשים העומדים שם לבוא לידי הרהור.

אין להקל בימינו בדינים אלו. ואדרבה – ראה באגרות קודש[440] "ועתה נוגע עוד יותר להוציא מדעת האומרים שהחלטת U.N. בשנת 1948 ביטלה ברכות אלו"[441].

בספר השיחות תשמ"ח[442]: ענין השמחה קשור ושייך **להגאולה:** שמחה בתכלית השלימות – תהי' בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, שאז **יבטלו** כל הענינים הבלתי רצויים, ועד כמ"ש "ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים", ואדרבה, הענינים הבלתי–רצויים עצמם **יהפכו לטוב**, שעי"ז יתוסף בענין השמחה ביתר שאת וביתר עוז, בתכלית השלימות, "שמחת עולם על ראשם". ואולי י"ל שענין זה מרומז בתיבת "**שמחה**" – ששרש התיבה היא "**שמח**", והרי ג' אותיות אלו הם גם השרש דתיבת "**משיח**" . . ובהמשך לזה באה הצעה ובקשה מיוחדת – **ל(הוסיף בענין ה)שמחה כדי להביא את משיח צדקנו והגאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש.** ובהקדמה: במשך כל הדורות דזמן הגלות ציפו בנ"י והתפללו בכל יום ויום לביאת המשיח, ועאכו"כ צדיקי ונשיאי ישראל שאצלם היתה התשוקה והגעגועים כו' לביאת המשיח בתוקף הכי גדול, וכמה מהם מסרו נפשם לדחוק הקץ (למרות האזהרה שלא לדחוק את הקץ), כידוע בדברי ימי ישראל: אבל אעפ"כ, אין זה מגיע לה"שטוערעם" ע"ד ביאת המשיח שהתחיל כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בהכרזתו הידועה ב"קול קורא" שנדפס בשעתו (לפני יותר מארבעים שנה) בהקריאה והקדושה – "**לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה**" – לאלתר דייקא, תיכף ומיד ממש . . אמנם, מאז ההכרזה "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה" וה"שטוערעם" להביא את המשיח – עברו כבר עשרות שנים, ומשיח צדקנו עדיין לא בא... א"כ נשאלת השאלה: מה עוד לעשות שלא עשו עדיין?!... ויש לומר, שהדבר שעדיין לא עשו בשביל להביא את המשיח הוא – **עבודת השמחה הרצוי' בשביל להביא את המשיח**: נוסף לכך ששמחה פורצת כל הגדרים, גם גדרי הגלות, יש בשמחה סגולה מיוחדת להביא את הגאולה – כמבואר בהמשך שמח תשמח . . שהשמחה של המצוה מגעת למעלה יותר מהמצוה עצמה, ועל ידה דוקא מעוררים השמחה העצמית דלעתיד לבוא. ואף שבודאי היתה שמחה של מצוה בכל הדורות שלפנ"ז . . מ"מ, בשמחה של מצוה עיקר ההדגשה היא על (**אופן) העבודה,** שהעבודה צריכה להיות בשמחה, ואילו המדובר כאן אודות

וכן גם בטור (אבל בדפוס ונציא ש"י – כבשו"ע). וכ"ה בשאילתות פ' ויחי שאילתא לה. וכן בתורת האדם לרמב"ן (וכ"כ בתפלה על חרבות ירושלים שלו, נעתק בסוף פירושו עה"ת, שכך עשה), הל' שמחות למהר"ם (אבל בכמה דפוסים: וירושלים), אשכול, רי"ץ גיאת הל' אבל, המאורות (ושם: וירושלים. וכ"ה במאירי וס' הבתים שערי תענית ש"ז), פסקי רי"ד (ושם חסר תיבת ירושלים) וריא"ז, כפתור ופרח פ"ו, רי"ו ני"ח ח"ב (ושם נעתק רק ציון מדבר היתה).

אבל בשו"ע או"ח סתקס"א ס"ב: "ציון היתה מדבר שממה". וכ"ה בלבוש שם. וכן העתיק באבל השטים דיני קריעה סט"ז ועוד.

ובמב"ם תעניות פ"ה הט"ז בנוסחת הדפוסים שלפנינו: ירושלים מדבר וגו'. אבל בדפוס ונציא שי"א ושל"ב הובא כלה"כ. ובכמה כת"י ודפוסים יש שם דילוג בכלל. וראה קרית מלך שם שהגי' ברמב"ם כבפסוק.

וכן תיקן בהגהות לבו"ש על השו"ע. וכ"ה בגליון המשנ"ב. וכן העתיק בטור ברקת וערוה"ש שם ועוד.

440) חט"ו ע' תנב (משנת תשי"ז).

441) וראה גם שיחת שבת הגדול תש"ל.

ובאג"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ב ע' רה: עס שטייט אז מיא דער זעהט ירושלים דארפמען רייסין קריעה (און איצטערדיקין ירושלים ואס מיא האט דאדטין אנגיבוייט די טיאטערס און זא וייטער מאגמען 2 מאהל רייסין). [=כתוב שכשרואים ירושלים צריכים לקרוע. ועל ירושלים העכשווי, שבנו שם התיאטרונים וכדומה מותר לקרוע פעמיים].

442) ח"ב ע' 627.

השמחה להביא את המשיח – הוא על **השמחה כשלעצמה**, שמחה בטהרתה, **עבודה של שמחה** לשם מטרה ותכלית **דביאת המשיח** . . והעיקר – שבמקום אריכות הדיבור והשקו"ט כו', יתחילו במעשה בפועל: **לצאת בקריאה והכרזה ע"ד הוספה מיוחדת בשמחה כדי להביא את המשיח**, ובודאי שעי"ז יביאו את המשיח בפועל ממש, ובזריזות הכי גדולה, "לא עיכבן כהרף עין", ואדרבה – **ינסו ויווכחו**!!

העברת הסדרה שמו"ת – פ' ואתחנן.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **7:57** (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"א מנחם־אב

בשעת קריאת עשרת הדברות עומדים ופניהם אל הספר תורה.

"שבת שאחר תשעה באב מפטירין נחמו נחמו עמי . . מפטירין בנחמות ישעיהו באחר תשעה באב עד ראש השנה", "שבע דנחמתא" – שאז מתחילה הנחמה ("נחמה בכפלים") על החורבן והגלות ע"י (ההפטרה בדברי הנביאים ע"ד הבטחת הקב"ה על) הגאולה האמיתית והשלימה.

הסדר ד"שבע דנחמתא" הוא באופן שהולך וניתוסף בענין הנחמה מצד בקשתם של ישראל שאינם מסתפקים בנחמה שלפני זה, כידוע מה שכתוב באבודרהם שההפטרות ד"שבע דנחמתא" הם באופן של שקו"ט בין הקב"ה לכנס"י, שלאחרי ההפטרה הראשונה "נחמו נחמו עמי", ש"הקב"ה אומר לנביאים נחמו נחמו עמי", משיבה כנס"י "ותאמר ציון עזבני ה'", כלומר, "איני מתפייסת מנחמת הנביאים", ו"הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו", "עני' סוערה לא נוחמה", ו"על זה חוזר הקב"ה ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'".

שבת נחמו היא השבת הסמוך לתשעה באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל[443].

נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר תשעה באב. ועושים אותו כיום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה. וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש[444].

בר"ד משיחת שבת נחמו, ט"ו באב, תשל"ז: מ'האט דאך געדעדט פריער וועגן דעם עילוי פון שבת נחמו אז דאס איז די נחמה בכפלים שלאחרי הירידה דת"ב, און אויך וועגן דעם עילוי פון ט"ו באב, וואס דאס קומט גלייך נאך די ירידה פון ת"ב, און אויף דערויף זאגט די משנה לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב . . און איצטער איז דא מערניט ווי דער מנהג ישראל אז בט"ו באב זאגט מען ניט קיין תחנון . . איז דאך אבער פארשטאנדיק גודל הענין פון מנהג ישראל דוקא, דערפון וואס ס'איז מבואר גודל מעלת ההקפות (אז) מצד דערויף וואס דאס איז א מנהג ישראל . . וואס דערפון איז אויך פארשטאנדיק בנוגע צו דעם ענין פון ט"ו באב ווי דאס איז בזמן הזה, אז מצד דערויף וואס איצטער איז דאס מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר ע"ד מעלת ההקפות. און דער ענין פון ט"ו באב איז דאך פארבונדן מיט א שמחה גדולה ביותר, ביז אז דאס קומט אראפ אין א ענין של ריקוד, "בנות ישראל יוצאות וחולות כו'", וואס דער ענין פון ריקוד באווייזט אויף גודל מעלת השמחה . . א גרעסערע שמחה וואס קומט אראפ אין ריקוד דוקא. און אין ריקוד גופא קען זיין א ריקוד וואס איז במדידה והגבלה, און ס'איז דא א ריקוד וואס ער איז אין אן אופן פון בל"ג. וואס לכאורה איז ניט פארשטאנדיק ווי אזוי קען זיין ביי אן אדם מוגבל אן ענין של ריקוד אין אן אופן פון בל"ג? איז דער סימן אויף דערויף – דער ענין העיגול א מחול, וואס דאס באווייזט אויף אן ענין של בל"ג . . און אזוי ווי ביי חסידים האט מען דאך מתיר געווען זינגען און אפי' טאנצן בשבת – זאל מען איצטער זינגען א ניגון, צי "לכתחילה אריבער" אדער "ופרצת" אדער אן אנדער ניגון און ווערטער, און זינגען דאס אין אן אופן פון בל"ג כו'. און ניט אז מ'זאל דאס זינגען אין אן אופן פון "ויפתוהו בפיהם ובלשונם וגו' ולבם לא נכון עמו", אז בשעת מעשה טראכט מען וועגן דעם עסק און וועגן דאלארן און וועגן דרייערי וכו', נאר מ'זאל זיך אריינלייגן אין דעם ניגון עכ"פ אין די פאר מינוט וואס מ'זינגט אים און ניט טראכטן וועגן אנדערע זאכן. און יעדערער זאל ארויסגיין פון זיין גלות פנימי, וואס מ'איז שקוע אין דעם בוץ און מ'האט דערפון הנאה, כידוע דער משל פון כ"ק מו"ח

443) מהרי"ל.

444) ריטב"א תענית ל, ב. דרשות ר"י אבן שועיב (תל' הרשב"א) פ' ואתחנן. יוסף אומץ (האן) סתתצ"ד.

אדמו"ר. און פון דעם "אם לא תדעי לך היפה בנשים" (המדובר לעיל) בהמאמר זאל מען קומען צו דעם ענין פון "עד דלא ידע", אז ס'זאל זיין א שמחה למעלה ממדידה והגבלה. (חסר הסיום).

בספר השיחות תשמ"ח:[445] בעמדנו בשבת נחמו, בסמיכות ממש ליום טוב דחמשה עשר באב, זמן המוכשר ומסוגל ביותר לתיקון כללות ענין החורבן והגלות – יש להוסיף ("דמוסיף יוסיף") ביתר שאת וביתר עוז ב"מעשינו ועבודתינו" הממהרים ומזרזים את הגאולה, להוסיף עוד פעולה ועוד פעולה כדי להחיש ביאת משיח צדקנו בפועל ממש.

ובפרטיות יותר – להוסיף בלימוד התורה ("מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה"), נגלה דתורה ופנימיות התורה ו"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" – תוספת הידור בקיום המצוות, כולל ובמיוחד – מצוות הצדקה, השקולה כנגד כל המצוות . . ובאותיות פשוטות: לכל לראש – וממילא צריך כאו"א לעשות חשבון צדק בנפשו בנוגע ללימוד התורה, נתינת הצדקה וכללות המצוות, האם עבודתו היתה כדבעי, כפי החיוב על פי דין, ללא חסרון. וגם לאחרי שמשלים את החסר ובאופן של שלימות – אין להסתפק בזה, אלא צריך להוסיף עוד יותר, הן בכמות והן באיכות [ובהערה: ולדוגמא: בלימוד התורה – להוסיף הן בכמות זמן הלימוד, והן באיכות הלימוד, באורך רוחב ועומק כו'. ובצדקה – להוסיף הן בכמות הממון, והן בענין דסבר פנים יפות, ובכמות הממון גופא – לא רק לפי ערך ההוספה בעשירות שלו שסכום ה"מעשר" גדול יותר, אלא גם הוספה מ"מעשר" ל"חומש", להוספה יתירה מ"חומש" כו'] . . והוספה זו הולכת ונמשכת (ואדרבה – בעילוי אחר עילוי) במשך כל התקופה ד"שבע דנחמתא" (עד ראש השנה, שבו יומשך חיות חדש ונעלה יותר כו'), כלומר, אין זו הוספה חד–פעמית, אלא הוספה באופן של קביעות, מיום ליום, במשך כל ה"שבע דנחמתא" . . דבר ברור הוא שדורנו זה הוא דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה – דוגמת הדור שנכנס לארץ לאחרי חמשה עשר באב שבו "כלו מתי מדבר", ואז נעשו "כולם שלמים ועומדים להכנס לארץ מאותן שכתוב בהן (בפרשתנו) חיים כולכם היום". ולכן בעמדנו בסמיכות ממש לחמשה עשר באב, שבו מודגש ביותר שנמצאים בסיום הגלות ד"מדבר העמים" ו"עומדים להכנס לארץ" באופן של גאולה נצחית שאין אחר גלות – צריכה להיות הדגשה והוספה מיוחדת בכל הקשור לקירוב הגאולה, כולל ובמיוחד – הצפי', הבקשה והתפלה על הגאולה (ע"ד ובדוגמת תפלת משה, **תקט"ו תפלות**, כדי לפעול הכניסה לארץ באופן של גאולה נצחית). על כל אחד ואחת לעשות חשבון צדק בנפשו: מה עשה עד עתה לקירוב הגאולה?!... ובפרט על ידי התבוננות שמשיח צדקנו עומד ומצפה בקוצר רוח לגאול את ישראל . . לאחרי שכאו"א ואחת ישלים את התלוי בו להחיש את ביאת המשיח, ומכיון שמשיח צדקנו בכבודו ובעצמו עומד וממתין לפעולה שלו, הרי מובן גודל האחריות המוטלת עליו, ביחד עם גודל הזכות כו'.

בספר השיחות תשמ"ט[446]: ה"נחמה בכפלים" שבהתחלה ו"ראש ה"שבע דנחמתא" הו"ע כללי **שלמעלה** מכל פרטי הדרגות ד"שבע דנחמתא", ונמשכת בכולן, שבכאו"א מהן הנחמה היא "בכפלים" . . בנחמה בכפלים נכללת גם הנחמה הכי נעלית שאין למעלה ממנה – נחמה ממהותו ועצמותו ית'. . מובן שה"**כלי**" לקבל נחמה זו, שתומשך ותתגלה ותחדור בפועל ממש, הוא, על ידי עבודה דוגמתה באופן ד"**כפלים** לתושי'", הן בנוגע לעצמו, והן בפעולה על הזולת, היינו, שעבודתו בעצמו היא באופן ד"כפלים", ועבודתו עם הזולת היא באופן ד"כפלים".

פרקי אבות פרק ג'[447].

מוצאי שבת קודש בשעה 9:01.

יום שלישי, י"ד מנחם־אב

במנחה אין אומרים תחנון

445) ח"ב ע' 581 ואילך.

446) ח"ב ע' 629 ואילך.

447) ראה לעיל בלוח לש"פ חוקת־בלק בהערה שנהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאינו פסוק שלם. ובפרק זה – במשנה ג פסוק "וידבר אלי", ובמשנה ז – פסוק "אלקים נצב" ו"בקרב אלקים", ופסוק "אז נדברו", ובמשנה יד – פסוק "כי בצלם" ופסוק "בנים אתם" אינם בשלימות.

יום רביעי, חמשה עשר באב

אין אומרים תחנון

"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'"

מהטעמים לכך בגמרא: א. יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. ב. יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. ג. יום שכלו בו מתי מדבר. ד. יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו. ה. יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ו. יום שפסקו מלכרות עצים למערכה.

בגמרא[448], ש"מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה כו' מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", ופרש"י: "מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". וענין זה מובא גם להלכה[449]: "ויש לאדם להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך", ו"מט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט".

בביאור הענין "שבו בנות ירושלים (וי"ג: ישראל) יוצאות וחולות בכרמים" – ראה בהערה[450].

בספר השיחות תנש"א[451]: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", גרעסער פאר דער שמחה פון "מועדים לשמחה" אין די שלש רגלים . . און גרעסער אפילו פון דער שמחה "עד דלא ידע" פון פורים און די שמחה פון שמחת תורה בשנים שעברו.

נוהגין שמחמשה עשר באב ואילך מברכים ומאחלים "כתיבה וחתימה טובה" (שהיא גם הגמטריא ד"חמשה עשר באב").

בשלשלת היחס (בתחילת לוח "היום יום") תש"נ: "מורה לפרסם הוראת חז"ל דמט"ו באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו".

בפע"ח (דרוש על ט"ו באב"): "ט"ו באב . . שהוא [שלימות] מילוי הלבנה". ובמאמרי חסידות נתבאר שעיקר היו"ט הוא כי אז הוא שלימות מילוי הלבנה. והענינים שאירעו בחמשה עשר באב הם כמו תוצאות מענינו **העיקרי** של יום זה – שלימות מילוי הלבנה.

ברשימות הצ"צ למגילת איכה ש"בט"ו הוא עיקר שלימות הלבנה, וט"ו באב בפרט יש לו בחי' גבוה יותר משאר ט"ו בחודש .. כל שהירידה למטה יותר . . עי"ז העלי' יותר . . ולכן עד"ז לפי שבת"ב עיקר ירידת המל', פני לבנה כו', ע"כ העלי' שלה בט"ו באב גבוה יותר כו'". ונתבאר בכמה מאמרי דא"ח.

משיחת ש"פ דברים תנש"א[452]: בקשר מיט חמשה עשר באב . . איז כדאי אז מ'זאל מאכן בכל מקום ומקום א התוועדות גדולה בשמחה גדולה, צוזאמענקלייבן אידן, אנשים נשים וטף, און רעדן דברי תורה, ומה טוב – מאכן א "סיום" מסכת, און געבן א נתינה לצדקה, און אננעמען החלטות טובות צו מוסיף זיין בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים . . ובהדגשה – א התוועדות מתוך שמחה וטוב לבב, בהתאם צו דעם וואס "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", ביז מיט א שמחה הכי גדולה, בדוגמא ווי שמחת נישואין, וואס דערמיט איז פארבונדן די שמחה ויו"ט גדול פון ט"ו באב (שבהן בנות ירושלים (וי"ג: בנות ישראל) יוצאות כו' וחולות בכרמים כו').

בריבוי שיחות קודש נתבאר מעלת חמשה עשר באב וההוראות מזה בעבודת ה'. כאן הובאו כמה נקודות:

יום טוב גדול ביותר: כל אחד מישראל צריך לעשות כל התלוי בו שמיד בתחילת ובראשית היום של ט"ו באב יהי' ניכר ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'" כמבואר ענינו גם בהלכה שמט"ו ואילך צריך להיות הוספה בלימוד התורה וכו' (תשמ"ז).

448) סוף מס' תענית.
449) רמ"א יו"ד סרמ"ו סכ"ג. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ח.
450) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1336. ח"ט ע' 261. חי"ט ע' 80. חכ"ד ע' 57.
בהשאלה בההיתר מצד צניעות וכו' – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תו וסי'ו'קסו. וש"נ.
451) ח"ב ע' 735.
452) סה"ש ע' 721 ואילך.

מעלת היום: בכ"מ הובאו דברי המהרש"א ש"ביום שמחת לבו – זה בנין בית המקדש "אחמשה עשר באב קאי, שטעמי שמחתו אתלוים בבנין המקדש; מעלת היום טוב דחמשה עשר באב לגבי שאר ימים טובים – להיותו לאחרי גודל הירידה דתשעה באב, ענין החורבן והגלות, אשר, ירידה זו היא צורך עלי', עד לעלי' הכי גדולה – גאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו, ובחמשה עשר באב מאיר מעין הגילוי דלעתיד (ביטול הירידה דתשעה באב, ויתירה מזה – שנהפך לששון ולשמחה וליום טוב), ולכן נעשה יום טוב גדול יותר מכל שאר הימים טובים (תשמ"ח); הטעמים שבגמרא שלא היו יו"ט כחמשה עשר באב הם ענינים שבניגוד והיפך הדברים שאירעו בתשעה באב (חכ"ד; תשמ"ז); יש בו עילוי לגבי ט"ו באב שבשנים שעברו, מכיון שבינתיים ניתוסף במעשינו ועבודתינו (תשמ"ט); מתחילה ההכנה לחודש אלול, שמתחילין לברך ברכת כתיבה וחתימה טובה (ש"פ עקב תש"נ); מאיר בו הגילוי דפנימיות עתיק, והמעבר מתכלית הירידה דת"ב לתכלית העילוי דפנימיות עתיק הוא ענין שבאין ערוך כלל, ללא סדר והדרגה כלל, וגם יהודי פשוט שאין לו ידיעה כלל אודות פנימיות עתיק, מבין בפשטות ש"ארי' שאג" קאי על עצמות ומהות, וא"כ יודע הוא בפשיטות שישנו הגילוי דעצמות ומהות, למעלה מהגילוי דבחי' פנימיות עתיק (ש"פ ראה תשמ"ב); עבודת התשובה שבדרך דילוג דט"ו באב היא בתכלית העילוי, שלא ע"פ סדר והדרגה כלל, וזוהי הנתינת כח לעבודת התשובה דחודש אלול שהיא עבודת התשובה ע"ד הרגיל ע"פ סדר והדרגה (שם).

עריכת התוועדות: כדאי שיעשו בכל מקום ומקום, לאנשים נשים וטף, התוועדות גדולה בשמחה גדולה, בהתאם לכך ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", עד לשמחה הכי גדולה, בדוגמת שמחת נישואין (תנש"א); מן הראוי שההתוועדות תהיה באופן של "משתה ושמחה" על ידי אכילה ושתי' ועד לסעודה ממש (תשמ"ט); מובן ופשוט שהשתי' צריכה להיות מתוך זהירות שלא תביא לבלבול הדעת והמוחין, אבל לאידך גיסא, צריכים לשתות משקה "המשמח אלקים ואנשים", רק שהשתי' היא בכמות קטנה ביותר, עם כל ההגבלות בזה (שם); בהתוועדות ידברו דברי תורה, ומה טוב – לערוך "סיום" מסכת, לתת נתינה לצדקה, ולקבל החלטות טובות להוסיף בכל ענייני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים (תנש"א); להוסיף ולהרבות בהתוועדויות של שמחה בהתחלת היום, במשך היום, בסיום היום ובמוצאי היום, כולל גם ההמשך והשלימות בימים הסמוכים, ובאם יהי' צורך – אפשר להשלים ולערוך התוועדות בשבת שלאחרי זה (תשמ"ט); אפילו אלו שעשו התוועדות רק שהם מסופקים אם זה הי' כדרוש או שהי' אפשר לעשות יותר, יש לפשוט את הספק בפשטות, על ידי שעושים מיד עוד התוועדות באופן של כפליים לתושי' (שם).

הוספה בתורה ובאריכות ימים ושנים טובות: בהתוועדות יש לעודד ולחזק איש את רעהו להוסיף בלימוד התורה, "מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", "מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו" – להוסיף הן בנגלה דתורה והן בפנימיות התורה (תשמ"ט); ההוספה בלימוד התורה שייכת גם אצל נשים (בפרט בהלכות הצריכות להם) וגם אצל טף, תינוקות של בית רבן ובפרט בימי הקיץ בהן הם שוהים במחנות קיץ (תש"נ); כדאי ונכון לפרסם ולהכריז בכל מקום ומקום את הוראת חז"ל ש"מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". (שם); ובפשטות – שגם כשהגיע לגיל ק"כ שנה, הרי, ע"י ההוספה בלימוד התורה ניתוסף אצלו אריכות ימים ושנים טובות – עד ק"פ שנה, כשנות חייו של יצחק, שזהו מספר השנים הראוי להאבות (ועל ידם – לכל בני ישראל) (שם); ה"הכרזה והפרסום" צריכים להתחיל בו בעצמו, ובכך יתעורר כל אחד להוסיף בלימוד התורה, בכמות ובאיכות, וכמו כן יפרסם ויעורר את בני ביתו, ואת כל יהודי שיכול להשפיע ולעורר אותו (שם); ההכרזה והפרסום בנוגע להוספה בלימוד התורה צריכה להיות מתוך הדגשת המשך הענין – שעל ידי זה "יוסיף חיים על חייו", הדבר יחזק יהודים להתמסר ללימוד התורה באופן של "כל עצמותי תאמרנה" בהתעמקות ונעימות ("געשמאק")! (שם); נוסף לכך שגם עד עתה יש לכל אחת ואחת קביעות עתים בלימוד התורה, בודאי שהקדוש ברוך הוא נותן את היכולת והכח להוסיף בלימוד התורה, ועבודתו של האדם היא להמשיך ולגלות היכולת והכח בפועל ממש (תשמ"ט); כדאי לנצל את ההוראה מחמשה עשר באב – להוסיף במיוחד בשיעורי תורה ברבים, על ידי יסוד שיעורים חדשים במקומות שעדיין לא קיים בהם שיעור, ולחזק ולהרחיב השיעורים שכבר קיימים (תש"נ); ובהוספה גופא – כמה וכמה דרגות בעילוי אחר עילוי: כללות העבודה על דרך הרגיל צריכה להיות באופן של הליכה, ועד להוספה באופן של חידוש. ומזה מובן, שכאשר מדגישים ענין של הוספה בזמן מיוחד – הרי זו הוספה שלא על דרך הרגיל, באופן שבאין–ערוך! (תשמ"ח); גם אם יש לאדם דאגות הפרנסה וכיוצא בזה הרי הוא מקבל החלטה שהדבר לא יפריע לו להוספה בלימוד התורה,

ועל ידי עצם ההחלטה בזה – הקדוש ברוך הוא מברך אותו, שמלכתחילה לא יהי' לו דאגות ולומד תורה במנוחת הנפש ומנוחת בגוף, ובפרט שכך צ"ל ע"פ דין שכל יהודי ראוי לקבל ע"פ דין והלכה "כסעודת שלמה בשעתו", ואף יותר מכן באריכות ימים ושנים טובות, מתוך בריאות הגוף והנשמה (תש"נ).

בספר השיחות תשמ"ח[453]: על ענין עיקרי זה – שגם "מי שאינו מחכה לביאתו . . הוא כופר . . בתורה ובמשה רבינו" – לא שמים לב (כראוי), ולכן, יש צורך "להרעיש" ע"ד החיוב וההכרח **לחכות לביאתו,** "אחכה לו בכל יום שיבוא", **וכהודעת** כל אחד ואחד בתפלתו לפני השם "לישועתך קוינו **כל היום**", לא רק בכל יום אלא גם כל היום". ופשוט, שכיון שמפורש הדבר בתורה, אין כל תועלת להתעלם מזה, ר"ל, כי "דבר אלקינו יקום לעולם".

בספר השיחות תנש"א[454]: ע"פ האמור לעיל ע"ד הדגשת ענין הגאולה (במיוחד) בזמן זה – מתעוררת תמיהה הכי גדולה: **היתכן שמבלי הבט על כל הענינים – עדיין לא פעלו ביאת משיח צדקנו בפועל ממש?!... דבר שאינו מובן כלל וכלל!** ותמיהה נוספת – שמתאספים עשרה (וכמה וכמה עשיריות) מישראל ביחד, ובזמן זכאי בנוגע להגאולה, ואעפ"כ, אינם מרעישים לפעול ביאת המשיח תכף ומיד, ולא מופרך אצלם, רחמנא ליצלן, שמשיח לא יבוא בלילה זה, וגם מחר לא יבוא משיח צדקנו, וגם מחרתיים לא יבוא משיח צדקנו, רחמנא ליצלן!! גם כשצועקים "עד מתי" – הרי זה מפני הציווי כו', ואילו היו מתכוונים ומבקשים וצועקים **באמת,** בוודאי ובוודאי שמשיח כבר היה בא!! מה עוד יכולני לעשות כדי שכל בנ"י ירעישו ויצעקו באמת ויפעלו להביא את המשיח בפועל, לאחרי שכל מה שנעשה עד עתה **לא הועיל,** והראי', שנמצאים עדיין בגלות, ועוד ועיקר – בגלות פנימי בעניני עבודת השם. הדבר היחידי שיכולני לעשות – למסור הענין אליכם: **עשו כל אשר ביכלתכם** – ענינים שהם באופן דאורות דתוהו, אבל, בכלים דתיקון – **להביא בפועל את משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!** ויה"ר שסוכ"ס ימצאו עשרה מישראל ש"יתעקשו" שהם מוכרחים לפעול אצל הקב"ה, ובודאי יפעלו אצל הקב"ה – כמ"ש "כי עם קשה עורף הוא (למעליותא, ולכן) וסלחת לעוונינו ולחטאתנו ונחלתנו" – להביא בפועל את הגאולה האמיתית והשלמה תכף ומיד ממש.

בספר השיחות תשנ"ב[455]: בלשון חז"ל "כל ימי חייך להביא לימות המשיח": "כל ימי חייך" – פירושו בכל רגע ורגע שהאדם חי, הן ביום והן בלילה, הן ער והן ישן, שגם אז הוא חי ע"י נשימת האויר ("כל הנשמה תהלל י–ה", "על כל נשימה ונשימה שאדם נושם כו'") שמוכרח להיות בכל רגע ורגע (משא"כ אכילה ושתי'). ו"כל ימי חייך להביא לימות המשיח" – פירושו שהחיות שלו (בכל רגע ורגע) הוא בהבאת ימות המשיח, כלומר, לא רק בשעה שחושב ומדבר ועושה פעולות להבאת המשיח, אלא עצם חיותו ("חייך") הוא להביא לימות המשיח.

453) ח"ב ע' 534.
454) ע' 474.
455) ע' 131.

קיצור דיני שכחה וטעות

בין המצרים ותשעה באב תשפ"ג

טעות	נזכר/ה	הדין
תפלת העמידה – שחרית ומנחה • שבעה עשר בתמוז ותשעה באב		
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותם "העונה לעמו ישראל[א] בעת צרה ושומע תפלה"[1].
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפלה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותם "שומע תפלה" ויצא[3]
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפלה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו"[ג]
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
ראש חודש אב – תפלת העמידה • ערבית, שחרית, ומנחה		
שכח[3] ולא אמר יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"יעלה ויבוא" וממשיך "ותחזינה"[ד]
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים **ערבית:** אינו חוזר[ה]
	קודם "יהיו לרצון" השני	חוזר לרצה[4] **ערבית:** אינו חוזר[ה]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	חוזר[5] לראש התפילה[6] **ערבית:** אינו חוזר[ה]
	בשחרית: לאחר שהתפלל מוסף	אינו חוזר[ט]

הערות

1. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.
2. והסיח דעתו מלומר תחנונים.
3. וכן הדין אם מסופק[ז].

טעות	נזכר/ה	הדין
תפלת העמידה – מוסף		
אמר "אתה יצרת"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	אינו חוזר[7]
התפלל מוסף לשלש רגלים	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	חוזר[5] לראש התפלה
התפלל ברכות אמצעיות של חול[8]	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "חונן הדעת"	חוזר ל"ראשי חדשים"
	קודם "יהיו לרצון" השני	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"ראשי חדשים"
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[9]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	חוזר[5] לראש התפלה[10]
חתם "מקדש **השבת** וישראל וראשי חדשים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים" ויצא
	לאחר כדי דיבור	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	חוזר[5] לראש התפלה[3]

הערות

4. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"רצה".

5. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון . . שיבנה וכו'".

6. בתפלת שחרית אם כבר חלץ התפילין – נכון שיניחם שוב[1]. אם לא נזכר עד שהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין. אבל אם שכח יעלה ויבוא בשחרית וכבר התפלל מוסף, אינו מתפלל תשלומין[2]. ואם שכח יעלה ויבוא במנחה ולא נזכר עד שהגיע זמן תפלת ערבית במוצאי ר"ח מתפלל פעמיים, ראשונה לחובה ושנייה בתורת נדבה[3].

ואין תשלומין אלא בזמן (שהוא עסוק ב)תפלה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

7. אם חתם "מקדש ישראל וראשי חדשים". וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו. אם חתם "מקדש **השבת** וישראל וראשי חדשים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר ל"ראשי חדשים".

8. ואם מסופק אם התפלל של חול או מוסף של ר"ח יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו[4].

9. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.

10. ואם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

טעות	נזכר/ה	הדין
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש השבת וישראל וראשי חדשים"
	לאחר כדי דיבור	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	חוזר[5] לראש התפלה
ברכת המזון		
אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר[11]
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים"[12]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	**לאחר שקיעה:** חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[11]
הזכיר חג ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים"[12]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	**לאחר שקיעה:** חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[11]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים"[יא]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"[13]
	לאחר שסיים "המחזיר שכינתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית[יב]
מעין שלש		
שכח ולא אמר "וזכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"וזכרנו לטובה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא ואינו חוזר[יט]

הערות

11. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.

12. כנוסח שבסידור: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון**". ואינו חותם.

13. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

טעות	נזכר/ה	הדין
תשעה באב • תפלת העמידה – ערבית ושחרית		
טעה ואמר נחם	-	אינו חוזר[14]
תפלת העמידה – שחרית ומנחה		
שכח ולא אמר "עננו" – ראה בתחילת הטבלא.		
תפלת העמידה – מנחה		
שכח ולא אמר "נחם"	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ירושלים"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ותחזינה"[15]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ועל כולם"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "הטוב שמך ולך נאה להודות"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "יהיו לרצון" השני
	לאחר "יהיו לרצון" השני[2]	אינו חוזר
חתם "בונה ירושלים"	תוך כדי דיבור	חותם "מנחם ציון ובונה ירושלים"
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר

הערות

14. וכן בשאר ימות השנה. ולא ברכה לבטלה.

15. ואם אמרו קודם "את צמח" ובברכה בפני עצמה, לא הוי הפסק

מקורות וציונים לטבלא דיני שכחה וטעות

א. בשו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבעננו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדה"ז בסידור, כדעת הטושו"ע רסי' תקסו, שגם בעננו חותמים בהוספת "לעמו ישראל" (וראה בארוכה בענין זה בויצבור יוסף בר ח"ג פי"ד) פשוט שכצ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושש. ושו"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ש. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

ב. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין ודומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הבינענו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

ג. וה"ט, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב. וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת עננו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה – ראה שו"ת משנ"ה חי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א – שערי שמחה יזדי ס"א. ובשם הגרח"ק – אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א סש"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דחדא מילתא היא, וה"ר ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרו בש"ת וחותם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטושו"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכעי"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בסי' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנ"ה לגבי אלו החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותמים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל – אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכאו' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכה אחרת, ברכת עננו, וכאן איירינן מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לבו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה

לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים סי' קיט סקי"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני עננו שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ – יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח וכנה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן – שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), **וע"ד** דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רסי' רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המחי' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזון ופירות וכו'. ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מחי' המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא – שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מחי' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פי' בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כך בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים – ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימנה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה בירו' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראבי"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת – ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה רי"ו ני"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' – ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

ד. כך נקטו רוה"פ וכ"ה הכרעה למעשה במג"א סי' תכב סק"ד. וכ"ה בלוח כולל חב"ד בדיני חול המועד סוכות. וקצות השלחן סי' מז ס"ה (לענין ברכת המזון ביו"ט שחוזר). וכ"ה בפשיטות בסידור תהילת ה' במקומו, והוא מהדה"ח. ולא הובא שם כלל מש"כ בנתיב החיים להעיר על הדה"ח. ודלא כמי שכתב שלדעת אדה"ז בסי' רסח ס"ט שגם בספק אם אמר יעלה ויבוא יש להסתפק אם צריך לחזור (ויתפלל בתורת נדבה ובשויו"ט אינו חוזר).

דהנה, בשו"ע אדה"ז סי' רסח ס"ט הביא מה שכתוב בכל בו סי' יא שאם הוא מסופק אם הזכיר של שבת יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. אבל שם גופא מחלק בין אם התפלל י"ח ברכות ומסופק אם הזכיר שבת שאין ספק שצריך לחזור ולהתפלל שמן הסתם לא הזכיר כיון שאין כן הרגלו של אדם, למי שמסופק אם התפלל י"ח ברכות של חול או ז' ברכות של שבת שאז יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. ולכן אין להביא ראי' משם לנדו"ד במי שמסופק אם אמר יעו"י שספק אם חוזר (כנ"ל), שאדרבה יש לומר שההרגל הוא שאין אומרים יעו"י בתפלת י"ח וחזקה מה שהוא למוד מזכיר. ואף שיש לפקפק בסברא זו כמ"ש המג"א בתחילת דבריו שם בשם הדרכי משה דלא אמרינן חזקה שאמר כמו שהוא רגיל אלא בדבר שנתרגל בו הרבה משא"כ ביעו"י דלעולם לא מצינו ל' יום שאינו מזכיר יעו"י לא מקרי הרגל, מ"מ למעשה המסקנא במג"א שם ושאר הפוסקים שחוזר שעינינו רואות שההרגל להתפלל בלא יעו"י. וכן האריך בשו"ת צ"צ או"ח סי' ג סק"ז לא רק מטעם שחזקה מה שהוא למוד מזכיר, אלא גם שמצד הספק גופא חוזר ומתפלל, עיין שם בארוכה.

וצל"ע על מש"כ בנתיב החיים על דה"ח שיתפלל בתורת נדבה, ולא הביא מקור לדבריו אף שסתימת רוה"פ שחוזר ומתפלל בתורת חובה. [וגם לדעת נתיב החיים פשוט שצריך להתנות שאם לא הזכרתי יעו"י תהא לחובתי ואם הזכרתי תהא לנדבה]. ונפק"מ מזה, בשויו"ט שאין מתפללים נדבה, שבודאי צריך לחזור.

וראי' לזה, שהרי במג"א סי' תכב כנ"ל העלה שחוזר ועכ"ז בסי' רסח הביא הספק שבכל בו. ועיין שם שציין גם למש"כ בסי' תכב. ויש מקום לפרש בדברי המג"א שמציין לדבריו בסי' תכב לומר שלמעשה גם בשבת חוזר. אבל בדעת אדה"ז א"א לומר כן, שהרי העלה הדבר בספק בסי' רסח. ע"כ צ"ל בדעת אדה"ז שיש לחלק בין ר"ח שפסק המג"א לדינה שחוזר לדין שבת שנשאר בספק. גם בכל בו גופא מוכרח שיש חילוק בין שויו"ט לר"ח, שכתב שם בנוגע לשויו"ט שאין מקום לספק לפי שהוא ברכה בפנ"ע. ועיין בב"ח מה שפירש בדבריו. ואכמ"ע.

ה. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשכד.

ו. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

ז. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'תשלו.

ח. שוע"ר סי' קח סי"ז.

ט. ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' כו'תלג.

י. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בתפלת מוסף שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמור תפלתו. אמנם, בנזכר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי' מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם – כיון שי"א שמחזירין אותו, חותם למדני חוקיך.

יא. עפ"י שוע"ר סי' רסח ס"ט. משא"כ אם מסופק אם אמר יעלה ויבוא שחוזר - ראה לעיל הערה א.

יב. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כג'שיב.

יג. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

יד. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

טו. מג"א סר"ח, סקי"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כפה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.